GEÏLLUSTREERD HANDWOORDENBOEK

VOOR DE GRAFISCHE VAKKEN

SAMENGESTELD DOOR

T. T. WINKLER

UITGAVE VAN
A. W. SIJTHOFF'S UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V. - LEIDEN

BIBLIOTHEEK
S.G.V.

GEÏLLUSTREERD

HANDWOORDENBOEK VOOR DE GRAFISCHE VAKKEN

Oud Drukken
SGV 80-22-kl/WK

GEÏLLUSTREERD

HANDWOORDENBOEK

VOOR DE

GRAFISCHE VAKKEN

SAMENGESTELD DOOR T. T. WINKLER

UITGAVE VAN A. W. SPIERING & ZOON — GRONINGEN

GRAFISCHE WAARDEN

VOOR DE

HANDWOORDENBOEK

GELIJKSTRAFEND

VOORWOORD

Een breedvoerig betoog te houden over het nut van een boek als datgene wat wij hiermede onzen vakgenooten aanbieden, zal wel overbodig zijn. Vóór het verschijnen gaven wij gelegenheid tot inteekening en uit het feit dat wij reeds dadelijk een groot aantal bestellingen mochten boeken, mogen wij dus gerust afleiden dat er wel eenige behoefte aan een dergelijke uitgave bestond, iets waarover wij zelf trouwens nimmer in twijfel verkeerden.

Als richtsnoer bij het samenstellen van dit werk hebben wij uitsluitend de praktische bruikbaarheid in het oog gehouden, vandaar dat bij alle branches niet altijd tot in de kleinste bizonderheden is afgedaald. Bedoeling is, vaklieden een hulp te zijn in gevallen dat hun geheugen hen parten tracht te spelen en zonder in 't minst op volledigheid en onfeilbaarheid aanspraak te willen maken, hopen wij hierin te zijn geslaagd.

Eindigen wij met onzen dank te betuigen aan de Lettergieterij „Amsterdam", Drukkerij „de Nieuwe Tijd" te Amsterdam en den heer D. Schuitmaker te 's-Gravenhage voor de bereidwilligheid waarmede zij ons een groot deel der in dit werk voorkomende cliché's in bruikleen afstonden en met verschooning te vragen voor de gebreken, die men bij het gebruik mocht ontdekken en welker verbetering wij ons tot plicht zullen maken, zoodra een tweede oplaag van dit werk mocht worden gevorderd.

T. T. WINKLER.

A

A, *Are* = 100 vierkante meter. **A.** of **Ao.** *anno,* in het jaar, ten jare. — **A. a.,** *ana,* van elk even veel (op recepten). — **A. a. a.,** *amalgama,* eene verbinding van kwikzilver met eenig ander metaal. In figuurlijken zin: mengsel. — **A. a. C.,** *anno ante Cristum,* in het jaar voor Christus' geboorte. — **A. aer. vlug.,** *anno aerae vulgaris,* in het jaar der gewone tijdrekening. — **A. A. L. L. M.** of **A. L. M.,** *artium liberalium magister,* meester der vrije kunsten. — **A. A. M.** of **A. M.,** *artium magister,* meester der kunsten. — **A. a. u. c.** of **A. u. c.,** *anno ab urbe condita* of *anno urbis conditae,* in het jaar van de opbouwing der stad (Rome), 753 vóór Christus' geboorte. — **A. C.,** *anno Christi,* in het jaar vóór Christus. Ook *Augustana confessio,* de Augsburgsche geloofsbelijdenis of confessie der Evangelischen, door Luther in 17 artikelen vervat en in 1530 op den Rijksdag te Augsburg aan den Keizer overhandigd. — **a. c.,** *anni currentis,* van het loopende jaar. — **A. D.,** *anno Domini,* in het jaar onzes Heeren. Ook: *ante diem,* voor den (bepaalden) dag of termijn; òf: *a date,* van den dag af. — **a/d** *aan de.* — **adj.,** *adjectivum,* bijvoegelijk naamwoord. **adv.,** *adverbium,* bijwoord. — **A. & O.,** of **A. et O.,** *alpha et omega,* de eerste en laatste letter van 't Grieksche alphabet. In figuurlijken zin: van 't begin tot 't eind. — **afd.,** *afdeeling.* — **afg.,** *afgekort.* — **afk.,** *afkorting.* — **a/h.,** *aan het.* — **a. i.** *ad interim,* voorloopig. — **alg.,** *algemeen.* — **A. M.,** *anno mundi,* in het jaar der wereld. Ook: *amica manu,* met vriendenhand (op adressen van brieven). — **A. m. c.,** *a mundo condito,* of **a. o. c.** *ab orbe condito,* van de schepping der wereld. — **a. o. r.,** *anno orbis redemti,* in het jaar na de verlossing der wereld. — **A. P.,** *Amsterdamsch peil* (waterstand). — **Ao. Po.,** *anno passato,* in het voorgaand jaar. — **a. pr.,** *anno praeterito,* in het afgeloopen jaar. — **a. priv.,** *alpha privativum,* de beroovings-*a,* de ontkennende *a,* die voor een Grieksch woord geplaatst, 't begrip ontken-

nend maakt. — **art.**, *artikel.* — **artt.**, meervoudsvorm van *artikel.* — **a.s.**, *aanstaande.* — **A.S.S.**, *acta sanctorum*, handelingen der heiligen. — **Aug.**, *Augustus.* — **a. u. s.** of **a. u. c.**, *actum ut supra*, gedaan als boven gemeld is. — **a. v.**, *als voren.*

A, als romeinsch cijfer = 500; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

aandeel, bewijs van deelname in eenige finantieële, industrieële of handels-onderneming, dat recht geeft op een zeker gedeelte van het eventueele winstcijfer. Aandeelen kunnen op naam of in blanco (aan toonder) worden uitgegeven. Zoolang het volle bedrag nog niet gestort is, mogen de aandeelen niet anders dan op naam gesteld, worden uitgegeven. *Preferente aandeelen* onderscheiden zich in hoofdzaak van de gewone aandeelen hierin, dat aan hare bezitters bizondere voordeelen boven de andere aandeelhouders worden toegekend.

Een aandeel bestaat doorgaans uit drie gedeelten, nl. op de eerste bladzijde naam der vennootschap, bizonderheden omtrent koninklijke goedkeuring, aanduiding van de hoegrootheid van 't maatschappelijk kapitaal, idem van 't aandeel, handteekeningen van directeuren en commissarissen, enz. Dit gedeelte heet *stuk* of ook wel *mantel.* Op de tweede bladzijde overschrijvings-formulieren en dan volgt op de derde bladzijde de *talon* met *dividendbewijzen* (zie aldaar). Soms wordt ook alles, behalve de overschrijvingsformulieren, wel op één bladzijde, n.l. onder elkaar, in dezelfde volgorde, ondergebracht.

aan en afhalen, een of meerdere woorden tusschen dubbele komma en twee apostrophen plaatsen („ ").

aanetsing, zie onder *etsen.*

aangekoppelde vouwmachine, vouwapparaat (zie aldaar).

aanhalingsteeken, zie *dubbelkomma.*

aanleg, die kant van 't papier, die met de aanlegspelden of aanleggers in aanraking komt. Om den stand van den druk op het papier steeds dezelfde te doen zijn, maakt de drukker gebruik van aanlegspelden bij degeldruk en van voor- en zij-aanleggers bij snelpersdruk. Die kanten van het papier, welke genoemde aanlegspelden of aanleggers raken noemt men respectievelijk de *voor-* en *zij-aanleg* van het papier. Zie ook onder *aanlegspelden, zijaanleg* en *vooraanleggen.*

aanleg (aan snijmachine) ook wel *zadel* genoemd, verschuifbaar, verticaal geplaatste ijzeren plaat op de tafel, waartegen de te snijden papierstapel gelijk gelegd (gestooten) wordt. Zie ook *snelaanleg*.

aanlegspelden, verstelbare spelden die op den legger van een degelpers vastgestoken worden om hierop het te bedrukken papier aan te leggen; de overstekende tong kan naar gelang dit noodig blijkt, versteld worden.

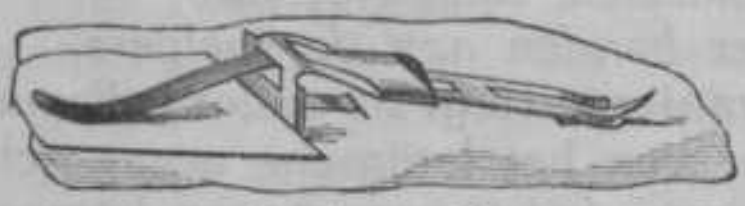

Aanlegspeld.

Voor vellen die beneden den degel moeten worden aangelegd, bezig men zg. *verlengaanlegspelden*.

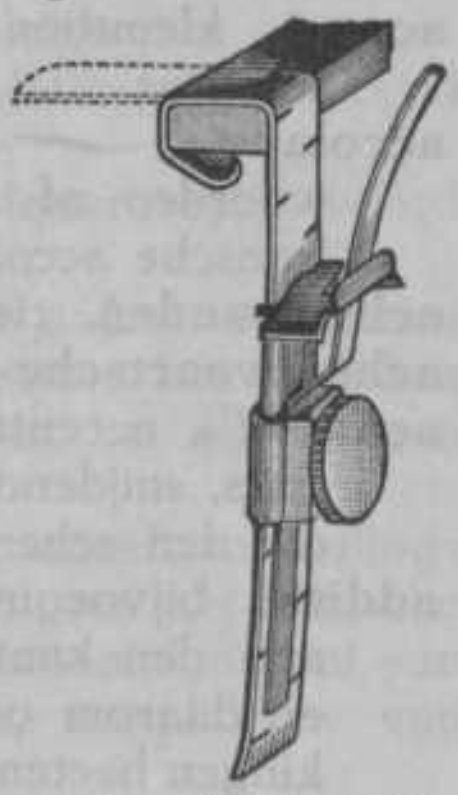

Verleng-Aanlegspeld.

aanslaander of **likrol,** inktrol die den inkt van den inktcylinder overbrengt op andere rollen of inktplaat. Zie ook onder *rollen*.

aanslag, bij 't machine-zetten, de meerdere of mindere kracht waarmede de vingers de toetsen van het toetsenbord naar beneden moeten drukken.

aanslag of **aanslagwit,** het wit, geplaatst aan de aanlegzijde tusschen zetsel en raam, in betrekking en verhouding tot den stand van den afdruk op het papier. Zie ook onder *aanleg*.

aanslagstreep, groef in het drukfundament van een snelpers, aangevende op welke hoogte de drukcylinder het eerst den vorm zou kunnen raken.

aan stukken opbinden, het zetsel in stukken van ongeveer gelijke lengte opbinden (zie aldaar), in tegenstelling met pagina's opmaken, waarbij elke pagina precies even groot moet zijn.

aanteekening of **noot,** (zie aldaar).

abbreviatie, abbreviatuur, verkorting van een woord zooals: bijv., enz., e.d.

abbrevieeren, een woord afkorten, zooals bij: b.v., bijv., Ned.-Indië, enz.

abonné of **abonnent,** inteekenaar op courant, boek of tijdschrift.

abonneeren, *(zich)*, inteekenen, voorafbestellen.
abonnement, voorafbestelling, inteekening; bijv. op courant, tijdschrift of boek.
abonnent, zie *abonné*.
accent, klemtoon- of nadrukteeken: van het latijnsche *accentus*.
accolade, 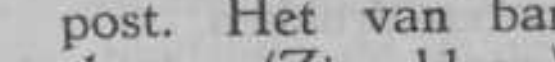 omhelzing ter verbinding van woorden of regels, ook wel *strik* genaamd: van het fransche *accoler*, omarmen, samenvatten.
achterbanden, zie onder *banden aan de snelpers*.
achterwaartsche- of **waaier-uitleg,** zie onder *vellenuitleg*.
acutus (′), accentteeken; van het latijnsche *acuut*, scherp, spits, snijdend. *Geacueerde lettergreep*, een lettergreep die den scherpen toon heeft.
additie, bijvoeging, kantteekening; aanteekeningen welke aan den kant van den tekst (ad marginem) geplaatst en daarom ook wel marginaliën of marginale aanmerkingen heeten. Deze kantteekeningen worden doorgaans met een kleinere letter dan de tekstletter, doch soms ook wel met een vette lettersoort gezet.
ader-marmer, zie onder *marmeren*.
adresband, -strook, smalle strook, gewoonlijk perkamentachtig, dun, sterk soort papier en bedrukt met adres of van klein opgeplakt adresstrookje voorzien. Dient voor verzending van couranten en periodieken per post. Het van banden voorzien noemt men *bandeeren*. (Zie aldaar.)
adresstrook, zie *adresband*.
adverteerder, hij die opdracht geeft tot het plaatsen eener *advertentie*. (Zie aldaar.)
adverteeren, het plaatsen van een of meerdere advertenties. (Zie *advertentie*.)
advertentie, bericht, aankondiging (niet van de redactie uitgaande), doorgaans met grootere lettersoorten gezet en voor welks plaatsing door den belanghebbende een bepaalden prijs betaald wordt.
advertentieblad, een courant, uitsluitend of grootendeels bestaande van de opbrengst der advertenties.
advertentiepagina, de bladzijde van een nieuwsblad of tijdschrift bestemd voor advertenties; ook de pagina, het zetsel, zelf.
advertentie-randen, zware, vet afdrukkende randen voor het omlijsten van advertentiën. Grondstof is dezelfde als die van letterspecie of soms ook koper.

advertentie-zetter, letterzetter, speciaal aangewezen voor 't zetten der annonces. Vooral aan dagbladen heeft men iemand, of meerderen, uitsluitend belast met deze werkzaamheden.

aërograph of **air-brush,** zie onder *retoucheeren.*

afbreken, het verdeelen van een meer-lettergrepig woord over twee regels.

afbreking, verdeeling van een meer-lettergrepig woord over twee regels.

afdraaien, afdrukken, het vereischte aantal afdrukken maken van een drukvorm. Draaien, het drukken zelf, in tegenstelling met toestellen, het maken van toebereidselen vóór den druk.

affiche, programma van concert of tooneelvoorstelling: ook toegevoegd blad tot naricht; van het fransche *afficher,* aanplakken (van eene bekendmaking), of van het latijnsche *affigere,* aanhechten, aanplakken van een *affictie,* bekendmakingsbriefje.

afgebroken liniatuur, zie onder *linieermachine.*

afgereden letter, door veelvuldig gebruik afgesleten letter. Zie ook onder *platte letter.*

afkloppen (van den vorm), het maken van den papier-matrijs voor stereotypie door den vorm van letters enz. in het vochtige papierlaagje verdiept aan te brengen. Het afkloppen geschiedt met een inklop-borstel. Zie onder *stereotypeeren.*

afleggen, zie *distribueeren.*

aflevering, een boekwerk in afleveringen, in gedeelten uitgeven. Gewoonlijk geschiedt dit bij zeer omvang-rijke wetenschappelijke werken, waarvan de schrijver telkens een gedeelte afwerkt en doet afdrukken, totdat het geheele werk als volledig kan worden beschouwd. Zeer dikwijls echter geschiedt het uit-geven aan afleveringen uit overweging van finan-cieelen aard, n.l. om den betrekkelijk hoogen prijs van eenig boekwerk in verschillende deelen te splitsen, waardoor het publiek in staat gesteld wordt, langs geleidelijken weg zich een werk aan te schaffen, waarvan de prijs anders allicht eenig beletsel zou kunnen vormen. Een in boekformaat verschijnend periodiek noemt men gewoonlijk ook aflevering, bijv. de Juli-aflevering, enz.

afpersen of **knepen,** het persen van het boek, nadat de

rug is gerond, tusschen twee persplanken, om een kneep te krijgen. Zie verder onder *kneep*.

afrollen, het verminderen van inkt op inktrollen of inktplaat. Indien door eenige omstandigheid de rollen der drukpers te rijkelijk van inkt zijn voorzien, verwijdert de drukker den overtolligen inkt door een vel papier (vooral geen ruw en vezelig soort) tusschen de rollen en bij een degelpers ook over de inktplaat te laten loopen. Zoodra het papier voldoende inkt opgenomen heeft wordt het verwijderd.

afsluitlijnen of **-balken,** dienende om de rubrieken in couranten of tijdschriften van elkander te scheiden.

afsneê, zie onder *formaatmaken*.

afstooten (van den inkt), het niet aannemen van den drukinkt door het papier. Komt soms ook voor bij meerkleurendruk, doordat bijv. de voorafgaande kleur te veel is ingedroogd en de verharde inkt zich daardoor niet met dien van den volgenden druk kan vermengen of dien kan vasthouden.

afzakken van letters, zie *afzakkertjes*.

afzakkertjes, afgezakte letters of leesteekens, aan het einde der regels. Komt meestal voor bij geïnterlinieerd zetsel, waarvan de zetbreedte iets te ruim genomen is, òf de interlinies oud en dus min of meer versleten zijn.

agaat, een zeer harde, gladde steen, uit verschillende kwartssoorten bestaande met veel kleuren en figuren; geschikt om mee te polijsten. De boekbinder gebruikt de agaatsteen onder meer om goud mede te bruineeren. De agaatsteen wordt tot de half edelgesteenten gerekend en in Oost-Indië, Italië en Duitschland gevonden. Zie ook onder *bruineertanden* en onder *bruineeren*.

agaatlak, roode boekdrukinkt, fraai van kleur, transparant, doch weinig licht-echt; wordt bereid uit verfhout.

agaatmarmer, papier, aan één zijde bewerkt als kleur en teekening van agaatsteen. Werd vroeger verkregen door middel van een marmerbad, doch thans gewoonlijk gedrukt.

agaatsteen, zie *agaat*.

agenda, aanteekenboekje, herinneringsboekje waarin alles wat noodzakelijk dient te worden onthouden, wordt opgeteekend. Ook: lijst van te behandelen punten op eene vergadering.

air-brush of **aërograph,** zie onder *retoucheeren*.

ajin, (ע), hebreeuwsche *ng*.

alberttypie, lichtdruk (zie aldaar), aldus genaamd naar Joseph Albert, die de sedert 1866 door Tessié de Mothay, te Metz in praktijk gebrachte methode om lichtdrukken te vervaardigen, aanmerkelijk verbeterde, o. a. door het gebruik van glas in plaats van koper als onderlaag van de gelatineplaat en door verdubbeling der laag gelatine. Vanaf dien tijd is dan ook de lichtdruk van beteekenis geworden.

albis, zie *in albis*.

album, gedenkboek, ook stamboek.

aldine, boekwerk of druk uit de boekdrukkerij van Aldus Manutius en opvolgers, te Venetië (zie ook onder *Manutius*); ook vette lettersoort van bepaald type.

alef, (א) hebreeuwsche letter, alleen hoorbaar met de uitspraak, wanneer een klank daaronder geplaatst is.

alexandrijnen of **alexandrijnsche verzen,** rijmregels van 12 en 13 lettergrepen, doorgaans uit 6 jambische voeten (zie *jambische verzen*) bestaande. Zeer waarschijnlijk is deze benaming afkomstig van een franschen dichter Alexander, die in de 12e eeuw een dichtstuk schreef getiteld: „Alexandre le Grand".

algebra, letterrekening, stelkunst, ook gebezigd als verkorting van *algebra-kast*. Zie ook *algebraïsche teekens*.

algebraïsche teekens, teekens gebezigd bij algebra. Algebra, stelkunst, algemeene getallenleer of leer der vergelijkingen, ook wel letterrekening genaamd, is volgens sommigen genoemd naar den Arabier Gebr, volgens anderen afgeleid van het Arabische *al-dje-bratu*, verbindingen van gescheiden deelen, of van het Arabische *geber*, sterk, in dit geval dus de sterke wetenschap of kunst. De volgende teekens worden bij deze rekenkunst gebruikt en komen dus op iedere drukkerij van eenigen omvang voor:

\+ plus, meer, er bij.
− minus, minder, eraf.
± plus minus, ongeveer, meer of minder.
× maal, keer.
= is gelijk aan.
≠ ongelijk.
∓ minder of meer.
: gedeeld door, staat tot.
:: als.
÷ onder (wordt ook wel gebezigd als peilteeken, wanneer onder, beneden peil wordt bedoeld).

∴ evenredigheid.
∽ oneindigheidsteeken.
⁝⁝ repetitie (herhaling) teeken (ook in de muziek).
√ radix of wortel, vierkantswortel.
ℰ worteltrekking van het overschot.
∫ integraal, op zich zelf staande.
Σ som.
> grooter dan.
< kleiner dan.
≷ grooter dan, kleiner dan.
≶ kleiner dan, grooter dan.
≠ △ verschillend met, differentteeken.
≡ ≃ congruent, volkomen gelijkheid van twee grootheden.

algebra-kast, bergplaats voor algebraïsche teekens. In de meeste gevallen worden in dergelijke kasten echter ook allerlei andere teekens ondergebracht (zie ook onder *algebraïsche teekens*).

alinea, nieuwe regel; van het latijnsche *a linea,* van de lijn af.

alizarine inkt, inktsoort met behulp van alizarine (dit is de roode kleurstof uit meekrapwortels of wel door distillatie van steenkolenteer verkregen) bereid.

allerlei, rubriek waaronder kwinkslagen en anecdoten (gewoonlijk als bladvulling bedoeld) worden opgenomen.

almanak, kalender, tijdwijzer, jaarboekje; volgens sommigen van 't arabische *mana,* maat en volgens anderen van 't saksische *al-mon-acht* afkomstig. Almanakken zijn hier te lande omstreeks 700 jaar na Chr. in gebruik gekomen. Zij dienden opdat het volk zou weten, welke heilige dagen gevierd moesten worden.

Vóór de uitvinding der boekdrukkunst waren zij op perkament, later op papier, geschreven, soms zeer fraai bewerkt en versierd met lofwerk en beeldjes, meestal blauw en rood, soms ook in andere kleuren.

alpha, (*A, α,*) grieksche *a.*

alphabet, 't A, B, C; de letters in volgorde; van het grieksche *alpha* (a) en *bêta* (b).

alphabetisch, naar de volgorde der letters gerangschikt.

alphabetiseeren, naar volgorde der letters rangschikken.

alphabet-schaar, werktuig om met de hand alphabets

aan kantoorboeken e. d. aan te brengen. Zie ook *alphabet-snijmachine*.

alphabet-snijmachine, register-insnijmachine, voor het langs machinalen weg aanbrengen van alphabets aan kantoorboeken, enz. Deze machines zijn ingericht voor stoom- of electrische drijfkracht en worden des-

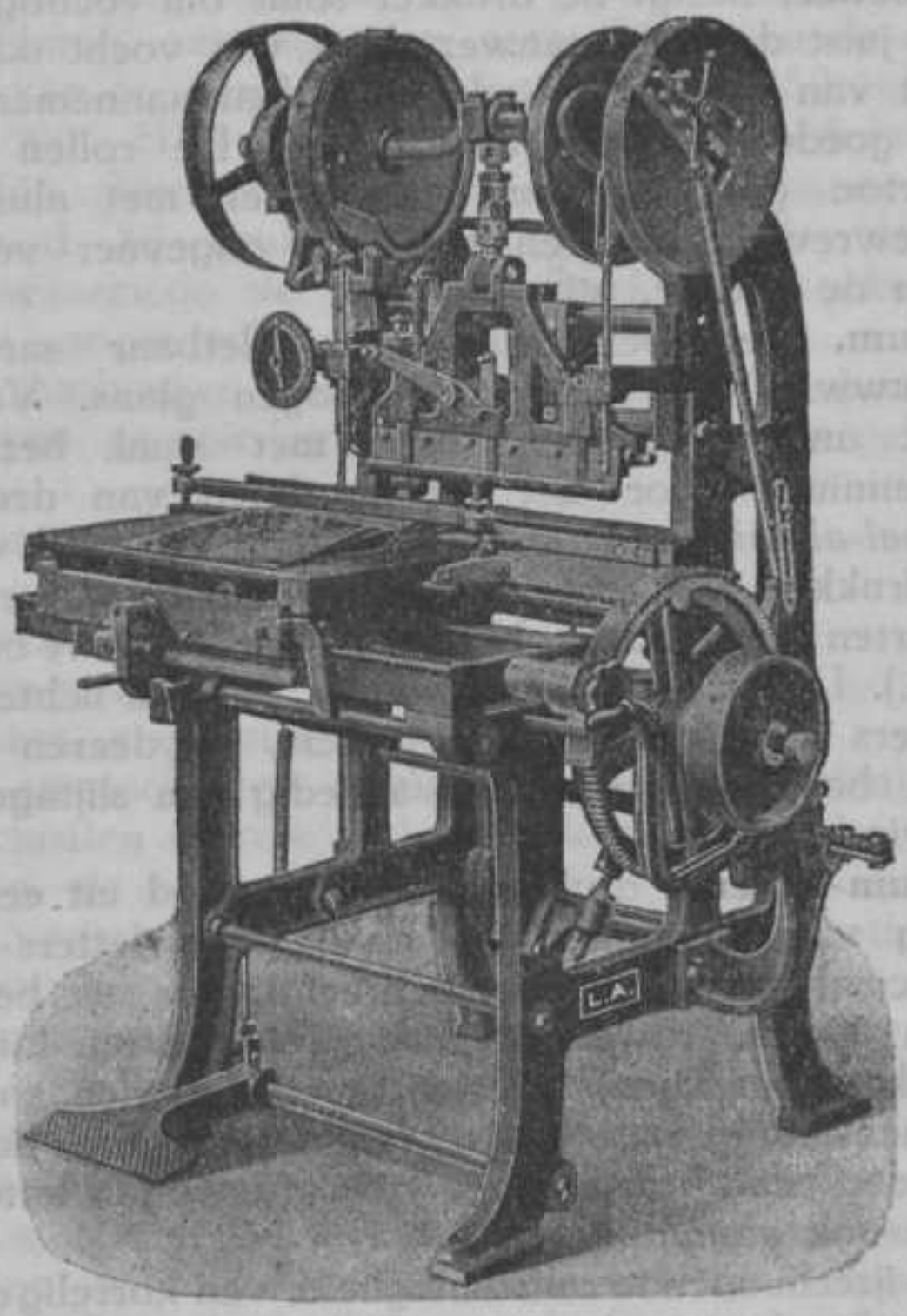

Alphabet- of Register-insnijmachine.

gewenscht van een drukapparaat, in één of twee kleuren, voorzien. In dit geval worden de letters van het alphabet gelijktijdig met het insnijden gedrukt.

als-teeken (::), zie onder *algebraïsche teekens*.

aluin, eene verbinding van zwavelzure aluinaarde met potasch, welke sterk samentrekkende krachten bezit. Wordt o.a. door boekbinders gebruikt bij het verven der snee en het z.g. aluin-looien. In het eerstgenoemde geval wordt een mengsel van 100 gram

aluin op 2 liter kokend water, vóór het verven, op de boeksnee aangebracht, opdat de verf zich beter op het papier zal hechten. Met aluin-looien bedoelt men een bewerking van het voor den boekband bestemde leder in een bad van keukenzout en aluin.

aluin-looien, zie onder *aluin*.

aluin-poeder, bezigt de drukker soms om vochtige rollen, die juist door de aanwezigheid van vocht o.a. slecht inkt van den inktcylinder of -plaat aannemen, weder in goede conditie te brengen. De rollen worden hiertoe goed schoon gemaakt en met aluinpoeder ingewreven. Na een half uur ongeveer verwijdert men de poeder.

aluminium, een belangrijk, zeer pletbaar aardmetaal, blauwwit van kleur met hoogen glans. Vermengd met andere metalen, bijv. met staal, bezigt men aluminium voor het vervaardigen van drukletters, *(staal-aluminium-letters)* uitsluitend bestemd voor het bedrukken van zeer harde, grove, ordinaire papiersoorten (zakkendruk, biljetdruk, harde, grove omslagen, enz.). Deze letters zijn vier tot zesmaal lichter dan de letters van gewone letterspecie, oxydeeren niet en zijn bovendien niet zoo spoedig aan slijtage onderhevig.

aluminium-letters, drukletters vervaardigd uit een legeering van aluminium en staal. Deze letters worden speciaal in den handel gebracht voor het bedrukken van harde, ruwe ordinaire papiersoorten (bijv. voor zakken, omslagen, biljetten, enz.). Uit den aard harer samenstelling zijn *staal-aluminium-letters* lichter en harder dan drukletters van gewone letterspecie. Zie ook *aluminium*.

amaril, ijzerhoudende zelfstandigheid, van korrelig diamantspaath, bestaande uit aluinaarde, ijzer-oxyde en kiezelzuur. Wegens bizondere hardheid geschikt voor het afslijpen van metalen; bijv. de glasharde machinedeelen van zet-, giet- of drukmachines.

amarilpapier, met een dunne laag amaril-poeder bedekt soort schuurpapier, geschikt om metalen voorwerpen, bijv. machine-onderdeelen welke nauwkeurig functionneeren, te schuren. Zie ook *amaril*.

amaril-steen, zie *amaril*.

amaril-vijl, ook wel **mineraalvijl** genaamd; vijl vervaardigd van amaril en schellak. Zie ook *amaril*.

amerikaansche hoogte, letterhoogte op 62 Didot-punten.
amerikaansche of **verloop-cliché's,** zie *verloop-cliché's.*
amsterdamsche riem, 550 vel (oude rekening). Sommige uitgevers hadden vroeger de gewoonte, steeds het tiende gedeelte van de oplaag meer te laten drukken, welke gewoonte haar oorsprong vond in het feit dat de schrijvers destijds een groot aantal present-exemplaren ontvingen en men dit boven de oplaag wenschte te berekenen. Alzoo werden 550 in plaats van 500; 1100 in plaats van 1000 ex. gedrukt, enz.
aniline, uit steenkolenteer gedistilleerde kleurstof, o.a. gebezigd bij druk-inktfabricatie. Ook de vloeibare inkt waarmede de liniatuur van kantoorboeken enz. wordt aangebracht.
annalen, jaarboeken, een naar volgorde der jaren geschreven geschiedenis van de in een staat gebeurde zaken.
annalist, schrijver van jaarboeken.
annonce, advertentie (zie aldaar).
annonceeren, adverteeren (zie aldaar).
anodenstang, zie onder *galvano.*
ansichtkaart, prentbriefkaart.
antieken, steenschriften, steenletters (steenkapitalen), lapidairschriften of ook wel grotesken genoemd.
antiglatine, zie onder *sneevergulden.*
antigraaf, tegenschrijver; van het grieksche *anti,* tegen en *graphein,* schrijven.
antimonium, spiesglansmetaal, een witte enkelvoudige stof van kristallische structuur. Zuiver antimonium is wit als tin en fraai van glans. Wordt o.a. als bijvoeging gebruikt voor letterspecie (zie aldaar).
antiqua, met dezen naam duidt men in Duitschland het gewone latijnsche schrift aan, in tegenstelling met het karakterschrift (fractuurschrift); van 't latijnsche *antiquus,* oud. Bij ons te lande de benaming van een hoofdsoort van gewone boekletter.
anti-zinnober, roode boekdrukinkt, bestaat o.a. uit door middel van cosin gekleurde menie, heeft veel overeenkomst met zinnober of vermiljoen, doch leent zich niet voor alle werk, omdat hij kleine letters, fijne ornamenten e. d. spoedig doet volloopen.
aphorismen, korte spreuken of stellingen, schijnbaar zonder onderlingen samenhang.
aplomb, loodrechte stand der letter (bij lettergieters).

apostille, kantteekening, aanteekening gewoonlijk aan den kant van de bladzijde geschreven.

apostrophe, weglatings- of afkappingsteeken (’); van het grieksche *apo,* af en van *strophein,* keeren.

apparaat, toestel, gewoonlijk behoorende bij of deel uitmakende van een machine.

appendix, aanhangsel, toevoegsel, bijv. bij een boek.

aprêteeren, wegnemen der bramen bij handgietsel. Zie ook *aprêteermes.*

aprêteermes, werktuig waarmede eertijds de hand-letter-gieters o.a. de bramen van overhangende gegoten letters verwijderden.

aquatinta, nabootsing van gewasschen teekening, door een bizondere manier van etsen verkregen.

arabesken of **moresken,** versieringen van loofwerk en planten op de wijze der Arabieren, wier godsdienst het afbeelden van menschen en dieren verbiedt.

arabische cijfers, oorspronkelijke benaming voor onze gewone cijfers (1, 2, 3, enz.), in tegenstelling met de romeinsche cijfers (zie aldaar).

arceering, dwarsstreepjes bij het graveeren of teekenen getrokken om de schaduw aan te duiden. Zie ook *gearceerde letters.*

architectonische rand, volgens de regelen der bouwkunst samengesteld; van het grieksche *architekton,* bouwmeester, bouwkundige (architect), *architectoniek,* bouwkunde.

aschgehalte, zie onder *papier-onderzoek.*

aschweger, zie onder *papier-onderzoek.*

aspectteekens, teekens, de verschillende standen der planeten, ten opzichte van elkander, weergevende. Astrologen of sterrewichelaars voorspellen uit die aspecten toekomstig geluk of ongeluk.

asphaltlak, een preparaat waarmede men cliché’s insmeert om oxydeeren te voorkomen. Om het weder te verwijderen dient men de ingesmeerde plaat te verwarmen en daarna met terpentijn of benzine uit te schuieren.

assortement, ook wel sortiment genoemd; volledige verzameling van bij elkaar behoorende dingen.

assurélijn, ≡≡≡≡≡ balklijn of ook wel wissellijn, voor wissels en kwitanties; van het fransche *assurer,* verzekeren, bijv. tegen brandschade of iets dergelijks. Assurélijn zou dus ’t best te vertalen zijn in: *zekerheidslijn.*

attest, schriftelijke of gedrukte gunstige getuigenis, verklaring.

Auer, uitvinder van 't papier in den vorm van rollen, 't z.g. *papier zonder eind,* zie aldaar.

Auer-hoogte, letterhoogte op 68 Didot-punten.

Aufzugstärke 1 m.M., beteekent: leggerdikte 1 m.M. Deze aanduiding wordt door sommige Duitsche fabrikanten op de metalen van den drukcylinder aangebracht.

augustijn of **cicero,** letter op 12 punten. Ook typografische eenheid metende twaalf Didot-punten.

augustijn-reglet of **cicero-reglet,** eigenlijk een interlinie ter dikte van 12 punten.

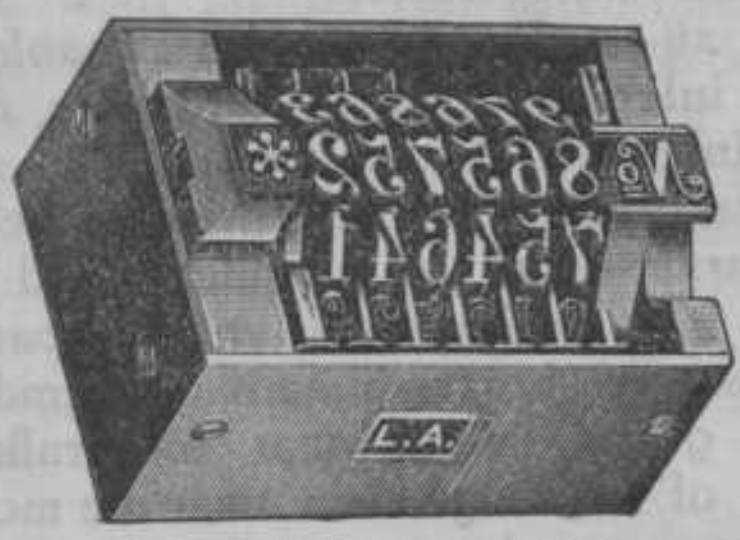

Automatische numeroteur.

auteur, schrijver van een boek of een artikel.

auteursrecht, recht van uitgave, bijv. van een boekwerk.

auteurswet, wetsbepalingen, regelende de rechtspositie van den auteur.

auto, *autotypie* (zie aldaar).

autobiographie, de eigen levensbeschrijving: van het grieksche *auto,* zelf, *bios,* leven en *graphein,* schrijven.

autochroomdruk, gecombineerde boek- en steendruk waarbij met minder kleuren dan bij enkel steendruk, de fraaiste kleur-effecten kunnen bereikt worden.

autographum (meervoud **autographa**), de eerste drukken, uit de vroegste tijden der boekdrukkunst; ook een eigenhandig schrijven. Van het grieksche *auto,* zelf en *graphein,* schrijven.

automatische numeroteurs, kleine stalen werktuigjes met vijf of zes cijferraderen voor het nummeren van allerlei soort drukwerk. Deze numeroteurs worden tusschen het zetsel in den vorm opgekooid, de cijfers verspringen door den druk van den degel of den

cylinder der pers op het No.-teeken, geheel automatisch. Door het omzetten van een schroefje wordt het automatisch cijferwerk afgesteld, zoodat steeds hetzelfde willekeurige getal wordt afgedrukt. Zie ook *nummerramen*.

automatische register-insnijmachine, zie *alphabet-snijmachine.*

automatische stopinrichting na iedere snede, zie onder *snijmachine.*

automatische vouwmachine, vouwmachine met zelfwerkend inleg-apparaat. Ook wel geheel-automatische vouwmachine genaamd, in tegenstelling met een halfautomatische vouwmachine. Zie hiervoor onder *halfautomatisch aanlegtoestel.*

automatische zij-aanleg, zie onder *zijaanleg.*

automatisch inleg-apparaat, zie onder *inleg-apparaat.*

automatisch inleggen, het automatisch in de pers voeren van de te bedrukken vellen, met behulp van een inleg-apparaat dat den handenarbeid hierbij totaal vervangt. Zie verder onder *inleg-apparaat.*

autotypie, ook wel kortweg *auto* genoemd, een op zink of koper geëtst beeld, naar fotografie, gewasschen teekening of in 't algemeen naar die modellen, waarin vlakke tinten voorkomen.

Door toepassing van een glasplaat voorzien van netwerk of lineatuur *(het raster)* bij 't fotografisch opnemen, worden de halftinten *(halftoon)* opgelost, verdeeld of in korreling gebracht, waardoor vlakke tinten, welke de boekdrukpers anders als zwarte vlekken zou weergeven, tot reproductie geschikt worden. Hierdoor verkrijgt men een afbeelding met verschillende schaduw-overgangen, donkere en lichte partijen, welke op een lijncliché ontbreken. Het *raster* nl. veroorzaakt dat de donkere en lichte partijen van het origineel in den vorm van grootere en kleine punten overgebracht worden in het negatief. De groote en dicht op elkaar geplaatste punten vormen nl. de donkere en de kleine, verder van elkaar geplaatste punten de lichte partijen.

autotypie-copie, het op de metalen plaat overgebrachte negatief voor een autotypie. Het metaal wordt vooraf zuiver glad geschuurd en van een lichtgevoelige laag (eiwitoplossing) voorzien, daarna het negatief er op gelegd en beide aan dag- of electrisch licht bloot-

gesteld. Ook wordt inplaats van een eitwitoplossing wel z.g. emaille (hoofdzakelijk bestaande uit vischlijm en water) gebezigd. De copie wordt dan wel op gelijke wijze alsboven omschreven verkregen, doch de ontwikkeling geschiedt op een andere manier. Het op metaal brengen van een negatief is het werk van den copiïst. Zie verder ook onder *etsen, autotypie* en *raster.*

autotypiedrukpers, handpers voor het maken van proefdrukken van autotypieën. Zie ook *kniehefboom autotypiedrukpers.*

autotypie-etserij, de afdeeling van een zincografisch atelier, waar autotypieën (zie aldaar) geëtst worden. Etsen wil zeggen, door middel van zuren laten inbijten van eene afbeelding, bijv. in metaal. Zie verder onder *etsen.*

autotypie-inkt, boekdrukinkt, door zijn samenstelling speciaal geschikt voor 't drukken van autotypieën.

azuurblauw, hemelsblauw; van het latijnsche *lazuur,* de blauwsteen *(lapis lazuli),* in den ouden tijd bekend onder den naam *saphir.* Hij wordt gebruikt tot versiering, maar vooral tot bereiding van het echte *ultramarijn.*

B

B, *beatus* of *beata,* de zalige. — **B. b.,** *bene bene,* zeer goed. — **B. c.,** *bassa continuo,* doorgaande bas. Ook: *balneum cineris,* een aschbad. — **Bc.** of **Bco.,** *banco,* bankgeld, muntvoet waarnaar het geld bij de bank berekend wordt. — **B. c. D.,** *bono cum Deo,* met den goeden God, met Gods genade. — **Bd.,** *band,* deel. — **B. D. D.,** *bonis diis deabusque,* aan de goede goden en godinnen. — **B. en W.,** *Burgemeester en Wethouders.* — **B. L.,** *benevole lector,* toegenegen of welwillende lezer. — **Blz.,** *bladzijde.* — **B. M.,** *beatae memoriae,* zaliger gedachtenis. Ook: *bene misceatur,* wel dooreengemengd (op recepten); ook *balneum maris,* een zeebad. — **bn.,** *balen.* — **bto.,** *bruto,* ruw gewicht (met inbegrip van verpakking). — **B. tr.** *bene tritum,* wel gewreven (op recepten). — **B. V.,** *beata virgo,* de heilige maagd (Maria). Ook *balneum vaporis,* een dampbad. — **B.v.** of **bijv.,** *bijvoorbeeld.* — **B. W.,** *burgerlijk wetboek.*

B, als romeinsch cijfer = 300; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

baal, (papier) = 10 riem = 200 boek = 4800 vel (zie ook *riem*).

baard of **vleesch,** zie aldaar.

bad, zie onder *etsen.*

baisseeren, het op hoogte brengen der letters door den lettergieter.

balancierpers, machine voor 't en relief stempelen van klein luxe drukwerk, bijv. monogrammen of wapens op kaarten, postpapier, e. d. Een balancier is de evenwichtsbalk of pompzwengel aan een werktuig. Zie ook *reliefdruk.*

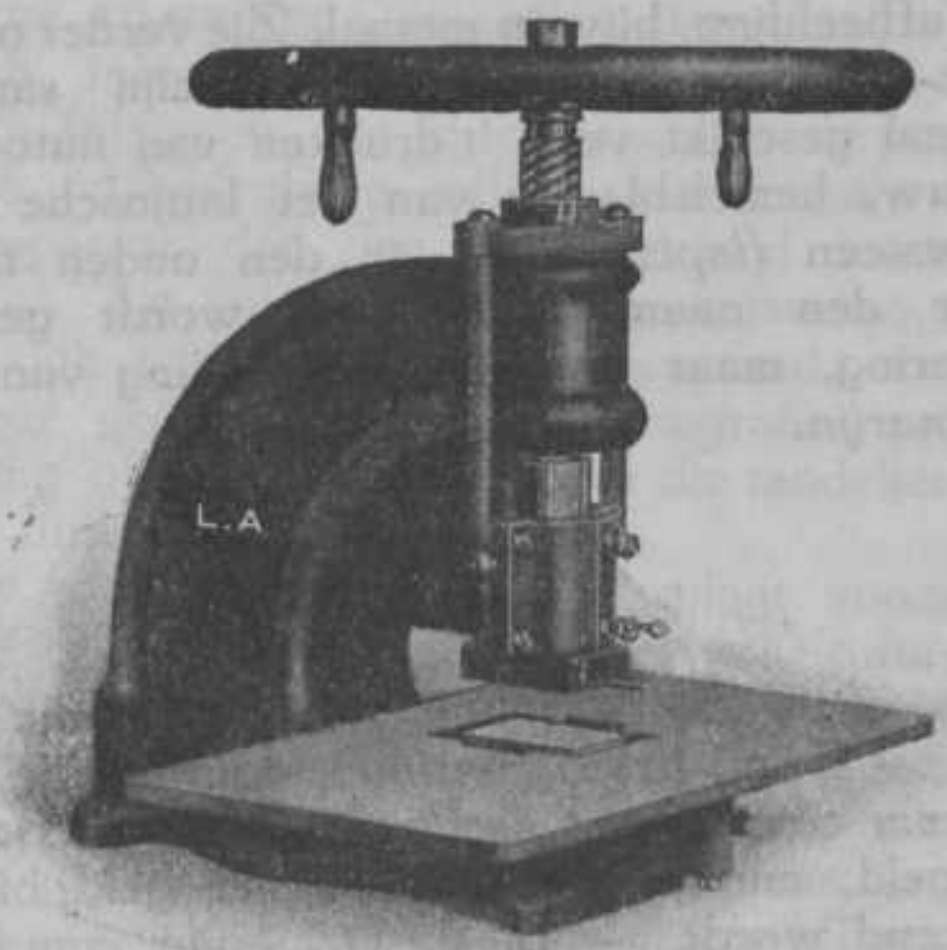

Eenvoudige balancierpers.

balklijn, zie *assurélijn.*

band, boekband, stevige kartonnen omslag van een boek. Zie onder *omslag* en ook onder *banden en deelen.*

bandeeren, tot verzending gereed drukwerk van adresbanden voorzien. Gewoonlijk geschiedt dit met de hand, doch voor het verzenden van groote oplagen kan ook gebruik gemaakt worden van een *bandeermachine,* waarmede dit werkje langs machinalen weg geschiedt.

bandeermachine, zie onder *bandeeren.*

banden aan de snelpers. Aan een gewone snelpers treft men de volgende banden aan: de *bovenband*, om den cylinder aangebracht, brengt het bedrukte vel gedeeltelijk uit de machine op den *ronsel*, een houten rol waarover een aantal *uitvoerbanden* loopen, ten doel hebbende het vel verder uit de machine te voeren; de *onderband*, onder den cylinder doorloopend, dient om het vel strak te houden en voor doorzakken te behoeden; de *voorbanden* en *strijkbanden* dienen eveneens om het vel glad, strak en vast te houden; *achterbanden* worden aangebracht indien de plaats voor een onderband ontbreekt, bijv. bij 't drukken van sommig klein drukwerk; de *uitvoerbanden* of *-touwtjes* hierboven reeds genoemd.

banden en deelen. Deze woorden worden dikwijls voor elkaar gebruikt. *Deel* is feitelijk de aanduiding van de verdeeling der stof, door den schrijver zelf aangegeven. *Band* geeft de verdeeling aan zooals deze door den boekbinder om practische reden in het voorkomen van het werk is aangebracht. Van deel I van eenig werk kunnen dus bijv. wegens zijn omvang twee of meerdere banden gemaakt worden. Men spreekt in zulk geval dus van deze of gene aanhaling, voorkomende in deel I, band 3, enz.

bandverbinders, dunne, van tandjes voorziene metalen plaatjes voor het verbinden van de banden van snel- en rotatiepersen. Voor het verbinden van drijfriemen bezigt men een sterker soort, z.g. *riemverbinders*, soms in den vorm van ijzeren plaatjes, met een soort schroef vast te zetten.

baroklijnen, grillig gekronkelde lijnen; van het fransche *baroque*, scheef, onregelmatig, zonderling, grillig.

bas-relief, half verheven beeldhouwwerk, giet- of drukwerk (zie ook *reliefdruk*).

bastaard-corpus, zie *basterdcorps*.

basterdcorps, bastaard-corpus, lettergrootte welke niet in een zeker aantal typografische punten kan worden uitgedrukt. Zie voor typografische punt onder *Didot*.

basterd-papier-molen, papierfabriek waar vroeger de meer ordinaire soorten papier, zooals pakpapier enz., vervaardigd werden. Zie verder onder *papiermolen*.

Bauer, A. F., bouwde in 1810 in vereeniging met Friedrich König de eerste bruikbare snelpers.

beeld, letterbeeld. Lettergieters spreken van het beeld der

letter en bedoelen hiermede dan de verheven afbeelding van een letter op het letterstaafje.

belgische-hoogte, letterhoogte op 63 Didot-punten.

belletrie, belles lettres, fraaie letteren, letterkunde.

bergblauw, zie *azuurblauw* en *ultramarijn*.

berlijnsch blauw, boekdrukinkt, heeft ongeveer de zelfde eigenschappen als *miloriblauw* (zie aldaar).

besneden papier, haaks, zuiver rechthoekig gesneden papier.

besteekband, hollandsche benaming voor kapitaal-band (zie aldaar).

bestek, beschrijving van de wijze waarop een te maken werk zal worden uitgevoerd, welke materialen hiervoor gebezigd dienen te worden, de tijd van oplevering, enz.

bestelkaart-carton, gekleurd couverture-carton, doorgaans uitsluitend voor 't drukken van bestelkaarten voor den boekhandel e.d. gebezigd.

bêt (ב), hebreeuwsche *b*.

bêta (*B*, *β*), griecksche *b*.

bewerkte tint, zie onder *tint*.

bhisotype, zie *Bishey*.

biblia, boeken, de Heilige Schrift; van het griecksche *biblos*, waaruit weder het nederlandsche bijbel is ontstaan.

bibliographie, boekbeschrijving.

bibliomanie, hartstochtelijke liefhebberij voor boeken.

bibliotheek, boekerij, boekenverzameling.

biljet, brief, briefje; aanplakbiljet, reclamebiljet, enz.; van het fransche *billet*, briefje, bezoekkaartje.

biljethaak, zie onder *zethaak*.

biljetletter, de grootere en grootste lettersoorten welke gebezigd worden voor aanplakbiljetten en dergelijke. De grootste soorten zijn gemeenlijk van hout.

biljetletterkast, bergplaats voor groote lettersoorten, gemeenlijk gebezigd voor 't drukken van aanplakbiljetten e. d. Deze kast is echter in tegenstelling met de gewone letterkast, slechts door één schotje in twee gelijke helften verdeeld; de eene helft is bestemd voor de onderkast of gewone kleine letters, de andere voor de hoofdletters, cijfers, enz.

bill of lading, engelsche benaming voor zeevrachtbrief, de lading- of vrachtbrief des schippers; wordt gewoonlijk met zeer kleine letter (parel of nonparel) gezet.

binden of **inbinden,** zie aldaar.

binders, zie *boekbinders* en onder *brocheerderij.*

binderij, zie onder *brocheerderij.*

binnencorrectie, de verkeerde gewoonte om met de pen de veranderingen of verbeteringen midden in den gedrukten tekst aan te brengen, in plaats van deze op den witten rand der proef te schrijven. Eene methode van corrigeeren intusschen, waaraan alleen een leek zich schuldig zal maken. Het woord is niet of bijna niet meer in zwang; jammer dat dit niet getuigd kan worden van deze wijze van corrigeeren.

binnenrand, de witte rand papier, naast de pagina, aan de rugzijde. In den drukvorm noemt de zetter dit het rugwit of de rug.

binnenvel, inlegvel van een courant, op het halve formaat (twee pagina's dus).

biographie, levensbeschrijving; van het grieksche *bios,* leven en *graphein,* schrijven.

Bishey, uitvinder van de bhisotype (Londen 1909) een zet- en gietmachine, zeer veel overeenkomende met de monotype van Lanston. Deze machine bestond n.l. ook uit twee deelen, een zet- en een gietapparaat, afzonderlijk te gebruiken. Deze machine zou telkens 30 typen tegelijk en niet minder dan 2400 in de minuut gieten. Om de een of andere reden heeft deze machine echter geen opgang gemaakt.

blaasbalg, werktuig, dienende om de letterkasten van stof te zuiveren. Om het beschadigen der letters te voorkomen mag de spits nimmer van metaal zijn. Zie verder *kastenreiniger.*

Blaasbalg.

blad of **vel,** zie aldaar.

bladgoud, tot zeer dunne bladen uitgeslagen goud of imitatie van goud, o.a. gebezigd door den boekbinder bij 't aanbrengen van titels of versiering op boekbanden en door den boekdrukker, indien hij een schitterender resultaat wenscht te verkrijgen dan door 't insmeren van den druk met goudbrons-poeder te bereiken is. De bewerking is dan in hoofdzaak gelijk aan foliën-druk; zie onder *foliën.*

bladspiegel of **drukspiegel,** het bedrukte vlak, op de bladzijde van een boek.

bladvulling, gewoonlijk een anecdote of kwinkslag, ook wel onder het opschrift „allerlei" geplaatst, om eenig overgebleven hoekje van de bladzijde te vullen.

bladwachter of **custos,** zie aldaar.

bladwijzer, zie *register.*

Blaeu, Willem Janszoon, wiskundige, geboren 1571 te Alkmaar, beroemd door zijn landkaarten en globes. Hij liet twee zonen na, Johannes en Cornelis, waarvan de eerste een bekend boekhandelaar te Amsterdam werd, wiens talrijke uitgaven der klassieken met die van Elzevier kunnen wedijveren. Een van zijn grootste en beroemdste werken was de uitgave van den grooten atlas „Cosmographie Blaeuiana", bestaande uit 14 deelen in folio. Johannes Blaeu overleed in 1673.

blanchet, dunne doek, vroeger gebezigd bij 't samenstellen van een *legger,* zie aldaar.

blauw, bij deze kleur onderscheidt men o.a. de volgende nuances: *hemelsblauw* = kobalt; *lichtblauw* = berlijnsch blauw, wit en weinig chroomgeel; *grijsblauw* = kobalt, zwart en een weinig omber; *mastblauw* = pruisisch blauw, wit, een weinig sepia en idem geel.

blauwe lak, een transparante, uit steenkoolteer bereide boekdrukinkt; laat zich gemakkelijk verwerken en is tamelijk licht-echt.

bleeke druk, zie onder *schrale druk.*

blikbeslag-hechtmachine, ook wel **hoekbeslag-hechtmachine** genaamd, verbindt de hoeken van cartonnen doozen door middel van hoekbeslag van ± 9 tot 13 c.M. breed, in plaats van met een nietje (een stukje koper- of staaldraad).

blinddruk, het afdrukken van letters of ornamenten zonder inkt of iets dergelijks te gebruiken, zoodat dus alleen de vorm in de bedrukte stof zichtbaar is. Wordt soms toegepast bij wijze van voordruk (zie onder *dekinkt* en *foliëndruk)* doch meermalen op boekbanden en vervaardigd in een z.g. verguldpers.

blinden-druk, zie *brailles-druk.*

blind toetsenbord, oefentoetsenbord, ook wel *dummy* genoemd, afzonderlijk toetsenbord van eene zetmachine, ten dienste van leerling-machinezetters, om vlug tikken (zetten) te leeren alvorens aan de machine te worden geplaatst. Een veerend stukje metaal geeft bij het neerdrukken van den toets den vereischten tegenstand, opdat den juisten aanslag zal worden

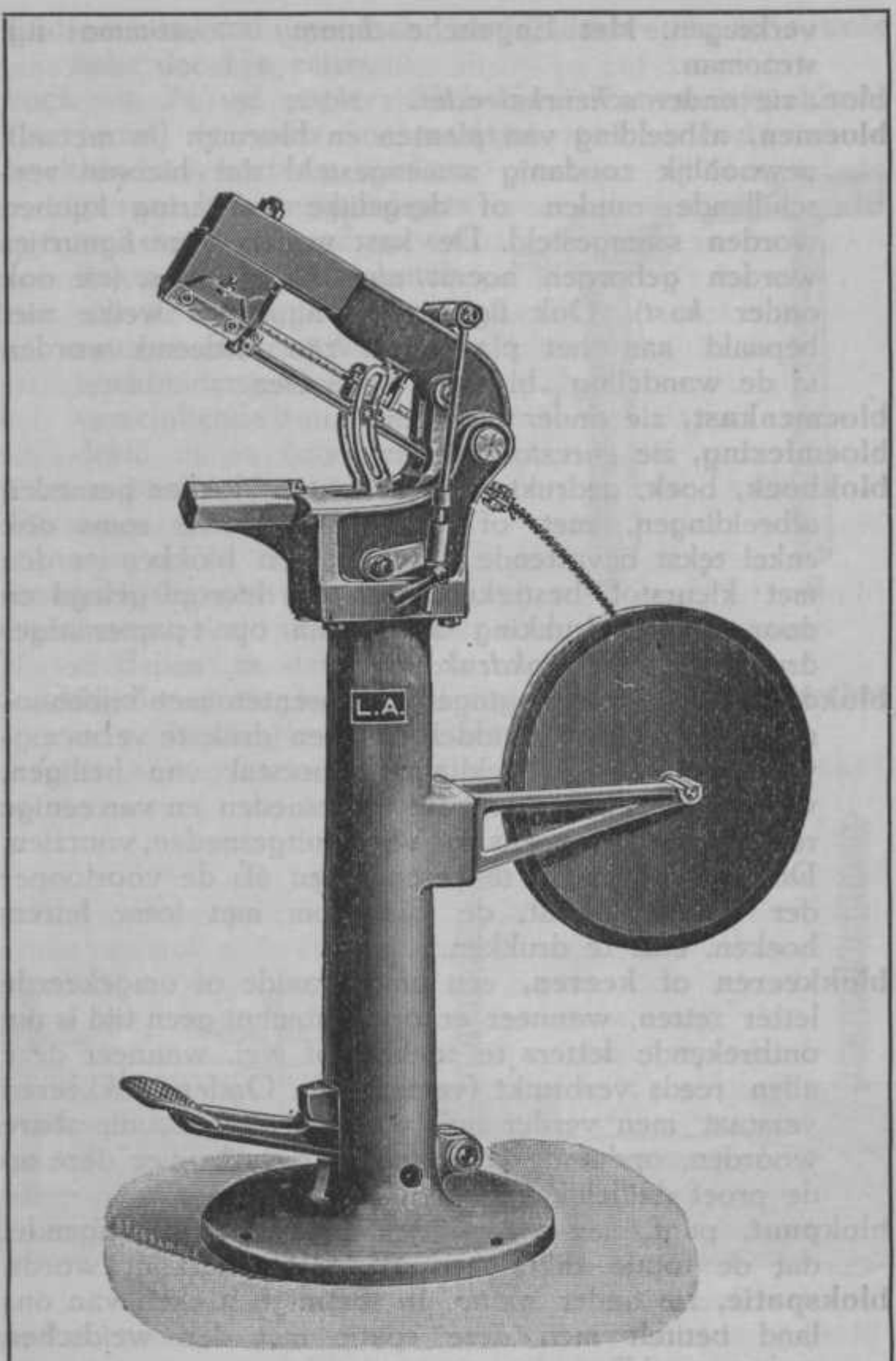

Blikbeslag-hechtmachine.

verkregen. Het Engelsche *dummy* = stomme; fig. strooman.

bloc, zie onder *scheurkalender.*

bloemen, afbeelding van planten en bloemen (in metaal), gewoonlijk zoodanig samengesteld dat hiervan verschillende randen of dergelijke versiering kunnen worden saamgesteld. De kast waarin deze figuurtjes worden geborgen noemt men bloemenkast (zie ook onder *kast*). Ook figuren en figuurtjes welke niet bepaald aan het plantenrijk zijn ontleend worden in de wandeling „bloemen" geheeten.

bloemenkast, zie onder *bloemen.*

bloemlezing, zie *chrestomathie.*

blokboek, boek, gedrukt van in houten blokken gesneden afbeeldingen, met of zonder bijschrift, soms ook enkel tekst bevattende. Deze houten blokken werden met kleurstof bestreken, 't papier hierop gelegd en door zekere drukking de pagina op 't papier afgedrukt. Zie ook *blokdruk.*

blokdruk, de eerste pogingen om prenten met bijbehoorenden tekst door middel van den druk te vermenigvuldigen. De afbeeldingen, meestal van heiligen, werden in een blokje hout uitgesneden en van eenige regels tekst, eveneens in 't hout uitgesneden, voorzien. Deze blokdruk is te beschouwen als de voorlooper der boekdrukkunst, de kunst om met losse letters boeken, enz. te drukken.

blokkeeren of **keeren,** een omgedraaide of omgekeerde letter zetten, wanneer er op 't moment geen tijd is om ontbrekende letters te zoeken, of wel, wanneer deze allen reeds verbruikt (verzet) zijn. Onder blokkeeren verstaat men verder ook wit zetten voor onleesbare woorden, opdat de corrector of de schrijver deze op de proef duidelijk kan invullen.

blokpunt, punt, aan weerszijden zooveel wit dragende, dat de totale dikte een pasje of vierkant wordt.

blokspatie, zie onder *spatie.* In sommige streken van ons land betitelt men deze spatie met den weidschen naam „pook".

blijft, bij door den corrector verkeerdelijk doorgehaalde woorden of letters, beteekent dit, dat de zetter van de aangebrachte correctie geen notitie behoeft te nemen en het zetsel dus blijft zooals het is.

Bodino, bekend spaansch boekdrukker uit de tweede helft der 17e eeuw.

boek = 24 vel papier; 20 boek = 1 riem (zie aldaar).

boekband, zie onder *boekomslag*.

boekbinders, kortweg **binders** genoemd, de vervaardigers van den boekband en wat daarmede verband houdt. Op de werkplaatsen van eenigen omvang wordt de boekbindersarbeid weer in verschillende branches verdeeld nl. in brocheerders en binders en deze laatste weer in hand- en sneevergulders, enz.

Boekbindershamers.

boekbindershamer, houten hamer, in verschillende modellen in den handel.

boekbinderspers, houten of ijzeren persen waartusschen de te binden boeken geklemd worden.

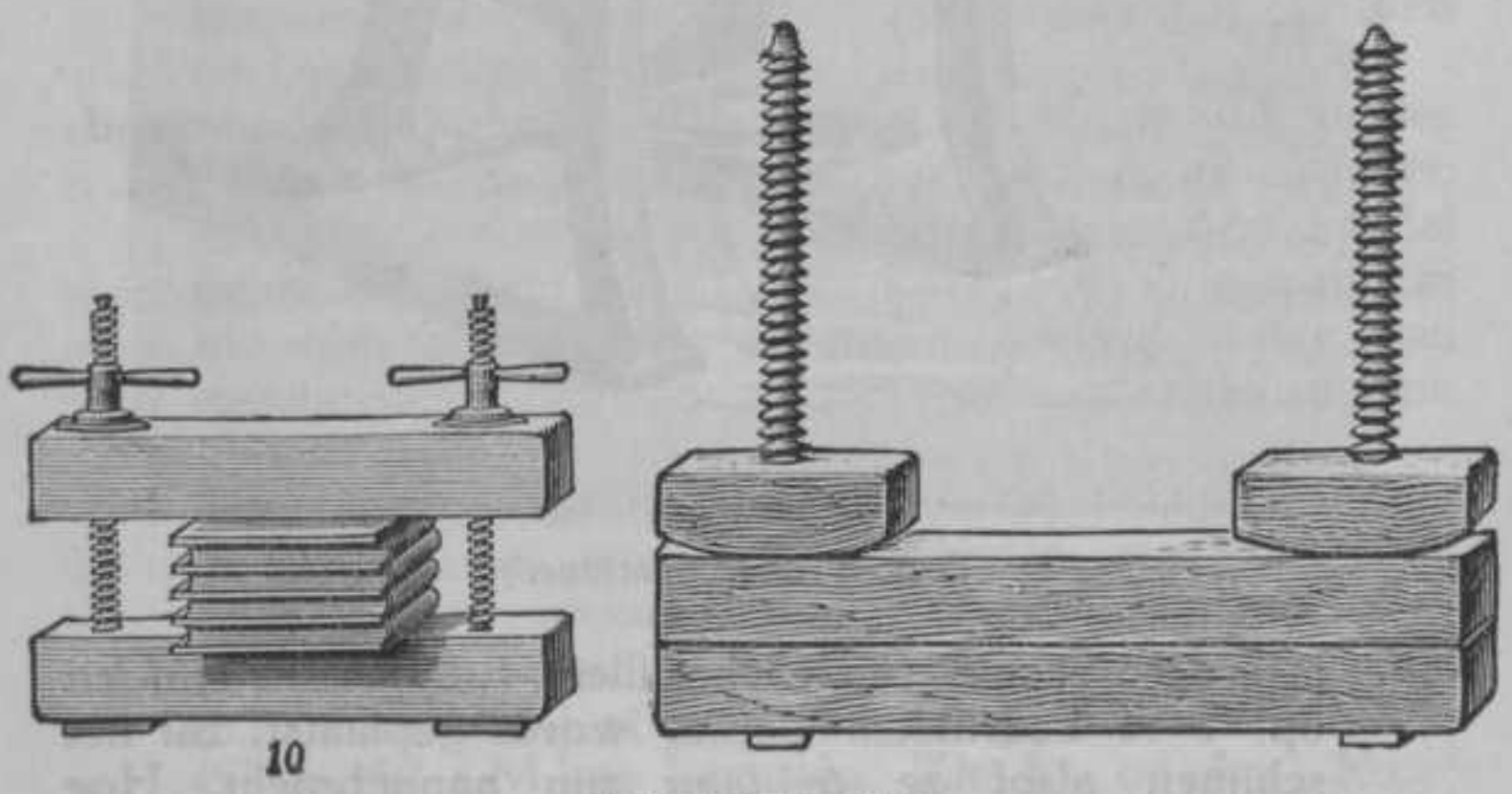

Boekbinderspersen.

boekbinderij, boekbinderswerkplaats. Wordt soms in twee afdeelingen gescheiden, nl. brocheerderij en binderij. Op de eerste worden de vellen gevouwen, vergaard, genaaid, enz., terwijl op de tweede de boekbanden vervaardigd en de genaaide exemplaren in den band

gebracht worden. Ingenaaide boeken en brochures worden ook op de brocheerderij behandeld.

boekdruk, zie *hoogdruk.*

boekdruk-cliché, zie *cliché.*

boekdrukker, typograaf, drukkersgezel of -patroon.

boekdrukkersmerk, zie *drukkersmerk.*

boekdrukkersmidden, optisch midden. Wanneer een of

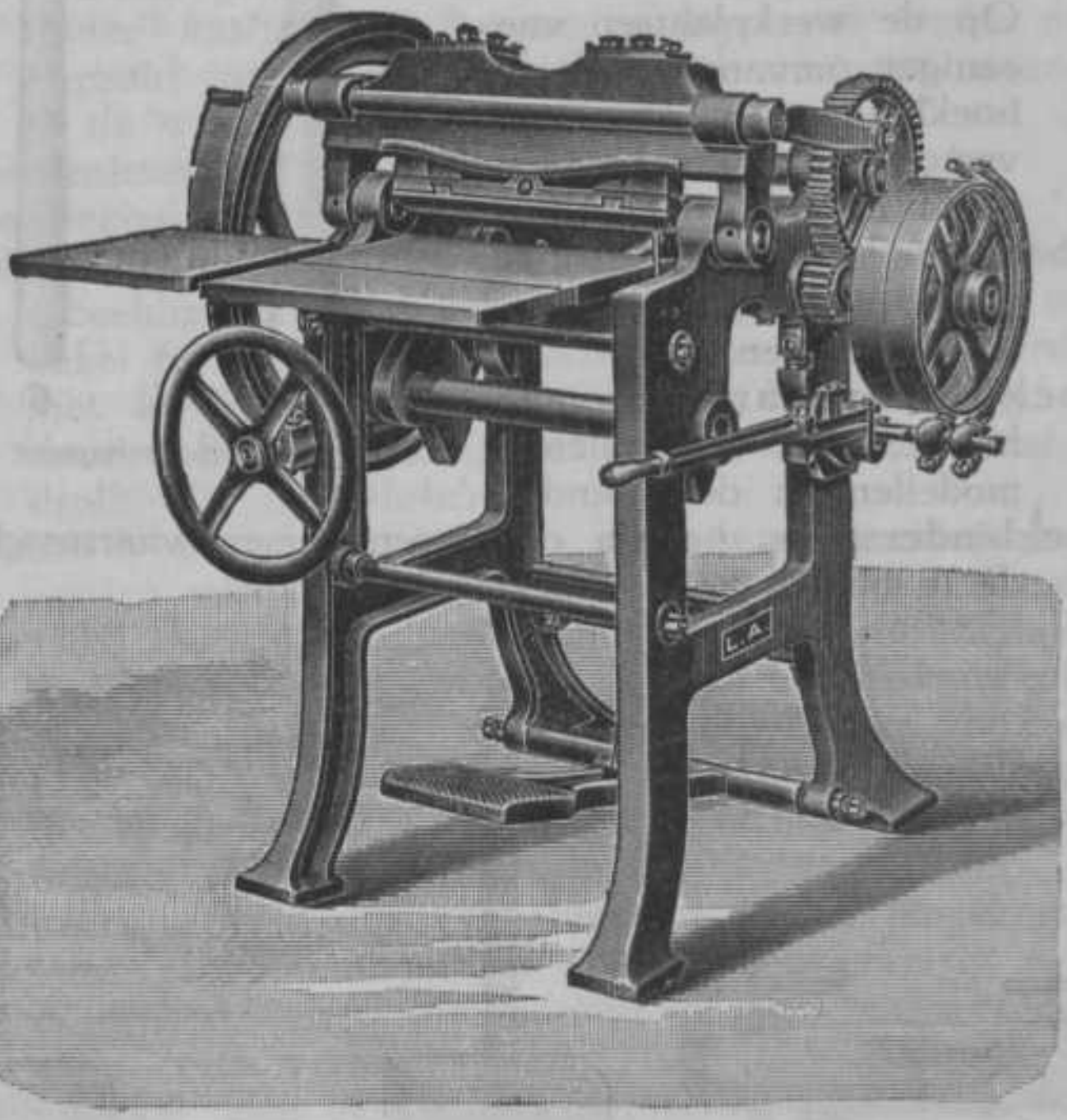

Boeken-rondzetmachine.

meerdere regels, een cliché, fileet, e.d., *precies midden* op 't te bedrukken papier wordt geplaatst, zal het schijnen alsof ze *te laag* zijn aangebracht. Hoe grooter de overschietende onbedrukte ruimte, hoe in 't oogloopender genoemd verschijnsel. Om aan dit optisch bedrog tegemoet te komen plaatst de boekdrukker (lees: letterzetter) zulke regels, cliché's, fileets en zelfs den geheelen bladspiegel steeds hooger dan 't eigenlijke midden van 't papier. Alles, zooals reeds gezegd, met inachtneming van de verhouding

tusschen 't bedrukte en 't onbedrukt gebleven vlak. Het boekdrukkersmidden ligt dus *hooger* dan de halve hoogte van eenig te bedrukken vlak.

boekdrukkerij, typografische inrichting; in tegenstelling met steendrukkerij, een lithografische inrichting.

boekdruksnelpers, zie *snelpers* of *cylinderpers*.

boeken-rondzetmachine, boekbindersmachine waarmede het rondzetten der boekruggen langs machinalen weg geschiedt. Het ingenaaide exemplaar wordt eenvoudig op de tafel der machine gelegd waarna het verstelbare, bewegend kopstuk over den rug wrijft en den halven rug rondzet, daarna wordt het boek omgedraaid om aan de andere zijde de zelfde bewerking te ondergaan.

boekhechtmachine, zie onder *garen-* en onder *draad-boekhechtmachine*.

boekinkt, zwarte boekdrukinkt, gebezigd voor 't drukken van boekwerken e.d.; staat in kwaliteit boven courant-, doch beneden smoutinkt en illustratie-inkt. Wordt met z.g. compositie-vernis in plaats van met lijnolie-vernis aangewreven. Zie ook onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie*.

boekletter, ook wel **broodletter** genaamd, lettersoorten, speciaal gebruikt wordende voor couranten, boeken en tijdschriften.

boek-omslag, omslag, gewoonlijk van stevig, dik papier en bedrukt met titel, naam van schrijver en uitgever, enz. Boeken met papieren omslag in den handel gebracht noemt men *gebrocheerd* of *ingenaaid,* in in tegenstelling met *gebonden boeken,* welke van stevige kartonnen banden, met leeren of linnen ruggen, voorzien zijn.

bok, lessenaarvormige (gewoonlijk houten) stellage, waaraan de letterzetter zijn werkzaamheden verricht. Men onderscheidt *smoutbokken* en *letterbokken,* al naar gelang hun afmeting toelaat de groote boekletterkasten (83 × 66 c.M.) of de kleinere z.g. smoutletterkasten (57 × 52 c.M.) te bevatten. Zie fig. op pag. 26.

bon, een gedrukt of geschreven, geteekend bewijs van ontvangst. Bewijs waarop geld of goederen kunnen worden afgegeven. *Bonboek* een zeker aantal bons tot een boek vereenigd.

bonboek, zie onder *bon*.

bon-mot, kwinkslag, geestige zet, aardig gezegde; staat in sommige tijdschriften boven de rubriek „allerlei".

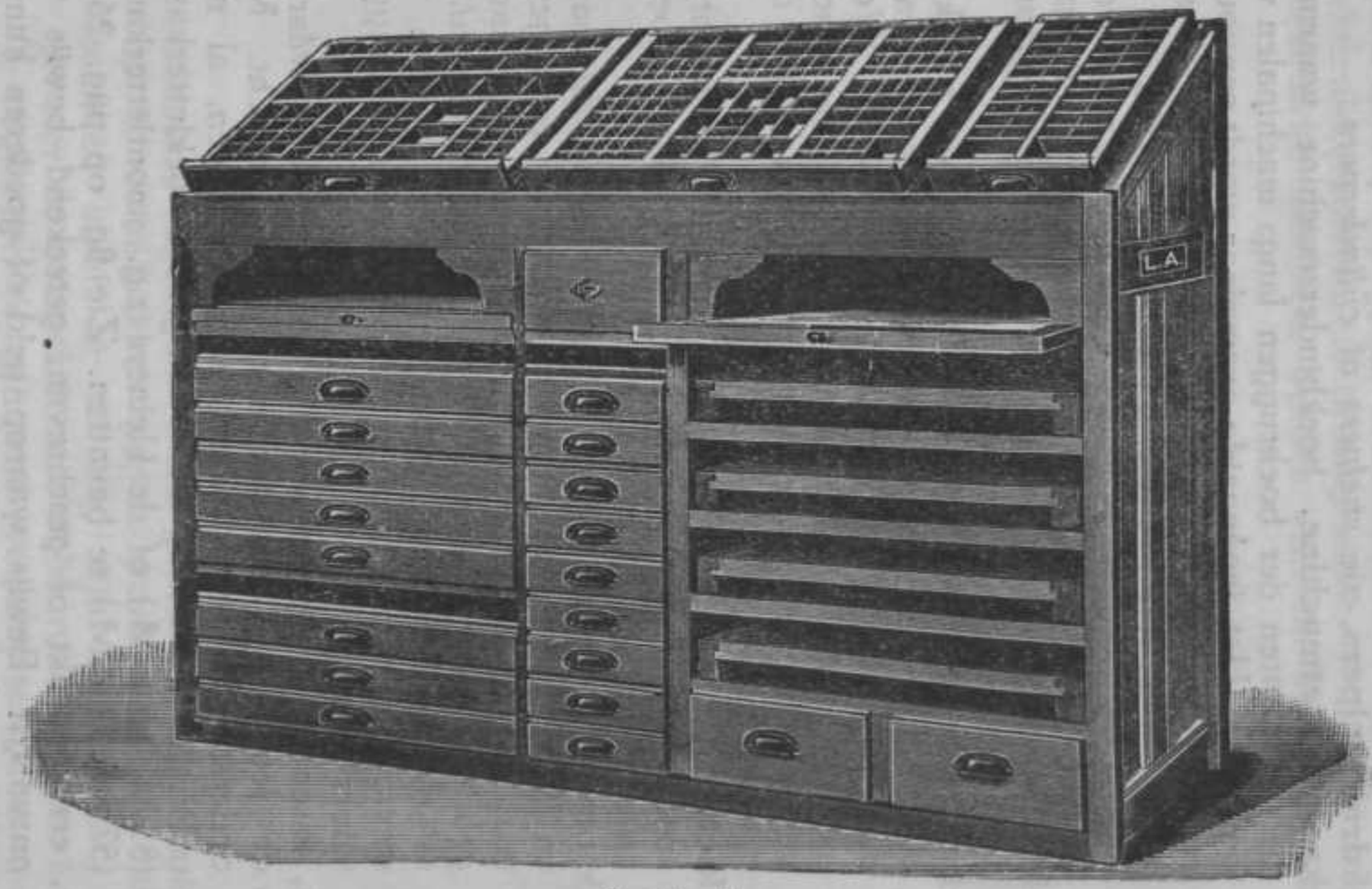

Zetbok.

bord-cirkelschaar, zie onder *carton-cirkelschaar.*
borderel, lijst van waarden, inschrijving of deelname.
bordpapier, stroocarton (zie aldaar).
bordschaar, zie *cartonschaar.*
bostonpers of **hefboompers,** kleine drukpers, oorspronkelijk uitsluitend in beweging gebracht door middel van een hefboom, welke zich gewoonlijk aan de linkerzijde

Boston- of hefboompers.

der machine bevond, later ook in den handel gebracht, voorzien van een trede zoodat men met de voet de pers kon laten loopen. Deze laatsten noemt men thans meer algemeen *trappersen* of *degelpersen* (hoewel een hefboom-pers eveneens een degelpers is). Al deze genoemde drukpersen worden uitsluitend gebezigd voor 't drukken van klein werk.
bouquet marmer, zie onder *marmeren.*
bovenband, zie onder *banden aan de snelpers.*

bovenkast, dat gedeelte van de letterkast, bevattende de hoofdletters (kapitalen) klein kapitalen, cijfers, benevens enkele teekens en de accenten.

boven-metaal, zie onder *metalen*.

bovenrand, de witte rand papier, boven de pagina. In den drukvorm noemt de zetter dit het kopwit of de kop.

bradelband, halflinnen band, aldus genoemd naar den uitvinder.

brailles-druk, blinden-druk, door den boekdrukker op degeldruk- of handpers gemakkelijk te vervaardigen. Het blindenschrift bestaat uit een systeem van zes punten in drie rijen van twee, onder elkaar (⁘); door weglating van een of meer punten vormt men de verschillende letters. Aangezien de blinde de achterzijde van den druk (de „moet") betast, dient de zetter evenals bij het hebreeuwsche schrift, iedere regel van achter af te beginnen. Het spreekt van zelf dat bij het drukken geen inkt gebruikt wordt. De naam is ontleend aan den uitvinder, de franschman Brailles.

breed kwarto, zie onder *kwarto formaat*.

breed octavo, zie onder *octavo*.

breukbelasting, zie onder *papier-onderzoek*.

breukcijfers, noemt de zetter de kleine cijfertjes waarmede hij een gebroken getal formeert (bijv. $^1/_2$). De tellers noemt hij *superieuren*, de noemers *inferieuren* en het schuine streepje heet nu eens *duitsche komma* en dan weer gewoon weg *schuin streepje*. De tellers en noemers te zamen noemt hij *halve cijfers* en de kast waarin ze geborgen zijn, *halve cijferkast*, indien tellers, noemers en streepjes alle afzonderlijke letterteekens vormen. Zijn ze echter aaneengegoten, dan heeten ze *breuken* en de kast waarin ze zijn ondergebracht, *breukenkast*.

breukcijferkast, zie onder *breukcijfers*.

breuken, zie onder *breukcijfers*.

brevier, letter op $7^1/_2$ punt; ook latijnsch gebedenboek der Roomsch-Katholieke geestelijken, zoo geheeten omdat het uit korte uittreksels bestaat. Van het latijnsche *brevis*, kort.

briefhoofd, met naam, adres, enz. bedrukt schrijfpapier. Wordt in den linkerhoek geplaatst of over de volle breedte van 't papier.

briefkaart-carton, een glad, hard soort dun carton, 48 × 58 c.M., bijna uitsluitend gebezigd voor 't drukken van briefkaarten.

brillant, letter op 3 punten, ook wel *microscoop* genaamd wegens zijn geringe grootte; zie ook onder *microscoop*.

brillantlak, roode boekdrukinkt, transparant en tamelijk licht-echt.

brocheeren, innaaien en van gewoon omslag voorzien van boeken of geschriften, in tegenstelling met inbinden, van stevigen band voorzien.

brocheerders, zie onder *brocheerderij*.

brocheerderij, afdeeling van een boekbinderswerkplaats, waar brochures, enz. behandeld worden, terwijl de gebonden boeken op een andere afdeeling, de z.g. *binderij* worden vervaardigd. De voorbereidende werkzaamheden als het vouwen der vellen, het vergaren en naaien geschiedt echter gewoonlijk ook op de brocheerderij. Zij die met deze werkzaamheden belast zijn noemt men *brocheerders*, terwijl dan de vervaardiger van den boekband, met alles wat daarmede in verband staat, *binder* heet.

brochure, klein gelegenheidsgeschrift, vlugschrift, hetwelk slechts ingenaaid (gebrocheerd), in den handel gebracht wordt.

bronsdruk, het vergulden of verzilveren van den druk door den nog verschen afdruk, ook wel *voordruk* genoemd, met brons-. zilver- of goud-poeder in te wrijven. Dit inwrijven geschiedt met een zachte wat en heet *bronzen*. Nadat de druk gedroogd is, verwijdert men 't overtollige poeder met een vleugel. Als *voordrukinkt* bezige men bij voorkeur eene soort, in kleur de te gebruiken bronspoeder nabijkomend.

bronsinkt, met metaalpoeder vermengde inkt, waardoor 't inwrijven met bronspoeder overbodig wordt. Laat zich echter niet gemakkelijk verwerken. Zie ook *bronsdruk*.

bronsmachine, voor het langs machinalen weg vergulden of verzilveren van afdrukken. Zie fig. op pag. 30.

bronspoeder, zilver- of goudkleurig metaalpoeder, waarmede de versche afdruk ingepoederd wordt, om een goud- of zilverkleurigen druk te verkrijgen.

Zilverbrons bestaat hoofdzakelijk uit tin en zink of wel uit aluminium. *Goudbrons* uit koper en zink. *Koperbrons* uit koper, soms met tin vermengd.

Chabinbrons uit afval van goudblad-metaal. Zie ook onder *bronsdruk.*

bronsrood, roode boekdrukinkt, transparant en prachtig van kleur doch weinig licht-echt; wordt bereid uit verfhout.

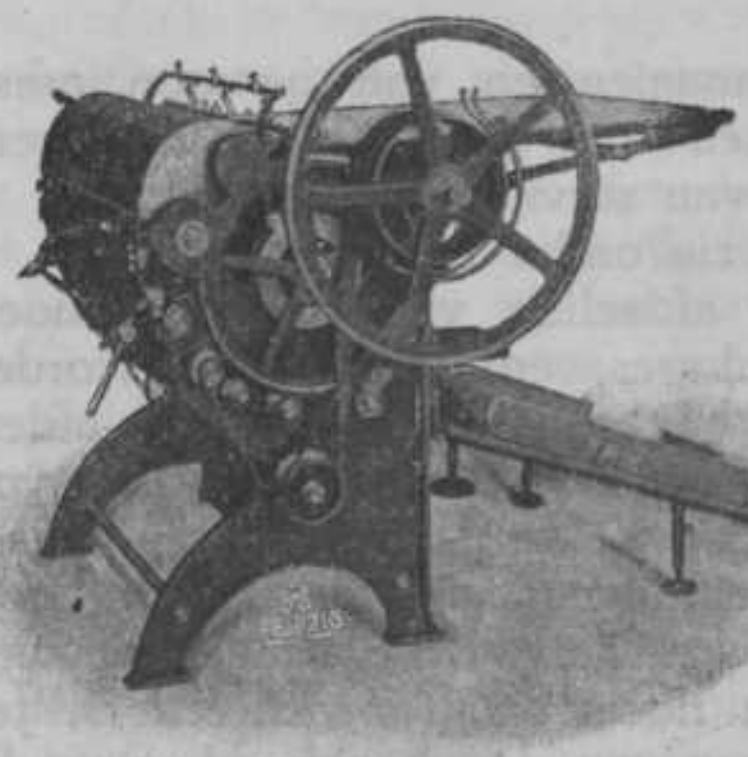

Cylinder-bronsmachine.

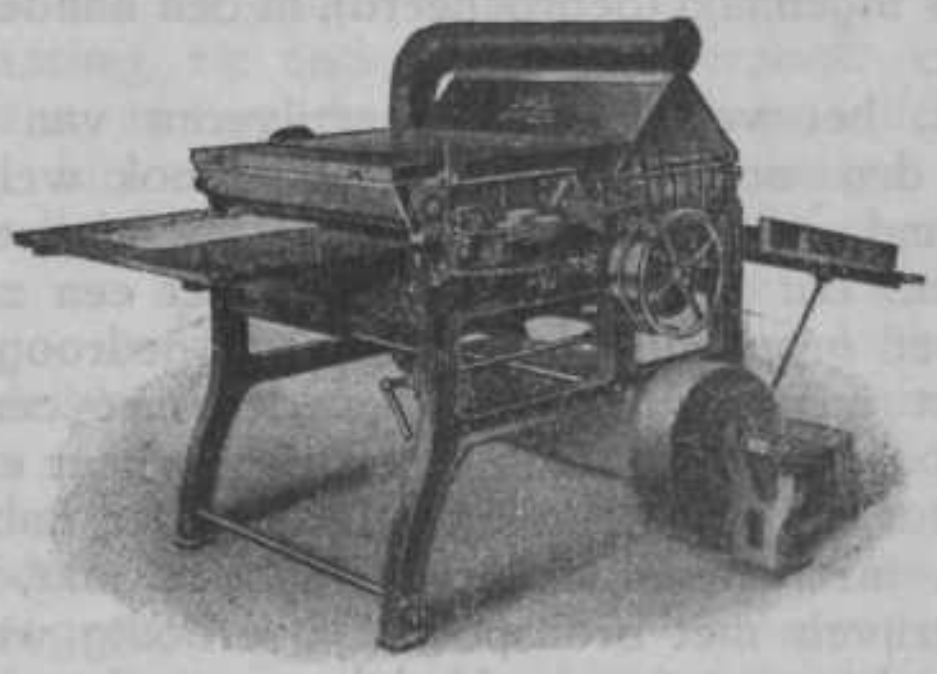

Vlak-bronsmachine.

bronzen, zie onder *bronsdruk.*

broodje, interlinie ter dikte van een regel, bijv. brevier-, garmond- of dessendiaan-broodje. Verouderde benaming.

broodletter, zie *boekletter.*

Bruce, New-York 1838, uitvinder van een letter-giet-machine voor handbeweging, in hoofdzaak bestaande uit een perspompje, dat door een te bewegen mechaniek,

een straaltje lood in den gietvorm spuit. Vóórdien goot de lettergieter met een lepel de gesmolten specie in den gietvorm. Zie ook onder *gietvorm*.

bruin, ontstaat door vermenging van rood en zwart = roodbruin of oranje en zwart = geelbruin. Een weinig blauw wordt hieraan wel eens toegevoegd om een gewenschte nuance te verkrijgen. Is aangemengd in den handel onder verschillende benamingen en in allerlei schakeering.

Bruneertand.

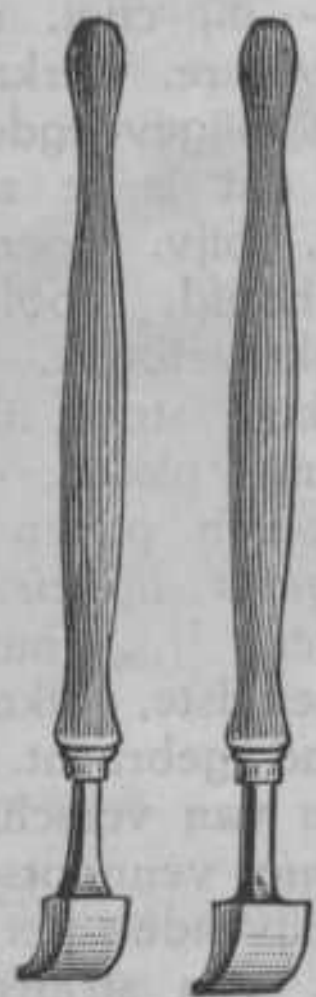

Bruneerkolven.

bruineeren of **bruneeren,** glad maken, polijsten; bijv. van de snede van een boek met een *bruineertand* (wolfstand). Voor het bruineeren van goud bezigt de boekbinder ook *agaatsteen*, een zeer harde gladde, uit verschillende kwartsen bestaande, met vele kleuren versierde steensoort.

bruneerkolf, boekbinderswerktuig bij 't bruneeren (zie aldaar).

bruneertanden, zie onder *bruineeren*.

buigmachine, zie *carton-buigmachine*.

buitenrand, de witte rand papier, naast de pagina, aan de buitenzijde. De zetter noemt dit soms, niet geheel juist, de afsnee. In den drukvorm is dit het lange kruis (wit).

bulletin, (fransch) dagbericht, kort verslag door dagbladen verspreid om sensatieberichten, nog vóór het verschijnen der courant, aan het publiek bekend te maken; verkleinwoord van *bulle,* eigenlijk kiesbriefje.
bijkorf, papierformaat, 37 bij 47 c.M.

C

C., *Celsius,* thermometerschaal (vriespunt 0, kookpunt 100). — **c.,** *cum,* met. — **ca.,** *circa,* ongeveer. — **cA.,** *centiare,* vierkante meter. — **c.a.,** *cum anexis,* met het bijgevoegde, bijbehoorende. — **c.a.d.,** *c'est à dire,* dat is te zeggen, dat beteekent. — **cap.,** *capitalis,* bijv. *poena capitalis,* de doodstraf. Ook *caput,* hoofd, hoofdstuk. — **C.C.,** *Code Civil,* burgerlijk wetboek. — **c.c.** *concinde, contunde,* snijd in stukken, stoot fijn (op recepten). — **C.F.,** *cum figuris,* met platen. — **C.F.AEn.,** *cum figures aeneis.* met koperen platen (kopergravures). — **C.F.Lign.,** *cum figuris ligneis,* met houtsneeplaten. — **cM.,** *centimeter,* $^1/_{100}$ meter. — **C.N.** *Code Napoleon,* het beroemdste, volkomenste wetboek door Napoleon I tot stand gebracht. Ook: *cum notis,* met aanteekeningen van verschillenden. — **Co. Cie.** of **Comp.,** *compagnie,* vennootschap, handelmaatschappij, samen handeldrijvende personen. — **C.P.,** *Code Penal,* wetboek van strafrecht. — **c.q.,** *casu quo,* in welk geval. — **C.R.,** *civus Romanus,* een Romeinsch burger. — **c.s.,** *cum suis,* met de zijnen, volgelingen. **Ct.,** *cent.* Ook *courant,* nieuwsblad. — **Ctr.,** *centenaar,* een gewicht van 100-110 pond.
C, als romeinsch cijfer = 100.
cader (kader), omlijsting, bestaande uit lijnen, omraming; van het fransche *cadréren,* vierkant maken.
cadmium geel, goed dekkende boekdrukinkt, bereid uit een verbinding van zwavelwaterstof met een cadmiumoplossing. Cadmium is een blinkend, op zink gelijkend metaal. Deze inkt mag, daar hij zwavel bevat, niet met loodhoudende inkten vermengd worden. Is eveneens voor 't drukken met kopermateriaal ongeschikt.
cahier, schrijfboek.
cahierpapier, schrijfboekpapier.

caliber of **kaliber,** verstelbaar werktuigje, door letter-gieters gebruikt om diktematen te controleeren.

calico, boekbinderslinnen.

calicoband, boekband met linnen rug, in tegenstelling met gekartonneerden band (in papieren omslag gebonden).

carara-marmer, zie onder *marmeren.*

carrélijn of **caderlijn,** ═══ vette lijn met daaronder een haarlijn (fijne, dunne lijn).

carton, zwaar kaartpapier, bordpapier. Carton wordt in verschillende dikten, kleuren en kwaliteiten in den handel gebracht; de voornaamste soorten zijn stroocarton, lederbordpapier, houtbord, grijs en wit

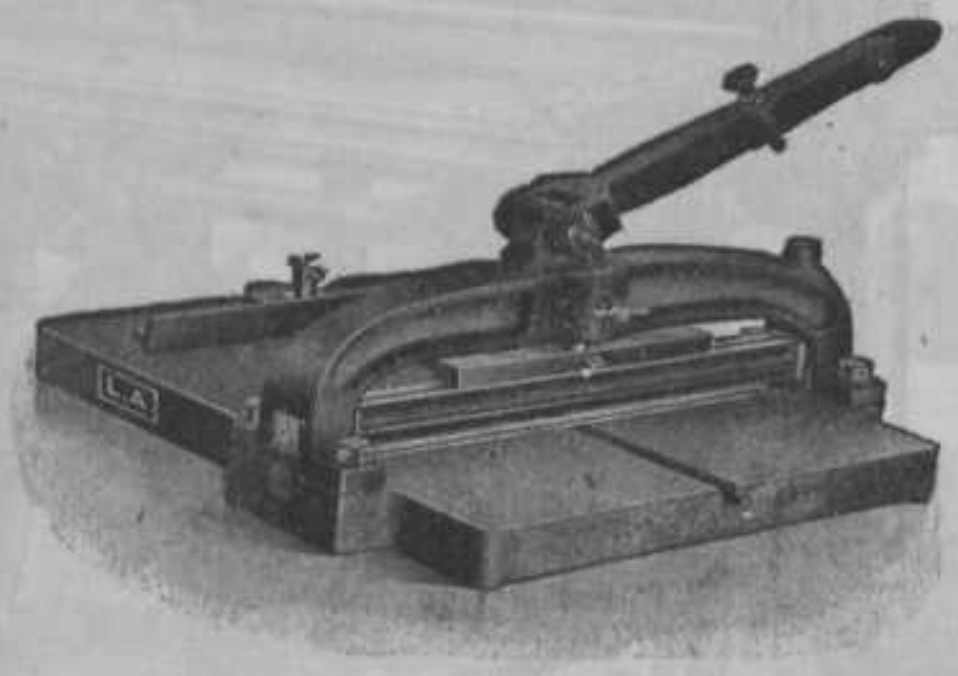

Kleine carton-buigmachine.

carton. De fijnere soorten bezigt men voor visite-, adreskaarten e. d.; de mindere kwaliteiten voor 't vervaardigen van verpakkingsartikelen (doosjes, enz.); de dikke soorten, het bordpapier, o.a. voor boekbanden, enz. Zie ook onder *stroocarton.*

carton-buigmachine, machine voor het aanbrengen van buiglijnen in boekomslagen en voor het buigen van allerlei soorten kaarten, enz.

carton-cirkelschaar, machine voor 't op juiste maat snijden van visite-, adres-, advieskaarten, enz. Paarsgewijze werkende cirkelmessen snijden de vellen in strooken, daarna worden de messen nauwkeurig versteld en de strooken nogmaals, doch nu dwars, door de machine gevoerd. Voor 't snijden van bedrukte vellen dient de machine voorzien van aanleggers, opdat bij het snijden denzelfden aanleg kan worden gegeven dien zij op de snelpers gehad hebben.

Cirkelscharen voor 't snijden van dik carton (tot 4 m.M. dikte) zijn in den handel onder den naam *bord-cirkelscharen*.

carton-fraismachine, voor 't schuin afdunnen van carton voor doozen, kokers, enz. De machine fraist de kanten, die over elkaar geplakt moeten worden, zoover af dat de beide deelen te zamen de gewone cartondikte vormen.

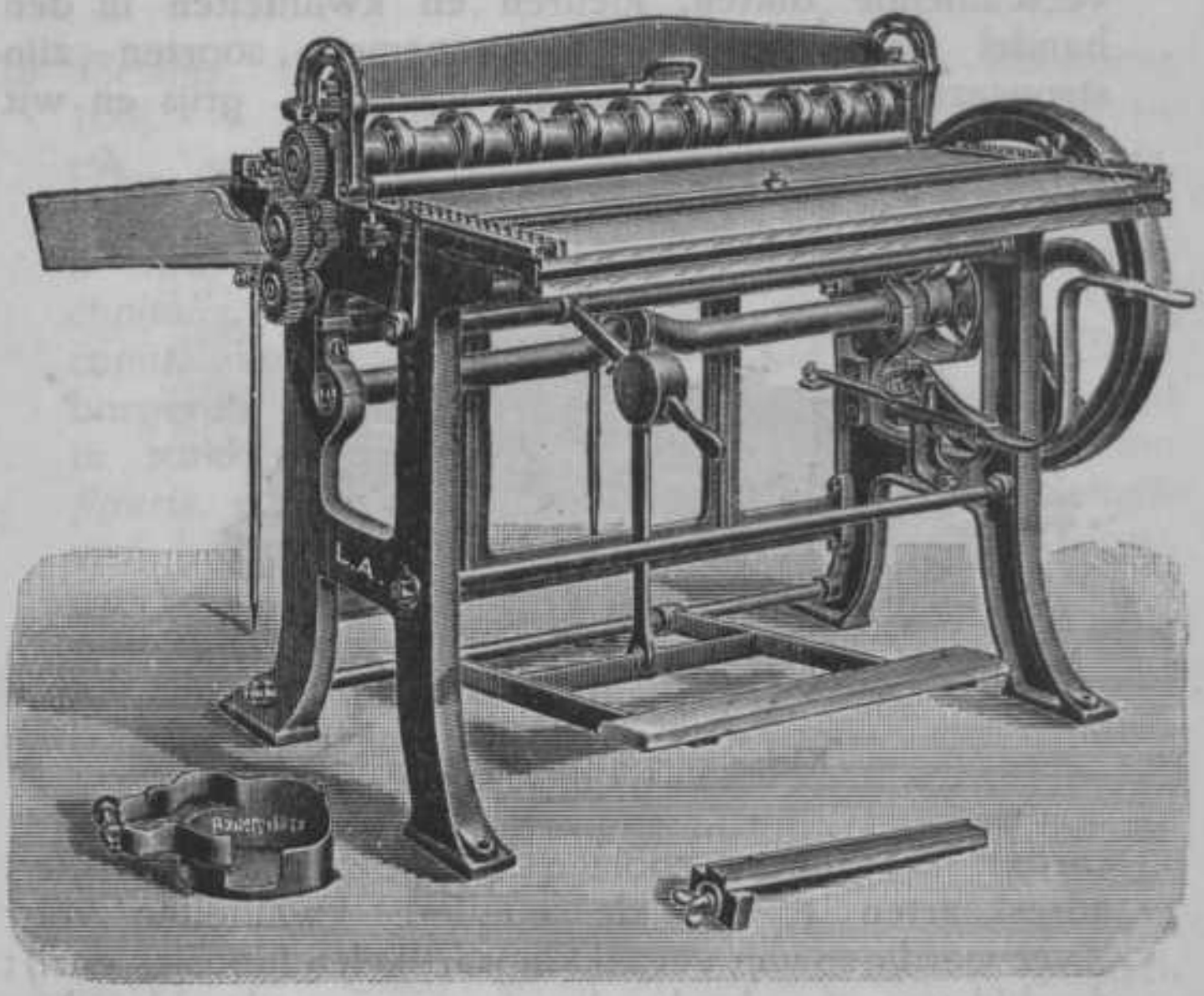

Carton-cirkelschaar.

cartonnage, het vervaardigen van kunstvoorwerpen, verpakkingsartikelen, e.d. van carton.

cartonneeren, boeken voorzien van bordpapieren band, waar dan de bedrukte papieren omslag overheen geplakt wordt.

cartonschaar of **bordschaar,** boekbinderswerktuig voor het snijden van dik carton, leder, linnen, enz. Zijn in verschillende constructies en formaten in den handel. De kleine soorten noemt men gewoonlijk *snoeimachines*.

catalogus, eene opsomming, register, bijv. van boeken,

meubelen, enz.; van het grieksche *kata-legein*, afnoemen, optellen.

cathodenstang, zie onder *galvano*.

cedille, eigenlijk kleine *c* (afkomstig van het spaansche *cedilla*), welke in het fransch (omgekeerd) onder een c wordt geplaatst, wanneer men deze voor a, o of u, niet als k maar als s wenscht uitgesproken; bijv. in François.

celotialak, roode boekdrukinkt, transparant doch weinig lichtecht; wordt bereid uit steenkoolteer-product, vermengd met toonaarde-hydraat (chemische verbinding van toonaarde en water).

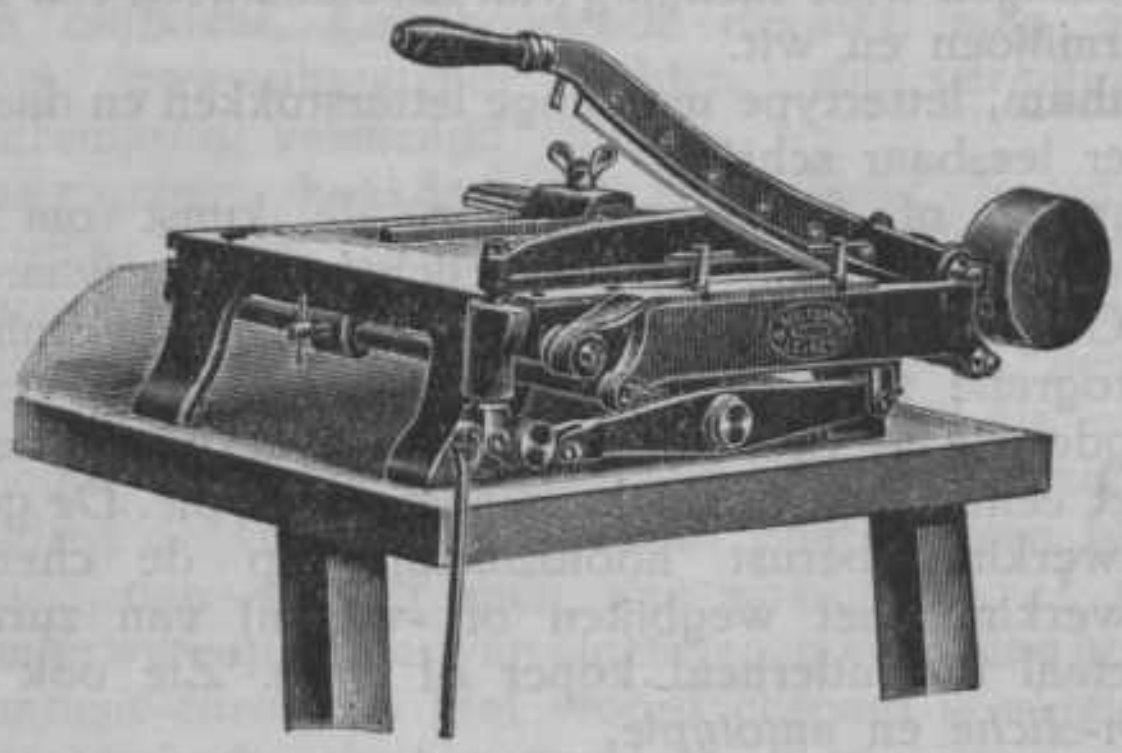

Kleine carton-schaar.

celluloid, een chemische verbinding van papier en kamfer, pyroxiline en alcohol, welke dienst doet ter vervanging van ivoor, schildpad, enz. Ook bezigt men celluloid voor het vervaardigen van visitekaartjes en toonplaten voor kleurendruk (ondergrondplaten), *zie ondergrond*.

cellulose, een langs chemischen weg bereide grondstof voor papierbereiding. Men onderscheidt hout-, stroo- en espartogras-cellulose. De vezels van genoemde planten, gemengd met een oplossing van zwavelzuur calcium, worden onder een druk van eenige atmosferen verhit of gekookt met natronloog.

Houtcellulose vermengd met houtslijp bezigt men gewoonlijk voor 't vervaardigen van courantenpapier; voor 't betere druk- en schrijfpapier hout- en stroo-cellulose of hout- en espartogras-cellulose. Voor duurzame papiersoorten gebruikt men lompen als

grondstof, terwijl in vele gevallen de verschillende grondstoffen vermengd gebezigd worden.

centrale-druksteller, zie onder *stelschroeven.*

certificaat, getuigschrift, bewijs of getuigenis van oorsprong, afkomst, inzonderheid van koopwaren; van het latijnsche *certificeren,* verzekeren, getuigen.

chabinbrons, zie onder *bronspoeder.*

chagrinleder, een soort ruw, als met korrels bezet, gelooid leder, doorgaans van muilezels- of ezelsvel bereid; wordt o.a. gebezigd voor het vervaardigen van boekbanden.

chamois, bleek geel; de fransche benaming voor gems- of klipgeit, vandaar gemskleurig. Deze kleur wordt verkregen door menging van chromaatgeel, een weinig vermiljoen en wit.

cheltenham, lettertype met lange letterstokken en daardoor zeer leesbaar schrift.

chemigrafie of **foto-chemigrafie,** de kunst om langs chemischen weg boekdrukcliché's te vervaardigen. 't Origineel kan hierbij zoowel een lijnteekening als fotografie zijn. De naar eene lijnteekening vervaardigde cliché heet lijncliché; die waarvan 't negatief met eene raster gemaakt is heet autotypie. De geheele bewerking berust hoofdzakelijk op de chemische inwerking (het wegbijten of -vreten) van zuren op metaal (inzonderheid koper of zink). Zie ook onder *lijn-cliché* en *autotypie.*

cheque, aanwijzing op een bank of kassier ter betaling; kassiersbriefje. Gemeenlijk wordt dit drukwerkje als waardepapier behandeld en van onderdruk of watermerk voorzien.

chertepartij (charte partie), schriftelijke of gedrukte overeenkomst tusschen bevrachter en vervrachter.

chi, (*X*, *χ*), grieksche *ch.*

chiaroscuro-druk, meerkleurige houtdruk, (houtsnee) waarbij door het over elkaar drukken van licht tot donkergaande tinten, eene imitatie van met Oost-Indischen of roetinkt gemaakte teekeningen wordt verkregen.

chineesch bruin, boekdrukinkt, hoofdzakelijk bereid uit gebrande oker. Laat zich goed verwerken. IJzerhoudende aard-inkt.

chineesche klei, porseleinaarde of kaolien, witte klei, vulstof bij papierfabricatie, om 't papier te verzwaren. Zie verder onder *vulstoffen.*

chineesch-geel, zie onder *oker.*

chineesch papier, zie onder *overdruk.*

chloorzink jodium, chemisch preparaat, o.a. gebezigd bij papier-onderzoek (zie aldaar). Op papier aangebracht, reageert het op houtslijp citroengeel of donkergeel en op naaldhout-cellulose daarentegen blauw.

chocoladebruin, ontstaat door menging van omber met blauw en karmijn en zwart.

chrestomathie, bloemlezing, keur, verzameling van de beste stukken uit een of meer boeken.

chromaatgeel, boekdrukinkt, veelal gebezigd bij drie- of vierkleurendruk of als mengverf, bijv. voor groen en olijfkleur. Loodhoudende dekinkt, mag dus niet met zwavelhoudende inkten, als vermiljoen en ultramarijn, vermengd worden.

chromaatgroen, boekdrukinkt en dekinkt, hoofdzakelijk gebruikt voor 't drukken van geldswaardige papieren.

chromo, gekleurd reclamekaartje; doorgaans lithografisch uitgevoerd. Wordt aan de keerzijde in den regel bij wijze van adreskaart bedrukt en als reclame-toegift door den winkelier aan zijn klanten uitgereikt. Indien de voorstelling speciaal slaat op een bizonder vak, dan spreekt men van *vak-chromo's*; zijn de onderwerpen echter van algemeenen aard, dan heeten ze *fantasie-chromo's*. Het woord chromo is afgeleid van het grieksche chromo = kleur, kleurmenging.

chromolithografie, steendruk in kleuren.

chromotypie, boekdruk in kleuren uitgevoerd. Hiermede wordt echter meer bedoeld een wijze van drukken, waarbij het autotypisch met het chromolithografisch procedé verbonden wordt. Het drukken geschiedt op dezelfde manier als bij chromolithografie.

chromotypie-snelpers, boekdrukpers, speciaal geconstrueerd voor 't vervaardigen van drukwerk dat aan de hoogste eischen van illustratie- en kleurendruk voldoet. De bouw van deze machine is dientengevolge zwaarder dan van andere persen, de inktgeving bizonder goed verzorgd, aantal letterrollen vier stuks, van zoo groot mogelijken omvang.

chromotypogravure, afdruk in kleuren, verkregen door verbinding van het autotypisch met het chromolithografisch procedé. Hierdoor is men in staat met behulp der fotografie bijv. een schilderij, enz. nauwkeurig weer te geven.

chroom-oranje, geel-roode boekdrukinkt; loodhoudende dekinkt. Zie ook onder *oranje*.

cicero of **augustijn,** zie aldaar.

cicero-reglet of **augustijn-reglet,** zie aldaar.

cicero-systeem (systeem Didot), zie *Didot*.

circulaire, rondgaande brief, hetzelfde bericht aan ieder belanghebbende verzonden; van het fransche *circuler*, omloopen, in een kring zich bewegen; welk woord weder afstamt van het latijnsche *circulus*, het cirkelvlak.

circulaire cheltenham, cursief lettertype met versierde hoofdletters; hoofdzakelijk bedoeld als drukletter voor circulaires e. d.

circulaire-romaansch, cursief lettertype met fraaie hoofdletters; hoofdzakelijk bedoeld als letter voor het drukken van circulaires e. d.

circumflex (^ of ~), samentrekkingsteeken; van het latijnsche *circumflexus*, de omgebogen toon, het toonteeken eener verlengde lettergreep.

cirkel- of **kroonbeweging,** aandrijfconstructie van 't drukfundament of „kar" van een snelpers, in hoofdzaak berustend op de draaiende beweging van een cirkel in een dubbel zoo grooten vasten cirkel of kroon.

cirkelmessen, cirkelvormige messen, bijv. bij carton-cirkel-scharen e. d. Ook de vellensnijder aan een snelpers is een cirkelmesje.

cirkelschaar, zie *carton-cirkelschaar*.

cirkelzaag, van scherpe tanden voorziene metalen schijf, waaraan door voet- of mechanische kracht een snel draaiende beweging gegeven wordt. Dient o.a. in de stereotypie voor 't doorzagen of op maat zagen van stereotypen, zinken of koperen platen en van 't hout waarop deze platen worden gemonteerd om het geheel de hoogte van de boekdrukletters te geven.

citaat, aanhaling of aanwijzing van eene plaats uit eenig geschrift; van het latijnsche *citeren*, oproepen, dagvaarden.

cito, (latijn) met spoed, snel. Komt veelal voor op drukproeven, waarvan de schrijver, na correctie, wederom spoedig nieuwe proef wil zien. Somtijds schrijft men ook *cito cito*, waarmede dan de uiterste spoed aanbevolen wordt.

citrochromie, vierkleurendruk; zie onder *driekleurendruk*.

clarendon, een eenigszins vette, doch duidelijke lettersoort; van het fransche *clair*, helder, klaar.

classieken, zie *klassieken*.
claudeeren, zie onder *clausuur*.
clausule, aanhang, slot of sluitstuk bij poëzie of muziek.
Ook: bepaling, beperking, voorbehoud, enz.
clausuur, het boekbeslag, de haken, het slot, waarmede men vroeger de boeken (voornamelijk bijbels), sloot. Het aanbrengen van deze metalen haken of sloten door den boekbinder noemde men *claudeeren*. Onder clausuur verstaat men ook een vouw in de bladzijde van een boek, een z.g. ezelsoor.

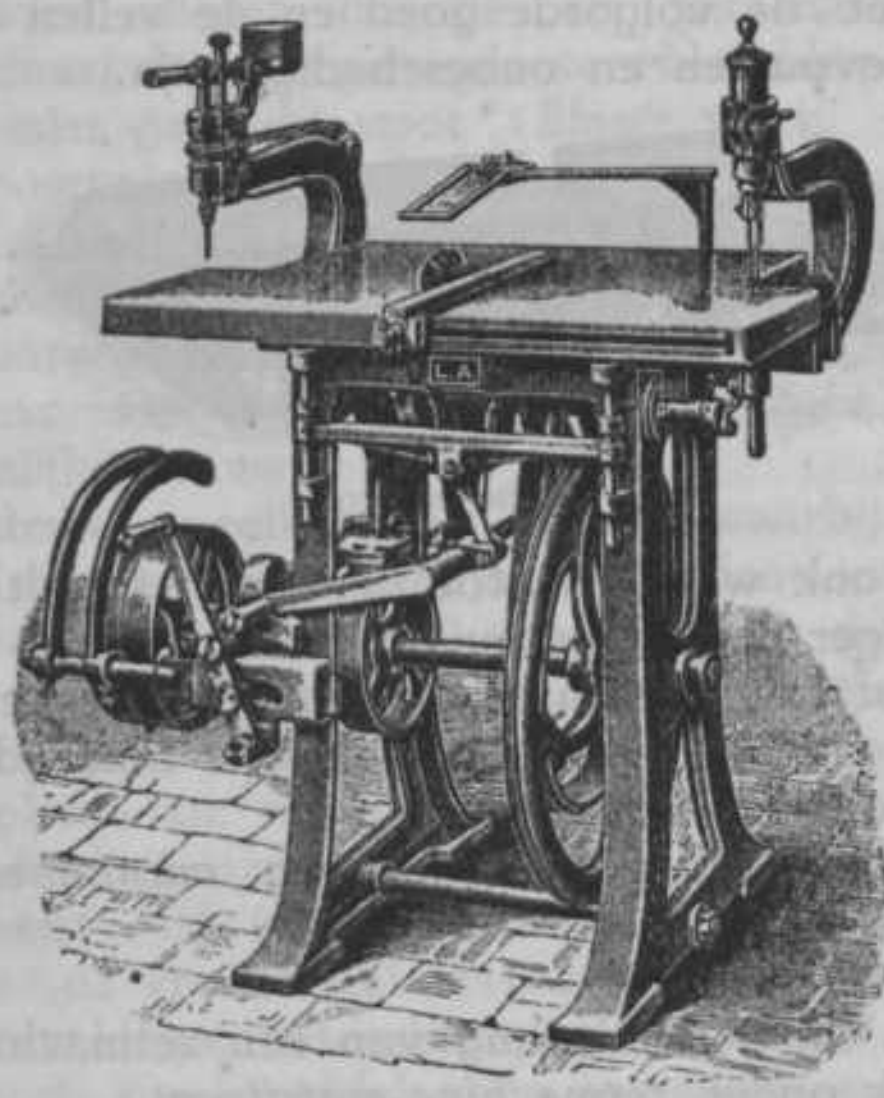

Gecombineerde cirkelzaag-, boor- en schaafmachine.

cliché, eigenlijk een afgietsel van eene afbeelding in hout bijv.; thans geeft men elke voor boekdruk bestemde afbeelding op koper, zink, enz., deze benaming. Men onderscheidt vier hoofdsoorten n.l.: houtsnede, galvano, lijncliché (zinco) en autotypie.
Een cliché, waarvoor het negatief met een raster gemaakt is noemt men autotypie of kortweg auto; een cliché waarvoor het negatief zonder raster genomen is heet lijncliché of zinco. Zie ook onder *lijncliché, autotypie* en onder *raster*.

cliché-dresseermachine, machine voor het bijkloppen van beschadigde cliché's.

clichévoeten, zie onder *stereotype-wit.*

Clymer, George, verbeterde de door Lord Stanhope uitgevonden ijzeren handpers.

cocos-marmer, zie onder *marmeren.*

code, eigenlijk wetboek; ook boek met verkorte telegrammen.

cognossement, zie *connossement.*

collationeeren, het nazien van de tot exemplaren verzamelde vellen druks, om zich te overtuigen of het aantal compleet, de volgorde goed en de vellen op zichzelf goed gevouwen en onbeschadigd zijn.

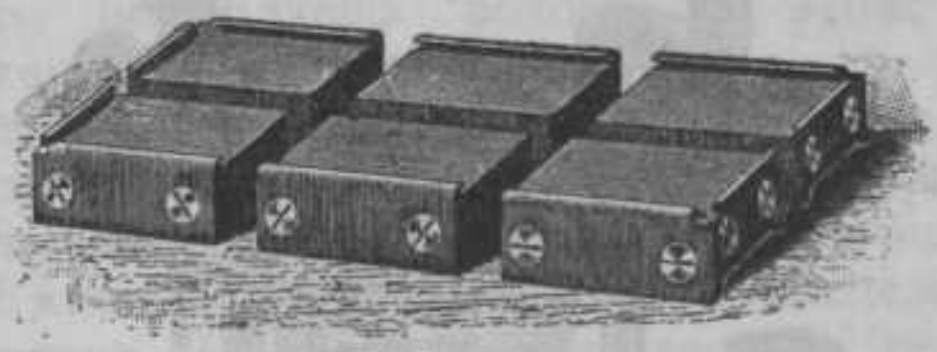

Cliché-voeten.

colombier, ook wel **drukstof** genoemd, wordt gemeenlijk als legger-papier gebruikt. Formaat 63 × 85 cM.

colophon of **impressum,** naam van drukker en schrijver en jaar van uitgave, op de laatste bladzijde van zeer oude boeken (incunabelen).

colonel, letter op 7 punten; fransch, *mignonne,* engelsch *minion.*

coloriet, zie *koloriet.*

combinatie, tandjes-indeeling van een zetmachine-matrijs. Zie ook onder *zetmachine-matrijzen.*

combinatie-lijnen, verschillende soorten koperen lijnen, waarmede men, door ze met elkander te combineeren, onderscheidene randen kan samenstellen.

combinatie-matrijs, zie onder *combineeren.*

combineeren, het maken der matrijzen van dubbele letters, als œ, æ, ff, fl, enz. Combinatie-matrijzen worden gemaakt nadat de gewone matrijzen klaar zijn en wel uit het gietsel dezer gewone matrijzen.

combineeren, bijv. van twee stijlen, samenvoegen, vereenigen.

commerciaal gelijnd papier, zie onder *gelijnd papier.*

compact, dicht, vast ineengedrongen; ook vette, korte en dikke lettersoort.

compleet-gietmachine, zie onder *lettergieten.*

complementaire kleuren, twee verschillende kleuren, die te zamen de drie grondkleuren (primaire kleuren), n.l. rood, blauw en geel, bevatten. Bijv. oranje en blauw zijn complementair omdat oranje is samengesteld uit geel en rood; evenzoo violet en geel, omdat violet ontstaat door menging van blauw en rood; groen en rood omdat groen is samengesteld uit blauw en geel. Complementaire kleuren naast elkander geplaatst, geven gewoonlijk een harmonisch geheel.

compositiegoud, tot dunne blaadjes uitgeslagen metaal, denzelfden dienst doende als het echte *bladgoud* (zie aldaar), doch wegens grootere bladdikte en groveren korrel niet geschikt voor 't fijnste werk.

compositie-vernis, zie onder *vernis.*

compres, zonder interlinies tusschen de regels; van het latijnsche *compressus,* dicht ineengedrongen.

concept, ontwerp, schets, inzonderheid van reglement of statuten; van het latijnsche *conceptum,* het eerste schriftelijke ontwerp eener zaak.

congreve-druk, veelkleurige druk, waarbij men door middel van een in elkander passende plaat (*congreveplaat*) onderscheidene kleuren tegelijk kan drukken; zoo geheeten naar den uitvinder, den engelschen werktuigkundige William Congreve (gestorven 1828).

congreve-plaat, zie *congreve-druk.*

congruent-teeken, (≡ ≂), zie onder *algebraïsche teekens.*

connossement of **cognossement,** zeevrachtbrief, de ladings- of vrachtbrief des schippers; wordt gewoonlijk met zeer kleine letter (nonparel of parel) gezet.

consistentvet, smeermiddel voor sommige machine-deelen of transmissie, als plaatsvervanger van smeerolie. Het vet wordt in eene bij wrijvende of draaiende deelen geplaatste vetpot of vetbus gedaan, waarvan deksel en bus beide van een schroefdraad zijn voorzien; door het aandraaien van het deksel wordt het vet in een kanaaltje geperst dat naar de te smeeren deelen voert.

contourlijn, omtreklijn, bijv. bij een cliché.

contourvorm, omtrekvorm of hoofdvorm bij boekdruk in verschillende kleuren uitgevoerd. Zie ook onder *pas-* of *sluitvorm.*

contralijnen, dwarslijnen, bijv. op eene rekening of nota; van het latijnsche *contra,* tegen.

contra-stempel, bij lettergieters het inwendige, niet afdrukkende deel der letter.

contra-stempel, zie onder *reliefdruk.*

contra-vorm, zie onder *draaien* (van het vel).

convocatie, oproepings-, samenroepingsbiljet; van het latijnsche *convocare,* samenroepen, bijeenroepen.

copie, afschrift, nadruk, nateekening; van het latijnsche *copia,* boekenafschrift, (vergelijk *kopij*). In het boekdrukkersvak wordt echter ieder handschrift, bestemd voor de pers, ook copie genoemd. Zie ook *lijn-copie* en *autotypie-copie.*

copiëerdruk-inkt, boekdrukinkt de eigenschap bezittende zich in water op te lossen. Van hiermede gedrukte stukken kunnen dus op de bekende wijze copieën vervaardigd worden door middel van een copiëerpers. Men heeft zwarte, violet-blauwachtige en roodachtige copiëerdrukinkt. Copiëerdrukinkten zijn, in tegenstelling met de andere drukinkten, verfstoffen die in hun bindmiddel opgelost zijn. Zij mogen niet met vet in aanraking komen.

copiehouder, plaatsvervanger van het ouderwetsche *visorium,* zie aldaar. Wordt door letterzetters thans bijna niet meer gebruikt. Wel bevindt zich boven het toetsenbord van zetmachines een copiehouder.

Copiehouder.

copie-lezen, het voorlezen van de copie opdat de corrector al zijn aandacht aan de drukproef zal kunnen wijden.

copie-lezer, helper van den corrector, belast met het voorlezen van de copie, opdat de corrector al zijn aandacht aan de proef kan wijden.

copierecht, het recht tot het uitgeven van een boek of geschrift.

copiïst, zie onder *lijncopie* en *autotypie-copie.*

corps, zie *corpus.*

corps- en lengteplaatjes, stalen plaatjes, een zeker aantal punten dik en een bepaald aantal augustijnen lang, welke in den gietvorm van een regelzetmachine worden aangebracht en waardoor de regels op de gewenschte dikte en lengte worden afgegoten.

corpsmeter, instrumentje, door lettergieters gebruikt om dikte en corps der gegoten letters te meten.

corpsmeter of **regelmeter,** metalen liniaal of oprolbare metalen band, voorzien van één of meerdere typo-

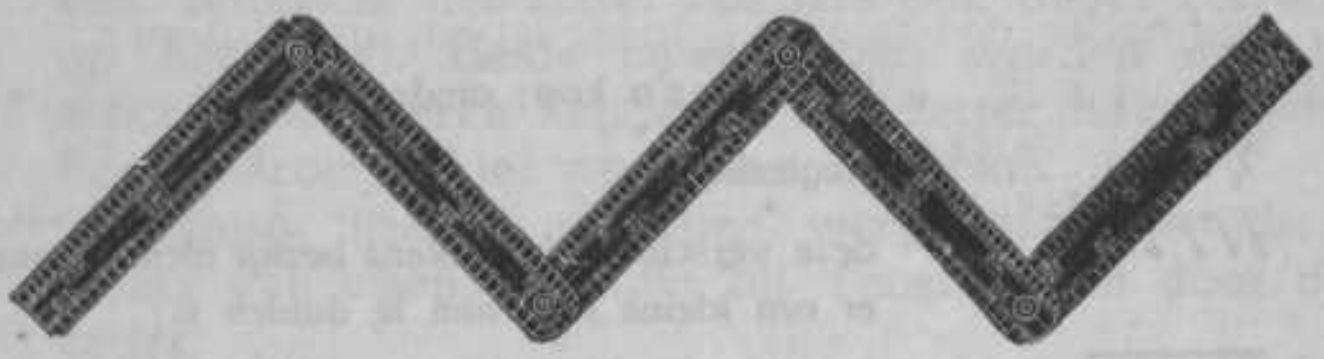

Opvouwbare regelmeter.

grafische maten, bijv. nonparel, augustijn, galjard, dessendiaan en soms ook tevens voorzien van milli- en centimeter-indeeling.

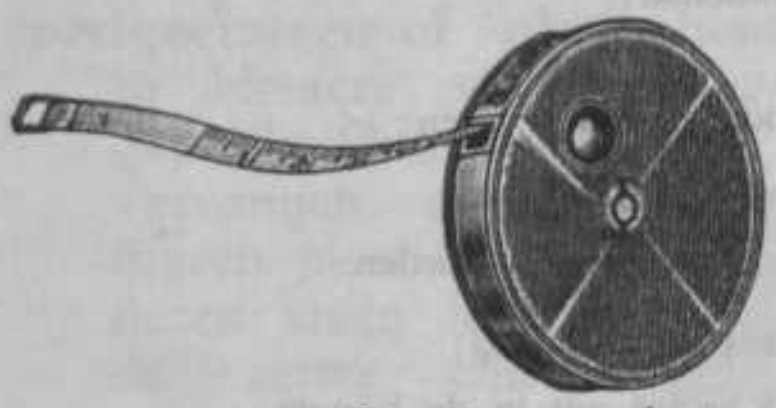

Oprolbare regelmeter.

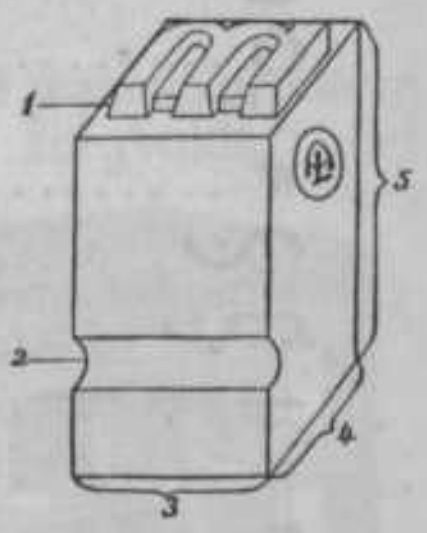

1 letterbeeld; 2 kerf; 3 dikte; 4 corps; 5 hoogte.

corpus of **corps,** de grootte van de gegoten letter; het letterstaafje gemeten van kerfkant tot rugkant. Het latijnsche corpus = lichaam. Het meer gebruikelijke *corps* is in dit geval dus een verbastering van corpus en moet dus niet, zooals sommigen meenen als een fransch woord worden uitgesproken.

correctie, de verbetering van fouten; ook de gecorrigeerde proef. Er zit correctie in, er zitten fouten in.

correctiehaak, houten gereedschap van den letterzetter, waarin hij bij 't corrigeeren in den vorm, op steen of op de pers, de benoodigde letters of woorden legt; ook gebruikt hij dezen haak om de vreemde teekens of breukcijfers, woordjes vet of cursief, enz., die hij onder 't distribueeren mocht tegenkomen, in te bewaren, om ze later alle tegelijk op hunne respectievelijke plaats te bergen.

correctie maken, fouten zetten.

correctie op het lood, het verbeteren der fouten *door*

den zetter in het zetsel zelf, in tegenstelling met het corrigeeren, het verbeteren der fouten door den corrector op de drukproef.

correctieteekens, de door den corrector gebezigde teekens op drukproeven. Deze zijn:

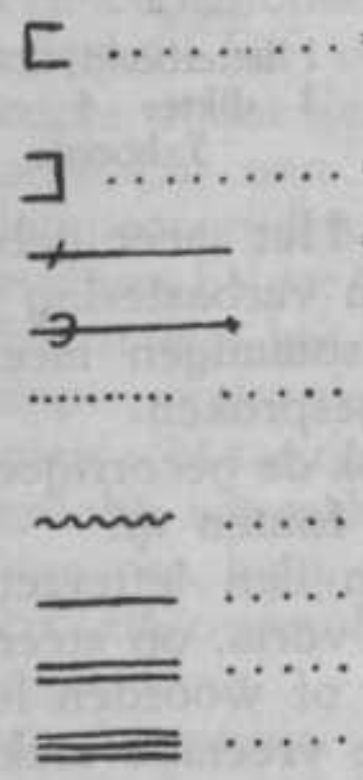

= letter op z'n kop; omdraaien;
= wegteekening;
= deze verschillende teekens bezigt men, wanneer er een kleine fout aan te duiden is;
= één streep onder en één boven de letters of woorden aangebracht duidt aan dat de „lijn" niet recht is;
= één woord van maken;
= koppelwoord van maken;
= letter gekneusd;
= twee woorden van maken;
= omzetting in een woord;
= omzetting van meer woorden;
= onderstreepte omzetting;
= spatie of ander wit in de hoogte;
= inspringen of een vierkant meer insnijden; ook nieuwe regel;
= uitspringen of verder naar voren;
= interlinie tusschen brengen;
= interlinie uithalen;
= onder doorgestreepte woorden beteekent dat de doorhaling vervalt en het woord dus blijft staan.
= onder één of meer woorden, wil zeggen, spatiëeren;
= cursief zetten;
= klein kapitaal;
= kapitaal.

correctie waarnemen, het verbeteren van fouten door den zetter, volgens de gecorrigeerde proef.

corrector, klerk, belast met het verbeteren van fouten in drukproeven; eigenlijke beteekenis, *verbeteraar*.

correctuur, de verbetering, terechtbrenging, inz. van drukproeven.

correctuur-blad, het verbeterblad.

corrigeeren, verbeteren, van fouten zuiveren, nazien, herstellen; van het latijnsche *corrigeren (corrigere)*. Dit verbeteren, van fouten zuiveren, geschiedt door den corrector in (op) de drukproef en daarna door den zetter in het zetsel zelf (zie ook onder *correctie op het lood*). Beide bewerkingen worden met het woord corrigeeren aangeduid; de zetter die corrigeert, heet daarom echter nog geen corrector.

corrigeertang, ijzeren of stalen werktuigje, somtijds, in plaats van elsen, gebruikt bij 't corrigeeren door den zetter.

Corrigeertang.

corrigeersteen of -plaat, houten stellage waarop grootere of kleinere vlakke blauwe steen, zorgvuldig glad gepolijst. Ook wel vervangen door ijzeren plaat. Op dezen steen legt de zetter zijn vormen om de laatste fouten te verbeteren alvorens de vorm ter perse gaat. Ook worden op dezen steen of plaat de vormen ingeslagen (zie onder *raam*). Eigenaardig is 't dat de zetter *altijd* van „steen" spreekt, ook al betreft het een ijzeren plaat, hiervoor benut.

Corrigeersteen.

corrigenda, verbeteringen, te verbeteren zetfouten.

Coster, Laurens Janszoon, zie *Koster*.

coupon, rentebriefje; van het fransche *couper*, snijden.

couponranden, figuurtjes, welke zich speciaal eigenen tot het samenstellen van randjes om coupons.

courant of **krant,** nieuwsblad; van het fransche *courir*, loopen, snellen.

courant-inkt, goedkoopere soort zwarte boekdrukinkt voor 't drukken van dag- en weekbladen gebezigd. Wordt met z.g. compositie-vernis aangewreven, in tegenstelling met illustratie- en steendrukinkten, die met zuivere lijnolie-vernis worden aangewreven.

courantpapier, een minder goede kwaliteit papier, hoofdzakelijk vervaardigd uit een mengsel van houtslijp en cellulose. Het gebruik van houtstof of houtslijp tot het vervaardigen van papier werd uitgevonden in 't jaar 1856 door den Sakser F. G. Keller. Cellulose verkrijgt men langs chemischen weg door het koken der houtvezels met natronloog.

courant- of **rond-stereotypie,** zie onder *stereotypeeren.*

crayon- of **krijtmanier,** waarbij de teekening, bestemd om door middel van den steendruk te worden vermenigvuldigd, met vet krijt op een ruwen of gekorrelden lithografischen steen wordt aangebracht. Zie ook onder *lithografische steen* en onder *steendruk.*

cremserwit of **loodwit,** boekdrukinkt gebezigd o.a. voor 't lichter maken van eenige kleur, mag echter daar hij lood bevat, niet met zwavelhoudende inkten als ultramarijn, vermiljoen en cadmiumgeel gemengd worden. Dekt goed doch laat zich niet gemakkelijk verwerken. In de open lucht wordt loodwit spoedig bruin-zwart van kleur.

cursief, schuine drukletter (in tegenstelling met romein) ontworpen door Aldus Manutius (zie aldaar).

custos, bladwachter, steekwoordje, de aan den voet der bladzijde afzonderlijk geplaatste, eerste lettergreep van de volgende bladzijde. Wordt thans nimmer meer toegepast. Het latijnsche *custos* = bewaker, hoeder, opziener.

cijferkast, bergplaats voor die cijfers welke niet in de daarvoor bestemde bakjes van de gewone letterkasten kunnen worden ondergebracht. Een cijferkast, dient dus evenals een defecten-kast als reserve-magazijn.

cylinder, bij een snelpers een langwerpige ronde ijzeren rol, de drukcylinder. Hierop wordt het te bedrukken papier aangebracht, waarna de cylinder geleidelijk over den drukvorm gedraaid wordt. Bij rotatiepersen maakt men gebruik van twee cylinders n.l. een *vorm-* en een *drukcylinder.* Op den eersten wordt de rondgemaakte drukvorm aangebracht, de twee cylinders

draaien tegen elkaar in, terwijl het papier er tusschen door gevoerd wordt.

cylinderband, zie onder *banden aan de snelpers*. Is in den handel ook bekend onder den naam *sangle* en per M. verkrijgbaar in breedten van 25, 28 en 36 m.M.

cylinder-bronsmachine, zie *bronsmachine*.

cylinderdruk, snelpersdruk, waarbij het te bedrukken papier op een ronde ijzeren rol wordt aangebracht om daarna geleidelijk over den drukvorm gedraaid te worden. In tegenstelling met *degeldruk*, zie aldaar.

cylinder-inktgeving, verwijving van den drukinkt door middel van stalen inktcylinder(s) en distributie-rollen, stalen zoowel als specie. Is de pers daarentegen voorzien van een inkttafel (inktplaat) inplaats van inktcylinder dan spreekt men van *tafel-inktgeving*. Om eene zoo volmaakt mogelijke inktverwrijving te bereiken bouwt men ook illustratie-persen met z.g. *gecombineerde tafel- en cylinder-inktgeving*, waarbij de pers behalve van inktcylinder tevens voorzien is van een inkttafel.

cylinderpers of **snelpers,** zie aldaar.

cylinder-rem, een automatisch werkende rem, waardoor zelfs bij den snelsten gang, de drukcylinder zonder schok, telkens na elken druk tot stilstand wordt gebracht.

D

d., *datur*, geef (op recepten). Ook: *dosis*, de gift, inzonderheid de artsenijmaat. — **D. A.,** *dicti anni*, van het gezegde jaar. — **d. a. v.,** *daaraanvolgende*. — **D. C.,** *da capo*, nog eens herhaald (in de muziek). — **D. D.,** *doctor of divinity*, Engelsche afkorting voor doctor in de godgeleerdheid. — **d. d.,** *de dato*, van den dag der uitvaardiging af. — **D. D. D.,** of **d. d. d.,** *do, dico, dedico*, ik geef, wijd toe, draag op. Of: *dat, decat, dedicat*, hij geeft, wijdt toe, draagt op. Opdrachtsformulier, bijv. van een boekwerk. — **ddt.,** *dedit*, hij heeft gegeven, betaald. Of **dd.,** *dedi*, ik heb gegeven, betaald. — **Dec.,** *December* (maand). — **del.,** *delineavit*, hij heeft het geteekend. — **dele,** zie onder **dr.** — **D. F.,** *Deo favente*, onder Gods zegen. — **D. G.,** *Dei gratia*, door Gods genade.

D. H., *Doorluchtige Hoogheid* (titel). — **d. i.,** *dat is.* — **D. J. U.,** *doctor juris utriusque,* doctor in de beide rechten (het burgerlijke en geestelijke recht). — **D. L.,** *dicto loco,* ter gezegde plaats. — **dL.,** *deciliter,* $^1/_{10}$ liter (maatje). **dl.,** *deel.* — **dM.,** *decimeter,* $^1/_{10}$ meter. — **d. m.,** *dextra manu,* met de rechterhand (te spelen). — **do.,** *dito* of *ditto,* het vroeger genoemde, het zelfde. — **D. O. M.** *Deo optimo maximo,* aan den besten en hoogsten God (gewijd). — **d. o. v.,** *daaropvolgende.* — **Dr.** of **D.,** *doctor,* gediplomeerd geleerde, bijv. in de rechten, medicijnen, enz. — **dr.,** *deleatur,* delg uit, neem weg (op drukproeven). — **Ds.,** *dominus,* heer (predikant). — **d. s.** *da signa,* geef en teeken (op recepten). — **d. t. d.,** *da tales dosis,* geef zulke giften of hoeveelheden (op recepten). — **D. V.,** *Deo Volente,* wanneer het Gode behaagt. — **dv. dn.,** *dienstvaardige dienaar* (in een brief of circulaire). — **dw. dn.,** *dienstwillige dienaar.* — **d. w. z.,** *dat wil zeggen.*

D, als romeinsch cijfer = 500.

dagblad, dagelijks verschijnende courant; nieuwsblad.

dagbladpers, de gezamenlijke, dagelijks verschijnende nieuwsbladen, couranten. Ook courantenpers, inzonderheid rotatiepers (zie aldaar).

dagkalender, scheurkalender (zie aldaar).

daleth (ד) hebreeuwsche *d.*

dansen, het te hoog of te laag staan van sommige letters in een woord; het niet in de lijn staan van de letters onderling.

Daulé, zie onder *stereotypie.*

debitant, boekverkooper.

deblokkeeren, de op den kop gezette letters (zie *blokkeeren*) door de juiste vervangen.

declaratie, verklaring, bekendmaking, bijv. bij de aangifte van koopwaren of goederen aan tolkantoren, enz.

decoupeer-zaag, werktuig in de stereotypie gebruikt voor 't zagen van uithollingen in stereotypie-platen, opgeslagen (gemonteerde) galvano's en koperen of zinken platen. Zie ook *cirkelzaag.*

dedicationstitel, opdrachtstitel; van het fransche *dedicatie,* opdracht. Zulk een titel komt veelal voor in wetenschappelijke werken, vooral in academische proefschriften, e.d. en bevat dan doorgaans niet anders dan de woorden: Aan mijn vader, leermeester, enz.

deel, boekdeel, zie onder *banden en deelen.*

deelteeken (:), zie onder *algebraïsche teekens.*

deeltitel, ook wel ondertitel genaamd, een tweede titelblad waarop den bizonderen inhoud van elk deel afzonderlijk (bijv. bij verzamelwerken) vermeld. Een hoofdtitel gaat in dit geval den deeltitel vooraf. Zie ook onder *titel.*

defecten, letters of cijfers bestemd om, wanneer dit noodig blijkt, als aanvulling te dienen. Wanneer bijv. uit een gewone hollandsche letterkast op een gegeven moment fransch, engelsch of eene andere taal gezet dient te worden, zal spoedig blijken dat sommige letters te

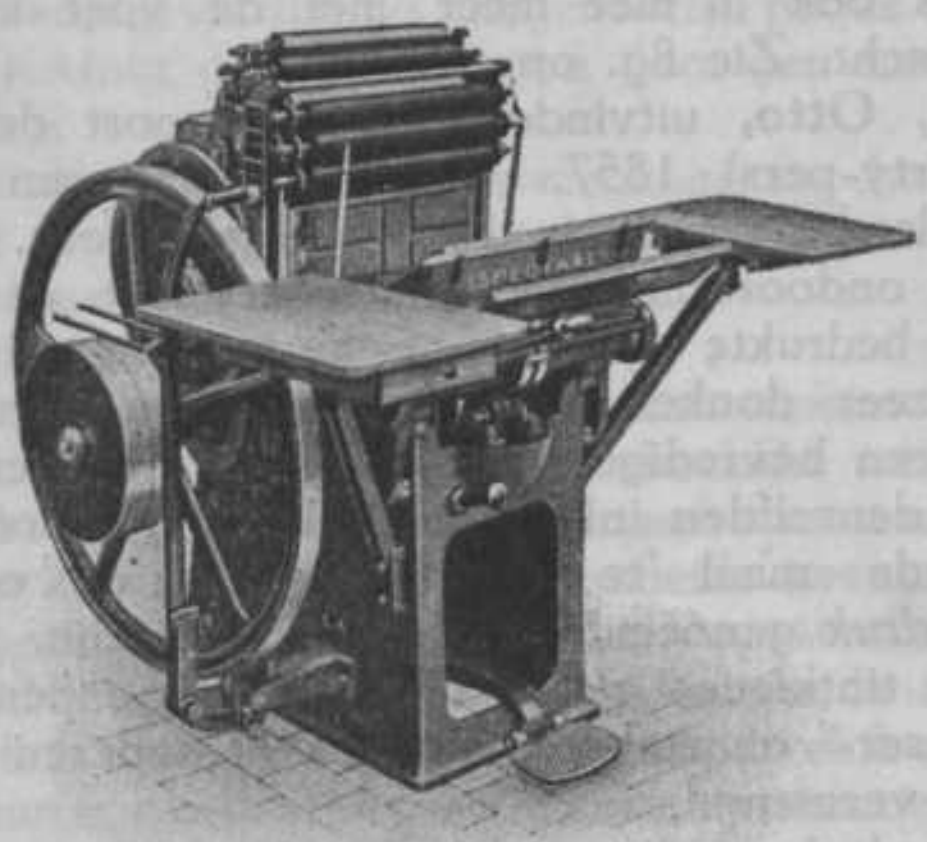

Degeldrukpers met cylinder-inktgeving.

kort komen. Deze worden dan van de in reserve staande *defecten* afgenomen om naderhand weder opgeborgen te worden.

defectenkast, kast bestemd voor de overtollige letters, welke bij het distribueeren geen plaats kunnen vinden in de letterkast (zie ook *kast*). Gewoonlijk is een defectenkast als een gewone letterkast ingedeeld, doch op dubbele diepte.

degel, zie onder *degeldrukpers.*

degeldruk, drukmethode, waarbij het te bedrukken papier op een vlakke ijzeren plaat (de degel) gelegd en de geheele drukvorm tegelijk op het papier wordt overgebracht. In tegenstelling met *cylinderdruk,* zie aldaar. Zie ook onder *degeldrukpers.*

degeldrukpers, drukmachine waarbij het te bedrukken papier op eene vlakke plaat, de degel, wordt gelegd, zoodat de geheele drukvorm tegelijk op het papier afgedrukt wordt, in tegenstelling met *cylinderdruk* (snelpersdruk), zie aldaar. Hefboompersen, trappersen (ook wel met den algemeenen naam boston-persen bestempeld) en handpersen zijn alle degeldrukpersen. Deze laatsten worden in den regel hieronder niet meer gerangschikt en verstaat men tegenwoordig onder een degelpers, een hefboom- of een trappers. Bij het meer algemeen worden der mechanische drijfkracht worden de meeste en vooral de zwaardere degelpersen thans ook al niet meer met de voet in beweging gebracht. Zie fig. op pag. 49.

Degener, Otto, uitvinder van een soort degelpers (de Liberty-pers) 1857. Van geboorte een Duitscher, overleed Degener in 1873 te New-York.

dekinkt, ondoorschijnende inktsoort; laat de kleur van het bedrukte papier of karton niet doorschijnen. Bij zeer donker getint papier dient men dit echter, om een bevredigend resultaat te verkrijgen, tweemaal met denzelfden inkt te bedrukken. Alvorens voor de tweede maal te drukken dient de eerste druk, *voordruk* genoemd, echter droog te zijn.

dektint, tintkleur, gedrukt met dekkenden inkt, n.l. cremser- of zinkwit met een of anderen gekleurden inkt vermengd.

dele, op drukproeven ook: *dr., deleatur,* men delge uit, neme weg, n.l. de aangegeven letters of woorden; van het latijnsche *delere,* uitdelgen, vernietigen.

delta, (*Δ, δ*), grieksche *d.*

demontage, zie *demonteeren.*

demonteeren, het op deskundige wijze uitelkander nemen van machines, met de bedoeling deze later weder op te stellen (te monteeren).

dessendiaan, letter op 10 punten; corpus 10.

dextrine, kleefstof, voor sommige doeleinden in drukkerij en binderij inplaats van stijfsel gebezigd. Dextrine is de gomachtige stof welke zich bevindt in het omhulsel van ieder bolletje zetmeel. In 1716 door Leeuwenhoek ontdekt, doch eerst in 1825 door Raspail als bestanddeel van het zetmeel naar voren gebracht.

diamant, letter op 4 punten; vroeger ook wel *robijn* genaamd; zie ook onder *microscoop.*

dictionnaire, fransche benaming voor woordenboek.

Didot (Firmin), Parijsch lettergieter (begin der 19e eeuw), aan wien wij ons tegenwoordig *puntenstelsel* te danken hebben. Didot kwam op het denkbeeld het systeem Fournier (zie *Fournier*) te verbeteren, door de mediaan als eenheid te verwerpen en de augustijnhoogte = $^1/_6$ parijsche duim, als uitgangspunt aan te nemen; deze verdeelde hij in 12 gelijke deelen *(punten)*. Een parijsche duim = 27 mM.; een punt is dus $^1/_{72}$ parijsche duim = $^3/_8$ millimeter. Het systeem Didot is hier ten lande beter bekend onder den naam cicero-systeem.

diepdruk of **plaatdruk,** drukmethode waarbij de figuur, de teekening, verdiept is aangebracht; putjes en groeven met drukinkt gevuld, brengen door den druk de figuur over op 't papier.

De diepdruk met foto-mechanische hulpmiddelen maakt 't thans mogelijk fraaie afbeeldingen vlugger en goedkooper te vermenigvuldigen.

diepetsing, zie onder *etsen.*

dierenriem-teekens, ook wel *zodiak-teekens* genoemd, afbeeldingen van de 12 sterrebeelden welke de zon jaarlijks schijnbaar doorloopt. Komen voor in almanakken of op kalenders. Men onderscheidt twee soorten nl. de *doode* en de *levende dierenriem-teekens:* eerstgenoemde bestaat uit teekens, de tweede soort geeft den naam van het sterrebeeld aanschouwelijk weer, d.w.z. de schutter wordt voorgesteld als een mannetje gewapend met pijl en boog, de visschen als tweevischjes, enz.

different-teeken ($\neq$ $\triangle$), zie onder *algebraïsche teekens.*

digamma (*F* F) grieksche *w.*

dikte, zie *letterdikte.*

dikte van papier, zie onder *papier-onderzoek.*

diploma, benoemings- of aanstellingsbrief; het grieksche diploma beteekent eigenlijk een toegevouwen blad.

dissertatie, academisch proefschrift.

distribueerder, onderdeel van regel-zetmachine (Linotype en Intertype), waardoor de matrijzen weder in hun resp. kanalen worden teruggebracht.

distribueeren, wegmaken of **afleggen,** de tot den druk gebezigde letters ieder in z'n eigen vakje van de letterkast terugbrengen; van het latijnsche *distribueren (distribuere)*, verdeelen, indeelen, uitdeelen.

Ook: het verdeelen, het verwrijven van den drukinkt door de rollen.

distribueerhuisje, onderdeel van regelzetmachine (Linotype en Intertype), vanwaar de matrijzen naar de matrijzen-distribueerliniaal gevoerd worden. Een z.g. *opwipper* wipt de matrijzen één voor één uit genoemd huisje. Zie ook onder *elevator (tweede)*.

distribueerliniaal, zie *matrijzen-distribueerliniaal*.

distributie, afgedrukt zetsel, dat ook later niet meer gebruikt kan worden en dus in de letterkast terug moet keeren (zie *distribueeren*).

Ook: de verwrijving, de verdeeling van den drukinkt door de rollen.

distributie-rol, zie onder *rollen*.

distributor, zie *distribueerder*.

dividendbewijs, rentebewijs, rentebriefje, coupon.

divisie, het koppel- of afbrekingsteeken (-); van het latijnsche *divisio*, deelen, verdeelen.

divisorium, houten wijzertje, dwarslatje aan 't visorium (copiehouder). Zie verder onder *visorium*.

dollarteeken, ($) zie onder *teekens*.

donkerbruin, ontstaat door menging van sepia met een weinig zwart.

donkere partijen, de zwart afdrukkende gedeelten van eene gravure.

donkergroen, zie onder *groen*.

donkerrood, verkrijgt men door menging van vermiljoen met een weinig sepia.

doode dierenriem-teekens, zie onder *dierenriem-teekens*.

doodenteeken, (†) in memoriam-teeken; wordt ook soms als nootteeken gebruikt. Zie ook onder *nootteeken*.

doordraaiende beweging (bij een snijmachine), zie onder *snijmachine*.

doorloopende liniatuur, zie onder *linieermachine*.

doozenbeplakmachine, machine voor het cartonnagebedrijf, waarmede bijv. cartonnen doozen geheel, of alleen de randen, met papier beplakt (overtrokken) worden. Voor het plakken van vouwdoozen zijn weder op andere wijze geconstrueerde machines, die enkel den plakrand der doos bewerken of tevens ook de

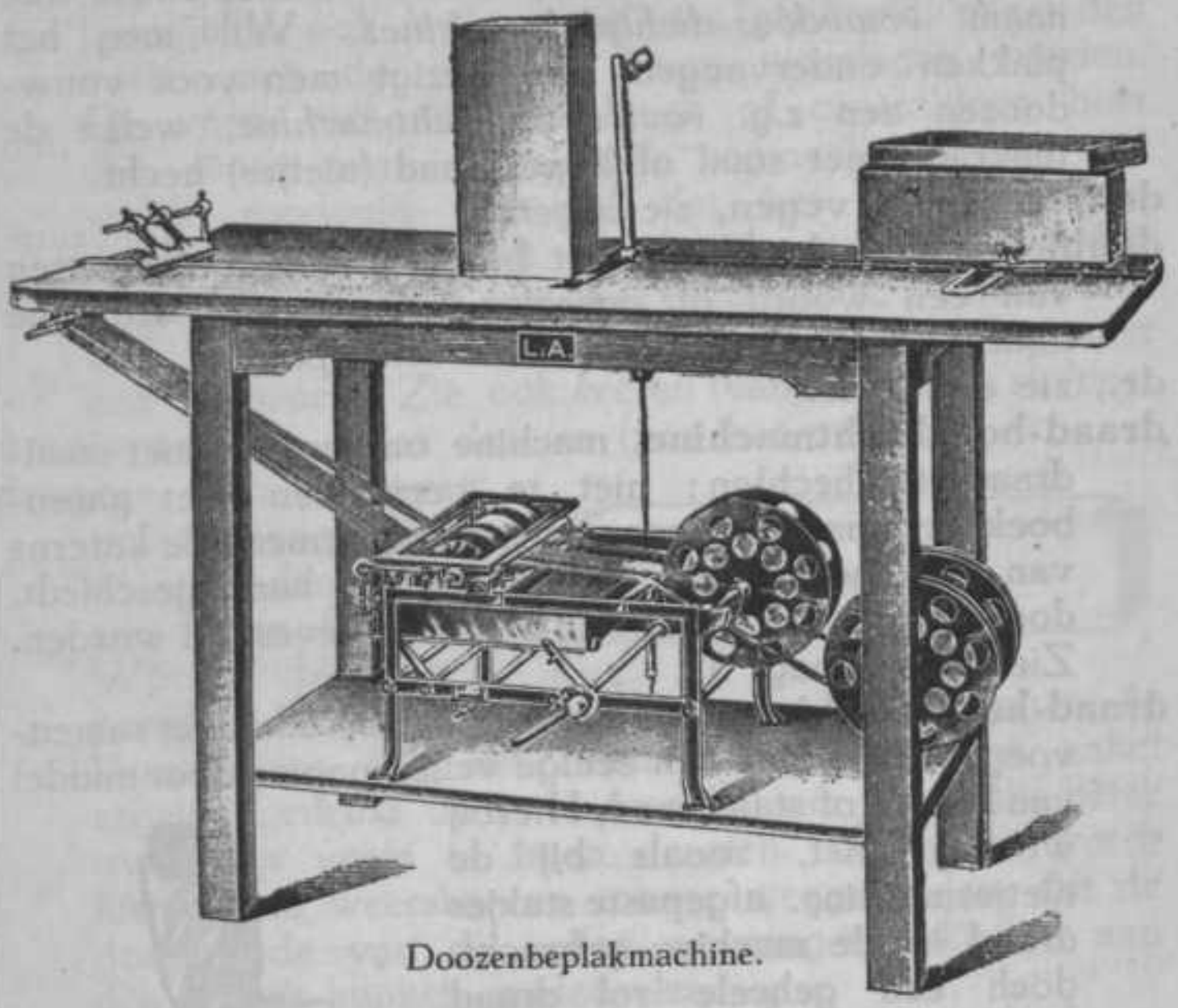

Doozenbeplakmachine.

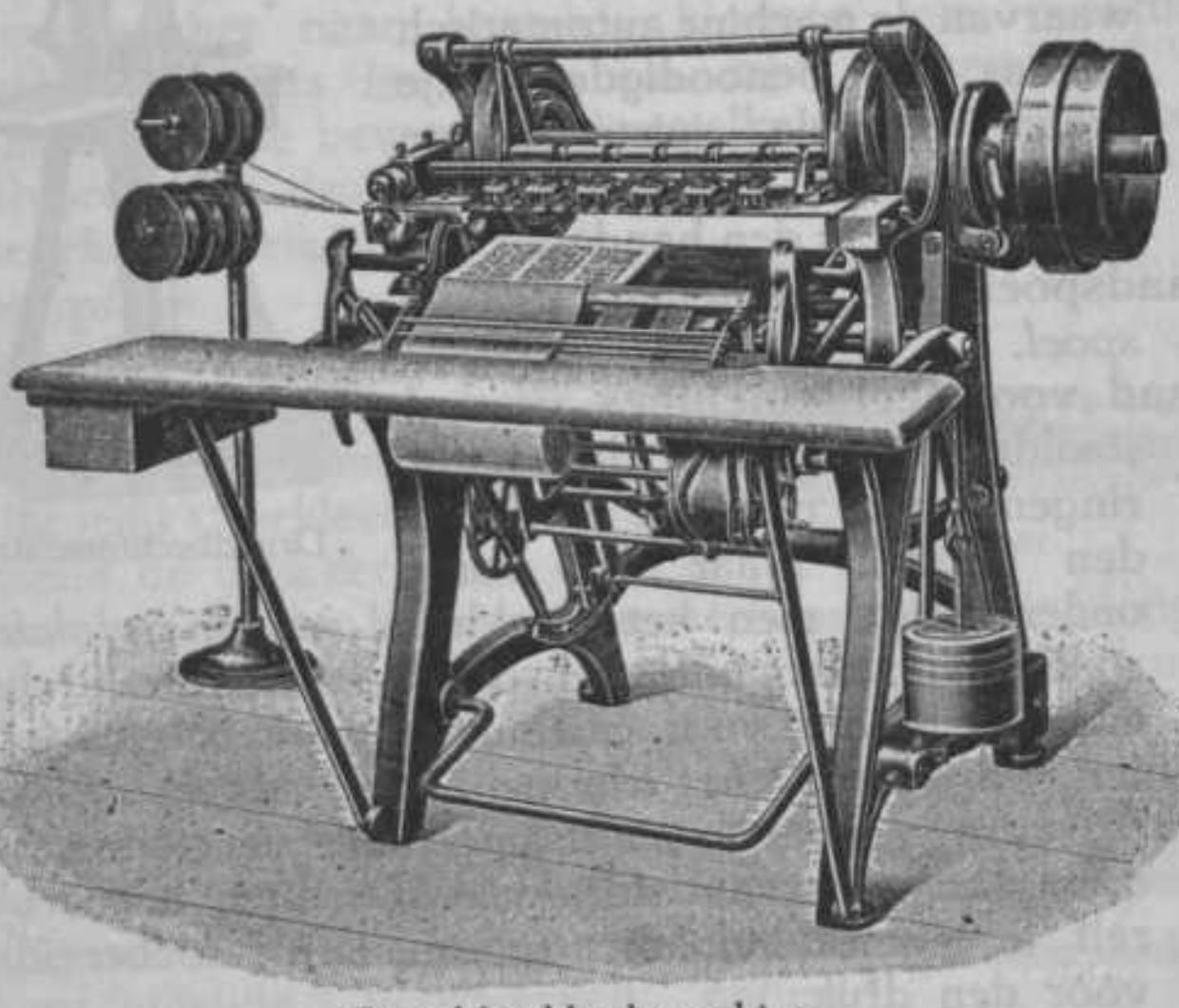

Draad-boekhechtmachine.

doos automatisch vouwen, in den handel onder den naam *vouwdoos-dichtplakmachines*. Wil men het plakken ondervangen dan bezigt men voor vouwdoozen een z.g. *vouwdoos-hechtmachine,* welke de plakrand met staal of koperdraad (nietjes) hecht.

doubleeren of **vegen,** zie *vegen*.

doubleering of **doublage,** het bij vergissing dubbel zetten van een woord of geheelen zin; van het fransche *double,* dubbel (zie ook onder *verloopen*).

dr., zie onder *dele*.

draad-boekhechtmachine, machine om boeken met staaldraad te hechten; niet te verwarren met garenboekhechtmachine, een machine waarmede de katerns van een boek, evenals dit met de hand geschiedt, door middel van garen aan elkander bevestigd worden. Zie fig. op pag. 53.

draad-hechtmachine, machine voor het op elkander samenvoegen (hechten) van eenige vellen papier door middel van koper- of staaldraad. Hierbij worden niet, zooals bij de nietjesmachine, afgepaste stukjes draad in de machine gebracht, doch een geheele rol draad op een z.g. spoel aangebracht, waarvan de machine automatisch telkens het benoodigde stukje draad op de juiste lengte afknipt. Zijn in verschillende constructies in den handel.

Draadhechtmachine.

draadspoel, zie *verstelbare draadspoel*.

draad voor hechtmachines, vertind staaldraad of koperdraad, in ringen van pl.m. 2 K.G. in den handel. Naar den vorm onderscheidt men het staaldraad nog in: *vlakdraad, ronddraad* en *platdraad*. Vlak- en platdraad bezigt men doorgaans voor cartonnage-werk.

draaien, drukken, het loopen der pers; *afdraaien,* afdrukken, *een vorm afdraaien,* het vereischte aantal exemplaren hiervan afdrukken. Draaien, het drukken zelf in tegenstelling met toestellen, de toebereidselen vóór den druk.

draaien (van het vel), gewoonlijk toegepast bij nota's of

rekeningen, waarbij dan de liggende lijnen, de puntlijnen, ook wel contralijnen genoemd, naast den vorm met de staande lijnen ingeslagen worden. De vorm met de dwarslijnen of contralijnen heet dan *contra-vorm*. Het reeds eenmaal bedrukte vel wordt zoodanig gedraaid dat het tweemaal aan dezelfde zijde bedrukt wordt; daarna doorgesneden verkrijgt men twee complete exemplaren. De drukvorm zelf noemt men een *draaivorm*, in tegenstelling met een *stolpvorm*. Zie ook *keeren* (van het vel) en *stolpen*.

draaivorm, zie onder *draaien* (van het vel).

dragers, metalen staven, op letterhoogte en aan de uiteinden eenigszins schuin afloopend. Worden bij degelpersdruk soms geplaatst links en rechts tegen de binnenzijden van het raam (indien bijv. een enkel regeltje gedrukt dient te worden) om de rollen beter over den vorm te laten draaien. De legger wordt hierbij aan weerskanten zoover weggesneden, dat de dragers de van de rollen ontvangen inkt niet aan den legger kunnen mededeelen.

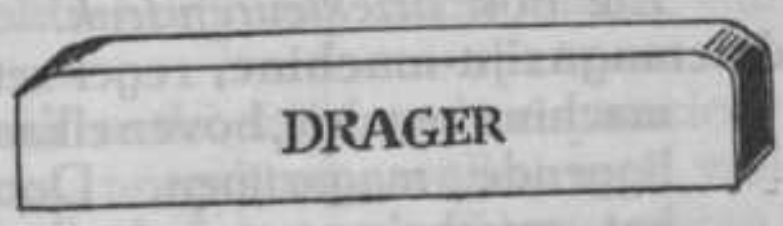

dragertje (papieren), zie onder *verschet*.

dresseeren, het naar beneden kloppen van eventueel gerezen letters in den vorm, met dresseerplank en -hamer. Deze bewerking dient elke vorm te ondergaan alvorens tot drukken kan worden overgegaan.

dresseerhamer, zie onder *dresseerplank*.

dresseerplank, houten gereedschap, soms aan den onderkant met gummi of iets dergelijks bekleed, waarmede de drukker, door er met een houten hamer (dresseerhamer) op te kloppen de eventueel in den vorm gerezen letters naar beneden duwt.

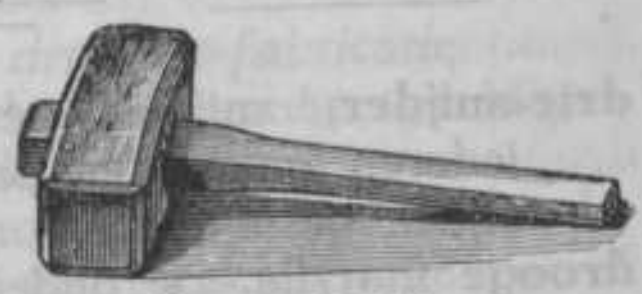

Dresseerhamer.

driekleurendruk, boekdruk in kleuren waarbij van drie afzonderlijke cliche's, gedrukt met de drie grondkleuren (primaire kleuren), geel, rood en blauw, verschillende voorwerpen natuurgetrouw kunnen worden nagebootst. Om valsche

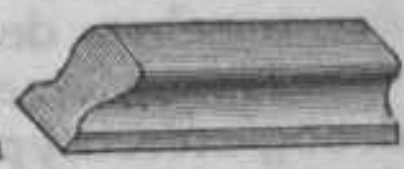

Dresseerplank.

effecten enz. te neutraliseeren en het geheel af te stemmen, drukt men er soms nog een vierde kleur, nl. zwart, over heen en heet deze bewerking dan *vierkleurendruk*. Zie ook onder *kleurfilter*. Bij den driekleurendruk vindt geen vermenging der verven plaats, maar iedere verf vormt, doordat de inkten geheel transparant zijn, een doorzichtige laag, die op de vóóraf gedrukte laag gelegd is.

driekleurendruk-inkten, geheel transparante lakverven, die door het over elkaar drukken van geel, rood en blauw de vereischte nuanceering te weeg brengen. Zie ook *driekleurendruk*.

driemagazijn-machine, regel-zetmachine met drie, boven elkaar liggende magazijnen. Door het overhalen van een hefboompje kan een ander magazijn in werking worden gesteld.

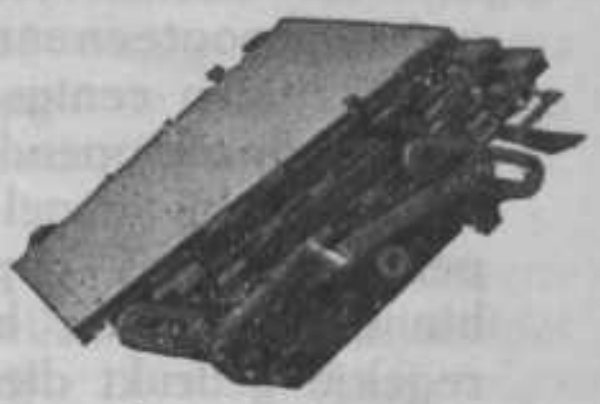

Drie-magazijn.

drieregelval, verdeeling van den tekst (inzonderheid bij boektitels), zoodanig dat korte en langere regels elkaar afwisselen, in tegenstelling met de moderne zetwijze of vlakversiering waarbij vierkante of rechthoekige vlakken worden geformeerd.

Eenige voorbeelden van drieregelval ter verduidelijking:

enz.

drie-snijder, snijmachine met drie messen, welke bij iederen gang, den papierstapel tegelijkertijd aan drie zijden besnijdt.

drooge matrijs, zie onder *stereotypeeren*.

droogpers, zie onder *stereotypeeren*.

droogramen, houten of metalen ramen om de pas afgedrukte exemplaren bij kleine hoeveelheden ter droging op uit te spreiden. Op elkaar gestapeld ontstaat tusschen de borden onderling een ruimte van pl.m. 25 m.M.

droog-stereotypie, zie onder *stereotypeeren*.

droogvernis, droogmiddel toe te voegen aan boekdrukinkt; bestaat uit olie en metaaloxyden.

droogvilten voor stereotypie, zie onder *stereotypeeren*.

druk, van eenig boekwerk; wanneer opnieuw een zeker aantal exemplaren (een nieuwe oplaag) gedrukt worden, heet dit naar volgorde de tweede, derde of vierde druk. Soms ook: tweede, derde, enz. editie, oplaag of uitgave. Een nieuwe druk in ander formaat of met gewijzigden, verbeterden of uitgebreiden inhoud noemt men bij voorkeur *nieuwe uitgaaf*.

drukafsteller, inrichting om op ieder moment, tijdens het loopen der pers, degel of cylinder van 't drukfundament te kunnen verwijderen, waardoor het papier dan verhinderd wordt met den drukvorm in aanraking te komen. Dient hoofdzakelijk ter voorkoming van misdruk.

drukballen of **tampons,** halfronde, van steelen voorziene ballen, van beuken- of notenhout, welke met wol opgevuld en met hondenleder overtrokken waren. Deze dienden in vroeger jaren om inkt op den vorm aan te brengen.

drukcylinder, zie onder *cylinder*.

drukdoek, cylinderbekleeding voor een snelpers. Dit doek is in den handel in breedten van 80 en 160 c.M.; de dikte is 1 m.M. Zie ook *gummi-doek*.

drukfout, verkeerde benaming voor *zetfout*; immers de fout werd niet tijdens het drukken, doch tijdens het zetten begaan.

drukfundament, ijzeren plaat waartegen (bij degelpersen) of waarop (bij snelpersen) de drukvorm rust. Bij snelpersen spreekt men gewoonlijk van kar of drukplaat.

drukinkt, zie *grondstoffen voor drukinkt-fabricatie*.

drukken, het door middel van een drukpers vermenigvuldigen van eenige publicatie, afbeelding, enz.

Er bestaan drie druk-methodes, n.l. hoogdruk (boekdruk of typografie), vlakdruk (lichtdruk en steendruk of lithografie) en diepdruk (koper- en staalgravure-druk). Zie aldaar.

drukker, zie *boekdrukker* en *steendrukker*.

drukkersmerk, vignet, doorgaans met zinnebeeldige voorstelling en zinspreuk; wordt o.a. geplaatst op het titelblad van het boekwerk om aan te duiden door wien het boek gedrukt is.

drukkerij, verkorting voor boek- of steendrukkerij, inzonderheid echter dat gedeelte waar de drukpersen zijn opgesteld. Zie ook onder *zetterij*.

drukletter, een uit metaal gegoten langwerpig, rechthoekig staafje, waarop het letterbeeld verheven staat. Uitgezonderd de groote houten letters, welke bv. voor aanplakbiljetten gebruikt worden, giet men de drukletters, randen en ook 't wit, ter opvulling tusschen de woorden gebruikt, uit z.g. letterstof of *letterspecie*, zie aldaar.

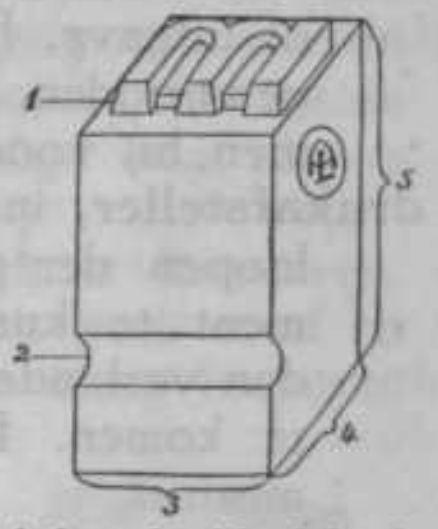

1 letterbeeld; 2 kerf; 3 dikte; 4 corps; 5 hoogte.

drukmediaan, papierformaat 47 × 56 cM.

drukpers, doorgaans kortweg *pers* genoemd, machine voor het, door den druk, vermenigvuldigen van handschriften, afbeeldingen, e.d. Men onderscheidt hierin de volgende hoofdsoorten: handpersen, degeldrukpersen, snelpersen, rotatiepersen voor boekdruk; hand-, snel- en rotatiepersen voor lithografie; plaatdruk-, offset-, rotogravure- en lichtdrukpersen. Van deze genoemde hoofdsoorten worden weder verschillende constructies in den handel gebracht.

drukplaat, drukfundament (zie aldaar).

drukproef, afdruk van het zetsel, om mogelijke fouten of misvattingen te laten verbeteren.

drukspanning, de meerdere of mindere kracht waarmede het te bedrukken vel tegen den drukvorm wordt geperst.

drukspiegel of **bladspiegel,** het bedrukte vlak, op de bladzijde van een boek.

drukstof, zie *colombier*.

druktrommel, zie onder *koperdrukmachine*.

drukvorm, zie *vorm*.

drukwas, een mengsel van gele bijenwas of stearine en gebleekte lijnolie-vernis, somtijds aan den drukinkt toegevoegd om deze te verslappen en zijn trekkracht te doen verliezen.

drijven, een regel of pagina drijven wil zeggen: kunstmatig, door het vermeerderen van den afstand tusschen de woorden, het zetsel een regel langer maken; óf door het vergrooten van den afstand tusschen de regels, of enkel bij z.g. hoofdjes, enz., het aantal pagina's met één te vermeerderen. Beide bewerkingen evenals de tegenovergestelde (n.l. het winnen of inwinnen van een regel of pagina,) noemt men *verloopen*.

dubbelatie, doublage, doubleering, per abuis tweemaal

't zelfde woord of woorden zetten. In tegenstelling met een *uitlating*, het vergeten (onder het zetten) van een of meerdere woorden.

dubbele haarlijn, ═══ zie onder *haarlijn*.

dubbele looperbeweging, aanzetconstructie van het drukfundament van een snelpers, waarbij een steeds in ééne richting draaiend tandwiel beurtelings in den onder- en bovenkant van eene aan het drukfundament verbonden tandreep grijpt en zoodoende de drukplaat heen en weder bewogen wordt.

dubbele reactie-machine, zie *reactie-machine*.

dubbele snelpersen, deze machines komen in twee soorten voor, nl. 1^0 met twee drukcylinders, waarbij bijv. twee vellen aan ééne zijde bedrukt worden van één en den zelfden drukvorm en 2^0 met een zwaaienden drukcylinder welke van één vorm twee afdrukken levert doordat de cylinder zoowel bij den heen- als teruggang van het drukfundament in beweging is.

dubbelkomma, vigilatieteeken, onderhalingsteeken, aanhalingsteeken, alle benamingen voor het teeken „ òf " òf ». De tweede vorm geraakt in onbruik en en heette destijds *ganzevoetje*, de laatste is de fransche vorm en heet *guillemet*.

dubbel schrijf, papierformaat, 43 × 69 c.M.

dubbeltoninkt of **duplexinkt,** boekdrukinkt die na het drukproces op het bedrukte papier een tweekleurig koloriet naar voren brengt. Die tweede kleur ontwikkelt zich tijdens het drogen. Bruine dubbeltoninkt geeft bijv. na 't bedrukken gewoonlijk bruin en lichtbruin; blauwe inkt, blauw en lichtblauw, enz. De uitvinding van deze inktsoort wordt toegeschreven aan den amerikaanschen drukinktfabrikant Ulman, omstreeks 1899.

duérne, twee in elkander gestoken bladen papier (in folio), beide met dezelfde letter van het alphabet geteekend.

duitsche hoogte, letterhoogte op $62^2/_3$ Didot-punt.

duitsche komma, of schuin streepje (/), ziet men in oude werken als rustteeken, als komma, gebezigd; thans gebruikt men 't bijna uitsluitend tot 't formeeren van een breuk of gebroken getal (bijv. $^1/_2$, $^1/_4$, enz.) of bij verkortingen als a/d, b/d, enz. Zie ook onder *breukcijfers*.

duitsche pers, zie onder *fransche pers*.

dummy of **blind toetsenbord,** zie aldaar.

dunne spatie, zie onder *spatie.*

duodecimo, boekformaat (12⁰), waarbij het vel in 12 gedeelten verdeeld wordt, zoodat dus 24 pagina's (bladzijden) ontstaan; van het latijnsche *duodecim,* twaalf.

duplex-cliché's, twee autotypieën gemaakt naar hetzelfde origineel doch met verschillend raster. In twee verschillende kleuren over of liever inelkaar gedrukt verkrijgt men een volledige afbeelding.

duplex-inkt, zie *dubbeltooninkt.*

duplex-matrijzen, zet-machine-matrijzen voorzien van twee letterbeelden, bijv. romein en cursief of romein en halfvet.

duplex-pers, zie onder *vlakdruk-rotatiepers.*

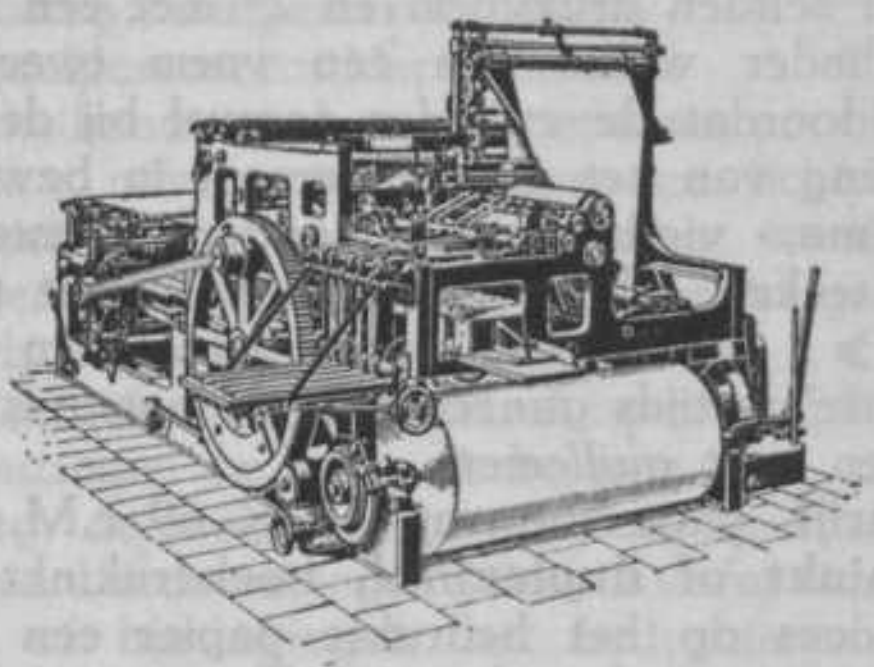

Duplex-vlakdruk-rotatiepers.

duplicaat, iets dubbel, tweevoudig; bijv. een dubbele proef.

duplo, twee; **proef in duplo,** twee proeven; van het latijnsche *duplum,* dubbel.

Dupont, zie onder *litho-typografie.*

Duquet, zie onder *melotypie.*

Dürer (Albrecht), beroemd houtsnijder (houtgravures), geboren 21 Mei 1471, gestorven 6 April 1528. Eenige zijner veelvuldige meesterstukken laten we hier volgen: Portret van Hieronymus Holzschuher; Mansportret; Ridder, Dood en Duivel; Christuskop; Hubertus; Aanbidding van de heilige drie koningen; Ruiters uit de Openbaring; Zelfportret; de Melancholica (zwaarmoedigheid); Portret van Imhof; Christus aan 't kruis; Lucas Baumgartner; enz. Alle houtgravures van aangrijpende schoonheid.

E

E. *erexit,* hij heeft opgericht. Ook: *east,* het oosten (op landkaarten en kompassen). — **e. a.,** *en anderen.* — **e. c.,** *exempli causa,* bijvoorbeeld. — **Ed.** *editio, editie,* uitgave, druk (van een boek). — **e. d.** *edidit,* hij heeft uitgegeven; **edd.,** *ediderunt,* zij hebben uitgegeven. — **e. d.,** *en dergelijke.* — **Ed. Gestr.,** *edelgestrenge* (titel). — **e. g.,** *exempli gratia,* bijvoorbeeld, tot voorbeeld. — **eig.,** *eigenlijk.* — **e. k.,** *eerstkomende.* Ook: *eerste kwartier* (gestalte der maan). — **E. M.,** *edelmogende* (vroeger de titel van een lid der Generale Staten). — **e. m. a.,** *en meer andere(n).* — **enz.,** *enzoovoorts.* — **e. o.,** *ex officio,* ambtshalve. — **e. p.,** *en personne,* in persoon (op visitekaartje). — **Esq.,** *Esquire,* titel van een Engelsch edelman, thans van ieder fatsoenlijk burger. Waar wij Nederlanders bijvoorbeeld Weledele Heer *voor* den naam schrijven, plaatst men in Engeland Esq. *achter* den naam. — **etc.,** *et cetera,* enzoovoorts. — **e. t. q.,** *enzoovoorts.* — **et s. p.,** *et sic porro,* en zoo verder. — **e. v.,** *en volgende.* — **ex.** *exemplaar,* afdruk, ieder afzonderlijk gelijkvormig stuk van gelijksoortige voorwerpen. — **Exc.,** *Excellentie* (titel van een minister). — **ex. o.,** *ex officio,* ambtshalve. — **Exod.,** *exodus,* slot, einde. — **ex. S. D.,** *ex senatus decreto,* volgens besluit van den raad. — **exx.,** meervoudsvorm voor exemplaar.

E, als romeinsch cijfer = 250; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

editeur, fransche benaming voor uitgever.

editie, uitgave, druk; bijv. 2e editie, 2e druk, guldenseditie (guldenuitgave), waarbij dus elk boek of deel een gulden kost, enz. Zie ook onder *druk.*

edition de luxe, prachtuitgave.

edition princeps, de eerste uitgave, de eerste afdruk van werken van oude schrijvers, sedert de uitvinding der boekdrukkunst.

eenletter-matrijzen, zetmachine-matrijzen voorzien van één letterbeeld.

eenmagazijn-machine, regel-zetmachine met één magazijn.

eentoerenpers, snelpers waarbij de drukcylinder onafgebroken blijft doordraaien, in tegenstelling met een gewone snelpers waarbij de cylinder na elken druk tot stilstand wordt gebracht. Bij de eentoerenpers heeft de cylinder een tweemaal zoo grooten omvang als de te beschrijven baan van 't drukfundament (de kar), zoodat hij slechts half zoo snel behoeft te draaien

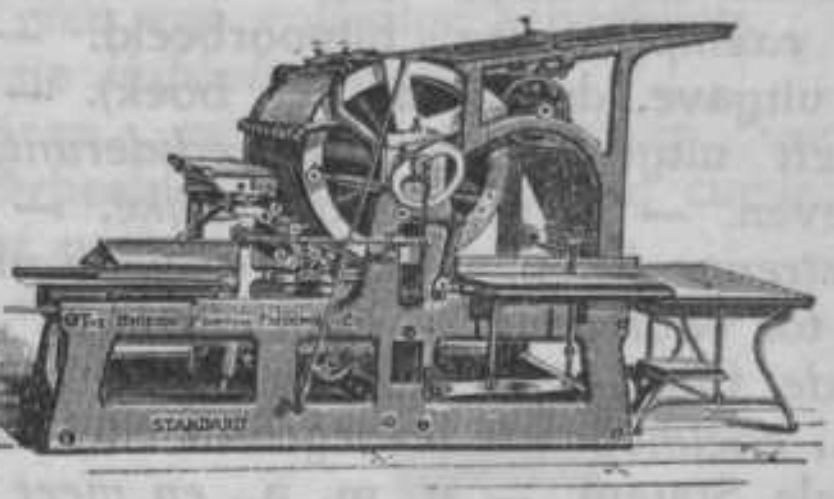

Eentoerenpers.

als bij een tweetoerenpers. Ook behoeft bij het teruggaan der drukplaat de cylinder niet omhoog geheven te worden, daar een gedeelte van deze laatste zoodanig is afgeplat dat het drukfundament ongehinderd kan passeeren. Eentoerenpersen loopen snel en leenen zich bizonder voor boek- en courantwerk.

egyptienne, egyptische letter, een eenigszins vette soort drukletter, door Thorowgood ontworpen.

eiwit-copie, zie onder *autotypie-copie.*

electrolyte, zie onder *galvano.*

elevator (eerste), onderdeel van regel-zetmachine (Linotype en Intertype), neemt den matrijzenregel over van den matrijzen-transporteur en brengt hem vervolgens voor den gietvorm.

elevator (tweede), onderdeel van een regel-zetmachine (Linotype en Intertype), neemt den matrijzenregel van den eersten elevator over en brengt hem naar het distribueerhuisje. Een z.g. *matrijzen-opschuiver,* schuift de matrijzen in genoemd distribueerhuisje.

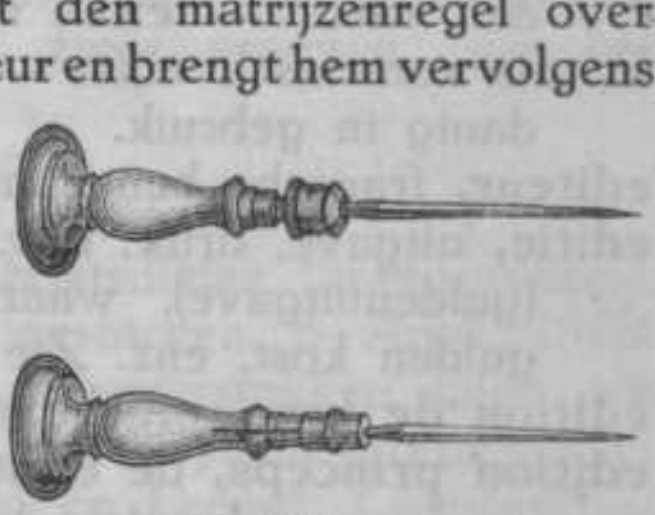

Elsen.

els, zettersgereedschap, bestaande uit houten klos met puntige stalen stift, o.a. gebruikt bij 't corrigeeren.

elsevier, benaming van een hoofdsoort boekletter. Als eigennaam gebezigd, een beroemd boekverkoopersgeslacht, gevestigd te Leiden, Amsterdam en Utrecht van 1592—1712.

elseviers, zeer schoone voortbrengselen der boekdrukkunst, grootendeels klassieke werken, uitgaven van de boekverkoopersfamilie Elsevier (Amsterdam, Leiden en Utrecht) van 1592—1712.

emaille-copie, zie onder *autotypie-copie.*

empire stijl, van het fransche *empire,* Keizerrijk; stijl ontstaan in den tijd van Napoleon I.

encyclopaedie, woordenboek, bevattende een kort begrip van alle kunsten en wetenschappen, of der tot een bizonder vak behoorende, bijv. theologische encyclopaedie, enz.; van het grieksche *encyclisch,* in een kring omloopend.

engelsche hoogte, letterhoogte op 62 Didot-punten.

en-teeken (&), zie *et-teeken.*

entête, koplijst (zie aldaar).

envelop, brievenzakje; wordt op verschillende manieren bedrukt, n.l. met adres van den afzender in den linker bovenhoek of dito benedenhoek, soms ook op de klep of over de volle breedte bovenaan. *Expeditie-enveloppen* noemt men eene soort van mindere kwaliteit, waarin gewoonlijk de factuur of nota gesloten wordt van de te verzenden goederen.

eosijnlak, roode boekdrukinkt, transparant doch weinig licht-echt; wordt bereid uit steenkoolteer-product, vermengd met toonaarde-hydraat (chemische verbinding van toonaarde en water).

epsilon (*E, ε*), grieksche korte *e.*

e regione, (latijn) recht tegenover; de wijze van drukken in twee of meer kolommen, waarbij de alinea's van verschillende kolommen juist of recht tegenover elkander komen.

errata, meervoudsvorm van *erratum,* zie aldaar.

erratum, fout of dwaling; inzonderheid drukfout of juister gezegd: *zet*fout; van het latijnsche *errare,* dwalen. *Errare humanum est,* dwalen is menschelijk.

espartogras, een in Algiers en Spanje veelvuldig voorkomende grassoort, geschikt voor papierfabricatie.

espartogras-cellulose, zie onder *cellulose.*

êta (*H, η*), grieksche lange *e.*

Etienne (Robert en Henri), bekende boekdrukkers. Robert Etienne, ook bekend onder den naam Robertus

Stephanus, werd in 1503 te Parijs geboren. Eene uitgave van het Nieuwe Testament werd door hem in 't licht gegeven, waardoor hij zich den haat der Sorbonne (priesterschool te Parijs) op den hals haalde. Zijne uitgaven van grieksche en romeinsche klassieken verrijkte hij, voor het meerendeel, met noten en voorredenen. Hij stierf in 1559. Zijn zoon Henricus Stephanus of Henry Etienne, werd in 1528 te Parijs geboren. De door zijn vader aangevangen „Thesaurus linguae Graecae" (schatten uit de grieksche letterkunde), werd door hem voltooid en verscheen in 1572. Henry Etienne stierf in 1598.

etienne, lettertype, aldus genaamd naar de beroemde boekdrukkers Robert en Henry Etienne (zie aldaar).

etiquette, etiket, prijsbriefje, aanhechtingsbriefje, bijv. op flesschen, potten, enz.

etsen, het door middel van zuren laten inbijten van eene afbeelding, bijv. in metaal. Voor verschillend metaal worden dikwijls verschillende zuren gebruikt; het zuur noemt men een *bad* en bevindt zich in een z.g. *etsbak*. Nadat het negatief voor het te vervaardigen lijn- of autotypie-cliché op het metaal is overgebracht en aldus een lijn- of autotypie-copie is ontstaan, wordt deze aan verschillende etsingen onderworpen.

Bij een lijncliché is de bewerking in 't kort als volgt: 1^0 de *aanetsing*, waarbij de metalen plaat in het bad wordt gelegd totdat het niet door de copie bedekte metaal zich begint op te lossen; 2^0 de *middeletsing* geschiedt nadat de plaat uit het eerste bad genomen, afgewasschen en met een laagje etsinkt is ingerold, waarbij dus de hoogere gelegen deelen van de plaat welke niet met zuur in aanraking zijn geweest (dus de afbeelding) wederom voor de inwerking van het bad gevrijwaard blijven. Het laagje etsinkt wordt bovendien nog versterkt door 't aanbrengen van hars en asfalt, waarna de plaat verhit wordt (ingebrand) totdat èn inkt èn hars èn asfalt te zamen uit een compacte massa bestaat, volkomen bestand tegen den invloed van het zuur; 3^0 de *diepetsing*, waardoor de plaat op voldoende diepte wordt uitgebeten; 4^0 de *rondetsing*, waarbij kleine verhevenheden in de geëtste partijen, zoogenaamde stoepen, worden weggeëtst; 5^0 de *reinetsing*, de laatste bewerking in de etsbak, waarbij eventueele

kleine randjes, enz. verdwijnen en waarna de cliché gemonteerd, d. w. z. op een houten blokje bevestigd wordt. Alvorens de cliché te monteeren, maakt de zincograaf echter een proefafdruk op een speciale proefdrukpers. Bij een autotypie-cliché geschiedt het etsen in 't kort als volgt: Nadat de copie, evenals bij een lijn-copie, is aangeëtst, wordt de plaat ingewreven met magnesia of fijn krijt, 't welk zich in de geëtste diepten vastzet. Deze bewerking geschiedt opdat de etser juist zal kunnen waarnemen hoever de etsing is gevorderd en op welke punten deze moet worden voortgezet om de juiste toonverhoudingen te bereiken. De na het aanetsen volgende etsingen noemt men de *toonetsingen* en deze worden zoolang voortgezet tot de verschillende lichte en donkere partijen volkomen overeenkomen met het model. Telkens wordt hierbij dat gedeelte wat reeds voldoende geëtst is, bedekt met spirituslak, verf of asfalt en zoodoende onaantastbaar voor de inwerking van het bad gemaakt.

Zie ook *koperets*, etsen op steen, onder *steendruk* en onder *mechanische toestelmethode*.

etsbak, zie onder *etsen*.

etsnaald, zie onder *koperets*.

et-teeken of **enteeken,** (&), wordt uitsluitend gebezigd bij firmanamen.

evenredigheidsteeken (∴), zie onder *algebraïsche teekens*.

ex., afkorting voor exemplaar (zie aldaar).

exemplaar, ieder gelijkvormig stuk van gelijksoortige voorwerpen, bijv. een boek, een plaat, enz.

exemplaren-teller, zie *tel-apparaat*.

ex libris, uit de boeken van . . . . (volgt den naam des eigenaars). Dit opschrift vindt men veel op oude boeken, klaarblijkelijk met de bedoeling om den lezer er aan te herinneren het boek, na lezing, aan den eigenaar terug te bezorgen. Tegenwoordig komt het ex libris weer meer in zwang, doch thans bij heeren uitgevers, die het dan in den vorm van een vignet, meestal een zinnebeeldige voorstelling met zinspreuk, op het titelblad hunner uitgaven laten afdrukken.

exentrieken, machine-onderdeelen, o. a. van drukpersen en zetmachines, tot taak hebbende een ronddraaiende beweging in een rechtlijnige om te zetten. Zie fig. op pag. 66.

expeditie-enveloppen, zie onder *envelop*.

extra-correctie, veranderingen van den schrijver, welke niet voor rekening van den zetter komen, omdat deze hieraan geen schuld heeft.

extra-inrichtingen aan machines, die onderdeelen zonder welke de machine wel kan werken, doch waarmede

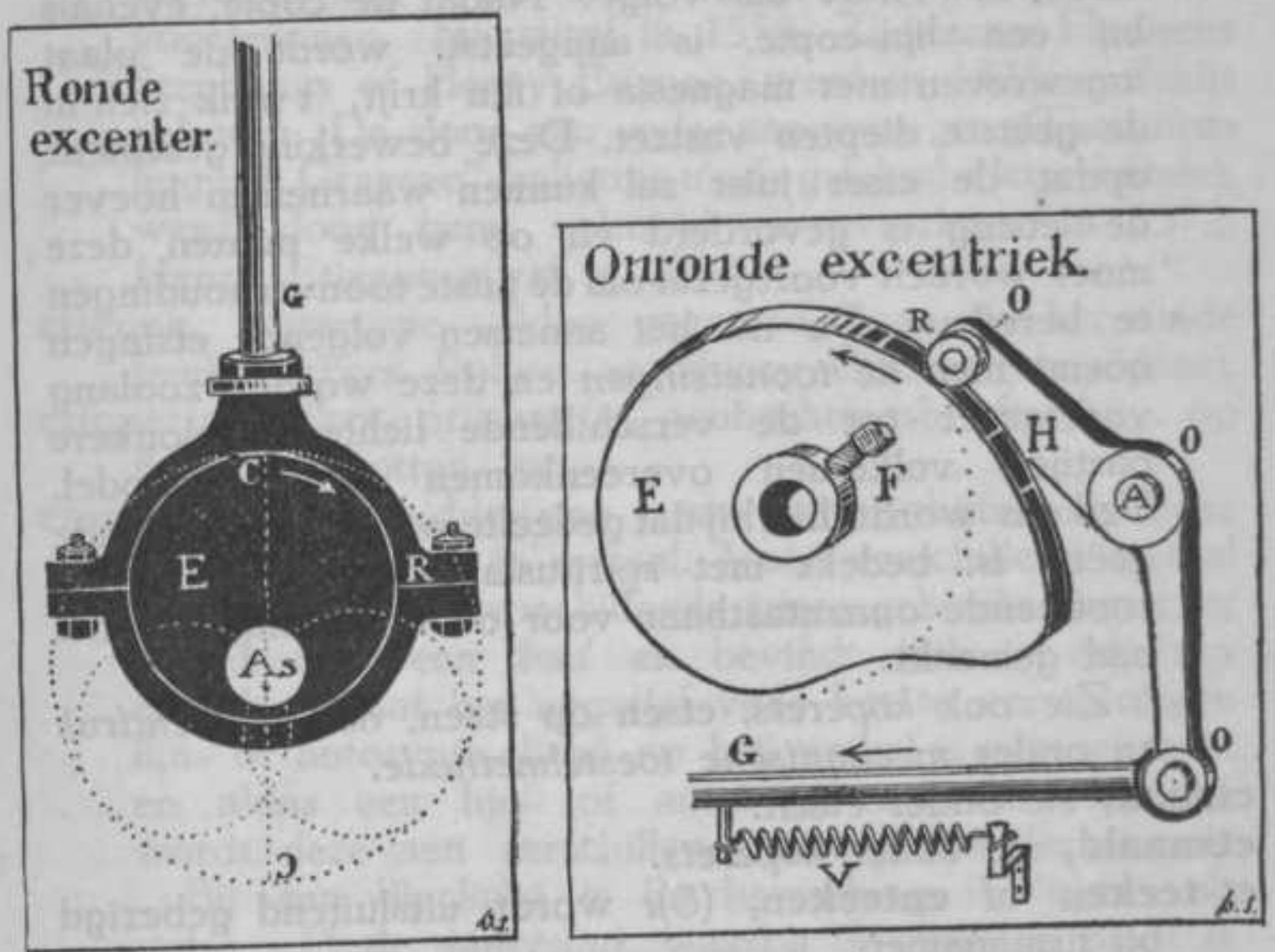

zij meer volkomen aan alle eischen voldoet òf waardoor zij ook tot een bizondere prestatie wordt in staat gesteld.

extra-toets op het toetsenbord van eene zetmachine, een tweede toets voor een der meest voorkomende letters, bijv. e, a, o of n. Zie verder onder *toetsenbord.*

exx., afkorting voor exemplaren (zie *exemplaar*).

F

F., *Farenheit,* thermometerschaal (vriespunt 32°, kookpunt 212°). — **f.,** *fac,* maak; *factum,* gedaan; *fiat,* het geschiede, toegestaan. Ook: *forte,* sterk, hard (in de muziek). — **f.** of **fec.,** *fecit,* hij heeft het gemaakt, vervaardigd (onder schilderstukken). — **f.** of **fl.,** *florins,* gulden of guldens. Oorspronkelijk de bloem of lelie-gulden, eene in de 11e eeuw in de stad Florence

geslagen goudmunt, welke zijn naam ontleent aan deze stad, òf aan de lelie *(fior, fiorino di giglio)* waarmede hij bestempeld was. — **Febr.**, *Februari*. — **ff.**, *fecerunt*, zij hebben gemaakt, vervaardigd. — **ff.**, afkorting voor *pandecten*, eigenlijk alomvattende boeken. Het gezamenlijke romeinsche recht, bestaande uit 50 deelen, de rechtsbeginselen bevattende welke onder Keizer Justinianus in 't jaar 530 kracht van wet kregen. — **ff.** of **fff.**, *fortissimo*, zoo sterk mogelijk (in de muziek). — **f. i.**, *fiat insertio*, het worde hier

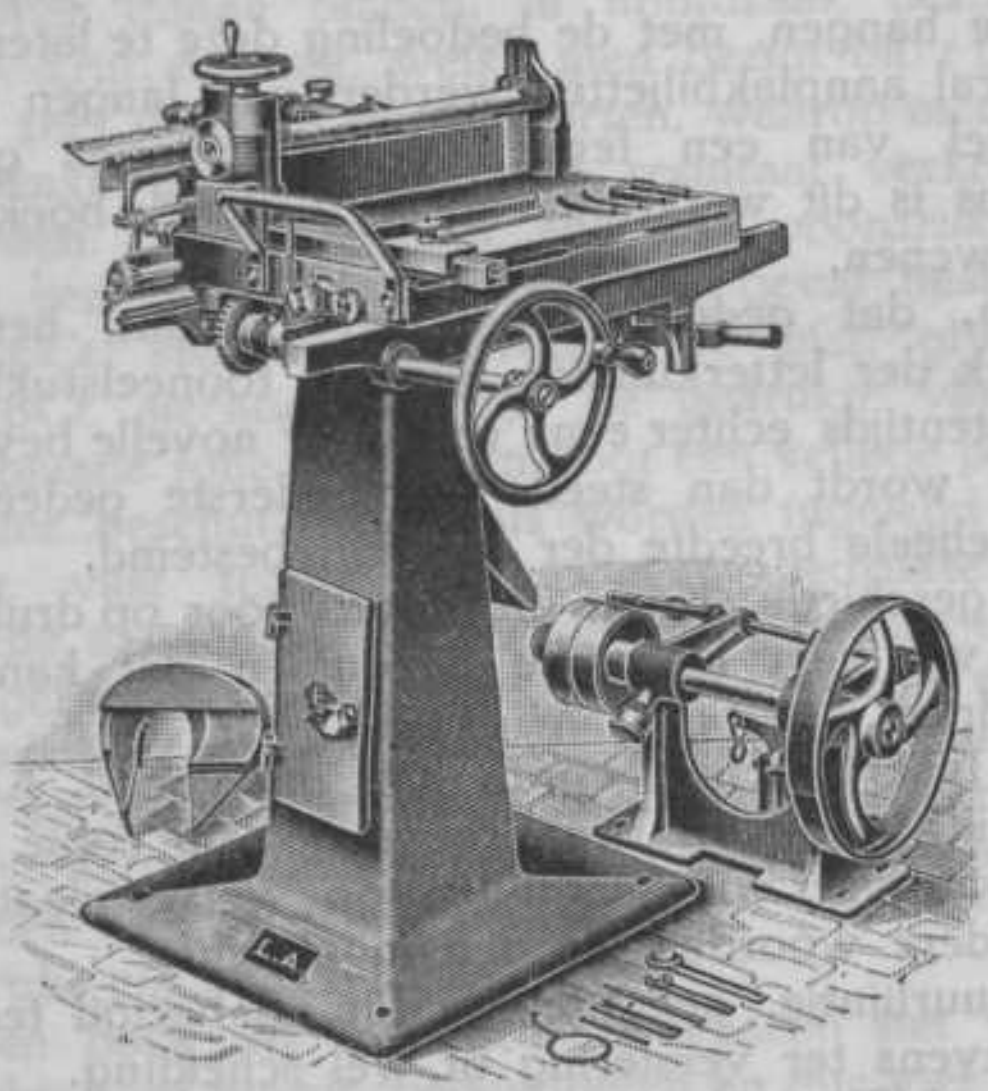

Facetten-fraismachine.

ingevoegd. — **fig.**, *figuur*. — **fl.**, *flesch* of *flacon*. — **f^0.** of **fol.**, *folio, folium*, blad, bladsgrootte. — **f^0. r^0.**, *folio recto*, op de rechter- of voorbladzijde. — **f^0. v^0.**, *folio verso*, op de keerzijde van het blad. — **fr.**, *franc(s)*, fransche en belgische zilvermunt. Ook: *franco*, portvrij. — **fr. br.**, *franco brieven*, gefranceerde brieven.

F, als romeinsch cijfer = 40; thans echter niet meer als zoodanig in gebruik.

facet, de schuine kant van de stereotypie-plaat, aangebracht om de plaat op de cliché-voeten te kunnen klemmen.

facetten-fraismachine, machine, gebezigd om o.a. aan stereotypie-platen de vereischte schuine kanten te

maken, waarmede de plaat op de cliché-voeten wordt geklemd.

fac-simile, schriftevenbeeld, de afdruk van eene handteekening; van 't latijnsche *fac simile*, maak gelijk.

factuur, rekening, nota over koopwaren.

fantasieletter, hiermede wordt gewoonlijk bedoeld smoutletter, z. a., soms echter ook wel iedere lettersoort die niet bij een bepaald type is onder te brengen.

fê (ף), hebreeuwsche *f*.

ferlet, werktuig voor boekdrukkers en papiermakers, in den vorm van een T, om er de vellen papier mede op te hangen, met de bedoeling deze te laten drogen. Vooral aanplakbiljetten werden nog langen tijd door middel van een ferlet op drooglijntjes gehangen. Thans is dit werktuig voorgoed van de boekdrukkerij verdwenen.

feuilleton, dat gedeelte van een courant, hetwelk de critiek der letterkundige werken, tooneelstukken, enz., meestentijds echter eene roman of novelle bevat. Hiervoor wordt dan steeds het onderste gedeelte, over de geheele breedte der courant, bestemd.

fiat, het geschiede. Komt dit woord voor op drukproeven dan wil men hiermede aanduiden dat kan worden afgedrukt.

f.i., fiat insertio, het worde hier ingevoegd. Komt zeer dikwijls voor op drukproeven of op copie wanneer de schrijver wil aanduiden op welke plaats een of meerdere woorden worden ingelascht.

fileet, figuurlijntje, gefigureerde lijn, gebezigd ter vulling en tevens ter versiering of wel scheiding.

filigraan of **filigrain,** koperen letters of figuren op den papiervorm aangebracht en waarvan de afdruk (het *watermerk*) in het papier zichtbaar is.

finis, einde, slot. Dit woordje plaatst men soms aan het slot van een boek, om hiermede aan te duiden, dat het verhaal of de verhandeling ten einde is.

flauwlijnen, de gelinieerde dwarslijnen, schrijflijnen op nota's, rekeningen of in koopmansboeken.

florentijnerlak, roode boekdrukinkt; wordt bereid uit verfhout. Deze inkt is transparant, prachtig van kleur doch weinig licht-echt.

florentijnsch initiaal, zeker soort versierde groote aanvangsletter.

folder, tot op bladzijde-formaat opgevouwen bedrukte

strook papier. Tarieven van stoomboot-, levensverzekering-maatschappijen, e.d. worden dikwijls in dezen vorm uitgegeven. Van het Engelsche *fold*, vouw.

foliant, een boek *in folio*, zie aldaar.

folie, zie onder *mechanische toestelmethode* en onder *foliën*.

folieëren, de twee naast elkaar liggende bladzijden van een kantoorboek met het zelfde volgnummer teekenen; dus op deze wijze: 1, 1; 2, 2; 3, 3; enz. In tegenstelling met pagineeren, waarbij elke bladzijde een opvolgend nummer krijgt; dus: 1, 2, 3, enz.

foliën, zeer dunne bladen, in hoofdzaak bestaande uit gips, krijt en kalk, welke men bezigt bij 't bedrukken van zeer donkere papiersoorten, waarop met gewonen drukinkt geen bevredigend resultaat verkregen kan worden. Vooraf wordt een z.g. *voordruk* gemaakt met een *voordrukinkt*, voor dit geval bestaande uit 80 pCt. sterke metaalvernis, 10 pCt. glycerine en 10 pCt. siccatief, waarna de bedrukte vlakken met genoemde folie bedekt en door een velletje perkamentpapier beschut, nogmaals worden ingelegd opdat de folie vast tegen het zooeven bedrukte gedeelte worde aangeperst zonder dat er nogmaals inkt wordt aangebracht. Zoodra de afdrukken goed droog zijn wordt de overtollige folie aan de achterzijde van het vel losgeklopt en daarna met een zachten borstel verwijderd. Foliën worden in alle mogelijke kleuren in den handel gebracht.

foliëndruk, zie onder *foliën*.

folio (een boek in), het formaat waarbij het vel papier slechts ééns wordt toegevouwen en dus vier bladzijden heeft; van het latijnsche *folium*, blad. Een folio beslaat dus de twee naast elkander gelegen bladzijden. Dit ter verduidelijking omdat de woorden pagina en folio nog al eens met elkander verward worden.

foliogalei, zie onder *galei*.

folio recto (verkort f^0. r^0.), op de rechter- of voorbladzijde; van het latijnsche *folium*, blad.

folio verso (verkort f^0. v^0.), op de keerzijde van het blad; van het latijnsche *folium*, blad.

fonds, de gezamenlijke werken waarvan een uitgever het recht van uitgave (copierecht) heeft.

fondsartikelen, onverkocht gebleven boeken uit het fonds (zie aldaar) van eenig uitgever.

fondscatalogus, opsomming, register van de op eene

verkooping te veilen fondsartikelen. Zie *fonds* en *fondsartikelen*.

fondsveiling, verkooping van fondsartikelen (boeken) zie *fonds* en *fondsartikelen*.

font, letterfont of wel een font matrijzen (voor een zetmachine); een stel drukletters of een stel matrijzen samengesteld met in acht neming van de geëvenredigde verhouding van het benoodigde aantal letters. Zie verder onder *letterpolis*.

font matrijzen, zie onder *font*.

formaat, de vorm, de gedaante, de afmeting, bijv. van een boek, enz. Zie onder *zetformaat, papierformaat* en *formaatmaken*.

formaat maken, het afmeten (met een vel van het te bedrukken papier) van de afstanden tusschen de pagina's onderling, opdat de tekst op de juiste plaats op het papier kome. De witte rand boven de pagina heet bij 't formaat maken *kopwit;* het wit aan den rugkant, *rugwit;* het bij het binden of brocheeren af te snijden strookje aan den buitenkant van het boek, de *afsneê*; het wit aan weerszijden van 't kruis, *kruiswit*. (Zie ook onder *raam*.)

formaatvel, een vel van het voor de oplaag bestemde papier, waarmede o.a. de onderlinge afstanden tusschen de pagina's van een drukvorm geregeld worden. Zie verder onder *formaat maken*.

formaat-wit, groote stukken holwit of ijzerwit. Wordt gebruikt voor het inslaan van vormen.

formule, een algemeene letteruitdrukking, de door berekening gevonden algemeene regel, het reken-voorschrift. Formules komen veelvuldig voor in wetenschappelijke werken op wiskundig en scheikundig gebied.

foto-chemigrafie, zie *chemigrafie*.

fotografie-grijs, drukinkt, ontstaat door vermenging van dek- of mengwit met een weinig kraplak, blauwe lak en zwart.

fotogravure of **heliogravure,** zie *heliogravure*.

foto-lithografie, een fotografisch op den lithografischen steen overgebrachte afbeelding, in de steendrukpers vermenigvuldigd.

fototypie, zie *lichtdruk* en *alberttypie*.

foto-zincografie, zie *chemigrafie*.

Fournier (Piere Simon), fransch lettergieter, die in 1737

systeem bracht in het vaststellen van den letterkegel. Zijn systeem, het z.g. *mediaanstelsel*, werd echter in het begin der 19e eeuw door Didot verbeterd (zie ook *Didot*).

fraisen, het op hoogte brengen van de gegoten letters bij grootere verschillen. Het op hoogte brengen bij kleine verschillen, heet *schaven*.

fraismachine, machine met snel draaienden beitel, waarmede men o. a. de hooge plaatsen van cliché's en stereotypen, langs machinalen weg lager maakt, om te voorkomen dat deze verhevenheden op den afdruk zwarte vlekken zullen achterlaten.

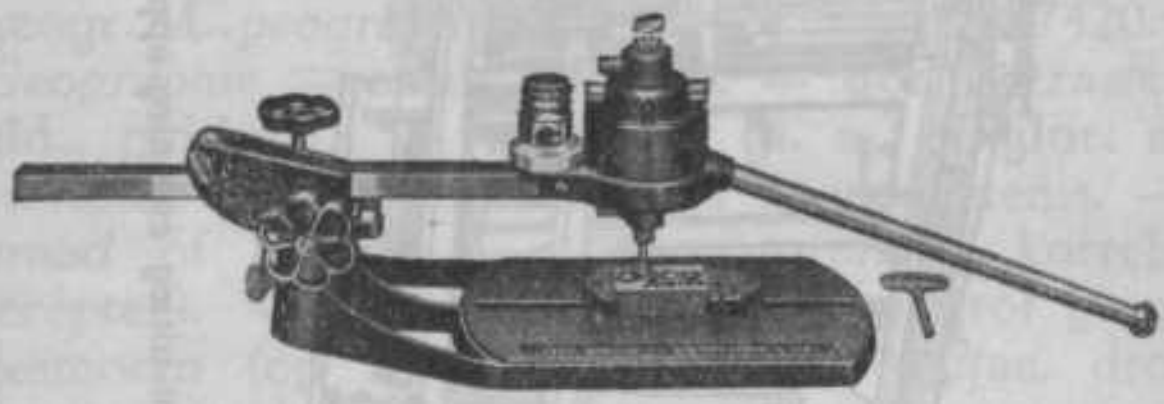

Kleine fraismachine.

frakturschrift, duitsch karakterschrift.

frame, zie onder *gestel*.

frankfurter hoogte, letterhoogte op 68 Didot-punten.

fransche hoogte, letterhoogte op $62^2/_3$ Didot-punt. Soms ook 63 Didot-punten.

fransche- of voordehandsche titel, zie *voordehandsche titel*.

fransche pers, hiermede wil men gewoonlijk te kennen geven dat men bedoelt een snelpers met tafel-inktgeving; in tegenstelling hiermede spreekt men van een *duitsche pers*, wanneer men een snelpers met cylinder-inktgeving op 't oog heeft. Dit is echter onjuist geworden zoodra de Franschen ook snelpersen met cylinder-inktgeving gingen bouwen naast die met tafel-inktgeving.

frictie, wrijving. Warmte en weerstand door frictie of wrijving van verschillende machine-onderdeelen ontstaan, tracht men zooveel mogelijk op te heffen door smeermiddelen of door het aanbrengen van *frictie-rollen*. Dit laatste is gebaseerd op het feit dat een wrijvende beweging meer weerstand en warmte opwekt dan een draaiende.

frictie-rollen, zie onder *frictie*.

frisket, het raam dat, bij het drukken op de handpers,

op het te bedrukken vel werd gelegd, opdat het door 't oprollen met inkt in aanraking gekomen omliggend holwit of anderszins, het papier niet zou bezoedelen.

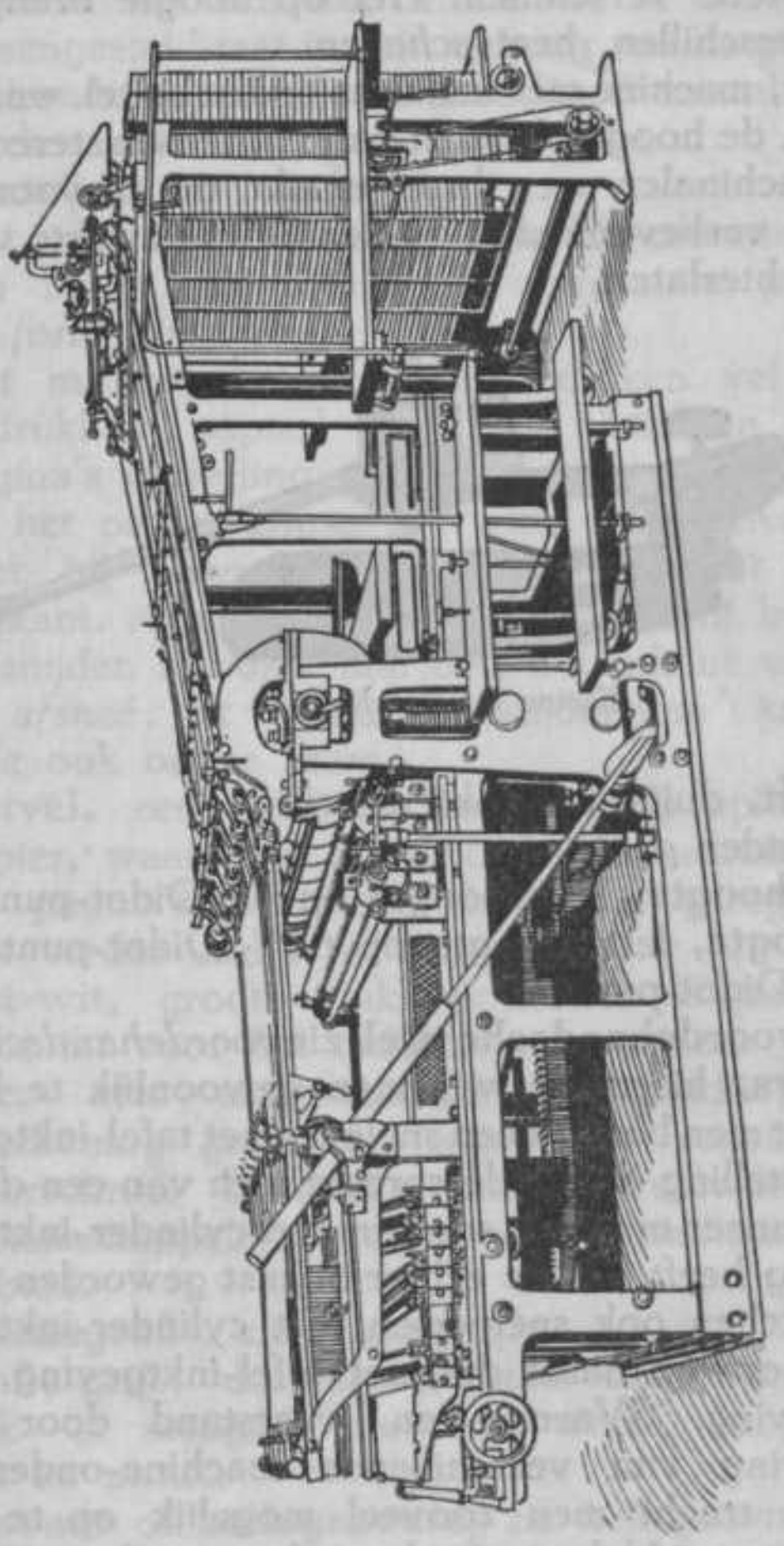

Amerikaansche twee-toerenpers met front-uitleg en inleg-apparaat.

frontispice, het titelblad of de titelplaat van een boek.

frontuitleg of **glij-uitleg,** ook wel voorwaartsche vellen-uitleg genoemd, waarbij het bedrukte vel aan de voorzijde der machine wordt uitgelegd zonder dat

gebruik wordt gemaakt van waaierlatten, uitvoerbandjes of -touwtjes waardoor de versche afdruk zou kunnen worden verontreinigd. Vooral bij illustratie-druk van groote beteekenis.

fijne- of **haarlijn,** zie *haarlijn.*

G

G., *gram* (gewicht). — **geb.,** *gebonden* (boeken). Ook: *geboren.* — **gebr.,** *gebroeders.* — **geïll.,** *geïllustreerd,* van platen of teekeningen voorzien. — **gem.,** *gemeente.* — **geogr. M.,** *geographische mijl* = $^1/_{15}$ graad = 7420.44 M. *Geographie* = aardrijkskunde. — **gez.,** *gezusters.* — **gld.,** *gulden(s).* — **g. m.** of **gl. m.** of **glor. mem.,** *gloriosae memoriae,* roemrijker nagedachtenis. — **gr.,** *graad* of *graden.* — **gran.,** *granula,* korrels (op recepten). — **gr. m.,** *grosso modo,* grof gesneden, gestooten (op recepten). — **ggt.,** *guttae,* droppels (op recepten).

G, als romeinsch cijfer = 460; thans echter niet meer als zoodanig in gebruik.

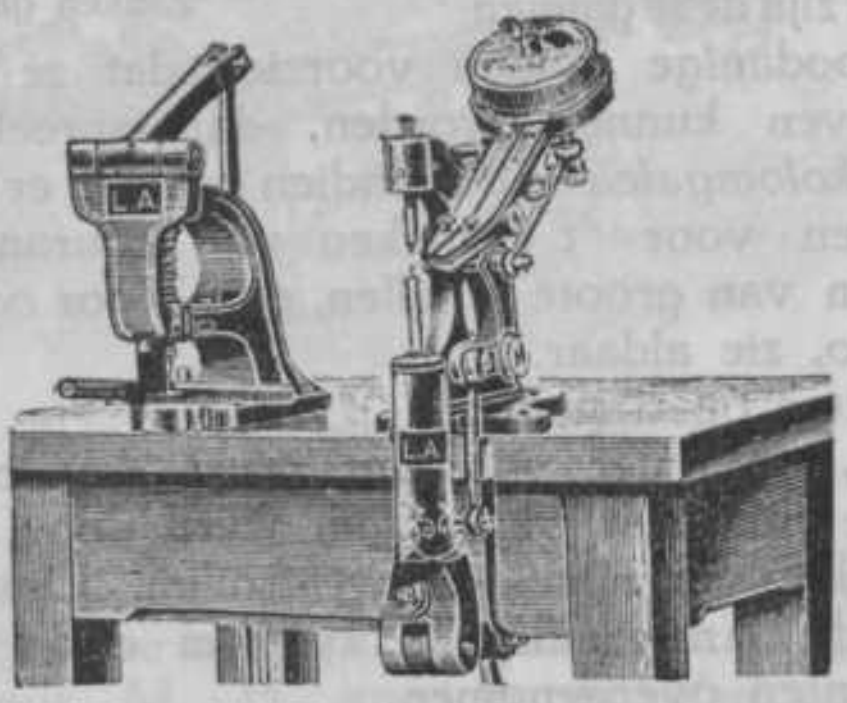

Gaatjes- en Oogjesmachine.

gaatjes en oogjes-machine, machine voor het aanbrengen van gaatjes met metalen ringetjes in wandkalenders, kaarten, enz. Hiertoe zijn verschillende constructies in den handel voor klein- en grootbedrijf. De eenvoudigste is ingericht met twee ponsen, de eene voor het maken van gaatjes, de andere voor het inslaan der

oogjes. De meest volmaakte is de *gecombineerde automatische gaatjes- en oogjesmachine,* waarbij in één beweging het gaatje geslagen, het oogje van uit een trommel door een kanaal naar den stempel gevoerd en in het gemaakte gaatje gedrukt wordt.

gaffelconstructie, bij stopcylinderpersen de inrichting bestemd om den drukcylinder gedurende het teruggaan van het drukfundament in zoodanigen stand te houden dat de cylinder stil blijft staan en het drukfundament hem ongehinderd kan passeeren, om zoodra de druk begint, de cylindertanden in die van 't drukfundament te brengen, waardoor de cylinder tot draaien gedwongen wordt. De geheele constructie bestaat uit exentrieken, trekstang en *vangboom* en het geheel wordt gewoonlijk kortweg *vang* genoemd.

galei, houten of zinken gereedschap van den letterzetter waarop deze de regels uit den zethaak overbrengt. Naar gelang de grootte, spreekt men van *octavo, kwarto, folio,* en *kolomgalei*. Deze laatste heeft ongeveer de breedte en lengte eener courantkolom; zijn deze galeien van zoodanige randen voorzien dat ze op elkander geschoven kunnen worden, dan spreekt men van *stapel-kolomgaleien*. Bovendien bestaan er nog grootere formaten voor 't opmaken van courantpagina's en 't zetten van groote tabellen, enz. Voor *octavo, kwarto* en *folio,* zie aldaar.

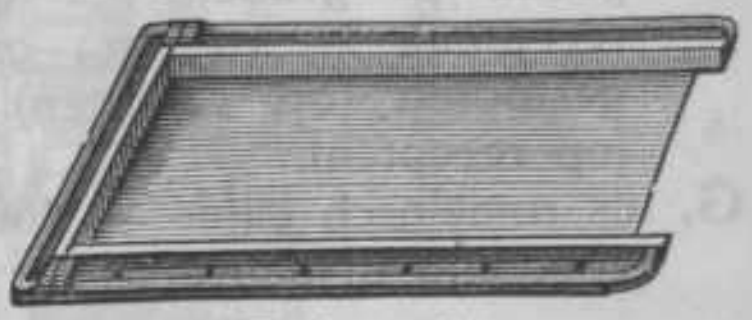

Zinken galei.

galjard, letter op 8 punten.

Gally, M., uitvinder van een soort degelpers, waarbij o.a. de inktplaat vervangen werd door inktcylinders en stalen- en specie-verwrijfrollen. Omstreeks 1870 werd dit Amerikaansche systeem door de Duitsche fabrikanten overgenomen.

gally-pers, degelpers met cylinder-inktgeving. Zie ook onder *Gally*. Zie de afbeelding bij *degelpers*.

galvanisch bad, zie onder *galvano*.

galvano, reproductie van een houtgravure, autotypie, zetsel (lettervorm) enz., waarvan vooraf een matrijs in was gemaakt wordt. Deze *was-matrijs* komt daarna in een koper- of nikkelbad (al naar gelang men *koper-* of *nikkelgalvano's* wenscht te vervaardigen) waardoor

een electrischen stroom geleid wordt, die veroorzaakt dat zich een neerslag van koper of nikkel op genoemde matrijs vormt. Daarna wordt deze neerslag met lood volgegoten en op houten of looden voet, soms ook op facetten, gemonteerd. Het *galvanisch bad* bij 't vervaardigen van *koper-galvano's* is een oplossing van kopervitriool (zwavelzuurkoper). Op de steenen kuip waarin deze vloeistof zich bevindt liggen eenige koperen staven, waardoor een electrische stroom naar het bad voert; de stang waardoor de stroom intreedt heet *anodenstang* (positieve pool), die waardoor hij uittreedt *cathodenstang* (negatieve pool). De vloeistof waaruit het bad bestaat heet *electrolyte*.

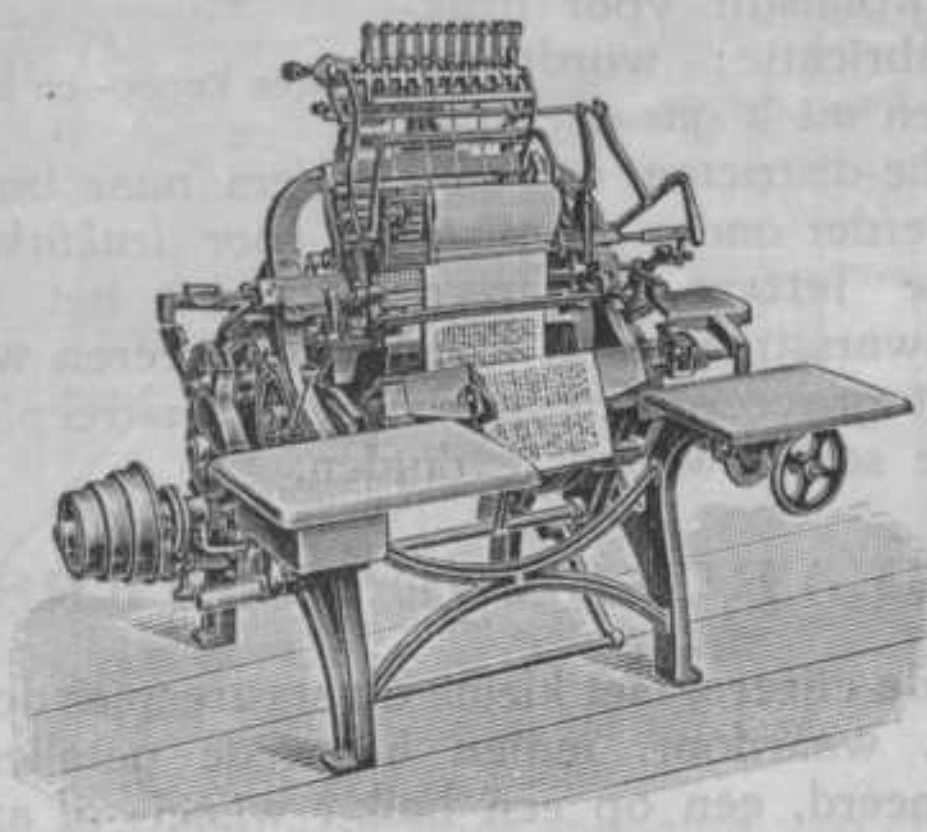

Garen-boekhechtmachine.

galvanoplastiek, het langs galvanischen weg verkrijgen van metallieke afdrukken (galvano's), uitgevonden in 1840 door M. H. von Jacobi. Zie ook *galvano*.

gamma, (Γ, γ), grieksche *g*.

ganzevoetje, zie *dubbelkomma*.

garen-boekhechtmachine, machine waarmede het innaaien van boeken langs machinalen weg geschiedt. In tegenstelling met een draad-boekhechtmachine, waarmede de boeken met staaldraad gehecht worden. Zijn in verschillende constructies in den handel.

garen-hechtapparaat, zie onder *hollanderen*.

garen-hechtmachine, voor het z.g. *hollanderen* (zie aldaar) van uit meerdere katerns bestaande goedkoope brochures, e. d. Zie ook onder *hollanderen*.

garen knoop- en hechtmachine, dient voor het hechten met garen van enkele katerns, bijv. voor cahiers, brochures, enz. De machine knoopt het garen automatisch en snijdt de draad daarna af.

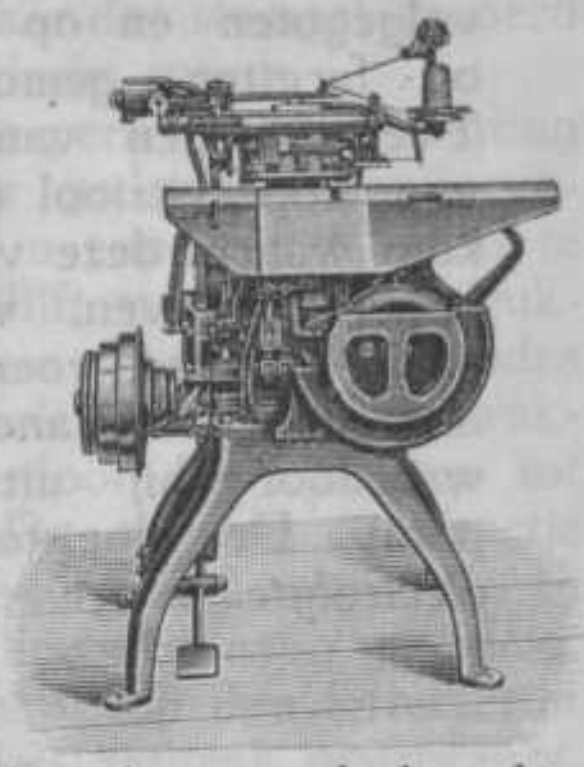

Garen knoop- en hechtmachine.

garmond, letter op 9 punten, zijn naam ontleenende aan den stempelsnijder *Claude Garamond,* overleden te Parijs in 1561.

gasroet, grondstof voor drukinkt-fabricatie; wordt gewonnen uit 't gas dat in de aardolie-districten uit den bodem naar boven komt. Zie verder onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie.*

gearceerde letters, lettertype waarbij het letterbeeld van dwarsstreepjes is voorzien. Arceeren wil zeggen: bij het graveeren of teekenen dwarsstreepjes trekken om de schaduw aan te duiden.

GEARCEERDE LETTERS.

geazureerde cijfers, met kleine dwarsstreepjes doortrokken cijfers, waardoor, indien hiermede getallen worden geformeerd, een op een balk-, wissel- of azuré-lijntje gestempeld getal geimiteerd wordt.

gebonden boeken, zie onder *boek-omslag.*

gebrocheerde boeken, zie onder *brocheeren* en onder *boekomslag.*

gecartonneerde boeken, zie onder *cartonneeren.*

gecombineerde pennen- en rollen-linieermachine, zie onder *linieermachine.*

gecombineerde stereotypie-inrichting, zie onder *stereotypie-inrichting.*

gecombineerde tafel- en cylinder-inktgeving, zie onder *illustratie-pers* en *cylinder-inktgeving.*

gecomplementeerde kleuren, twee kleuren, welke tezamen de drie primaire kleuren (zie aldaar) bevatten. Bijv: groen en rood; oranje en blauw; violet en geel.

Van 't latijnsche *complere,* vullen, volmaken, voltallig maken. Zie ook onder *complementaire kleuren.*

gedekte druk, zie onder *schrale druk.*

gedwongen rollenbeweging, bewegingsconstructie van het drukfundament of „kar" van een snelpers, waarbij de drukplaat op een aantal kleine wielen of stalen rollen van 10 tot 12 c.M. middellijn, heen en weer bewogen wordt. Elk wieltje is aan de eene zijde van een verhoogden zijwand en aan den anderen kant van tandwieltjes voorzien waardoor het tot draaien wordt gedwongen.

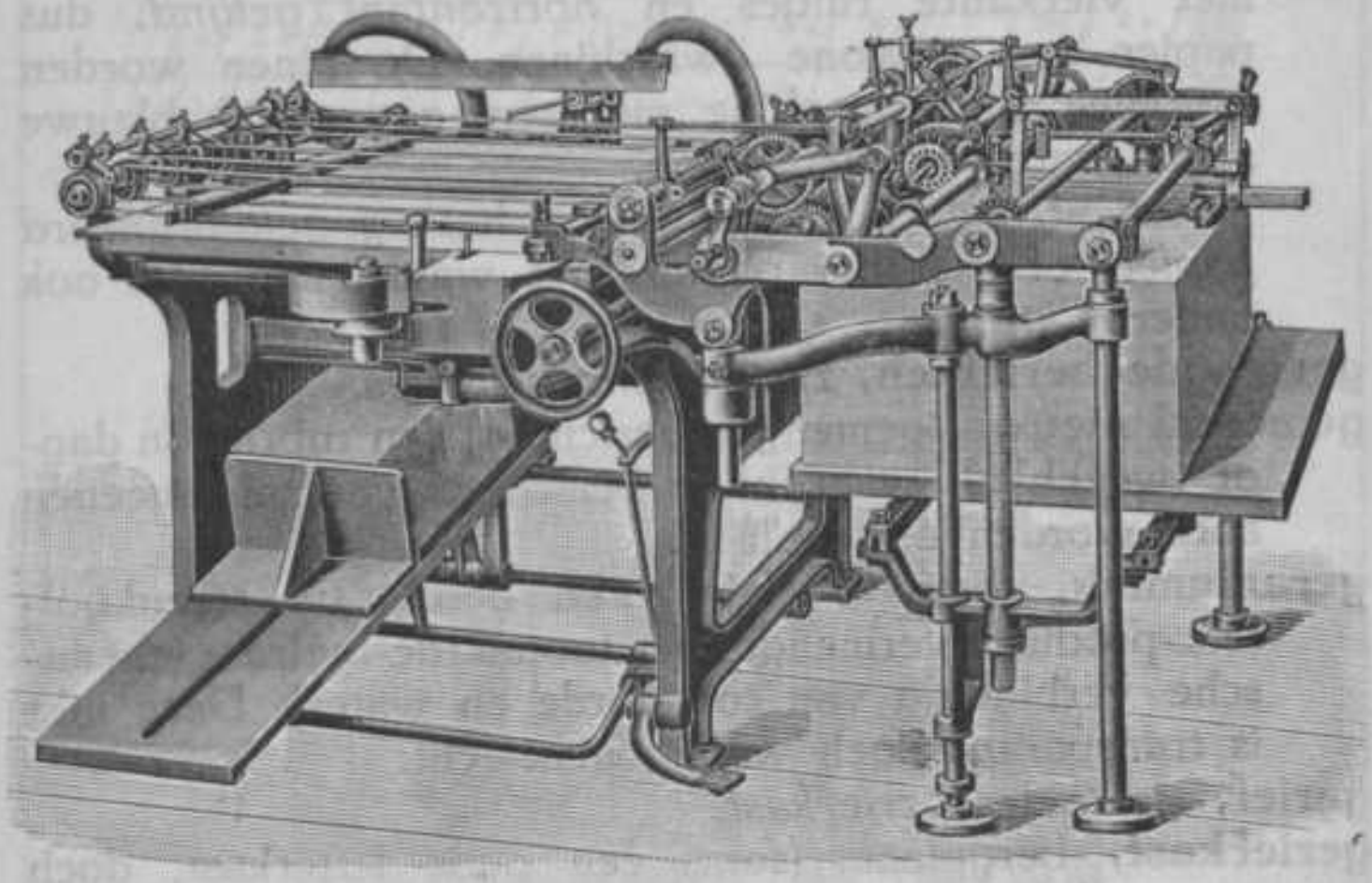

Geheel-automatische vouwmachine.

geelbruin, verkrijgt men door menging van chromaatgeel met omber.

geelgroen, ontstaat door vermenging van chroomgeel met een weinig zwart.

gefigureerde letter, met krullen en halen versierde lettersoort.

gefiligraneerd papier, zie onder *gelijnd papier.*

geheel-automatische vouwmachine, zie *automatische vouwmachine.*

geinterlinieerd, met interlinies doorschoten (zie *interlinie*).

geïnterlinieerd zetsel, zie onder *interlinieeren.*

gele toonkleur, ontstaat door vermenging van chroomgeel met een weinig kraplak.

gelinieerd papier, zie *gelijnd papier.*

gelijk af, eenvoudige vorm van boekband, waarbij 't boven- en onderplat van den band bij de sneê ophoudt, zooals het woord trouwens reeds aangeeft.

gelijkstooten, de na het afdrukken ongelijk neergevallen vellen bij kleine pakjes tegelijk, losweg op hun kant op tafel laten vallen of stooten, zoodat de vellen netjes en precies op elkander komen.

gelijnd of **gelinieerd papier,** men onderscheidt drie soorten gelijnd, d.i. van schrijflijnen voorzien papier, n.l.: *commerciaal gelijnd,* van rechthoekige ruitjes voorzien papier; *quadratuur gelijnd,* d.w.z. papier met vierkante ruitjes en *horizontaal gelijnd,* dus papier met gewone dwarslijnen. De lijnen worden op eene linieermachine met een, gewoonlijk blauwe soort waterverf getrokken.

Een afzonderlijke liniatuur is het z.g. *gefiligraneerd papier,* of wel het papier met waterlijnen. Zie ook onder *filigram.*

gemengde berichten, zie *gemengd nieuws.*

gemengd nieuws, gemengde berichten; een rubriek in dag- of weekblad waaronder berichten van algemeenen aard worden opgenomen.

geraniumlak, roode boekdrukinkt, bereid uit steenkoolteer-product, vermengd met toonaarde-hydraat (chemische verbinding van toonaarde en water). Deze inkt is transparant doch weinig licht-echt.

gerief, zie onder *geriefkast.*

geriefkast, bergplaats (soms een oude letterkast, doch gewoonlijk een speciaal voor dit doel vervaardigde en ingerichte kast), waarin, ten gerieve van den zetter allerlei klein wit aanwezig is, als interlinies, kwadraten, enz., ten doelhebbende, het telkens heen en weer loopen om *gerief,* dit is het benoodigde opvul-materiaal, te halen, zooveel mogelijk te ondervangen.

gesatineerd papier, glanzend papier.

geschept papier of **handpapier,** met de hand vervaardigd papier, in tegenstelling met machinaal vervaardigd papier (zie *machinaal bereid papier*).

Bij handfabricatie wordt de papierstof, welke in den hollander of roerbak bereid is, op een raam van kopergaas geschept en onder aanhoudend schudden hierover gelijkmatig verspreid. Nadat het water voldoende weggeloopen is, wordt de overblijvende taaie massa tusschen vilt gelegd en bij een bepaalde

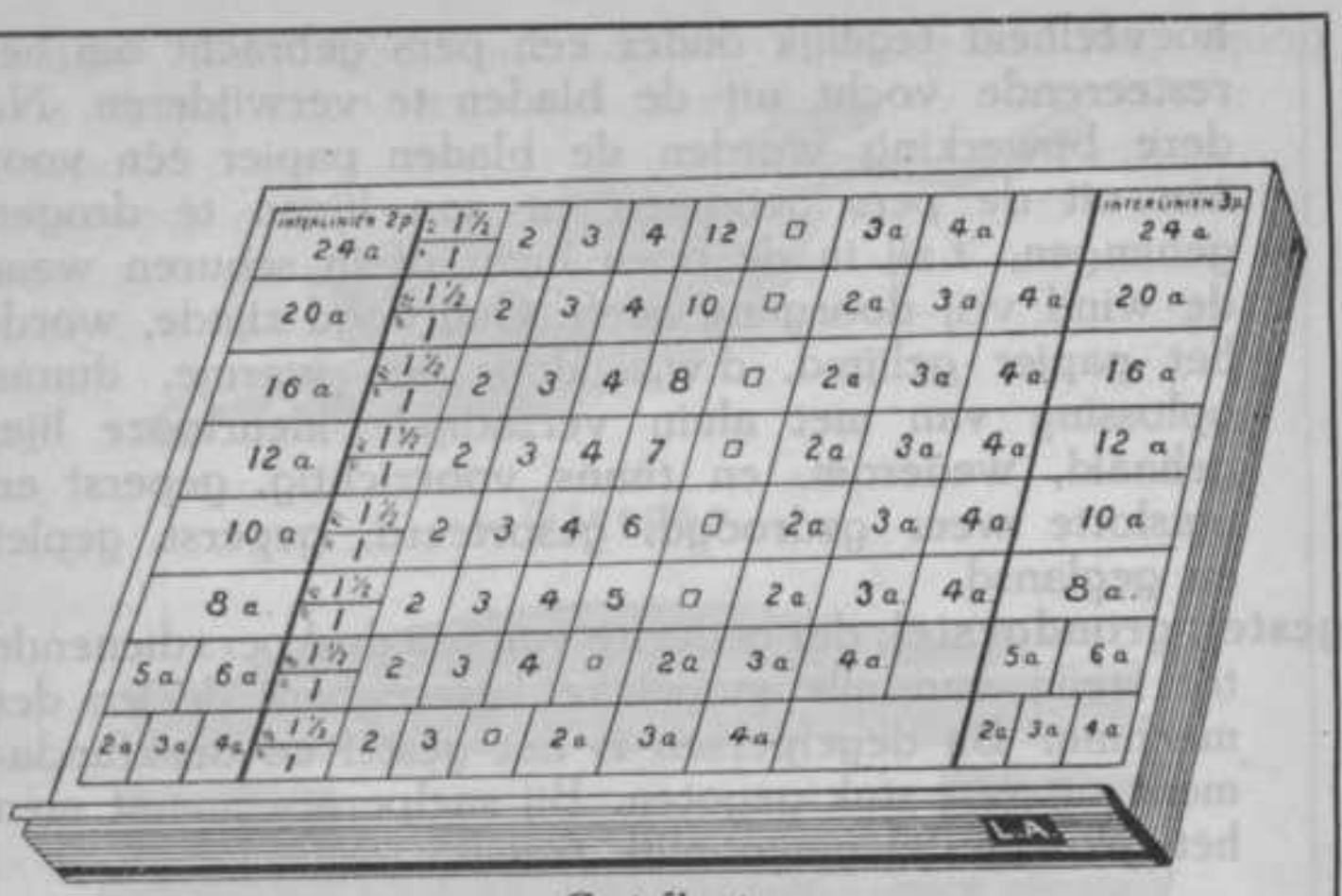

Geriefkast.

Papierfabricatie in vroeger tijd.

hoeveelheid tegelijk onder een pers gebracht om het resteerende vocht uit de bladen te verwijderen. Na deze bewerking worden de bladen papier één voor één uit de pers genomen en aan lijnen te drogen gehangen, 't zij in de open lucht of in schuren waar de wind vrij doorgang heeft. Gedroogd zijnde, wordt het papier gelijmd, d.w.z. door een warme, dunne oplossing van met aluin verzadigde kleurlooze lijm gehaald, wederom, en thans voorzichtig, geperst en tenslotte weer gedroogd, gesorteerd, geperst, geplet en geglansd.

gestel, grondgestel, dat gedeelte van een drukpers dienende tot steun van alle mogelijke beweegbare deelen der machine. Bij degelpersen is het gestel en drukfundament uit één stuk gegoten. Bij snelpersen noemt men het grondgestel gewoonlijk *frame*.

Gietlepel.

gestreken papier, een gladde papiersoort.

geth (ת), hebreeuwsche *ch*.

getrokken sneden, gemarmerde boeksneden, waarvan het figuur, de teekening, is ontstaan door het trekken met kam, strijkhoutje, harkje of anderszins, in de drijvende verflaag. In tegenstelling met die sneden welke ontstaan door het sprenkelen van de verf, al of niet in combinatie van sprenkel- of galwater. Zie verder onder *marmeren*.

gewicht van papier, zie onder *papier-onderzoek*.

gies, knop; zie aldaar.

gietbus, zie onder *rollengieten*.

giethaak voor stereotypie, werktuig waarmede de stereotypieplaat op de vereischte afmetingen en dikte gegoten wordt. Zie verder onder *stereotypeeren*.

gietkoker, rollenkoker. Zie onder *rollengieten*.

gietlepel, ronde ijzeren lepel met houten steel, waarmede men het gesmolten lood in den gietvorm overbrengt. Zie onder *stereotypeeren*.

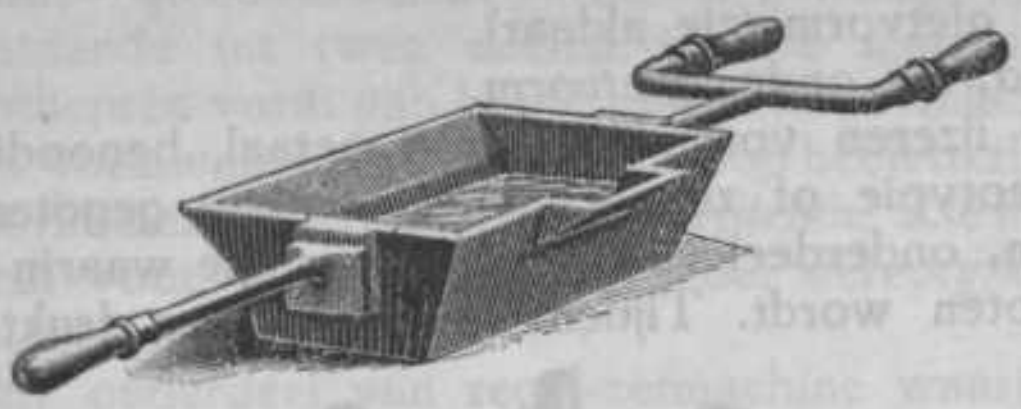

Gietpan.

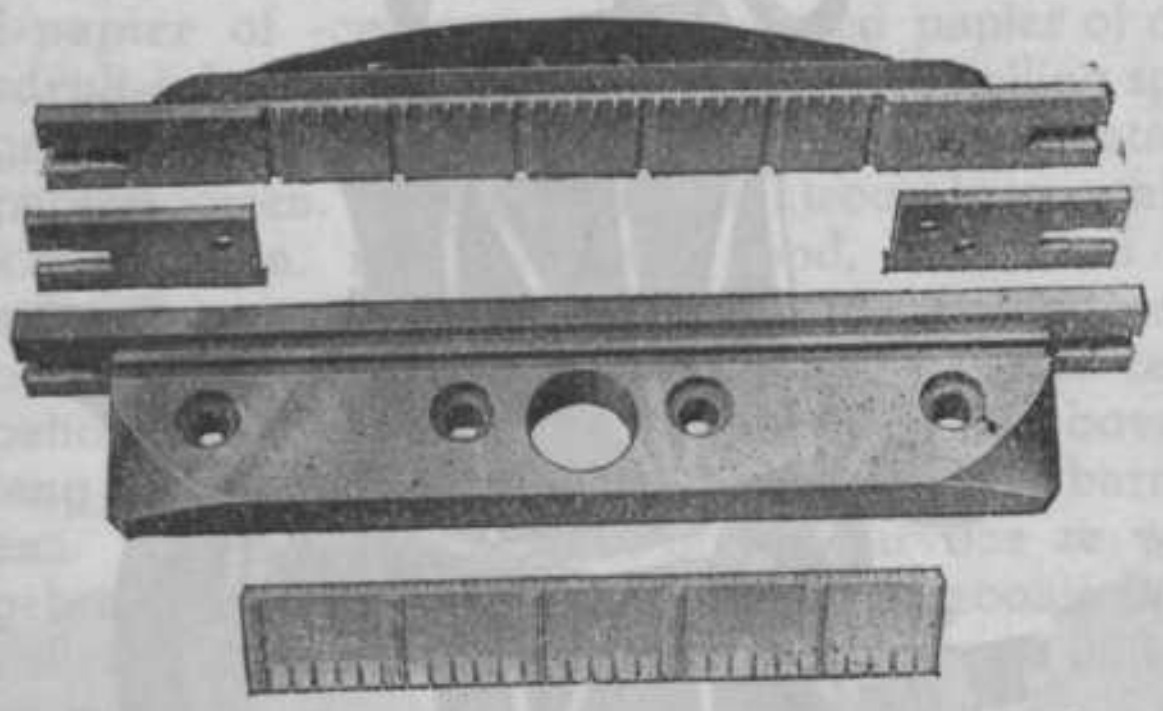

Uit elkander genomen gietvorm van een regel-zetmachine.

Lettergieterij uit de 15e eeuw.

gietmachine, zie onder *lettergieten* of onder *monotype*.
gietmal, gietvorm (zie aldaar).
gietmond, zie onder *gietvorm*.
gietpan, ijzeren vorm, waarin 't metaal, benoodigd voor stereotypie of zetmachine in blokjes gegoten wordt.
gietvorm, onderdeel van regel-zetmachine waarin de regel gegoten wordt. Tijdens het gietproces drukt zich de

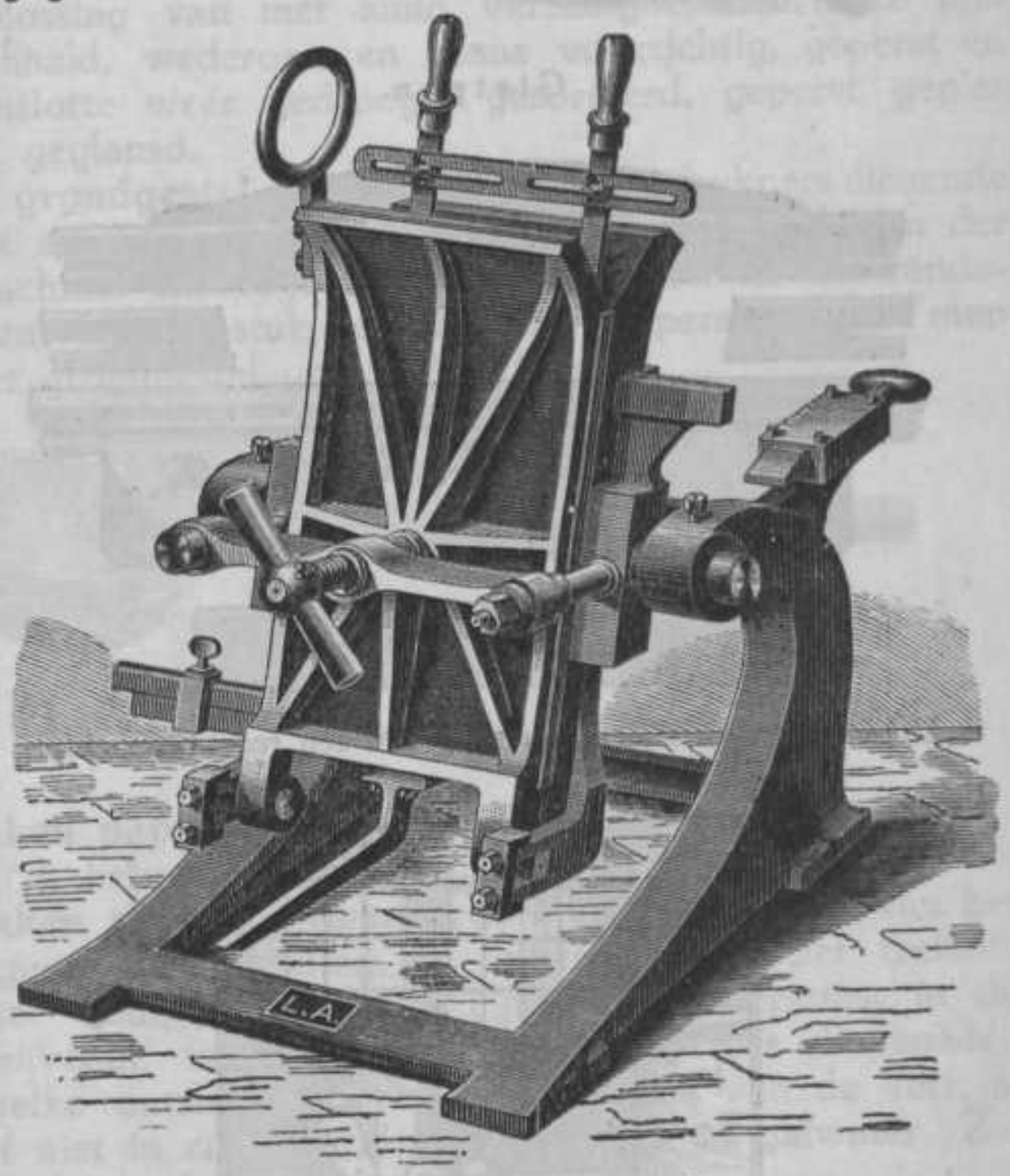

Gietvorm voor stereotypie.

gietvorm met de voorzijde tegen den matrijzen-regel aan, onderwijl plaatst zich de *gietmond* van de loodpot tegen de achterzijde van den gietvorm en wordt door middel van een *pomp* het vloeibare lood in den gietvorm gespoten.

Er bestaan twee soorten gietvormen, n.l. *vaste* en *universeel-gietvormen*. Bij eerstgenoemde kan alleen de breedte, bij de laatste tevens de dikte (het corpus) versteld worden. Zie fig. op pag. 81.

gietvorm, giet-instrument van den hand-lettergieter, bestaande uit twee deelen, nl. de matrijs, die den verdiepten vorm van het te gieten letterteeken bevat en den vorm van 't letterstaafje waarop het letterbeeld moet voorkomen. Zie ook onder *lettergieten*. Zie fig. pag. 81.

gietvorm voor stereotypie, zie onder *stereotypeeren*. Zie fig. op pag. 82.

gietwiel, onderdeel van regel-zetmachine waarin zich de gietvormen bevinden.

gimel, (ג), hebreeuwsche *g, gu*.

glacé-papier of **-carton,** sterk geglansd papier of carton.

glansdruk-inkt, drukinkt, door zijn samenstelling speciaal geschikt voor 't bedrukken van harde, perkamentachtige papiersoorten. Men treft deze inktsoort in verschillende kleuren aan, n.l. in zwart, rood, blauw en violet.

glansvernis, vloeistof aan drukinkt toegevoegd om den inkt na het drogen nog een zekeren glans te laten behouden. Droogt echter slecht en blijft bovendien lang kleverig. Glansvernissen bevatten kopal, barnsteen, enz. (al naar gelang het doel waarvoor ze worden gebruikt) opgelost in olie òf ze zijn zooals bijv. de etiketten-lakken, samengesteld uit harsen, in spiritus opgelost.

glasraster voor autotypie-cliché's, glas-netwerk, bestaande uit gekruiste zwarte lijnen op doorzichtigen grond.

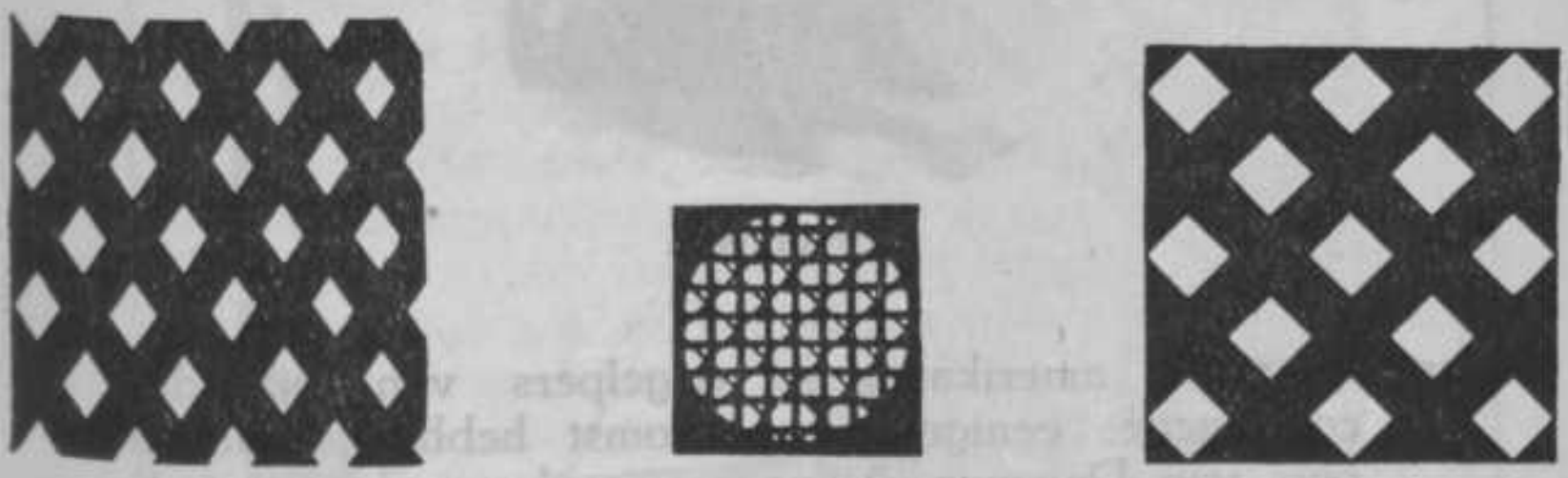

Drie verschillende modellen glasraster.

glij-uitleg of **frontuitleg,** ook wel voorwaartsche vellenuitleg genoemd, waarbij het bedrukte vel aan de voorzijde der machine wordt uitgelegd zonder dat gebruik wordt gemaakt van waaierlatten, uitvoerbandjes of -touwtjes, waardoor de versche afdruk zou kunnen worden verontreinigd. Vooral bij illustratie-druk van groote beteekenis. Zie afbeelding op pag. 72.

goed schrift, zetsel dat nog niet afgedrukt is of later nog eens gedrukt moet worden.

golding- of **bostonpers,** uitgevonden omstreeks 1865, in Amerika. Zie verder onder *bostonpers*.

golflijnen of **tremblélijnen,** zie aldaar.

gom- en vernis-machine, machine voor steendrukkerijen, cartonnage-fabrieken of groote boekbinderijen, waarbij de vellen papier langs machinalen weg van een laagje gom of vernis worden voorzien. De machine kan òf als gom-, òf als vernis-machine, doch desgewenscht ook als geschikt voor beide bewerkingen geleverd worden. Zie fig. op pag. 85.

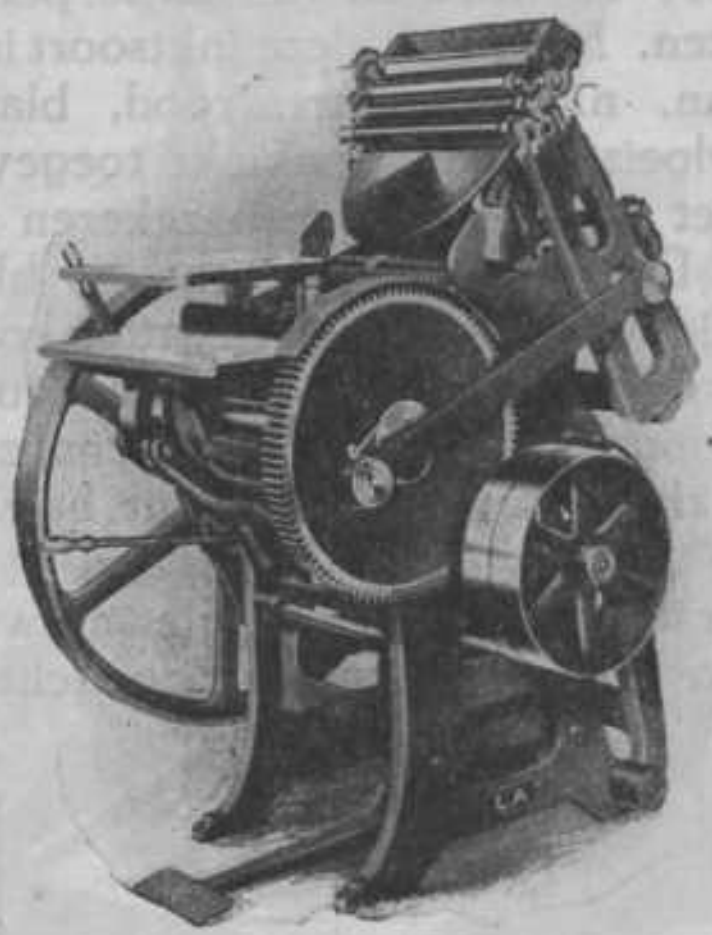

Gordon-pers.

gordon-pers, amerikaansche degelpers van bizondere constructie, eenige overeenkomst hebbende met de pers van Degener. Aldus genoemd naar den uitvinder G. P. Gordon.

gothiek of **gothische letter,** met krullen versierd monnikenschrift; oud-duitsch van de 11e tot de 15e eeuw.

gothische initialen, versierde aanvangsletters, behoorende bij de gothieke lettersoorten.

gothische letter, zeker lettertype. Zie ook *gothiek*.

goudbrons, zie onder *bronspoeder*.

goudinkt, zie *bronsinkt*.

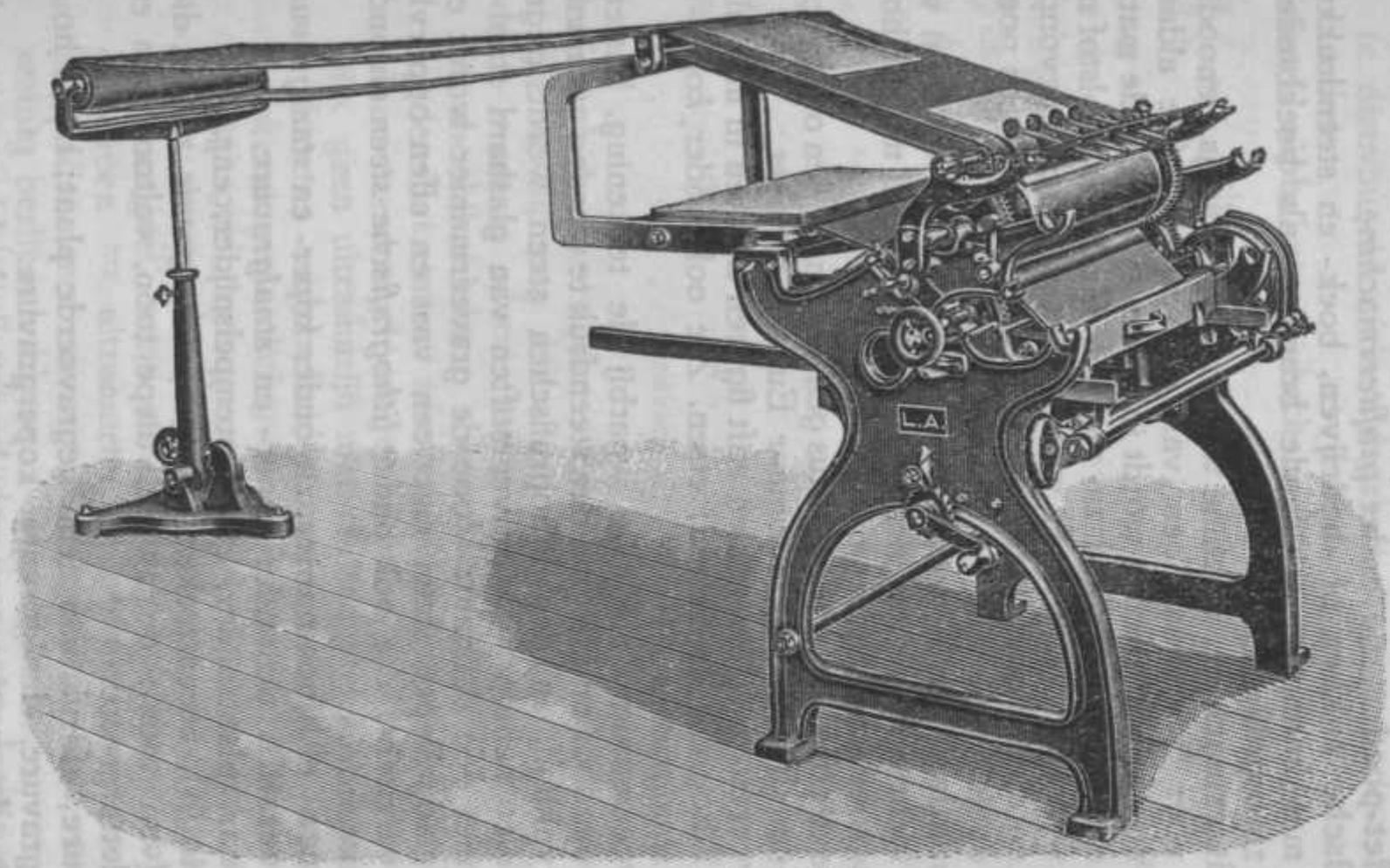

Gom- en vernis-machine.

goudkussen, zie onder *sneevergulden.*
goudmes, zie onder *sneevergulden.*
goud-oker, zie onder *oker.*
graden-teeken (°), zie onder *teekens.*
grafiet-poeder, zie onder *grafiteermachine.*
grafische vakken of **-bedrijven,** boek- en steendrukkerij met hunne verschillende branches als boekbinderij, zincografie, enz.
grafiteermachine, machine waarin de wasmatrijs, benoodigd voor 't vervaardigen van een *galvano* (zie aldaar), met *grafiet-poeder* wordt ingeborsteld, opdat de matrijs electrisch geleidend zal worden. Grafiet is koolstof met wat ijzer vermengd; wordt o.a. in Siberië gevonden en dient hoofdzakelijk voor potloodbereiding en poetsdoeleinden.
granaatlak, roode boekdrukinkt, transparant en fraai van kleur doch weinig licht-echt; wordt bereid uit verfhout.
grasgroen, zie onder *groen.*
grassetletter, lettertype, aldus genaamd naar den ontwerper, den franschen kunstenaar Eugène Grasset.
graveeren, met een stalen stift figuren trekken in metaal of lithografischen steen; etsen. Zie ook onder *koper-* en *staalgravure.*
graveermanier, methode waarbij de teekening, bestemd om door middel van den steendruk te worden vermenigvuldigd, in den lithografischen steen wordt gegrift met behulp van graveerstiften van glashard staal of met den diamant. Voor de graveermanier wordt een gladgeslepen steen met een vast en effen oppervlak vereischt. Zie ook onder *lithografische steen* en onder *steendruk.*
graveer- of **lijnenmanier,** zie onder *koper-* en *staalgravure.*
graveerstift, zie onder *koper-* en *staalgravure.*
graveur, plaatsnijder, etser, stempelsnijder, enz.
gravis (`), accentteeken. Het latijnsche *gravis,* zwaar, diep (van toon); de zware, diepe toon, valtoon van een lettergreep.
gravure, afdruk van eene gegraveerde plaat; bijv.: houtgravure, staalgravure, kopergravure.
greep, de manier waarop de zetter de letters aanpakt, aangrijpt, om ze met het kerfje steeds naar voren gericht, in den zethaak tot regels te reien. Bijna ieder zetter heeft zijn eigen manier van werken en 't aanleeren van een „goeden greep" beslist voor geheel

zijn zettersloopbaan of hij later onder de vlugge of langzame zetters zal kunnen worden gerangschikt.

Ook verstaat men onder *greep* een zeker aantal regels zetsel, door den zetter opgenomen, 't zij om ze te distribueeren (zie aldaar), 't zij voor andere doeleinden.

grieksch alphabet, grieksch a, b, c.

A	α	a	alpha	N	ν	n	nu
B	β	b	bèta	Ξ	ξ	x	xi
Γ	γ	g	gamma	O	ο	o (kort)	o micron
Δ	δ	d	delta	Π	π	p	pi
E	ε	e (kort)	e psilon	P	ρ	r	rho
Z	ζ	ds	dsèta	Σ	σ ς	s	sigma
H	η	è (lang)	èta	T	τ	t	tau
Θ	θ ϑ	th	thèta	Υ	υ	u	y psilon
I	ι	i	iota	Φ	φ	ph	phi
K	κ	k	kappa	X	χ	ch	chi
Λ	λ	l	lambda	Ψ	ψ	ps	psi
M	μ	m	mu	Ω	ω	o (lang)	o mega

Grieksch alphabet.

groefmachine, zie onder *ritsmachine* en onder *groeven*.

Zie fig. op pag. 88.

groen, ontstaat door menging van geel en blauw.

Bij boekdrukinkten dient men echter in 't oog te houden dat nimmer zwavelhoudende met loodhoudende inkten vermengd mogen worden; in dit geval dus bijv. geen ultramarijn met chroomgeel te vermengen.

Voorts onderscheidt men o. a. de volgende nuanceeringen: *lichtgroen* = groen, wit en een weinig geel; *grasgroen* = groen en een weinig indigo; *mastgroen* = groen, sepia en wit; *olijfgroen* = chromaatgeel, sepia en een weinig berlijnsch blauw; *grijsgroen* = ultramarijn en geeloker; *mosgroen* = gebrande terra di sienna, geeloker, sepia en een weinig berlijnsch blauw.

groeven, gedeeltelijk wegsnijden van een laagje carton om het vel carton in den vereischten vorm te kunnen buigen. Indien ritsen of buigen van het carton, bij het maken van doozen met scherpe hoeken, practisch onmogelijk blijkt, past men de groefmethode toe,

d.w.z. aan den binnenkant wordt uit het carton een spaan uitgesneden, zoodat het carton zich laat buigen en aan den buitenkant een scherpen hoek gevormd wordt. Hiertoe zijn speciale groefmachines of groef-apparaten in den handel. Zie ook onder *ritsen* en *rillen*.

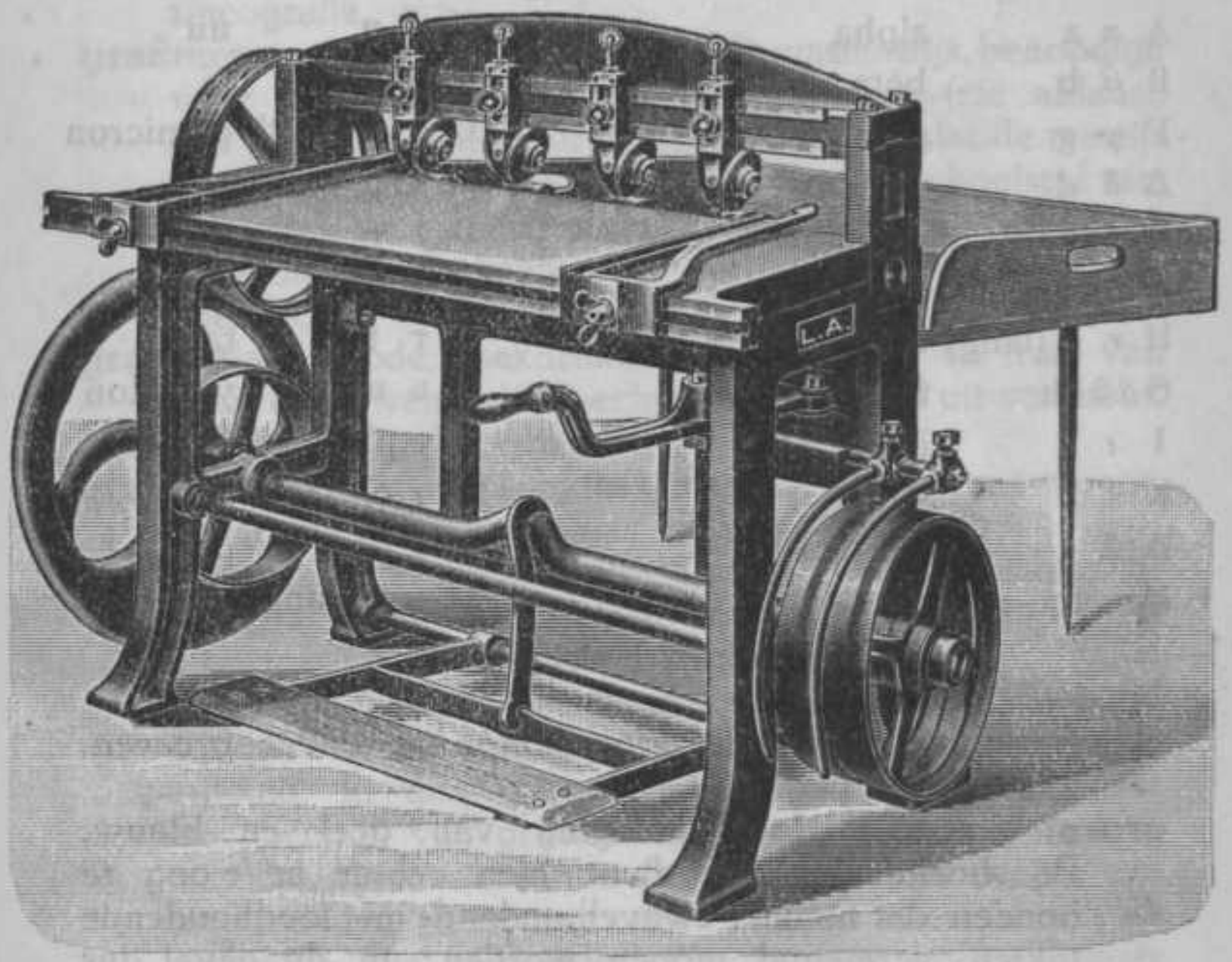

Groef-, buig- en ritsmachine.

grondeeren, het bestrijken van de boeksnee of het te marmeren blad papier met een mengsel van aluin en water om een zekeren grond te vormen waarop de verfstoffen zich kunnen vastzetten. Bij snee-vergulden maakt men gebruik van verdund eiwit; bij gouddruk soms van een verf-voordruk, enz. enz.

grondgestel, zie *gestel*.

grondstoffen voor drukinkt-fabricatie: kleurstoffen, roet en lijnolie of lijnolie-vernis.

Men onderscheidt: *vlamroet, lampenroet* en *gasroet*. Tot het verkrijgen van roet bedient men zich van organische stoffen, die hoofdzakelijk uit koolstof en

waterstof bestaan, als: vetten, harsen en oliën. Roet ontstaat door het opvangen van den rook, die zich bij onvoldoende verbranding van bovengenoemde organische stoffen vormt.

Lijnolie-vernis verkrijgt men door het koken van goed belegen lijnolie; deze wordt n.l. zóólang op een temperatuur van ± 300° C. gehouden tot de vereischte consistentie bereikt is.

grondstoffen voor papier-fabricatie, de voornaamste grondstoffen zijn: lompen, oud papier, stroo, houtstof of houtslijp, cellulose van hout, stroo en espartogras. Als verfstoffen doen voornamelijk teerkleurstoffen dienst, terwijl om het papier te verzwaren, aan genoemde grondstoffen worden toegevoegd de z.g. *vulstoffen,* n.l. witte klei (kaolien) of zwaarspaath en gewoonlijk bovendien nog een z.g. lijmstof in den vorm van harszeep, verkregen door 't koken van hars met een oplossing van soda, vermengd met een oplossing van aluminium-sulfaat.

groote kanon, zie onder *kanon.*

grooter dan-teeken, >, zie onder *algebraïsche teekens.*

groot mediaan, papierformaat, 47 × 60 c.M.

grotesk, grillig, zonderling, wonderlijk; beeldwerk van menschen en dieren door loof- en bloemwerk verbonden. *Groteske,* lettertype, echter, vreemd genoeg, allesbehalve grillig of zonderling van teekening.

grijpers aan de snelpers, metalen plaatjes, dienende om het ingelegde vel vast te grijpen en gedurende den druk vlak en strak tegen den cylinder te houden, om, zoodra de druk gemaakt en het bedrukte vel den ronsel bereikt heeft, dit weder los te laten. Zie fig. op pag. 90.

grijperwit, dat gedeelte van het te bedrukken papier, hetwelk door de grijpers wordt vastgehouden. Zie ook onder *grijpers.*

grijsblauw, ontstaat door menging van kobalt, zwart en een weinig omber.

grijsgeel, ontstaat door menging van zwart, wit en geeloker.

grijsgroen, ontstaat door menging van ultramarijn en geeloker, of door vermenging van miloriblauw, terra di sienna en een weinig zwart. Ook kan men nacht- of victoriagroen vermengen met een weinig zwart.

grijsoranje, ontstaat door menging van vermiljoen, chromaatgeel, omber en zwart.

grijsviolet, ontstaat door menging van vermiljoen met berlijnsch blauw.

guides of **vooraanleggen,** zie aldaar.

guillemet, zie onder *dubbelkomma.*

gulden snede, schoonheidswet, ontleend aan de natuur, aan de natuurlijke verhouding van het normaal menschelijk lichaam, welke verhouding reeds vanaf de middeleeuwen als kunstregel is erkend.

In de boekdrukkunst wordt de gulden snede in toepassing gebracht als hulpmiddel om de juiste lengte

Grijpers aan de snelpers.

en breedte der pagina, in verhouding tot de grootte van het te bedrukken papier, te bepalen.

De wiskunstige formule waarop deze wet berust, alsmede de bestaande verhoudingstabel, kunnen in de praktijk der boekdrukkunst gemakshalve teruggebracht worden tot de verhouding 8—5; is de lengte dus 8, dan moet de breedte 5 zijn. Toetst men deze cijfers aan die van bovengenoemde tabel, dan verkrijgt men 't volgende resultaat: In de tabel vindt men o. a. de verhouding 80—49.4; met onze cijfers, 8—5 of 80—50 geeft dit dus een niet noemenswaardig verschil, onbeduidend vooral omdat in het boekdrukkersbedrijf veel kleiner formaten dan 80—50 regel zijn. Bij het bepalen der *lengte* lette men er vooral op dat de hoofdregel, mits geen paginatitel (zie aldaar) zijnde, niet medegerekend wordt.

guldenteeken (*f*), zie onder *teekens*.

gummi doek, cylinderbekleeding bij cliché-druk. Wordt soms op den cylinder der snelpers aangebracht om het toestellen te vereenvoudigen en 't vegen van den druk te voorkomen. Is in den handel in vellen van 71 × 71 c.M. Zie ook *drukdoek*.

Guthenberg of **Gutenberg (Johannes** of **Henne),** omstreeks 1400 te Mainz geboren, wordt door de Duitschers voor den uitvinder der boekdrukkunst, d. w. z. voorzoover betreft 't toepassen van losse letters bij 't drukken van boeken, gehouden. Zooals bekend, drukte men vóór dien reeds met behulp van in plankjes of blokjes gesneden teksten (zie *blokdruk*).

Nederland eischt de eer der uitvinding op voor *Laurens Janszoon Koster*, zie aldaar. Wat hier ook van zij, zeker is 't, dat Guthenberg de boekdrukkunst tot eene aanzienlijke hoogte opgevoerd en waardig gediend heeft. In 1450 ging hij eene overeenkomst aan met zekeren Fust of Faust, waarbij deze laatste het geld verschafte voor eene op te richten drukkerij. Op deze drukkerij werd de Latijnsche bijbel voor 't eerst gedrukt. G. stierf in 1468. Te Mainz, Straatsburg en Frankfort bevinden zich standbeelden, te zijner nagedachtenis opgericht.

H

H., *hare* of *hunne* (in vorstentitels). — **H.A.,** *hectare* = 10000 vierkante meter. — **h. a.,** *hoc anno* of *hujus anni*, in dit jaar, dezes jaars. — **h. e.,** *hoc est*, dat is, dat wil zeggen, dat beduidt. — **Hect.,** *hectare*, zie H.A. — **H.G.,** *hectogram* = 100 gram = 1 ons. — **H. H.,** *hare hoogheid* (titel). Ook: *heeren*. — **H. H. M. M.,** *hunne majesteiten* (titel). — **H. K. H.,** *hare koninklijke hoogheid* (titel). — **H.L.,** *hectoliter* = 100 liter, kannen of koppen = 1 mud. — **h. l.** *hoc loco*, aan deze plaats. Ook: *hujus loci*, dezer plaats. — **H. L. Q. C.,** *hora locoque consueto*, op gewonen tijd en plaats (op aankondigingen van promotiën en dergelijke). — **H. M.,** *hare majesteit* (titel). — — **H. M.,** *hectometer* = 100 meter — **h.m.,** *hoc mense*, in deze maand. Ook: *hujus mensis*, dezer maand. — **H. O.,** *hooger onderwijs*. — **H. S.,**

heilige schrift. — **h. s.,** *hoc sensu,* in dezen zin. — **h. t.,** *hoc tempore,* in dezen tijd, tegenwoordig.

H, als romeinsch cijfer = 200; thans echter niet meer als zoodanig in gebruik.

haak, zie zethaak. Ook *verzamel-elevator,* zie aldaar.

haaksch papier, zuiver rechthoekig gesneden papier.

haarlijn, ook wel fijne lijn genaamd, koperen lijn; geeft een dunne streep in afdruk. *Dubbele haarlijn* of *dubbele fijne lijn,* geeft in afdruk twee evenwijdig loopende dunne strepen.

haartjes, vertikale streepjes op den afdruk tusschen de letters onderling. Ontstaan door het niet voldoende vast aaneensluiten van den matrijzenregel òf door het gebruik maken van matrijzen met beschadigde zijwandjes (bij regel-zetmachines).

half-automatisch aanlegtoestel op een vouwmachine, waarbij men het te vouwen vel slechts een korten afstand naar het toestel behoeft toe te voeren. Sneldraaiende rolletjes (transportrolletjes) voeren het vel daarna verder naar den aanleg. Zie ook *automatische vouwmachine.*

half-automatische vouwmachine, zie *half-automatisch aanlegtoestel.*

halfband, boekband waarbij rug en hoeken doorgaans uit dezelfde stof bestaan, terwijl voor de platstukken dan materiaal van mindere kwaliteit gebruikt is. Bijv. boeken in half linnen, half perkament, half leder, enz. Voor platstukken bezigt men dan doorgaans marmer-, lederpapier of boekbinderslinnen. „In half gebonden" luidt de vakterm. Zie ook *heel gebonden boek.*

half gebonden boek, zie *halfband.*

half leeren band, zie onder *halfband.*

half linnen band, zie onder *halfband.*

half plique, zoodanige manier van drukken, waarbij de in de lengte in tweeën gevouwen bladzijde slechts voor de helft bedrukt wordt. Deze wijze van drukken wordt doorgaans toegepast bij concept-reglementen enz., om gelegenheid te geven op de onbedrukte helft van 't papier wijzigingen aan te brengen of op- of aanmerkingen neer te schrijven.

halftint, halftoon, zie onder *tint* en onder *autotypie.*

halftint-cliché's, autotypieën, zie *autotypie.*

halftinten, tusschentinten (tusschen zwart en wit).

halftint-origineelen, fotografieën, schilderijen e. d. waarvan z.g. autotypieën vervaardigd worden.

halftint-procédé, autotypie, zie aldaar.
halftoon, halftint, zie onder *autotypie* en onder *tint.*

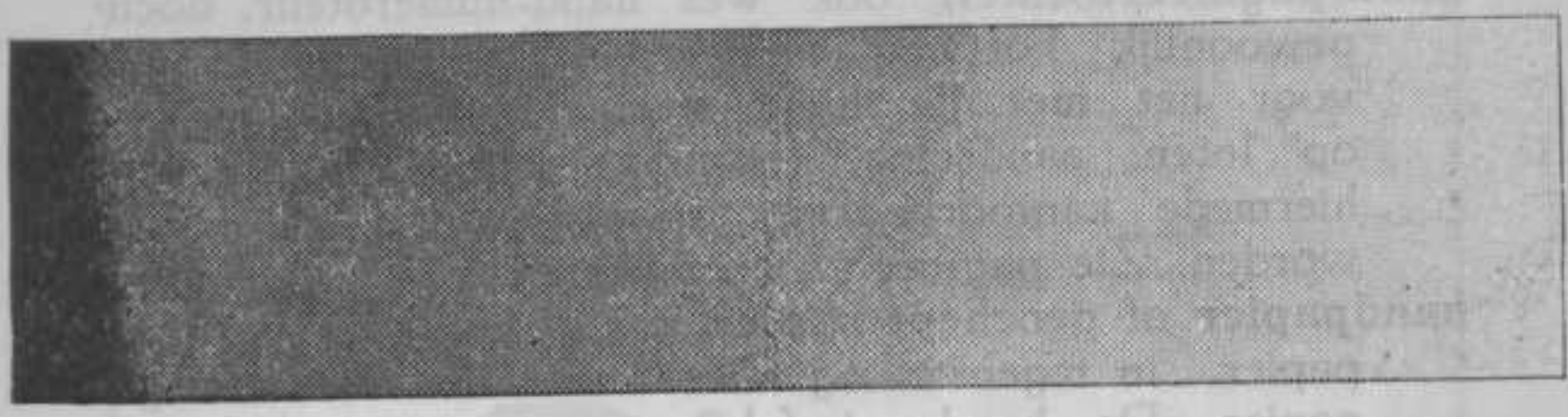

Halftoonvormig raster.

halfvette letter, middelmatig vet (dik) afdrukkende letter.
halfvette lijn, zie onder *vette lijn.*
halve cijfers, zie onder *breukcijfers.*
halve tint, zie onder *tint.*
handbeveiliger, zie *vingerbeveiliger.*
handbeweging, zie onder *mechanische beweegkracht.*
handgieter, zie onder *lettergieten.*

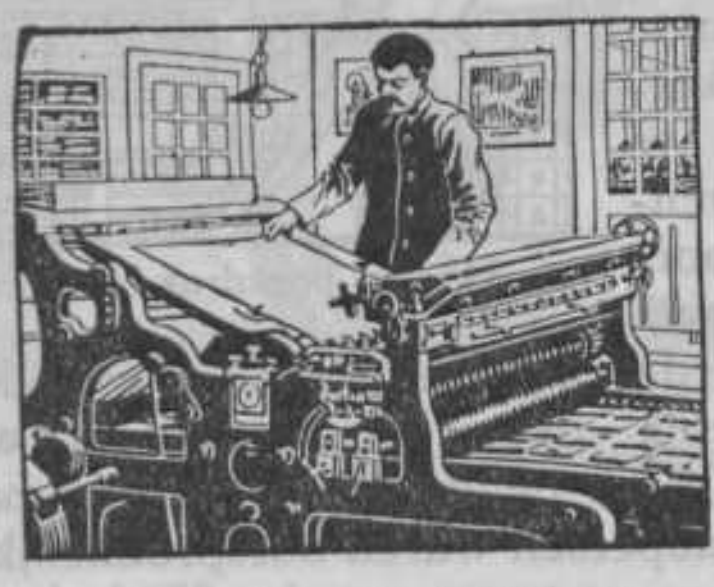

Hand-inleg op de snelpers.

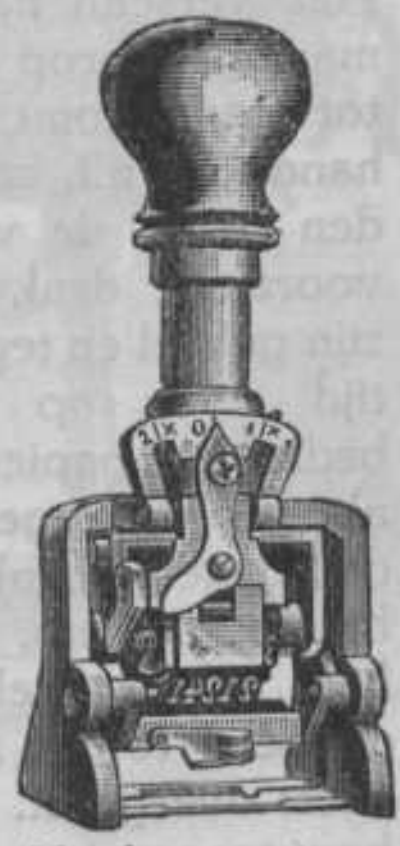

Hand-numeroteur.

hand-inleg, het inleggen der te bedrukken vellen door den inlegger; in tegenstelling met automatisch inleggen, het in de pers brengen der vellen met behulp van een geheel automatisch werkend inlegapparaat. Zie verder onder *inleggen* (van vellen) en *inleg-apparaat.*
handmatrijzen, zetmachine-matrijzen welke niet in het magazijn zijn ondergebracht. Zij worden met de

hand tusschen den matrijzenregel gevoegd en glijden na het afgieten weder buiten het magazijn.

hand-pagineertoestel, ook wel hand-numeroteur, doch gewoonlijk kortweg *numeroteur* genoemd; toestel voor het met de hand stempelen van volgcijfers op loten, aandeelen, coupons, enz. Ook kunnen hiermede kantoorboeken gepagineerd of gefoliëerd worden. Zie *pagineeren* en *foliëeren*. Zie fig. pag. 93.

handpapier of **geschept papier,** met de hand vervaardigd papier, in tegenstelling met machinaal vervaardigd papier. De handpapierfabricatie moest in 't begin der 19e eeuw het veld ruimen voor de in 1799 door den franschman Nicolas Louis Robert, te Essonne uitgevonden machinale bereiding. Zie verder onder *papier, papiermolen, geschept papier* en *machinaal papier*.

handpers. Het verschil tusschen hand- en snelpers ligt niet in het woordje hand, d. w. z. het met de hand in werking stellen van de pers; immers de eerste snelpersen (en thans soms nog enkele) werden door handkracht bewogen. Het verschil ligt in de manier waarop de druk tot stand komt. Bij de handpers n.l. zet, door den druk, de van inkt voorziene drukvorm in zijn geheel en tegelijkertijd over op het te bedrukken papier (evenals bij de tegenwoordige degelpersen), terwijl bij de snelpers, doordat het drukvlak een cylinder is, het papier geleidelijk over den drukvorm wordt gevoerd totdat zich deze geheel op het blanco papier heeft overgezet. Handpersen waren oorspronkelijk van hout geconstrueerd en eerst omstreeks 1800 deed de eerste ijzeren handpers, een uitvinding van lord Stanhope, haar intrede in eene Londensche drukkerij en 't duurde niet lang of de houten pers behoorde voorgoed tot het verleden. Thans is zelfs deze verbeterde ijzeren handpers nagenoeg geheel verdrongen door degel- en snelpersen. Een enkel exemplaar ziet men nog in gebruik voor 't drukken van aanplakbiljetten en 't trekken van proeven. Zie fig. op pag. 95.

Houten boekdruk-handpers.

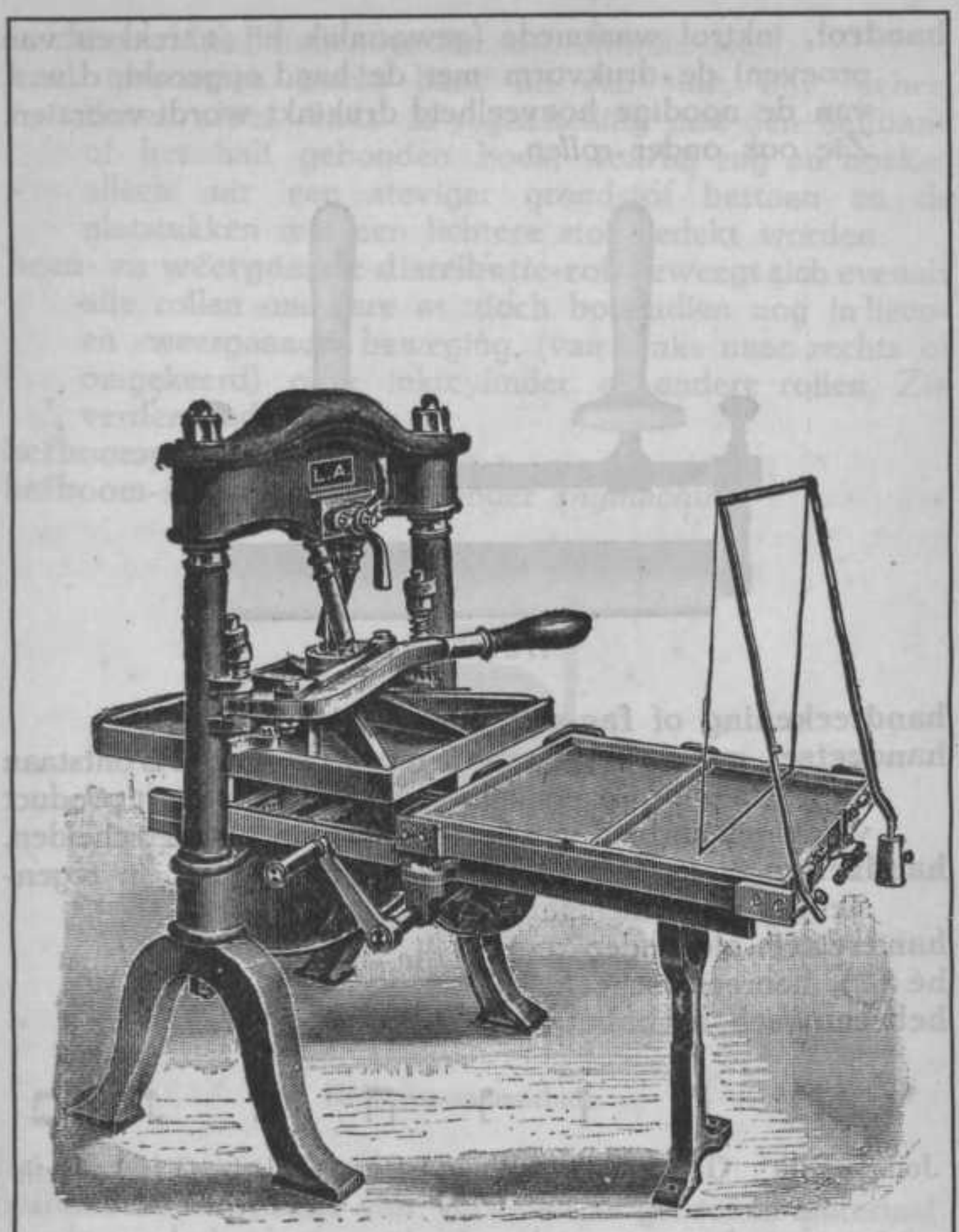

IJzeren boekdruk-handpers.

handrol, inktrol waarmede (gewoonlijk bij 't trekken van proeven) de drukvorm met de hand opgerold, d.w.z. van de noodige hoeveelheid drukinkt wordt voorzien. Zie ook onder *rollen*.

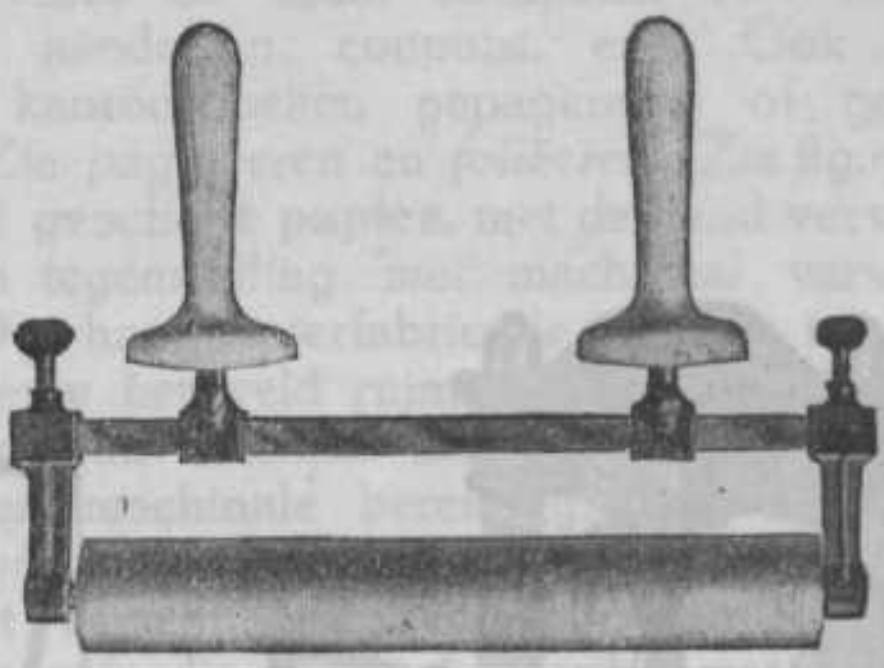

Handrol.

handteekening of **fac-simile,** zie aldaar.

handzetsel, met de hand gezette tekst. Dit woord is ontstaan nà het in gebruik nemen van zetmachines om 't product van handenarbeid van dat der machine te onderscheiden.

handzetten, letterzetten; met de hand zetten; in tegenstelling met machinezetten.

handzetter, zie onder *zetter*.

hé (ה), hebreeuwsche *h*.

hebreeuwsch alphabet, hebreeuwsch a, b, c.

כ	י	ט	ח	ז	ו	ה	ד	ג	ב	א
Gaf	Jod	Teth	Geth	Zajin	Waw	Hé	Daleth	Gimel	Beth	Alef

ת	ש	ר	ק	צ	פ	ע	ס	נ	מ	ל
Taw	Sjien	Resch	Koef	Tsadie	Pei	'Ajin	Samech	Noen	Mem	Lamed

Hebreeuwsch alphabet.

hechten of **nieten,** het opelkander samenvoegen van eenige vellen papier door middel van koper- of staaldraad, met z.g. nietjes- of staaldraad-hechtmachine. In tegenstelling met *naaien*, het aan elkander hechten der gevouwen vellen door middel van garen.

hechtmachine, zie onder *draad-hechtmachine.*

heel gebonden boek, band uit één stuk, bijv. geheel linnen, leer, enz., in tegenstelling met den halfband of het half gebonden boek, waarbij rug en hoeken alleen uit een steviger grondstof bestaan en de platstukken met een lichtere stof bedekt worden.

heen- en weergaande distributie-rol, beweegt zich evenals alle rollen om hare as, doch bovendien nog in heen- en weergaande beweging (van links naar rechts of omgekeerd) over inktcylinder of andere rollen. Zie verder onder *rollen.*

hefboompers, zie *bostonpers.*

hefboom-snijmachine, zie onder *snijmachine.*

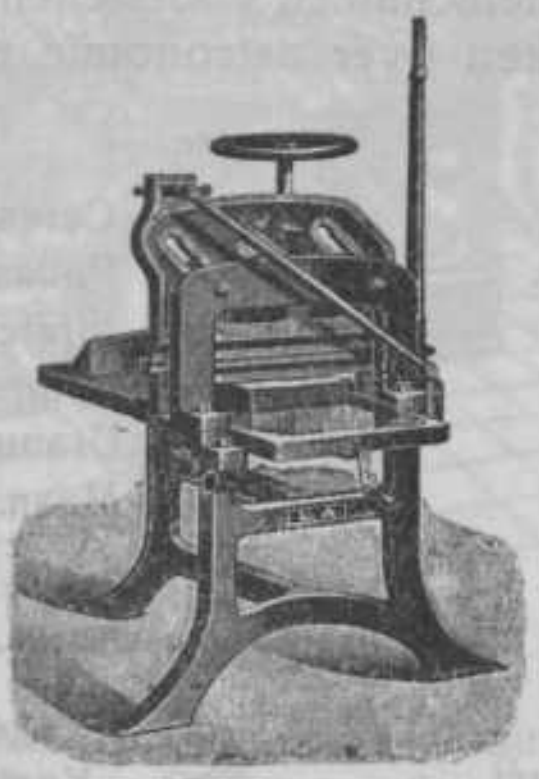

Hefboom-snijmachine.

hel of **helspecie,** zie aldaar.

helbak, bewaarplaats van versleten of gebroken materiaal (inzonderheid van gebroken letters, interlinies, stukjes holwit, enz.). Zie ook onder *helspecie.*

helbakje, het vakje in de letterkast, bestemd als voorloopige bewaarplaats van gebroken letters en dergelijke. Zie ook onder *helspecie.*

Op sommige drukkerijen is dit helbakje in onbruik geraakt doordat vele zetters dit bakje gemakshalve benutten als bewaarplaats van allerlei ongerechtigheden, in dit geval in 't bizonder van allerlei bruikbaar materiaal waarvoor zij zich niet de moeite wenschen te getroosten dit op hun werkelijke plaats te deponeeren.

heliogravure of **fotogravure,** lichtdrukgravure. Reproductie

van schilderijen, fotografieën, enz., door het fotografisch negatief op koperen plaat over te brengen. Het drukken geschiedt in een plaatdrukpers.

heliotypie, zie *fotochemigrafie*.

helspecie, oud of gebroken materiaal, als letter, wit, interlinies, enz., bestemd om weder omgegoten te worden tot bruikbaar materiaal. Aanbeveling verdient het om gebroken holwit, kwadraten en interlinies afzonderlijk te houden, omdat deze specie van minder gehalte is dan die van letter, spaties en pasjes, zoodat van eerstgenoemde helspecie toch geen letter kan worden gegoten.

hemelsblauw, zie onder *blauw*.

hemelteekens, hemellichamen voorstellende teekens; komen voor in werken over astronomie en in almanakken.

Planeten.

☉	Zon.	⚳	Ceres.
☿	Mercurius.	⚴	Pallas.
♀	Venus.	♃	Jupiter.
♁	Aarde.	♄	Saturnus.
♂	Mars.	♅	Uranus.
⚶	Vesta.	☽	Maan.
⚵	Juno.		

Tijdelijke hemelgezichten.

□	Vierschijn.	☍	Tegenstelling.
☌	Zamenkomst.	☄	Komeet.
⚼	Zesschijn.	☋	Dalende Knoop.
△	Drieschijn.	☊	Klimmende Knoop.

🌑	Nieuwe maan.
🌓	Eerste kwartier.
🌕	Volle maan.
🌗	Laatste kwartier.

Dierenriem.

♈	Ram.	♎	Weegschaal.
♉	Stier.	♏	Schorpioen.
♊	Tweelingen.	♐	Schutter.
♋	Kreeft.	♑	Steenbok.
♌	Leeuw.	♒	Waterman.
♍	Maagd.	♓	Visschen.

hemerotheek, verzameling van dagbladen, aanplakbiljetten,

brochures, enz., dus van actueele gedrukte stukken; van 't grieksche *hemera*, dag.

hempelskooien, zie onder *kooien en schenen.*

herdruk, het opnieuw drukken en uitgeven van eenig boek-, plaatwerk, enz. door den daartoe gerechtigden uitgever. Niet te verwarren met *nadruk* (zie aldaar).

heugels of **tandreepen,** zie onder *tandreepen.*

heureka-pers, zie onder *vlakdruk-rotatiepers.*

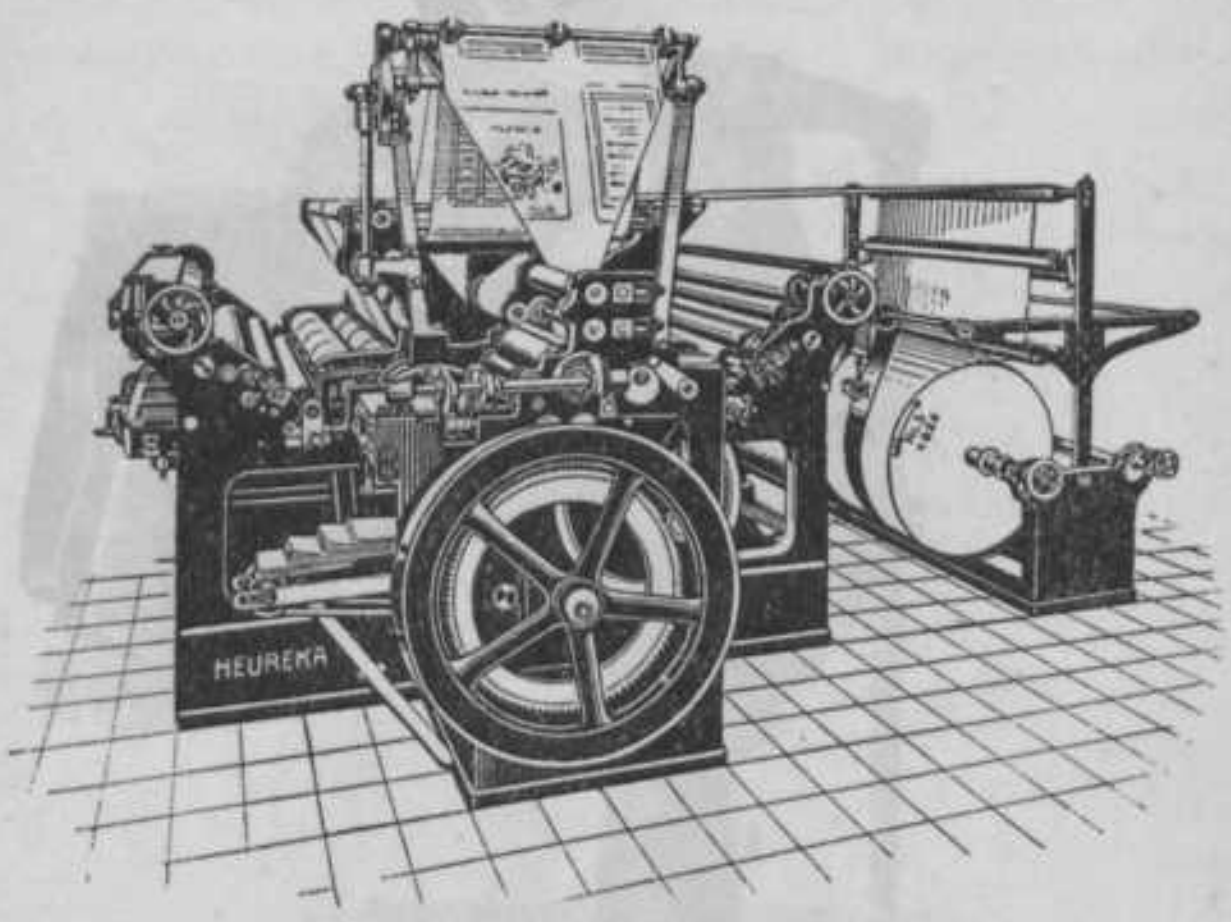

Heureka-pers.

Hoe, uitvinder der rotatiepers (1846). Bij de door den Amerikaan Hoe geconstrueerde rotatiepers werd het zetsel rond een cylinder aangebracht, later bezigde men hiervoor stereotypie-platen. Zie verder onder *rotatiepers.*

hoekensnijmachine, machine voor het snijden van ronde hoeken aan visitekaartjes, boekjes, enz. Bovendien kunnen, bij gebruik van speciale messen, ook gefigureerde hoeken aan ondertrouwkaarten e. d.; schuine hoeken bijv. aan labels; vingerholten in etui's of doozen, sleutelopeningen in kaarten gesneden en gaatjes (voor het ophangen) in catalogi, enz. gestooten worden. Zie fig. op pag. 100.

hoekhechtmachine, machine voor het hechten van cartonnen doozen; slaat het nietje (stukje staaldraad) om de hoeken der doos heen. In tegenstelling met een *vlakhechtmachine;* deze slaat het nietje naast den hoek. Zie fig. op pag. 100.

Hoekhechtmachine.

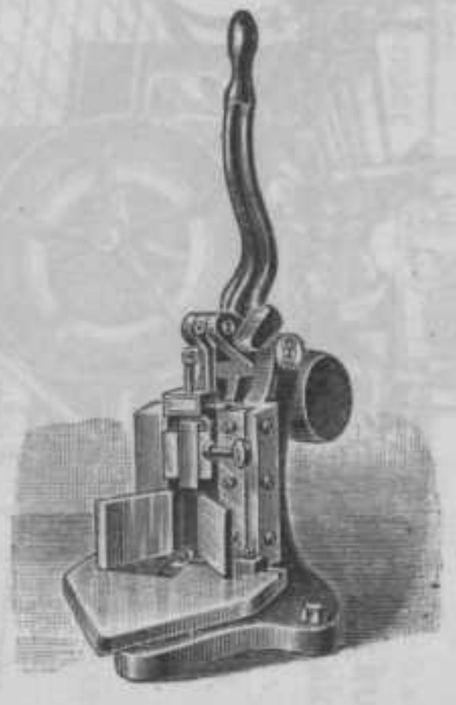

Hoekensnijmachine.

hoek-uitstootmachine, cartonnage-machine bij het vervaardigen van doozen, om er den overschietenden hoek (bij het rechtopzetten der zijkanten) mede uit te stooten.

Holbein (Hans), de jongere. Duitsch schilder, volgens algemeen gevoelen omstreeks 1497 te Grünstadt geboren, zoon van Hans Holbein, de oudere genaamd. De bibliotheek te Basel bezit de meeste schilderijen,

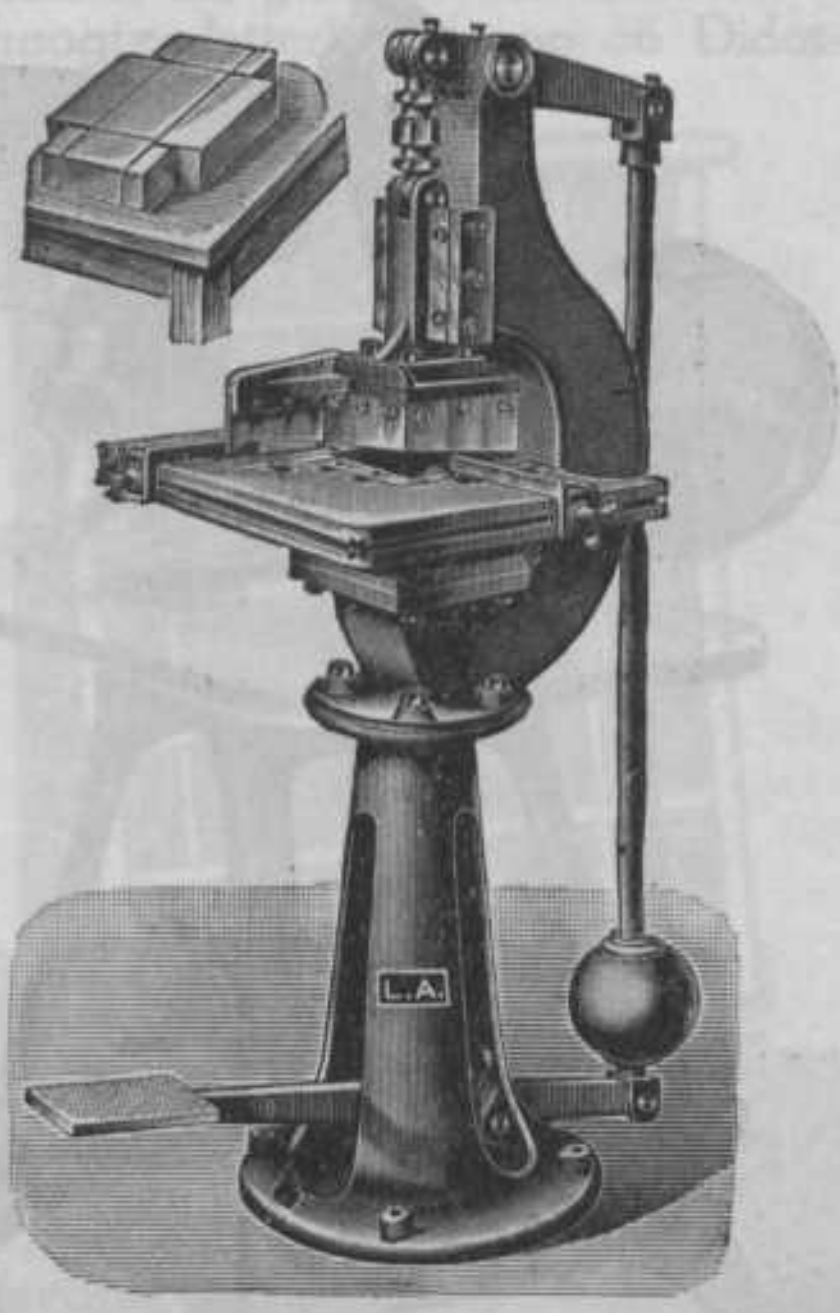

Hoek-uitstootmachine.

teekeningen en houtsneden van dezen meester. Beroemd zijn ook zijn teekeningen voor houtgravures, vooral de afbeeldingen van den „Doodendans". Mede vermeldenswaard zijn: Samuel en Saul; Portret van een onbekende; Hendrik VIII; Gezin van den schilder; Portret van George Gisze, enz.

Op typografisch gebied zijn verder nog te melden de Holbeinranden en -ornamenten, eveneens aan zijn kunst ontleend.

hollander, wrijf- of roerbak, in gebruik bij de papier-

fabricatie. De hollander werd omstreeks 1690 in ons land uitgevonden, is een eenvoudig doch vernuftig uitgedacht werktuig, dienende om de voor papierfabricatie geschikte vezelstoffen met water tot een fijne brij te vermalen.

Garen-hechtmachine voor het z.g. hollanderen.

hollanderen, het gevouwen vel voorzien van een of twee loshangende draden garen. Bijv. bij het vouwen op vouwmachines welke voorzien zijn van een z.g. *garenhechtapparaat* worden de draden gelijktijdig met het vouwen aangebracht in de tweede of derde vouw. Deze manier van hechten (n.l. het hollanderen) wordt

gewoonlijk toegepast bij goedkoope brochures e. d., welke uit meerdere katerns bestaan. Wanneer de katerns, waaruit de brochure bestaat, zijn bijeengevoegd, worden de eindjes draad in den rug vastgelijmd. Doorgaans geschiedt dit gelijktijdig met het aanbrengen van den omslag. Voor het hollanderen bestaan ook speciale machines, n.l. de *garen-hechtmachines* (zie aldaar). Zie fig. op pag. 102.

hollander-machine, zie *garen-hechtmachine.*

hollandsche hoogte, letterhoogte op 66 Didot-punten.

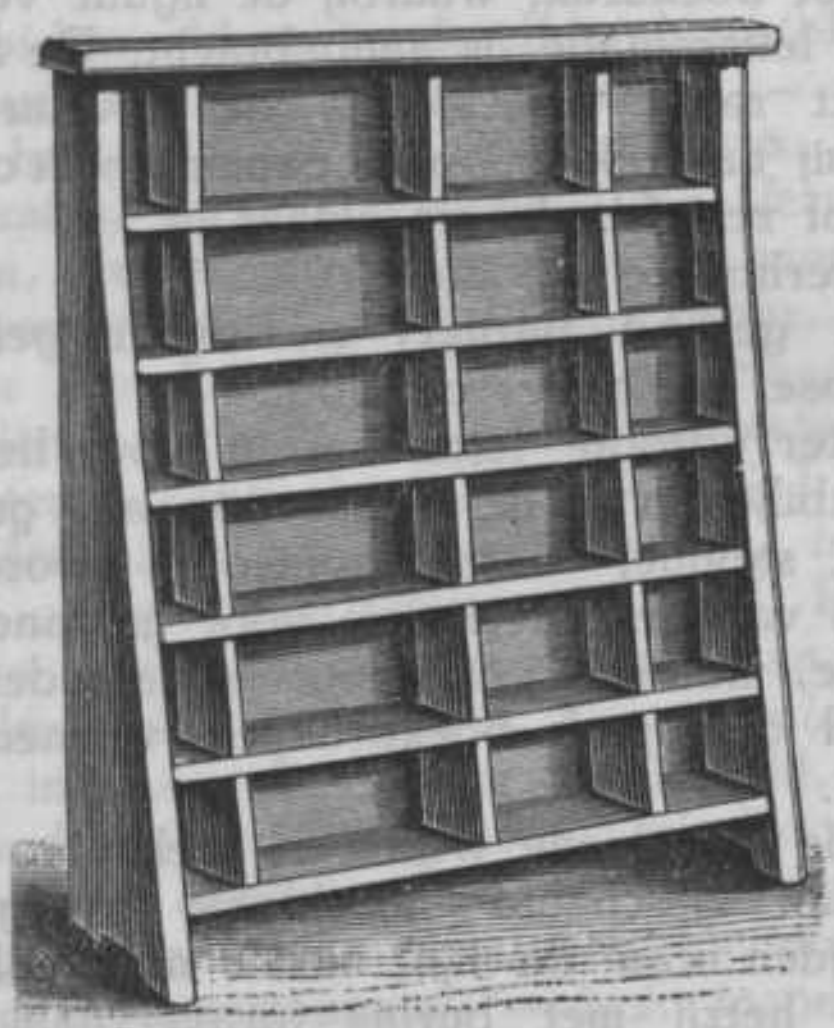

Holwitrek.

hollandsche mediaeval, lettertype, ontworpen door den sierkunstenaar S. H. de Roos. Dit werk o. a. is gezet uit de hollandsche mediaeval.

holwit, zie onder *wit.*

holwitbespaarders, sluitwit; vervangen holwit, maken den vorm lichter en doen tevens dienst als kooien.

holwitrek, bergplaats voor holwit, waarbij elk vak de diepte dient te hebben van 't daarin behoorend formaat, opdat elk stuk wit zijn vaste plaats zal hebben en daardoor onmiddellijk voor de hand ligt.

hongaarsche hoogte, letterhoogte op 63 Didot-punten.

hoofdcijfer, volgnummer der bladzijde.

hoofdjes, boven- of opschriften, titels van onderdeelen,

boven berichtjes in couranten, enz. enz. Worden gewoonlijk met een vet lettertype gezet.

hoofdregel, het volgnummer der bladzijde, opgevuld op de zetbreedte. Soms bevat deze regel tevens den titel van het boek of hoofdstuk, soms ook den korten inhoud van *elke* bladzijde druks; in dit geval spreekt men dan van *paginatitel, sprekende hoofdregel* of *opschrifttitel.*

hoofdtitel, zie onder *titel.*

hoofdvorm, zie onder *pas-* of *sluitvorm.*

hoogdruk of boekdruk, waarbij de figuur verheven, b.v. op een letterstaafje, is aangebracht. De aangebrachte drukinkt raakt dus slechts de opwaartsche figuur, welke bij 't afdrukken op het papier wordt overgebracht.

hoogdruk of **reliefdruk,** zie aldaar.

hoogte, letterhoogte (zie aldaar).

horizontaal gelijnd papier, zie onder *gelijnd papier.*

hout-cellulose, zie onder *cellulose.*

houten letter, groote lettersoorten voor het zetten van aanplakbiljetten e. d., waarvoor als grondstof een goede, stevige, vaste houtsoort wordt gebezigd inplaats van de letterspecie voor gewone drukletters.

houtgravure, houtsneê; in hout uitgesneden teekening, bestemd om op de boekdrukpers vermenigvuldigd te worden.

Bij de houtsnede wordt de teekening in lijnen op een vlak geschaafd houtblokje overgebracht, ter weerszijden van de lijn wordt nu het hout weggesneden, hetzij met burins (graveernaalden) of met gudsjes (holle beiteltjes), zoodat de lijnen der teekening eenigszins verheven blijven staan. Ten onzent gebruikt men hiervoor z.g. „kopshout", bij de Japanners, welke in de houtsneekunst zeer bedreven zijn, zonder uitzondering „langshout", d. w. z. een blokje, waarvan de nerf in de richting van het hout medeloopt.

houtslijp of **houtstof,** tot pulver verwreven beuken-, dennen-, pijnboomen- of espenhout, sedert 1865 gebruikt bij 't vervaardigen van ordinair papier, bijv. voor couranten e. d. De eer der uitvinding komt den Sakser F. G. Keller toe.

houtsneê, zie *houtgravure.*

houtstof of **houtslijp,** zie *houtslijp.*

huiscorrectie, de verbetering van fouten door den corrector ter drukkerij.

huisdrukkerij, eigen drukkerij van lettergieterijen e.d. waar uitsluitend eigen werk en dus geen drukwerk voor anderen wordt vervaardigd.
huishoogte, eigen letterhoogte, verschillende met die van eenige lettergieterij.
humoreske, luimig geschreven vertelling.
hupsilon (*Y v*), grieksche u.

I

ib. of **ibid.,** *ibidem,* aldaar, op dezelfde plaats (bladzijde). — **Ictus,** *jurisconsultus,* rechtsgeleerde. — **id.,** *idem,* dezelfde, hetzelfde. — **i. e.,** *id est,* dat is. — **I. H. S.,** *in hoc salus,* hierin het heil. Ook: *Jesus hortator sanctorum,* Jezus, de vermaner der menschen. — **Imp.,** *imperator,* heerscher, veldheer, keizer. — **I. N. D.,** *in nomine Domini,* in den naam des Heeren. — **inf.,** *infra,* onder, beneden. Ook: *infunde,* ingieten, opgieten (op recepten). — **ing.,** *ingenaaid.* — **I. N. J.,** *in nomine Jesu,* in den naam van Jezus. — **in pl.,** *in plano,* in heele of ongevouwen vellen. — **I. N. R. I.,** *Jezus Nazarenus Rex Judaeorum,* Jezus van Nazareth, koning der Joden. — **i. n. s. t.** *in nominae sanctae trinitatis,* in naam der heilige drieëenheid. — **interc. tel.,** *intercommunale telephoon,* telephoon tusschen de gemeenten onderling. — **inv.,** *invenit,* hij heeft het uitgevonden (op plaatwerk gewoonlijk naast den naam des kunstenaars). — **inz.,** *inzonderheid,* in 't bizonder. — **i. p. i.,** *in partibus infidelium,* in het land der ongeloovigen (der niet-Roomsch-Katholieken). — **I. P. K.,** *indicateur* (aanwijzer) *paardekracht,* in tegenstelling met **E. P. K.,** *effectieve paardekracht.* — **it.,** *item,* insgelijks, evenzoo.
I, als romeinsch cijfer = 1.
illustratie, plaatwerk.
illustratiedruk, het drukken van gravures, 't zij afzonderlijk of tusschen den tekst. Bij boekdruk onderscheidt men vier hoofdsoorten gravures, n.l. houtsnede of houtgravure, lijncliché of zinco, autotypie en galvano.
illustratie-inkt, zwarte boekdrukinkt, gebezigd voor 't drukken van geïllustreerde werken; staat in kwaliteit bovenaan. Wordt in lijnolie-vernis aangewreven. Zie ook onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie.*

illustratie-pers, boekdruk-snelpers van zware constructie en voorzien van een zoo volmaakt mogelijk inktwerk. Vooral autotypieën eischen een zeer groote drukspanning (vandaar de zwaardere constructie) en een uiterst fijne verwrijving van den inkt. Illustratie-persen hebben cylinder-inktgeving met drie of vier letterrollen; soms ook *gecombineerde tafel- en cylinder-inktgeving*, d. w. z. dat de verdeeling van den inkt dan geschiedt door middel van inktcylinder, inkttafel en distributierollen. Een illustratiepers kan zoowel een stopcylinder- als een tweetoerenpers zijn.

illustreeren, boeken of tijdschriften met platen en teekeningen verluchten, opluisteren.

imperiaal, papierformaat, 55 × 74 c.M.

impr., imprimatur, zie aldaar.

impressum, zie *colophon*.

imprimatur, het worde afgedrukt, de op drukproeven geschreven toestemming des schrijvers (correctors) tot afdrukken. Alsdan gewoonlijk afgekort tot *impr.*

in albis, in losse vellen of bij katerns. In dezen vorm werden vroeger algemeen de boeken door den uitgever aan wederverkoopers verzonden.

inbinden, het aan elkander bevestigen der verschillende vellen druks van eenig boekwerk tot een geheel, waarna het van een stevigen kartonnen band, met linnen of leeren rug voorzien wordt.

incunabelen, benaming voor werken, welke vóór het jaar 1500 zijn gedrukt; van het latijnsche *incunabula*, de wieg. Zie ook *wiegedrukken*.

index, inhoudsopgave, het register van een boekwerk. Ook de lijst van door de R.-K. kerk verboden boeken (*index librorum prohibitorum*).

indigoblauw, fraaie, blauwe boekdrukinkt, oorspronkelijk uit het sap van de indigo-plant, thans uit steenkoolteer bereid.

Miloriblauw en zwarte inkt, in de juiste verhouding gemengd, geven eveneens een indigoblauwen inkt.

indisch rood, boekdrukinkt, fraai van kleur, transparant en tamelijk licht-echt.

indrukvorm, het drukken van eenige regels boekdruk op eenig drukwerk hetwelk reeds gedeeltelijk, bijv. in steendruk, is uitgevoerd.

inferieuren, zie onder *breukcijfers*.

ingenaaide boeken, zie onder *brocheeren* en onder *boekomslag*.

ingestoken vel, zie *insteken*.

in half gebonden, zie *halfband*.

inhangen, het aanbrengen van den boekband om de ingenaaide vellen.

inhang-machine, machine waarbij de boekband automatisch van een stapel genomen en om het op een oplegarm gelegde ingenaaide boek gebracht en stevig vastgeplakt wordt.

inhoud, de inhoudsopgaaf van een boekwerk, zie verder *inhoudspagina*.

inhoudspagina, de bladzijde, bevattende een opsomming der hoofdstukken, artikels, paragrafen e. d. en de bladzijden waarop men deze kan vinden.

Initiaal.

Initiaal-cliché.

initiaal, groote, versierde begin- of aanvangsletter; in tegenstelling met *versaalletter*, een aanvangsletter van een grooter corpus dan de tekstletter. Zie ook *unicaal*.

initiaal-cliché's, uitgeholde initiaal-omlijstingen waarin men naar goedvinden een groote kapitale letter kan plaatsen.

inkeepmachine, voor het maken van eenvoudig cartonnagewerk. De machine is een soort cartonschaar, speciaal geconstrueerd voor 't maken van verschillende modellen inkepingen in carton. Zie fig. op pag. 108.

inklopborstel, zie onder *stereotypeeren*.

inklopplaat, zie onder *stereotypeeren*.

inkrimpen of **krimpen,** zie onder *opvullen*.

inkt, drukinkt; zie onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie*.

inktbak, dat gedeelte van een pers dat den drukinkt bevat en zoo nauwkeurig gesteld kan worden dat telkens juist zooveel inkt door de rollen wordt aangevoerd als benoodigd voor elken afdruk, zoodat dus alle afdrukken gelijk van kleur worden. De inktbak loopt van binnen schuin toe, de onderkant, het *inktmes* of kortweg *mes*, wordt tegen een stalen cylinder, den *inktcylinder*, geduwd. Met behulp van schroeven kan dit mes verder of dichter tegen genoemden cylinder gesteld worden. Vergroot men de opening tusschen inktmes en inktcylinder iets, dan

Inkeepmachine.

ontvangt de inktcylinder en dus later ook de drukvorm, meer inkt *(vetter zetten van den inktbak)*, draait men het mes daarentegen stijver tegen den cylinder, zoo vermindert de inkttoevoer *(schraler zetten van den inktbak)*.

Bestaat het inktmes uit een dunne stalen, veerende plaat, dan spreekt men van een inktbak met *veerend inktmes*. Onder dit mes bevinden zich dan een zeker aantal schroeven waarmede, door ze aan- of losser te draaien, sommige deelen van den inktbak willekeurig schraler of vetter kunnen worden gesteld.

inktcylinder, zie onder *inktbak*.

inktklossen of **inktlooden,** zie onder *inktlooden*.

VAN SON'S
BOEK- & STEENDRUKINKTEN

WORDEN DOOR
GEEN
ANDERE FABRIKATEN
OVERTROFFEN!

N.V. VAN SON'S INKT- & VERFFABRIEKEN
AMSTERDAM

D. VAN HUIDEN - WINSCHOTEN

LEVERT TEGEN CONCURREERENDE PRIJZEN
PAPIERSOORTEN
SPECIALITEIT IN STROO-, HOUT-,
LEDERBORD, GEGOLFD CARTON
ALSMEDE LUXE CARTONS

VRAAGT PRIJSOPGAVE
OVERTUIGT U VAN VLUGGE LEVERING

inktlip, gebogen ijzeren staafje, verbonden aan een trekstang, past in het tandwiel van den inktcylinder en dient om dezen laatsten te doen draaien. Het lipje kan achterover gelegd worden waardoor de inktcylinder stil blijft staan en hiermede de inkt-toevoer tevens ophoudt.

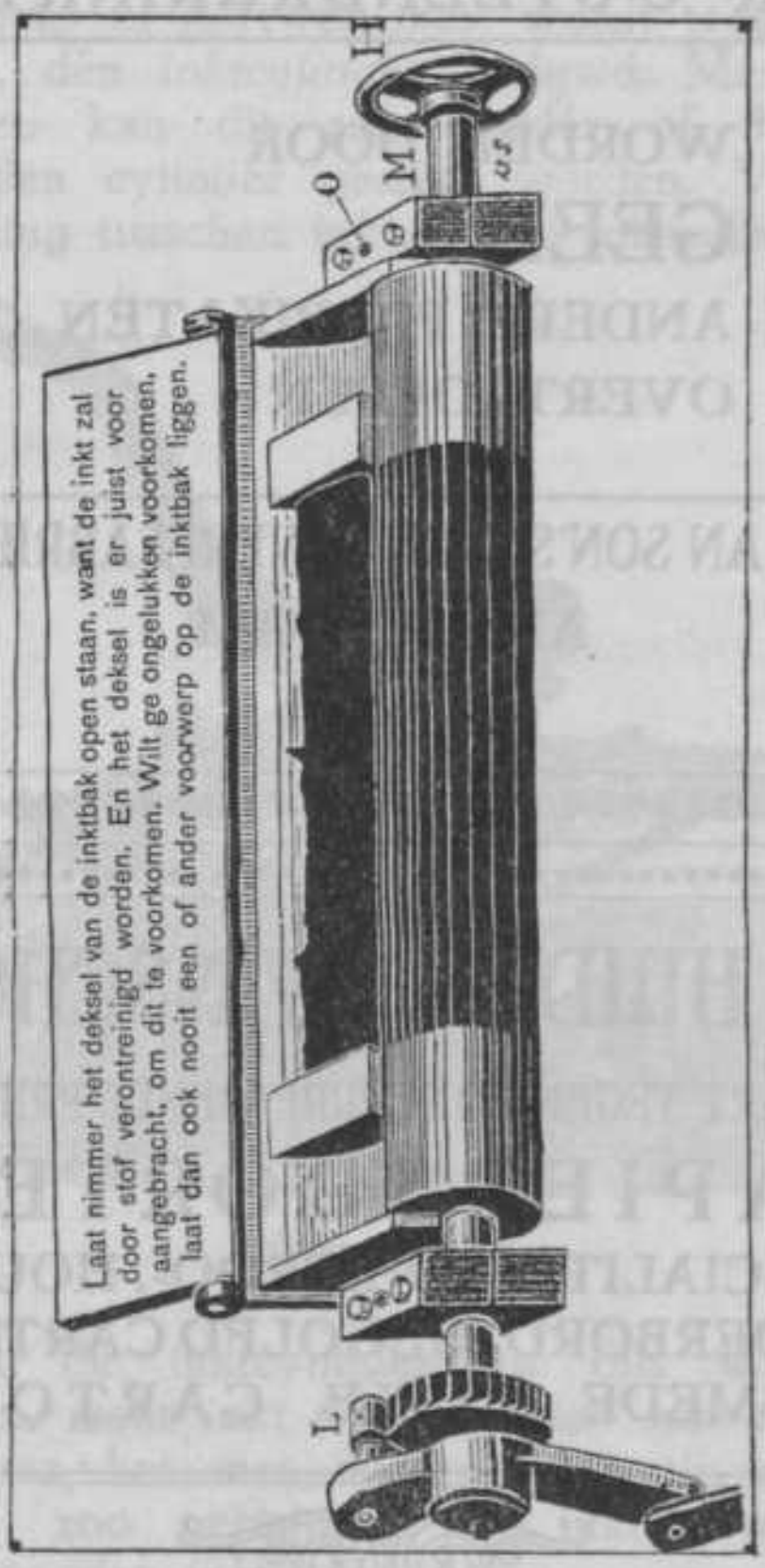

Inktbak met inktlooden.

inktlooden of **inktklossen,** verschuifbare looden schotjes in den inktbak waardoor een willekeurig gedeelte van den inktcylinder van inkt wordt voorzien. Bij een klein drukvormpje behoeft men daardoor niet den vollen inktbak te benutten; geeft dus inktbesparing en voorkomt tevens dat de inkt eventueel tusschen de zijwanden van den bak en den inktcylinder doorsijpelt.

inktmes, gereedschap van den boekdrukker, waarmede hij den inkt van uit de bus, in den inktbak der pers overbrengt. Ook onderdeel van den *inktbak* (zie aldaar).

Inktmes.

inktplaat of **inkttafel,** zie *inkttafel.*

inktrollen, zie *rollen.*

inktspatel, zie *spatel.*

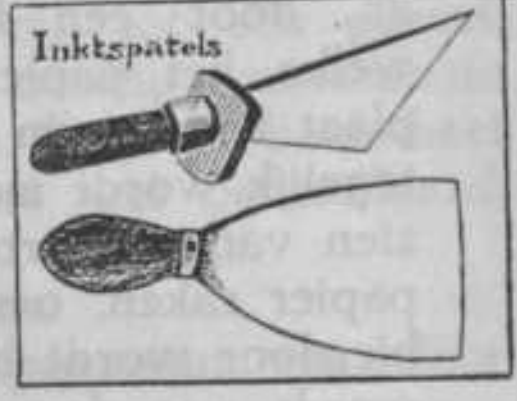

inktsteen, een zuiver vlak geslepen steen, waarop de drukinkt wordt gemengd of met een z.g. handrol verwreven. In den handel in twee formaten n.l. 32 × 43 c.M. en 38 × 49 c.M.

inkttafel of **inktplaat,** bij degelpersen een ronde metalen plaat, soms ook twee of drie draaiende platen inelkander, waarop de inkt uit den inktbak wordt aangevoerd, om daarna door de rollen op den drukvorm te worden aangebracht. Bij snelpersen met *tafel-inktgeving* is de inkttafel een rechthoekige plaat die overigens dezelfde bestemming heeft als de inktplaat van de degelpers.

inktverdeeling, het verwrijven van den drukinkt door de gezamenlijke distributierollen, inkt-cylinders, enz.

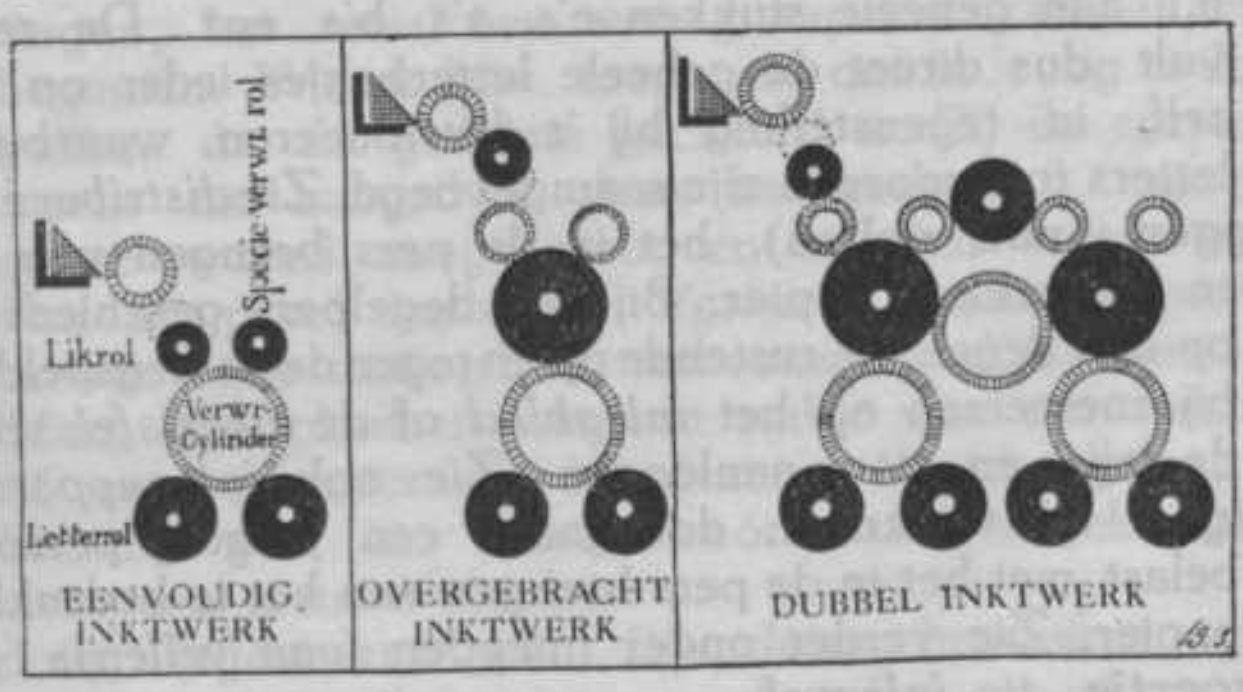

inktwerk, de gezamenlijke letterrollen, distributie- of verwrijfrollen, aanslaander of likrol, inktbak en inktcylinder of inkttafel. Alles wat betrekking heeft op de inktgeving van eene pers.

inlassching, door den schrijver ingevoegde zin of zinnen.

inleg-apparaat, inrichting voor het automatisch inleggen van de te bedrukken of te vouwen vellen papier. Zulk een apparaat op een snel-, degelpers of vouwmachine aangebracht, vervangt in dit geval den handenarbeid geheel. Het kenmerkend onderscheid tusschen de verschillende systemen inleg-apparaten ligt in hoofdzaak in de wijze waarop het te bedrukken vel van den papierstapel wordt genomen. Dit kan n.l. geschieden: 1°. door pneumatische of zuigapparaten; 2°. door een frictie-inrichting (caoutchouc vingers, welke het papier omkrullen of het over een frictieplaat leiden, om te voorkomen dat meer dan één vel tegelijk wordt medegevoerd); 3°. door een rad, voorzien van een groot aantal rolletjes, die, zoodra ze het papier raken, om hun eigen asjes beginnen te draaien; hierdoor wordt het papier, zonder dat het beschadigd wordt, van den stapel geschoven op nagenoeg gelijke wijze als bij hand-inleg door den inlegger geschiedt. Verschillende andere onderdeelen zorgen er verder voor dat telkens niet meer dan één vel tegelijk wordt ingelegd, dat het vel geleidelijk en juist tegen de aanleggen terecht komt, enz. Zie de afbeelding op pag. 72.

inlegbiljetje, zie *inlegvel.*

inlegblad, zie onder *inleggen (van vellen)* en onder *inlegvel.*

inleggen (van kasten), het vullen der letterkasten met letter, zooals ze van de lettergieterij wordt ontvangen n.l. aan geheele stukken e's, a's, b's, enz. De zetter vult dus direct de geheele letterbakjes ieder op zich zelf, in tegenstelling bij 't distribueeren, waarbij de letters tot woorden zijn saamgevoegd. Zie *distribueeren.*

inleggen (van vellen), het in de pers brengen van het te bedrukken papier. Bij een degelpers geschiedt dit op den degel, n.l. rustende op en tegen de aanlegspelden; bij snelpersen op het *inlegblad* of de *inlegtafel,* tegen de zij- en voor-aanleggen. Zie ook *inlegapparaat.*

inlegger, de werkman, doorgaans een jeugdig persoon, belast met het in de pers brengen van het te bedrukken papier. Zie verder onder *inleggen (van vellen).*

inleggertje, zie *inlegvel.*

inlegtafel, houten tafel of blad van de snelpers waarop de te bedrukken stapel papier gelegd wordt, opdat de inlegger of het inleg-apparaat hiervan vel voor vel gemakkelijk in de machine kan voeren. Bij

degelpersen bevindt zich de inlegtafel rechts en de uitlegtafel, waarop de afgedrukte exemplaren worden neergelegd, links van de pers.

inlegvel, inlegblad, inleggertje, inlegbiljetje, doorgaans een reclamebiljetje of iets dergelijks, bestemd om tusschen de bladen van eene courant of tijdschrift te worden gestoken en hiermede dus gelijktijdig onder de oogen van het publiek te komen. Eigenlijk een los bijgevoegde annonce.

innaaien, het aan elkander bevestigen der verschillende vellen druks van eenig boekwerk tot een geheel, waarna het van een papieren omslag voorzien in den handel wordt gebracht. Een dergelijk boek heet na deze bewerking *ingenaaid* of wel *gebrocheerd*. Zie ook onder *omslag*.

in plano, in heele, ongevouwen vellen.

inschakelen, het in werking brengen van een door mechanische kracht gedreven machine.

inschiet, het aantal vellen papier dat de drukker ontvangt boven 't getal der oplaag, voor misdruk, toestellen, enz., zijnde voor boekwerk op ieder riem ongeveer 12 vel.

inslaan of **sluiten,** het in 't raam brengen van den drukvorm (zie *raam*).

insluiten, zie *inslaan*.

insluitplaat, zie onder *corrigeersteen* of *-plaat*.

insluitsteen, zie onder *corrigeersteen* of *-plaat*.

insluitwit, zie *sluitwit*.

inspringen, het zetsel een weinig van den kant af laten beginnen. Wordt bijv. toegepast om in 't oog te doen vallen, dat dit gedeelte geciteerd is. Bij de correctie wordt dit aangeduid door het teeken ⊏ om het eerste woord aangebracht en op den witten rand van de proef herhaald. *Verkeerd inspringen* noemt men de wijze waarop het zetsel van dit werk is behandeld.

insnijden, het plaatsen van een stukje wit, een vierkant òf een of meerdere kwadraten, al naar gelang de breedte van het zetsel, vóórin den regel, indien deze een nieuwe regel is.

insteken, ingestoken vel. Bij kleine brochures, e. d. worden de vellen niet op elkander gelegd en met garen aan elkander bevestigd, doch in elkaar gestoken en gewoonlijk door het midden met een stalen of koperen draad, een z.g. *nietje* vastgehecht. Het spreekt vanzelf dat bij een dergelijke werkwijze het

buitenste vel, bijv. bij een vel 8^0, steeds de acht eerste en de acht laatste bladzijden van het werkje bevat. Telt dus eenig drukwerk bijv. 32 bladzijden, dan bevinden zich op het buitenste vel de bladzijden 1 tot en met 8 en 25 tot en met 32. Het *ingestoken vel* begint dan met bladzijde 9 en eindigt met bladzijde 24.

intaglio, drukvormen voor diepdruk (zie aldaar), bijv. geëtste metalen platen, gegraveerde steenen, enz. Het Italiaansche intaglio = gesneden steen.

italique, cursief.

integraalteeken (∫), zie onder *algebraïsche teekens.*

interfolieeren, een boek met wit papier doorschieten; van het latijnsche *inter,* tusschen, onder, en *folium,* blad.

interlineair, tusschen de regels geschreven of gedrukt; van het latijnsche *inter,* tusschen, onder, en *linea,* lijn.

interlineaire vertaling, tusschenregelige vertaling, waarbij onder iederen regel de vertaling gedrukt staat; van het latijnsche *inter,* tusschen, onder, en *linea,* lijn.

interlinie, ook wel **witlijn** genaamd, dunne reep metaal, lager dan de letterhoogte, en in verschillende, doch steeds systematische dikte en lengte, dienende om de regels verder van elkander te verwijderen; van het latijnsche *inter,* tusschen, onder, en *linea,* lijn.

interliniebak, bergplaats voor de interlinies (zie *interlinie*). Gewoonlijk een houten bak in vakken van verschillende afmetingen afgedeeld.

interliniëeren, het plaatsen van een interlinie (zie aldaar) tusschen de regels; in dit geval spreekt men van geïnterliniëerd zetsel.

interlinie-kapmes, werktuig, waarmee men bv. gebroken interlinies op kleinere maten kapt. Een zelfde toestel doch van zwaardere constructie dient om zetmachine-regels op eenige gewenschte maat te snijden.

Interlinie-kapmes.

interpolatie, inlassching van woorden of zinnen in een handschrift.

intertype, een bepaald fabrikaat regel-zetmachine. Zie onder *zetmachines* en onder *regelzetmachine.*

inversie, woordverplaatsing of omzetting, zóó, dat de zin toch dezelfde beteekenis behoudt.

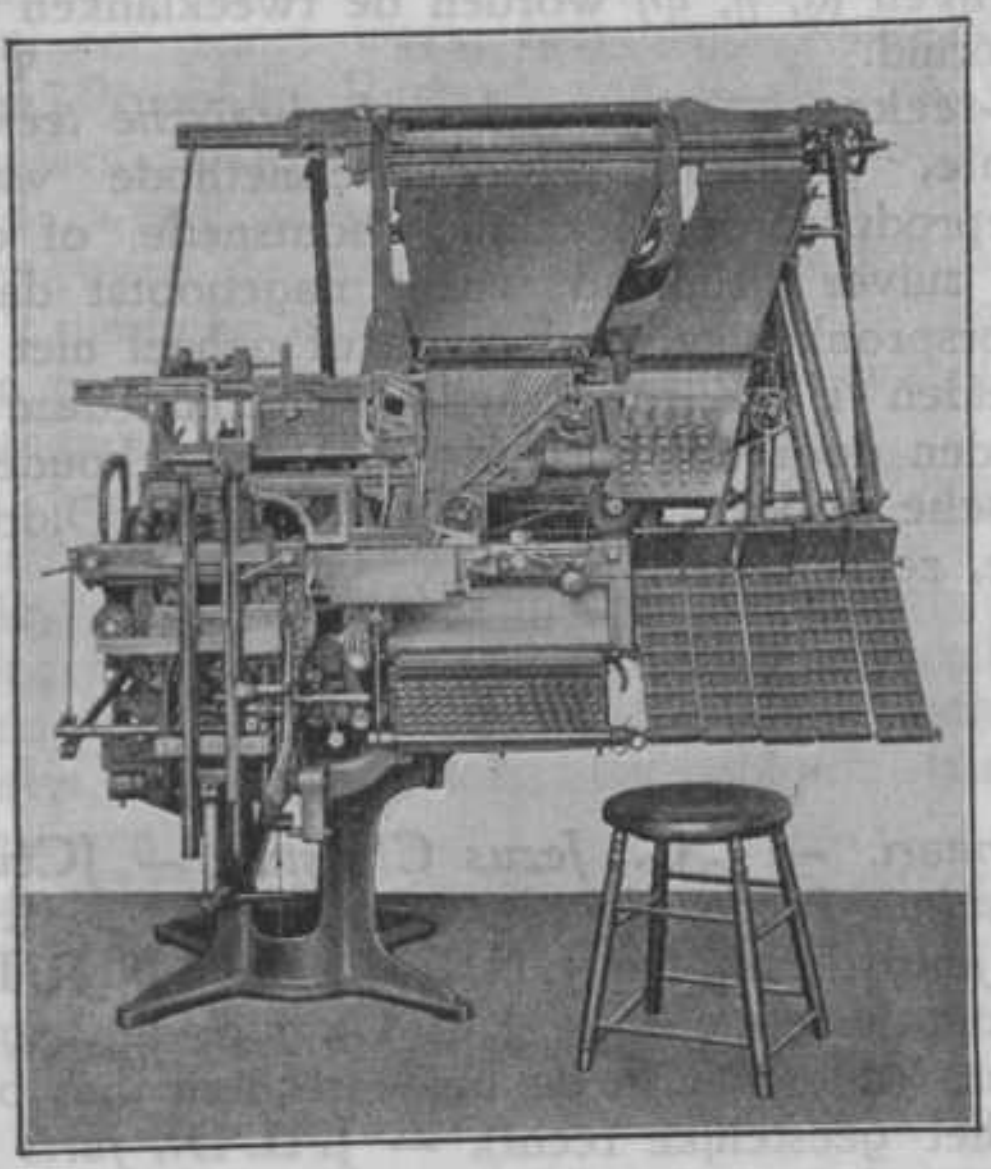

Intertype met zij-magazijn.

Gegoten zetmachine-regel.

inwinnen, zie *winnen.*
iota (*I, ι*), grieksche *i.*
iota subsciptum, ondergeschreven iota. Door onder de grieksche letters *α, η, ω* een iota (grieksche i) te schrijven (*ᾳ, ῃ, ῳ*) worden de tweeklanken ai, ei, ooi gevormd.
is-gelijk-teeken (=), zie onder *algebraïsche teekens.*
isographie, grafische reproductie-methode waarbij de gereproduceerde teekening, houtsnede, of dergelijke, zoo zuiver gelijkend wordt nagebootst dat ze van 't oorspronkelijke werk bijna of geheel niet te onderscheiden is. Bijzonderheden omtrent deze methode worden door den uitvinder geheim gehouden.
italiaansche hoogte, letterhoogte op $62^2/_3$ Didot-punt.
italienne, zeker lettertype.

J

Jan., *Januari.* — **J. C.,** *Jezus Christus.* — **JCtus.,** *Jurisconsultus,* rechtsgeleerde. — **J. H. S.,** zie **I. H. S.** — **jl.,** *jongstleden.* — **J. N. R. J.,** zie **I. N. R. I.** — **Jr.,** *junior,* de jongere. — **J. U. C.,** *juris utriusque candidatus,* candidaat in de beide rechten (het burgerlijke en het geestelijke recht). — **J. U. D.,** *juris utriusque doctor,* doctor der beide rechten (het burgerlijke en geestelijke recht).
jaarkalender, een blad papier of carton, bedrukt met datumcijfers en feestdagen van het geheele jaar; in tegenstelling met een scheur-, week- en maandkalender (zie aldaar). Indien als reclame-drukwerk bedoeld, vindt men op dezen soort wandkalender bovendien nog den naam van den schenker (eventueel drukker), terwijl zeer dikwijls in het midden een gravure of kleurendruk ter versiering is aangebracht. Zie verder onder *kalender.*
jacarandabruin, licht-echte boekdrukinkt, hoofdzakelijk bereid uit oker en ijzererts.
Jacobi, M. H. von, uitvinder der galvanoplastiek (1840).
jambische verzen, afgeleid van het grieksche *jambus* of *jambe (iambos),* een versvoet die uit een korte en een lange lettergreep bestaat.
jésus, papierformaat $\pm$ 56 $\times$ 75 c.M.
jod ('), hebreeuwsche *j.*

joseph, een soort dun papier van fransch fabrikaat.
journaal, een dagboek, dagblad, in 't algemeen courant of tijdschrift, bijv. modejournaal, enz.
journalist, dagbladschrijver, medewerker aan courant of tijdschrift.
juchtleder, een soort week, zeer lenig, waterdicht leder, dat in Polen en Rusland van de huiden van halfvolwassen rundervee en ook wel van paarden wordt bereid; wordt o. a. ook gebezigd voor boekbanden. Juister ware de naam *juftleder*, daar juft is afgeleid van 't russische *jufti*, een paar, omdat bovengenoemde vellen paarsgewijze, met bast samengenaaid, in den groothandel verkocht worden.
justeeren, het op letterhoogte brengen van cliché's, door onderplakken van carton of interlinies.
justificatie, klein, meestal koperen instrument (gelijkend op een typometer), door lettergieters gebruikt om de lijn en ook de hoogte der letters te controleeren.
justificeeren, bij lettergieters, het aplomb (zie aldaar) maken van de matrijs.
justificeernaald, stalen naald, waarmede de graveur de diepte van het letterbeeld controleert.

K

K.G., *kilogram* = 1000 gram. — **K.M.,** *kilometer* = 1000 meter = 1 mijl. Ook: *koninklijke* of *keizerlijke majesteit* (titel). — **kn.,** kisten. — **K°** of **Ko.,** *kilogram*. — **Kon. Besl.,** *koninklijk besluit*.
kader, zie *cader*.
kaderlijn, zie *carrélijn*.
kalender, de tijdwijzer, de datumaanwijzer, de lijst der dagen, almanak; van het latijnsche *calendae*, de eerste dag van iedere maand, op welken dag de opperpriester te Rome de in de komende maand vallende feesten en de nieuwe maan uitriep, vandaar dat sommigen het woord *calendae* afleiden van 't grieksche *kalein*, roepen, samenroepen. Men onderscheidt de volgende soorten kalenders: wandkalenders en memorandumkalenders (zakformaat of voor kantoorgebruik); verder dag- of scheurkalenders, week-, maand- en jaarkalenders.

kalenderbloc, zie onder *scheurkalender.*
kaliber, zie *caliber.*
kallotypie, zie *lichtdruk* en *alberttypie.*
kam-marmer, zie onder *marmeren.*
kanaal, zie onder *magazijn.*
kanon (kleine en groote), letter, resp. 32 en 36 punten; van het latijnsche *canon,* richtsnoer, voorschrift, de kerkelijke wet, enz. Verouderde benaming, thans duidt men deze soorten aan als: 32 en 36 punts letter.
kantoor-agenda, zie onder *memorandumkalender.*
kantteekeningen, zie *additie.*
kaolien, witte klei, chineesche klei of porseleinaarde, vulstof bij papierfabricatie om 't papier te verzwaren. Zie verder onder *vulstoffen.*
kaph (כ), hebreeuwsche *ch, k.*
kapitaalband, een stukje gekleurd band, boven en onder aan den rug van een gebonden boek aangebracht. Dit band wordt ter versiering aangebracht en steekt een weinig boven de snede uit. Hollandsche benaming, besteekband.
kapitalen, hoofdletters; van het latijnsche *caput,* hoofd.
kappa (*K, κ*), grieksche *k.*
kar, zie *drukfundament.*
karakter (van een lettersoort), 't type, de schriftteekening.
karakterschrift, duitsche schriftteekening, ook wel Fraktur genaamd.
karmozijn, hoogrood.
karmozijnlak, roode boekdrukinkt, bereid uit verfhout. Deze inkt is fraai van kleur, transparant, doch weinig licht-echt.
karmijn, roode boekdrukinkt, doorschijnend, tamelijk licht-echt en zeer fraai van kleur. Als grondstof bezigt men hierbij o. a. de besvormige eihulsels of maskers van de cochenillebladluis, voorkomende in Zuid-Europa en Zuid-Amerika.
karmijnbruin, licht-echte boekdrukinkt, hoofdzakelijk bereid uit oker en ijzererts.
karmijn-zinnober, karmijn-vermiljoen, roode boekdrukinkt, karmijn vermengd met vermiljoen of geraniumlak. Geeft den drukker ongeveer dezelfde resultaten als vermiljoen.
kartelrand-snijmachine, machine voor het snijden van stalen van stoffen. Een kartelmes wordt hiervoor gebezigd, omdat stoffen met kartelrand niet zoo spoedig

Kartelrand-snijmachine met doordraaiende beweging.

uitrafelen. Een dergelijk mes kan op een gewone snijmachine niet aangebracht worden, omdat, wil men een kartelrand verkrijgen, het mes rechtstandig en dus niet schuin, zooals bij papiersnijmachines, op en neer moet gaan. Zijn, evenals de gewone snijmachines, in verschillende constructies en modellen in den handel.

Kleine kartelrand-snijmachine.

karton, zie *carton*.

kartonneeren, zie *cartonneeren*.

kast, bergplaats voor letters, ornamenten of lijnen, bestaande uit een met stevig papier bedekten bodem met opstaanden rand, waartusschen op den vereischten afstand latten zijn aangebracht, waardoor bakjes worden gevormd. De hollandsche letterkast bestaat uit twee deelen, namelijk een onder- en een bovenkast, elk

een oppervlakte hebbende van 83 × 33 cM. bij een diepte van ± 3 cM.; zgn. *smoutkasten* hebben kleinere afmeting n.l. 57 × 26 cM. of 57 × 52 cM. (onder- en bovenkast aan één stuk). In andere landen verschilt de grootte, zoowel als de indeeling der letterkast met

Hollandsche letterkast.

de onze. Zoo bestaat bijv. de fransche en belgische kast wel uit onder- en bovenkast, doch beslaan deze een oppervlakte van 82 × 38 cM.; de duitsche heeft boven- en onderkast aanéén en verschillende afmetingen,

Kastendrager.

o.a. 61 × 47, 66 × 51, 68 × 57, 83 × 68, c.M. enz.; de engelsche onder- en bovenkast zijn resp. 82 × 36 cM. De letterberging is voor elke taal verschillend.

kastanjebruin, deze kleur verkrijgt men door menging van terra di siena, omber en karmijn.

kastendragers, ijzeren dragers; kunnen, bij gebrek aan bokken, op elke willekeurige plaats, bijv. loket of

tafel, geschroefd worden en bieden dan plaats voor een paar letterkasten.

kasten inleggen, zie *inleggen van kasten.*

kasten opzetten, zie *opzetten.*

kastenreiniger. Vroeger bezigde men een gewone blaasbalg om de lettervakjes van stof te reinigen, het stof werd hierbij opgeworpen en verplaatste zich op dusdanige wijze dat het gedeeltelijk weer in andere vakjes terecht kwam, gedeeltelijk de lucht werd ingedreven en daardoor weer in de longen van hem die met het kastenreinigen belast was, of in die der omstanders terecht kwam. De houten kastenreiniger die daarop in den handel werd gebracht voorkwam wel het beschadigen der letters doch gaf overigens hetzelfde resultaat. Thans is hierin tegemoet gekomen door het blaasapparaat door een zuig dito te vervangen. Hierbij wordt dus het stof niet *uitgeblazen* doch *opgezogen* en in een reservoir bewaard dat gemakkelijk geledigd kan worden.

kastfout, kleine fout, bijv. een a voor een e of o voor s, ontstaan doordat deze letters in het verkeerde bakje terecht zijn gekomen, zonder dat dit door den zetter onder 't zetten is opgemerkt.

kastlijntje, het gedachtenstreepje (—) noemt de zetter òf „vierkant lijntje" òf „kastlijntje". „Vierkant lijntje" klinkt tegenstrijdig, doch doelt op den vierkanten vorm van den letterkegel (zie aldaar).

katerne, eenige (eigenlijk vier) bladen papier samengenaaid; van 't latijnsche *quaterne* of *quaterni,* vier aan vier.

keeren (van het vel), het omkeeren van het aan de eene zijde reeds bedrukte papier om de keerzijde eveneens te bedrukken. Hierbij blijft de vooraanleg aan denzelfden kant van het papier en dient de zijaanleg alleen te worden gecontroleerd. Zie ook *stolpen* en *draaien.*

keeren (van letters), zie *blokkeeren.*

Keller (F. G.), uitvinder van 't gebruik van houtstof of houtslijp bij papierfabricatie, Saksen 1865.

kerf of **signatuur,** gleuf in het letterstaafje om de voorzijde aan te geven. De fransche lettergieters brengen dit kerfje aan de achterzijde aan. (Zie fig. op pag. 58.) Meerdere kerven worden bijv. aangebracht om hierdoor een lettersoort van een andere, van bijna gelijk type, te onderscheiden. Een kerf aan de bovenzijde van het letterstaafje aangebracht heet *kopkerf.*

kerk-gothiek, zeker lettertype. Zie ook *gothiek*.

ketsen, het uitpersen van den inkt op den afdruk, waardoor van letters en ander drukmateriaal geen scherpen, doch een min of meer flauwen afdruk met rafelige kanten verkregen wordt.

keyboard, toetsenbord der Lanston's monotype-zetmachine. Terwijl bij regel-zetmachines toetsenbord en gietmachine één geheel vormen, zijn beide genoemde deelen bij de monotype twee afzonderlijke machines welke ieder voor zich een persoon voor bediening eischen. Beide werken met lucht, verkregen door een luchtpomp met reservoir, vanwaar leidingen worden gelegd naar gietmachine en keyboard. Het keyboard bevat 257 toetsen en wordt in werking gebracht door eene luchtleiding, onder aan het toetsenbord bevestigd. Door op een toets te drukken gaat een pen in de hoogte en deze slaat één of twee ronde gaatjes in een in het toestel aanwezige papierrol. Deze gaatjes moeten later op de gietmachine de aangeslagen letter voortbrengen. Is de regel vol dan wordt dit aangegeven door 't afgaan van een bel. Zie ook onder *monotype*.

kies, nokje aan den top van de rollenstang (bij trappersen) aangebracht om er het rollenklosje op te bevestigen.

kiesgat, gleufje in het rollenklosje, waarin het nokje (kies) van de tap der rollenstang past.

klapper, alphabetische bladwijzer.

klassieken, algemeen goedgekeurde schrijvers, hoofd- of modelschrijvers (van het latijnsche *classicus*) tot de eerste, hoogste klasse behoorende.

kleine kanon, zie onder *kanon*.

kleiner dan-teeken, $<$, zie onder *algebraïsche teekens*.

klein kapitalen, kleine hoofdletters; van het latijnsche *caput,* hoofd.

klein mediaan, papierformaat, 40 $\times$ 53 cM.

klem- en spanbeugel aan degel van een degelpers dienen om den legger strak over den degel te spannen en vast te houden. Zie ook onder *legger*.

kleurendruk, het in verschillende kleuren uitvoeren, met verschillende kleuren inkt bedrukken van eenig gedrukt stuk.

kleurenmengen, het vermengen van twee of meerdere inktsoorten om daardoor een andere gewenschte kleur te verkrijgen.

Door het vermengen van de eene primaire kleur

(primaire kleuren zijn rood, blauw en geel) met de andere, ontstaat een secundaire kleur (secundaire kleuren zijn oranje, violet en groen). Rood en blauw = violet; rood en geel = oranje; blauw en geel = groen.

Om een kleur lichter te maken voegt men aan den inkt cremserwit, transparantwit of vernis toe.

Bruin verkrijgt men bijv. door vermenging van rood en zwart = roodbruin of oranje met zwart = geelbruin, enz., enz.

Bij het vermengen van drukinkten dient men in 't oog te houden dat niet alle inkten zich met elkander laten vermengen. Zoo kunnen op chemische gronden bijv. geen loodhoudende inkten met zwavelhoudende dito gemengd worden en kan men, indien zich koperen materiaal in den drukvorm bevindt, of van een koperen plaat gedrukt wordt, niet van zwavelhoudende inkten gebruik maken omdat hierbij oxydatie zou optreden waardoor 't materiaal bedorven zou worden en de inkt een vuile tint zou verkrijgen.

Zoo kunnen bijv. op chemische gronden geen zinnober en cremserwit; chromaatgeel en zinnober en chromaatgeel en ultramarijn gemengd worden. Om dezelfde reden kan men ook geen berlijnsch blauw en zinnober mengen, daar men dan geen violet doch een grijs mengsel verkrijgt.

Het mengen der inkten geschiedt op een marmeren of glazen plaat met behulp van een z.g. inktspatel, waarmede dan de inktsoorten zoolang doorelkander gewreven worden, tot zij intens tot één vereenigd zijn.

kleurenrollen, noemt de drukker soms zijn stel reserve-rollen, indien hij dit paar rollen uitsluitend bestemt voor 't drukken met anderen dan zwarten inkt. Zie ook onder *rollen*.

kleurenvorm, zie *pas-* of *sluitvorm*.

kleurfilter, een lichtfilter van gekleurd glas of bestaande uit een bakje, gevuld met gekleurde vloeistof. Een dergelijke filter plaatst men vóór de lens van het fotografietoestel bij het vervaardigen van de verschillende platen, benoodigd voor drie- of vierkleurendruk-cliché's. Voor driekleurendruk (in boekdruk) heeft men noodig drie cliché's, n.l. een voor de roode, de gele en de blauwe partij; voor vierkleurendruk

bovendien nog een voor de zwarte partij. Om de roode plaat te maken plaatst men voor de lens een groenen filter. Groen ontstaat door vermenging van blauwe en gele stralen, deze worden nu door den filter opgeslurpt, terwijl de roode stralen alleen worden doorgelaten. Van de gedeelten van het te reproduceeren origineel welke een roode kleur hebben ontstaat zoodoende een negatief, waarvan een autotypie wordt vervaardigd. De blauwe plaat verkrijgt men met behulp van een oranje-rooden filter. Oranje is rood en geel; de roode en gele stralen worden dus geabsorbeerd en de blauwe alleen doorgelaten. Voor de gele plaat maakt men gebruik van een blauw-violetten filter. Violet is blauw en rood, zoodat dus de blauwe en roode stralen worden opgezogen en de gele alleen worden doorgelaten. Om de zwarte plaat, benoodigd voor vierkleurendruk, te vervaardigen bezigt men een gelen filter.

kleurhouden, het met dezelfde hoeveelheid inkt bedrukken van elk exemplaar van eene oplaag. De eene afdruk mag dus niet vaal, de andere weer overvloedig van inkt voorzien zijn. De drukker regelt den inkttoevoer door 't stellen en verstellen van den inktbak. Vooral wanneer 't betreft boekwerk, meer dan één vel druks beslaande, is kleurhouden een eerste vereischte. Zie ook *kleurvel.*

kleurvel, een vel van een te voren afgedrukten vorm, tot hetzelfde boek behoorende, door den drukker bewaard om den druk van het nieuwe vel (den nieuwen vorm) hiermede te kunnen vergelijken, opdat niet het eene vel druks in het boek schraler of vetter worde dan het andere.

kloosterschrift, zeker lettertype.

kneep, een soort gleuf aan weerszijden van den rug van het ingenaaide boek, waaraan het dekbord wordt vastgelegd, om het openslaan van het gebonden boek te vergemakkelijken. Om de kneep te verkrijgen zet men het genaaide boek, nadat de rug gelijmd en rond geslagen is, tusschen twee persplanken, doch zoodanig dat de rug tusschen de plankjes uitsteekt, in de pers, waarna deze stevig aangedraaid wordt. Met een hamer wordt de rug nog een weinig over de kanten der plankjes heengeslagen.

Het rondmaken van den rug, benevens de kneep, kunnen ook machinaal geschieden n.l. met boekenrondzetmachine en kneepmachine.

kneepmachine, boekbindersmachine voor het langs machinalen weg aanbrengen der kneep in het te binden boek. Zie verder onder *kneep*.

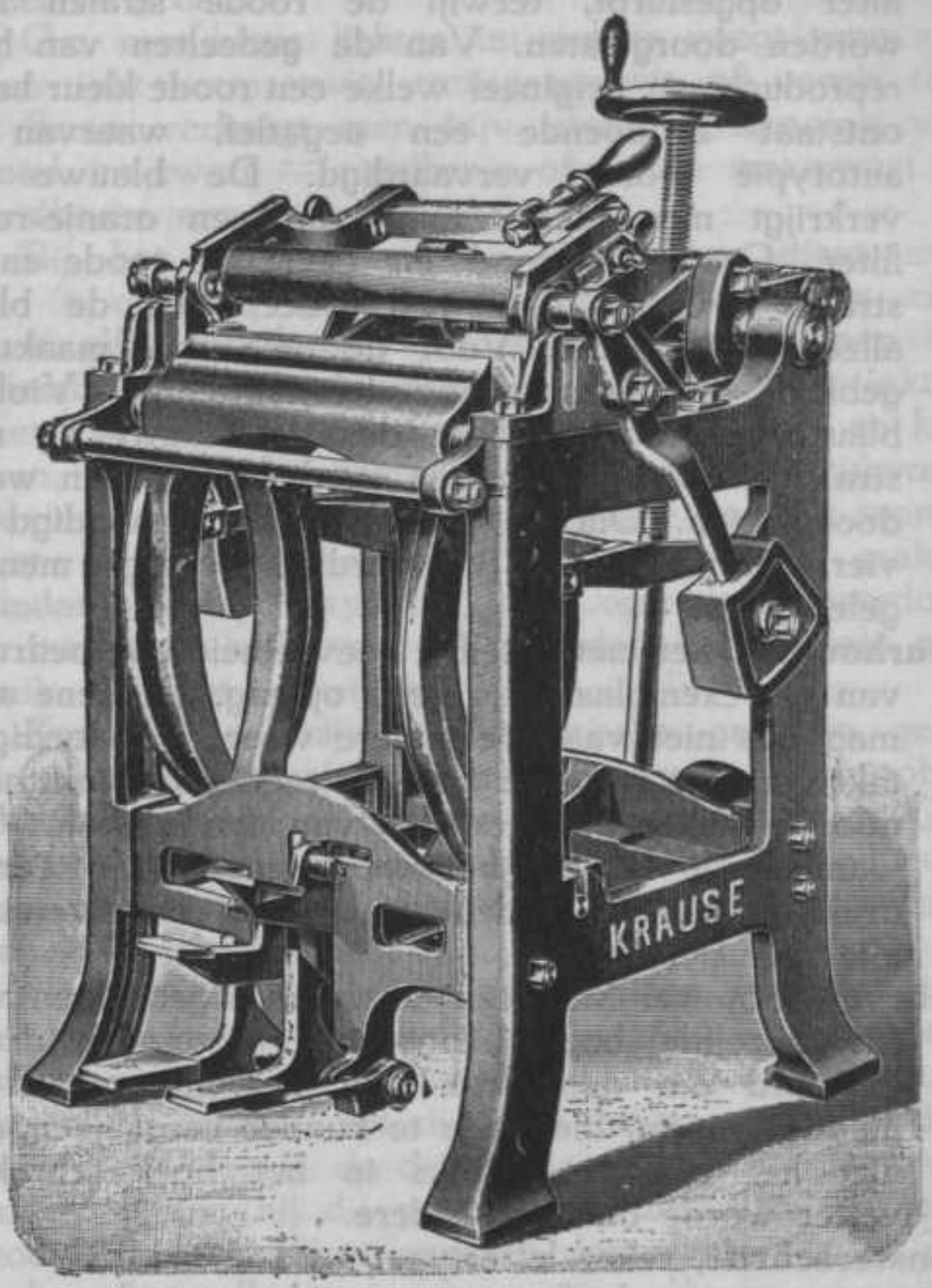

Kneepmachine.

knepen of **afpersen,** het persen van het boek, nadat de rug is gerond, tusschen twee persplanken, om een kneep te krijgen. Zie verder onder *kneep*.

kniehefboom-autotypiedrukpers, proefdrukpers voor zincografische inrichtingen met zeer groot drukvermogen

(35000—85000 K.G.). Speciaal gebouwd voor het drukken van groote autotypieën.

knop of **gies,** het overtollige gietsel, onder aan de pas-gegoten letter, dat afgebroken dient te worden. Bij de nieuwere lettergietmachines (compleetmachines) doet echter de machine dit werkje zelf. Zie ook *compleet-gietmachine*.

kobaltblauw, buitengewoon duurzame boekdrukinkt, bestaande uit een verbinding van kobaltoxyduul en toonaarde-hydraat. Wordt wegens zijn hoogen prijs weinig gebruikt.

koef (ק), hebreeuwsche *k*.

kolom, het zuilvormige gedeelte van eene bladzijde, welke in twee of meerdere gedeelten (bijv. bij een courant) verdeeld is.

kolomgalei, zie onder *galei*.

kolomlijn, afscheidingslijn tusschen de kolommen van een courant of boekwerk. Hiervoor bezigt men in 't laatste geval gewoonlijk gewone haarlijnen (zie aldaar) doch in 't eerste geval meestal speciaal daarvoor vervaardigde lijnen, waaraan aan weerszijden zooveel wit voorkomt, dat deze lijn direct tusschen de kolommen kan worden geplaatst en dus 't plaatsen van interlinies aan weerszijden overbodig is geworden. Zulke kolom-lijnen bevorderen de stevigheid van den vorm en 't vlugge inelkaar zetten der courantpagina's, twee factoren voor een dagblad vooral van groot gewicht. Ongerechtigheden door 't overelkaar schuiven der aan weerszijden der lijn geplaatste interlinies zijn mede hierbij buitengesloten.

kolomtitel, opschrift of hoofd van een kolom druks. Zie ook *kolom*.

koloriet, kleurmenging, het mengen der verf, om voor-werpen in hunne natuurlijke kleuren weer te geven.

König, J. F. G., uitvinder der snelpers, in vereeniging met A. F. Bauer, omstreeks 1810. (Zie fig. pag. 128.)

koningswieltje of **ronselaar,** tandwieltje, bestemd om den inktcylinder van een snelpers een draaiende beweging te geven. De tanden van dit wieltje grijpen èn in de tandreepen van het drukfundament èn in de tanden van het tandwiel van den inktcylinder.

kooienbak, bergplaats voor de vroeger gebruikelijke houten kooien (zie ook onder *kooien en schenen*).

kooien en schenen, ijzeren werktuigen, dienst doende om

den vorm vast te maken. Voorheen, misschien thans nog op een enkele drukkerij, bezigde men wigvormige houten kooien en schenen, welke aan den eenen kant breed uitliepen; met behulp van een dresseerhamer werden dan de kooien tusschen genoemden scheen en raam gedreven.

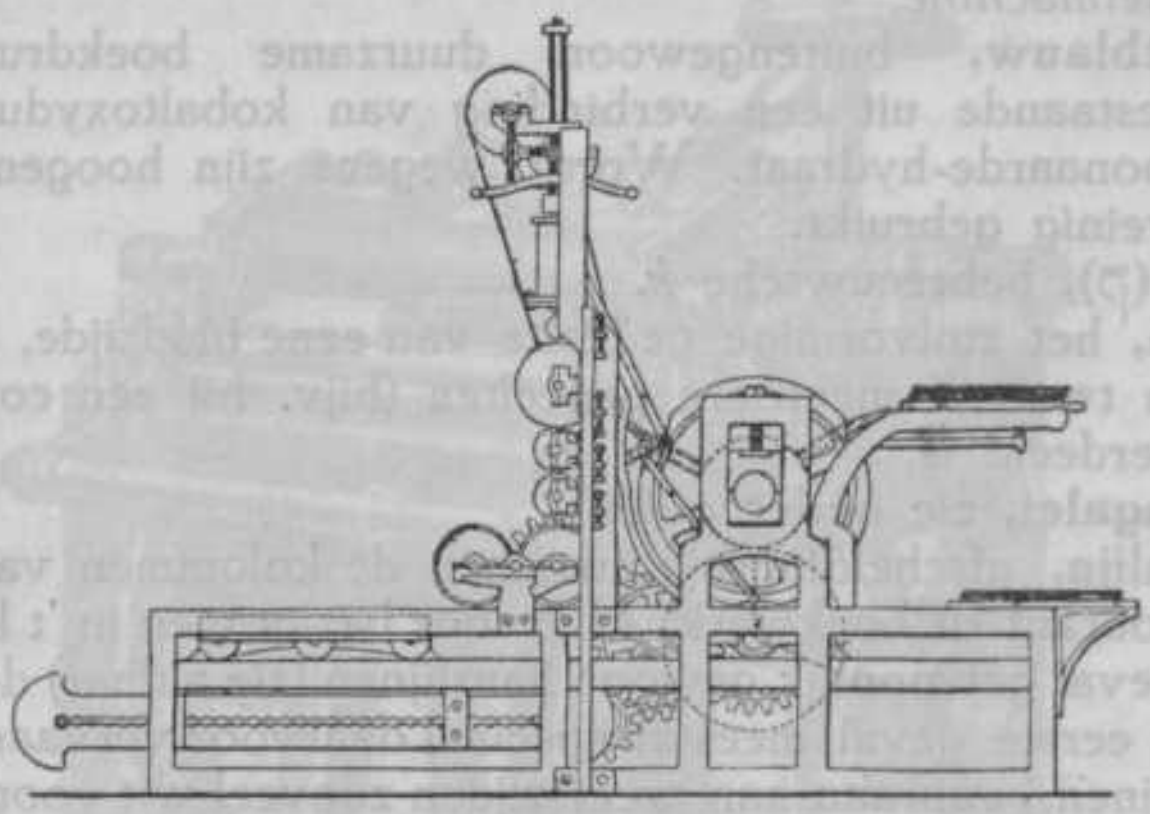

De eerstgebouwde snelpers van J. F. G. König.

kooiensleutel, ijzeren of stalen voorwerp waarmede men de ronde ijzeren kooien opdraait (zie verder onder *kooien en schenen*).

Hempel's kooien en marinonischenen.

kop, (bijv. van courant of tijdschrift) de naam van het blad, abonnements- en advertentieprijzen, enz. bevattende.

kopcijfer of **hoofdcijfer,** zie aldaar.

kop-drukmachine, boekdrukpers, speciaal ingericht voor het drukken van koppen in kantoorboeken.

koperbrons, zie onder *bronspoeder*.

koperbrons, deze kleur ontstaat door menging van karmijn met vermiljoen en pruisisch blauw.

koperdraad, zie onder *draad voor hechtmachines.*

koperdrukmachines, hand-, snel- en rotatiepersen, de laatsten speciaal gebouwd om kopergravures geheel machinaal, op groote schaal te vermenigvuldigen. De bewerking geschiedt in 't kort ongeveer als volgt: Van de langs fotografischen weg verkregen afbeelding wordt op

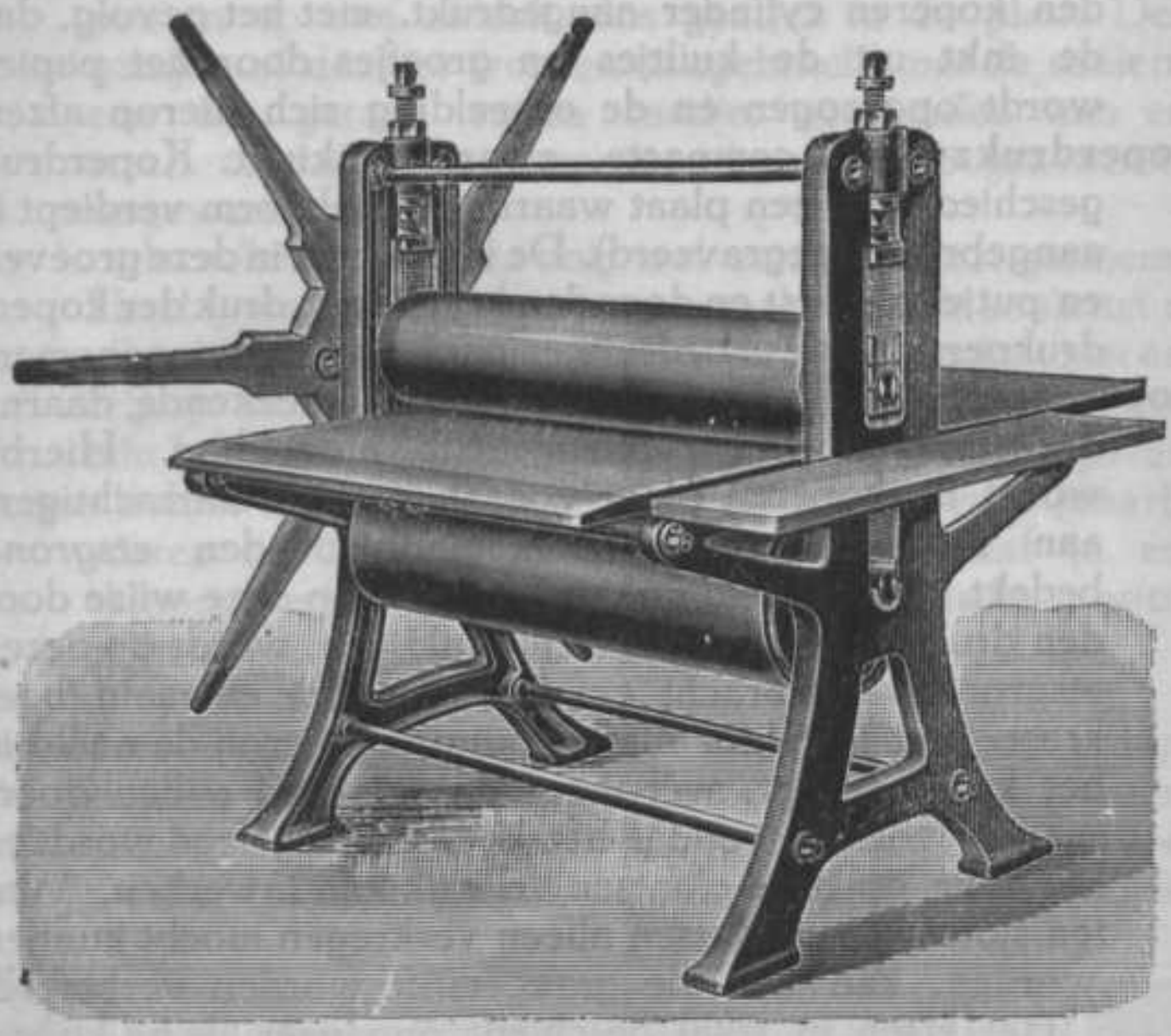

Kleine koperdrukpers voor handbeweging.

een bizonder soort kooldrukpapier een negatieve afdruk vervaardigd, daarna (bij rotatiedruk) op een uiterst gladden koperen cylindermantel geplakt en met zuren geëtst, zoodanig dat al de details verdiept in het koper zijn weergegeven. De donkere en lichte partijen komen hier dus voor in den vorm van diepe of ondiepe kuiltjes of putjes in den koperen cylinder. Wanneer de afbeelding voldoende geëtst is, wordt de koperen cylindermantel, welke een dikte van $\pm$ 6 mM. heeft, over een zich in de pers bevindenden stalen cylinder geschoven en vastgezet. Het inkt aanbrengen geschiedt door een met fluweel overtrokken

specierol, die de zeer dunne inkt over den cylinder verspreidt en alle groefjes en putjes welke de afbeelding vormen hiermede vult. Een slap, stalen mes *(rakel)*, over de geheele lengte tegen den cylinder aanliggende, scheert als 't ware den overtolligen inkt van den cylinder, de verdiepte afbeelding blijft echter van inkt voorzien. Het te bedrukken papier, op een z.g. *druktrommel* aangebracht, wordt nu zeer sterk tegen den koperen cylinder aangedrukt, met het gevolg, dat de inkt uit de kuiltjes en groefjes door het papier wordt opgezogen en de afbeelding zich hierop afzet.

koperdrukzwart, compacte, zware drukinkt. Koperdruk geschiedt van een plaat waarin de drukvorm verdiept is aangebracht (gegraveerd). De inkt wordt in deze groeven en putjes geperst en door den krachtigen druk der koperdrukpers door 't te bedrukken papier daaruit opgenomen.

koperets, een met een etsnaald op koper geteekende, daarna door middel van zuren geëtste afbeelding. Hierbij wordt de koperen plaat vooraf met een harsachtigen, aan het salpeterzuur weerstandbiedenden *etsgrond* bedekt. De afbeelding, welke men op deze wijze door den druk wenscht te vermenigvuldigen, wordt op dezen etsgrond aangebracht en daarna met de etsnaald ingekrast. Het is echter niet noodig dat hierbij de naald in het koper dringt, wèl moet de etsgrond geheel doorsneden worden, zoodat het koper blootgelegd wordt en het zuur op deze plaatsen vrijelijk kan inwerken. Wat ten slotte niet met etsen alleen verkregen mocht kunnen worden, kan met de graveerstift worden verbeterd.

Het etsen in staal geschiedt ongeveer als bij koper, doch met andere etsmiddelen. Het drukken geschiedt op een plaatdrukpers.

kopergalvano, zie onder *galvano*.

kopergravure en staalgravure, methode waarbij de teekening in de koperen of stalen plaat wordt gegraveerd en daarna op plaatdrukpers gedrukt. Voor dit aanbrengen der afbeelding in de koperen of stalen plaat gelden verschillende methoden, zooals:

de *graveer-* of *lijnenmanier*, waarbij de geheele teekening met de graveerstift in de blanke plaat wordt uitgestoken, nadat men haar vooraf daarop heeft ontworpen. De plaat is ten dien einde met een mengsel van witte was, pek en mastik bestreken en door middel van een brandende kaars zwart gemaakt.

De op dezen grond aangebrachte afbeelding wordt met een scherpe stalen naald overgetrokken, zoodat de punt der naald even in het koper dringt. Is de grond nu met terpentijn weggewasschen dan staat de afbeelding gekrast in de plaat en kan het eigenlijke graveeren een aanvang nemen;

de *punteermanier*, waarbij de teekening gevormd wordt door meer of minder dicht bij elkaar staande punten op den afdruk, dus gaatjes in de plaat. Deze gaatjes of deukjes worden aangebracht met de roulette, een fijn getand stalen raadje, verbonden aan een steel, terwijl daar waar noodig, met de graveerstift nagewerkt wordt;

de *schraapmanier*, ook wel *zwarte kunst* genoemd. Hierbij wordt de plaat ruw gemaakt met de roulette, de afbeelding hierop aangebracht, de witte partijen met een scherp stalen voorwerp weggeschraapt en de halftinten min of meer ruw gelaten. Zie verder onder *koperets*.

koperlichtdruk, een soort helio- of fotogravure waarbij echter de koperen plaat door een, vooraf in een chloorzilverbad geprepareerd, fotografisch positief geëtst wordt. Zie ook *heliogravure*.

kopkerf, zie onder *kerf*.

koplijst of **entête**, de boven een nieuw hoofdstuk aangebrachte versiering, die echter steeds in overeenstemming dient te zijn met den tekst; bij lichte lettertypen worden ze dus licht en bij zwaardere (vettere) soorten zwaarder genomen. De vorm van de koplijst behoort rechthoekig te zijn, wil men het aspect der pagina niet bederven. De ruimte tusschen koplijst en eerste rubriekregel mag nimmer grooter zijn dan den boven de koplijst vrijblijvenden papierrand.

koppelletter, zie *ligament*.

kopperfeest, de feestelijke viering van den *koppermaandag* (zie aldaar), gewoonlijk op den avond van dien dag.

kopperfooi, zie *koppergeld*.

koppergeld, de gezamenlijke fooien, ontvangen bij het rondbrengen van den *kopperkalender* (zie *koppermaandag*).

kopperkaart, nieuwjaarswensch (bij gebrek aan een kalender)

van de drukkersgezellen aan de leveranciers en klanten van hunne respectievelijke patroons. (Zie ook onder *koppermaandag*.)

kopperkalender, zie onder *koppermaandag*.

koppermaandag, koppertjesmaandag of **verloren Maandag,** de tweede Maandag in het nieuwe jaar, in Gelderland *raasmaandag* geheeten. In Duitschland *blaue Montag* en in Engeland *lost Monday*; lost = verliezen, lorn = verloren, ook daar dus *verloren Maandag*. Vroeger een dag die gewijd was aan vreugde en uitgelatenheid, zooals blijkt uit bovenstaande benamingen. Tegenwoordig de dag waarop boek- en steendrukkers fraaie kalenders aanbieden aan hunne klanten. Volgens sommigen staat het eerste lid van het woord koppermaandag in verband met koppelen (vergelijk 't Zuid-Nederl. koppeldag: een op een anderen volgenden feestdag; een feestdag, welke een Zondag voorafgaat of volgt), omdat de feestelijke Maandag onmiddellijk volgt op een Zondag, en wel op den eersten Zondag na Driekoningen. Volgens anderen, en met meer grond, afgeleid van *coppe*, kop, drinkbeker; *copperen*, elkaar den kop (den drinkbeker) toebrengen; *copperckens*, gildebroeders. De tweede Maandag in het jaar, die op vele plaatsen van Nederland en ook in Duitschland en Engeland door sommige handwerkslieden, inzonderheid door de boekdrukkersgezellen, als een feestdag wordt gevierd en daarom ook *verloren Maandag* of ook wel *raasmaandag* geheeten.

kopregel of **hoofdregel,** zie aldaar.

kopsnede, de bovenste snee van het boek.

kopwit, zie onder *formaat maken*.

kopij, handschrift, bestemd voor de pers, d. w. z. bestemd om vermenigvuldigd te worden door middel van de boekdrukpers. Zie ook *copie*.

kopijrecht, zie *copierecht*.

korf, bergplaats van de matrijzen bij de Typograph-zetmachine. Zie de afbeelding bij *typograph*.

korn-autotypie, eigenlijk **korrel-autotypie,** waarbij inplaats van een lijnenraster, van een *korrelraster* gebruik gemaakt is. Een korrelraster is, in tegenstelling met een lijnenraster, met willekeurig gerangschikte punten voorzien. Zie verder onder *autotypie*.

kornraster, zie onder *korn-autotypie*.

korrel-autotypie, zie *korn-autotypie*.

korrelraster, zie onder *korn-autotypie.*

korte vinger, zie onder *matrijzentransporteur.*

Koster of **Coster (Laurens Janszoon),** uitvinder der boekdrukkunst (Haarlem, omstreeks 1423), d. w. z. van de kunst, met behulp van losse letters boeken te drukken. Zooals bekend, drukte men voor dien reeds met behulp van in plankjes of blokjes gesneden teksten (zie *blokdruk*).

In den aanvang werd de drukkunst in 't geheim beoefend, onder den vorm van handel in geschreven

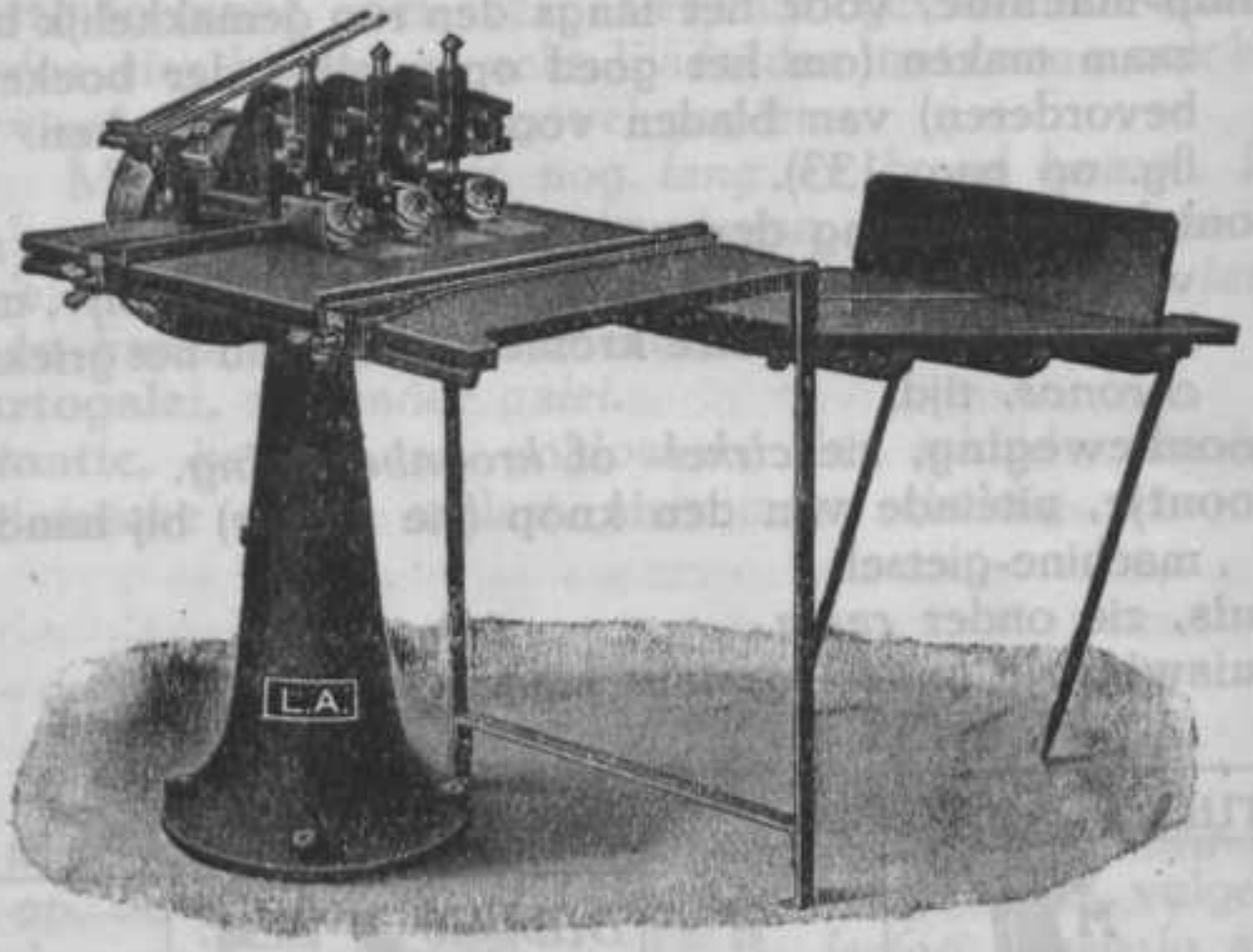

Krimpmachine voor het losbladig boeken-systeem.

boeken, de eenige die men in die dagen kende. De gedrukte exemplaren werden zooveel mogelijk in overeenstemming gebracht met de geschreven werken en dan met groot voordeel als handschrift verkocht. Vandaar waarschijnlijk, dat omtrent 't juiste tijdstip van de uitvinding en zelfs omtrent den uitvinder verschil van meening bestaat.

koude kleuren, blauw, violet, blauwgroen, bruin, zwart en verder alle kleurnuances door vermenging van genoemde kleuren met wit of andere kleuren verkregen. Zie ook *warme kleuren.*

krant, courant (zie aldaar).

kraplak, roode boekdrukinkt, tamelijk licht-echt. Wordt soms gebruikt bij drie- of vierkleurendruk en kan

gevernist worden. Voor de bereiding werden vroeger gebezigd de wortels der meekrapplant, thans wordt deze kleur langs chemischen weg verkregen.

kras, het bovendrijvende taaie laagje metaal, vuil, enz. bij 't smelten van letter-, stereotypie- of zetmachine-metaal. Dit kras wordt met een geperforeerden lepel, *kraslepel* genaamd, afgeschept.

kraslepel, zie onder *kras.*

kremserwit, zie *cremserwit.*

krimpen of **inkrimpen,** zie onder *opvullen.*

krimp-machine, voor het langs den rug gemakkelijk buigzaam maken (om het goed openvallen der boeken te bevorderen) van bladen voor losbladige boeken. (Zie fig. op pag. 133).

kroniek, opsomming der voornaamste gebeurtenissen naar volgorde van tijd. In courant of tijdschrift bijv. muzikale kroniek, litteraire kroniek, enz.; van het grieksche *chronos,* tijd.

kroonbeweging, zie *cirkel-* of *kroonbeweging.*

kroontje, uiteinde van den knop (zie aldaar) bij hand- en machine-gietsel.

kruis, zie onder *raam.*

kruiswit, zie onder *formaat maken.*

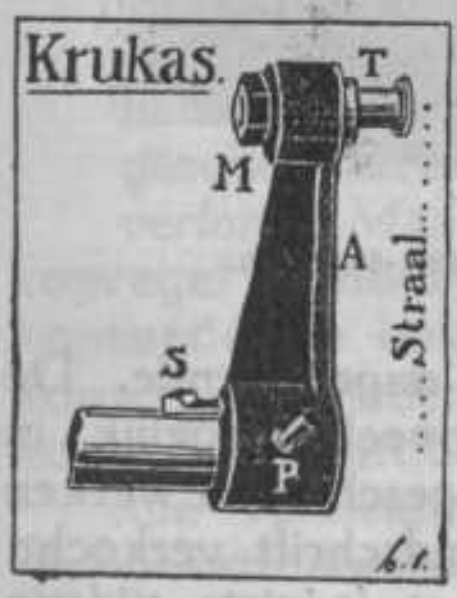

krukas-beweging, aanzetconstructie van het drukfundament van een snelpers waarbij de trekstang door een krukas heen en weer getrokken wordt.

krul-marmer, zie onder *marmeren.*

krijtmanier, zie *crayon-* of *krijtmanier.*

krijt-toestel, mechanisch pikeersel, methode Lankes & Schwärtzler, ook wel mechanische toestelmethode genaamd. Zie *mechanische toestelmethode.*

kubieke meter-teeken (M^3.), zie onder *teekens.*

kunstdrukpapier, sterk glanzend papier, bij uitstek geschikt voor 't drukken van geïllustreerde, voornamelijk met autotypieën versierde werken.

kunstmatige mineraalverven, zie onder *natuurlijke anorganische verfstoffen.*

kunstmatige organische verfstoffen, teerverven (zie aldaar).

kwadrantweegschaal, weegschaal ten gebruike bij het papieronderzoek (zie aldaar).

kwadraten, grootere stukjes wit (zie aldaar) om regels (uitgangen, zie aldaar) uit te vullen.

kwarto-formaat, het vel tweemaal gevouwen, zoodat dus vier bladen of acht bladzijden ontstaan; ook het vierde deel van eenig vel papier.

Men onderscheidt nog *lang* en *breed kwarto.* Bij 't eerste formaat heeft de pagina den kolomvorm en 't tweede is meer breed dan hoog. Zie ook *lang* en *breed octavo,* onder *octavo formaat.*

kwartogalei, zie onder *galei.*

kwitantie, bewijs van voldoening der schuld; van het fransche *quitte,* ontlast, niets meer schuldig.

L

L., *liter,* kan, kop (inhoudsmaat). — **l. a.,** *loco allegato,* op de aangehaalde plaats. Ook: *lege artis,* volgens de regelen der kunst. — **L. B.,** *lectori benevolo,* aan den welwillenden lezer. Ook: *Liber Baro,* baron, vrijheer (titel). Op titels van boeken, ook: *Lugduni Batavorum,* de stad Leiden. — **l. c.,** *loco citato,* op de aangehaalde plaats. — **L. D.,** *laus Deo,* God lof (opschrift op oude schuldrekeningen). — **L. D. S. P.,** *laus Deo salus populo,* aan God zij lof en aan het volk heil. — **L. gr.,** *livre gros,* een pond Vlaamsch (muntstuk). — **l. k.,** *laatste kwartier* (gestalte der maan). — **ll.,** *laatstleden.* — **L. L. D.,** *legum doctor,* doctor in de rechten. — **L. O.,** *lager onderwijs.* — **Lr.,** *lire,* Italiaansch geldstuk. — **L. S.,** *lectori salutem,* heil den lezer. Ook: *loco sigili,* in plaats van het zegel. — **L. st.,** *livre sterling,* een pond sterling (Engelsche muntvoet). — **Ltd.,** *limited,* met beperkte verantwoordelijkheid der aandeelhouders.

L, als romeinsch cijfer = 50.
Labda (Λ, λ), grieksche *l*.
label, hangadres.
lak-inkten of **lakverven**, transparante drukinkten, soms uit natuurlijke organische verfstoffen, doch in den laatsten tijd gewoonlijk uit teerverfstoffen bereid. Teerverfstoffen worden langs chemischen weg gewonnen uit steenkoolteer. Het wordingsproces van lakverven berust in hoofdzaak op de overbrenging der in water, alcohol, zuren of zouten oplosbare organische verfstoffen in een niet of zeer moeilijk oplosbaren vorm.
lakverven, zie *lak-inkten*.
lamed (ל), hebreeuwsche *l*.
lampenroet, grondstof voor drukinkt-fabricatie; wordt verkregen door het verbranden van oliën en vetten in speciaal geconstrueerde lampen, voorzien van platte branders, waarop knievormige buis. Zie verder onder *grondstoffen voor drukinkt-fabricatie*.
lange vinger, zie onder *matrijzentransporteur*.
lang kwarto, zie onder *kwarto formaat*.
lang octavo, zie onder *octavo formaat*.
Lankes & Schwärtzler-pikeersel, mechanische toestelmethode, krijt-toestel. Zie onder *mechanische toestelmethode*.
Lanston's monotype, zie *monotype*.
lapidairschrift, in steen geschreven letters. Hiervan is waarschijnlijk afkomstig de benaming van zekere lettersoort *lapidar* of *lapido*, ook wel *steenletter* of *steenkapitalen* geheeten. Het latijnsche *lapis* beteekent steen.
lapidar, zie onder *lapidairschrift*.
lapido, zie onder *lapidairschrift*.
lazuur, hoogblauw; lazuursteen, latijnsche benaming *lapis lazuli*.
lederen distributierol, zie onder *rollen*.
lederpapier, imitatie leder, hoofdzakelijk gebezigd voor het beplakken van den cartonnen boekband.
legeering, mengsel waaruit drukletters worden vervaardigd, n.l. ± $^2/_3$ tot $^3/_4$ lood en $^1/_3$ tot $^1/_4$ antimonium, met toevoeging van een weinig tin.
legger, de bekleeding van den cylinder der snelpers, zoowel als die van den degel der degelpers met papier en karton, bij de snelpers soms nog met een vilten doek of andere stof bovendien, heeft ten doel het zetmateriaal (letters, enz.) te beschermen tegen een

onzachte aanraking met den ijzeren degel of cylinder der pers. De samenstelling van een legger heeft echter bovendien zeer veel invloed op den kwaliteit van den druk, vandaar dat verschillende soorten drukwerk ook weer andere eischen aan den legger stellen. Slecht uitdrukkende gedeelten kunnen worden opgeplakt en te zwaar, te diep in 't te bedrukken papier dringende gedeelten in den legger uitgesneden, enz.

Al naar den aard van het drukwerk bedient de drukker zich van een zachten, middelmatigen of harden legger. De middelmatig harde legger wordt ook wel *normale legger* genoemd.

leggerklem, dient om den legger strak over degel of cylinder te spannen en vast te houden. Zie ook onder *legger*.

leggerpasser, meetwerktuig om de leggerdikte van een snelpers nauwkeurig te kunnen vaststellen.

leipziger hoogte, letterhoogte op 66 Didot-punten.

lengteplaatjes, zie *corps- en lengteplaatjes.*

letterbeeld, de verheven afbeelding van een letter op het letterstaafje. Zie fig. op pag. 58.

letterbok, zie onder *bok.*

letterbord, gewoonlijk met ingelaten treklijsten, om kromtrekken te voorkomen, en van grenen- of eikenhout vervaardigd bord. Dient om 't zetsel op te bewaren.

lettercorps (-corpus), zie *corpus.*

lettercorrectie, verbetering in drukproeven, welke zich bepaalt tot het veranderen van letters, bijv. een a voor een o, enz.

letterdikte, de dikte van het letterstaafje, gemeten van zijkant tot zijkant. Zie fig. op pag. 58.

letterdruk, afdruk van de letter, in tegenstelling met afdruk van het gestereotypeerde zetsel.

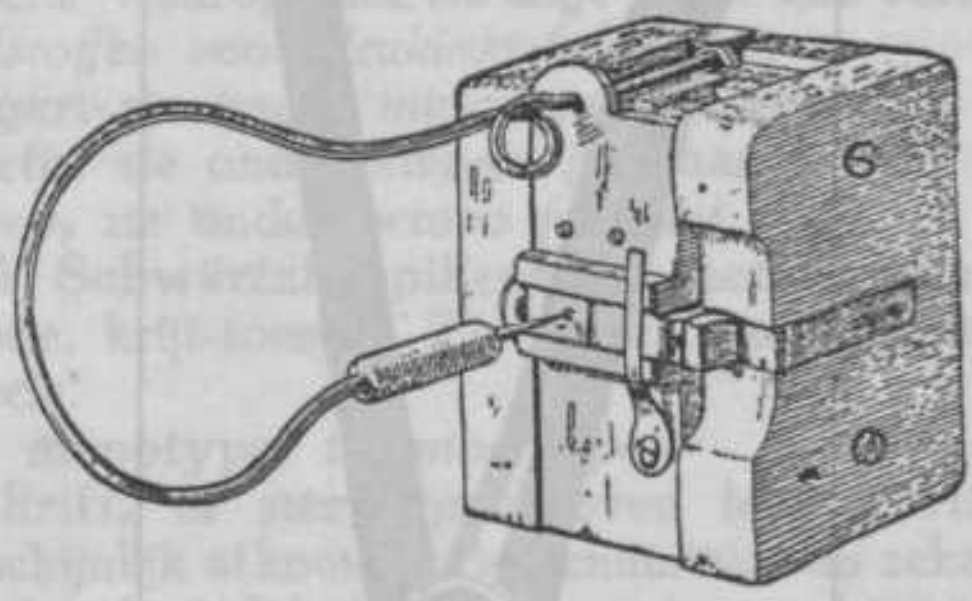

Handvorm voor 't lettergieten.

lettergieten, het vervaardigen van uit metaal gegoten drukletters. Lettermetaal is een amalgama van lood, antimonium en tin, waaraan soms nog een weinig koper wordt toegevoegd.

Tot in 't begin der 19e eeuw was 't lettergieten uitsluitend handwerk, na dien construeerde o. a. Bruce (New-York 1838) een machinetje voor handbeweging, welke poging door een reeks verbeterde uitvindingen gevolgd werd, totdat de z.g. *compleet-gietmachine* aan de markt gebracht werd, een machine die de letter kant en klaar aflevert. Bij alle voorgaande gietvormen en gietmachines diende men de gegoten letters

nog eenige bewerkingen te doen ondergaan, zooals 't afbreken van den knop (zie aldaar), afkrabben, afschuren, of afschaven van scherpe kanten of braampjes, enz. De productie van een handgieter was gemiddeld drie duizend letters per dag, d. w. z. onafgewerkte letters, terwijl de compleet-gietmachine wel twintig tot vijfentwintig duizend stuks geheel gereed aflevert. Van grootere lettersoorten een kleiner aantal omdat deze meer tijd voor afkoelen behoeven. Zie ook onder *gietvorm*.

lettergieter, zie onder *lettergieten*.

lettergieterij, fabriek waar zoowel letters als alle ander zetmateriaal vervaardigd wordt. Zie ook onder *lettergieten*.

lettergietmachine, zie onder *lettergieten*.

letterhaak, boekbinderswerktuig, waarin de letters worden gerangschikt en vastgekneld, alvorens ze op den boekband af te drukken (in te persen).

letterhel, gebroken letters en spaties, zie ook *helspecie*.

letterhoogte, de hoogte (men zou ook kunnen zeggen lengte) van de gegoten drukletter, gemeten van voet tot drukvlak. Zie fig. op pag. 58. Hoewel de letterhoogte van vele drukkerijen verschillend is, zoo behoort zij toch voor alle op een drukkerij aanwezige lettersoorten precies gelijk te zijn. Men onderscheidt, behalve de eigen- of basterd-hoogten de volgende officiëele hoogten, uitgedrukt in Didot-punten:

Frankfurter hoogte	68
Auer hoogte	68
Strassburger hoogte	$67^1/_2$
Russische hoogte	$66^3/_4$
Leipziger hoogte	66
Lyonner hoogte	66
Hollandsche hoogte	66
Belgische hoogte	63
Oostenrijksche hoogte	63
Hongaarsche hoogte	63
Duitsche hoogte	$62^2/_3$
Spaansche hoogte	$62^2/_3$
Italiaansche hoogte	$62^2/_3$
Fransche hoogte	$62^2/_3$
Engelsche hoogte	62
Amerikaansche hoogte	62

In ons land komt hoofdzakelijk Hollandsche en Fransche hoogte en een enkele maal Engelsche hoogte voor.

letterkast, zie *kast.*

letterkastplaatje, metalen lijstje, soms voorzien van micaglas. Deze plaatjes worden bevestigd over de op de letterkast geplakte etiketten, vermeldende de lettersoort en soms ook nog den naam van de lettergieterij en de plaats waar de kast dient geborgen.

lettermetaal, letterspecie, zie aldaar.

letterpolis, staat of tabel, de geëvenredigde verhouding van het benoodigde aantal letters aangevende, welke de lettergieter volgt bij het uitvoeren van eene bestelling van een bepaald aantal kilogrammen letter. Zooals begrijpelijk is dit voor iedere taal verschillend, aangezien bijv. in 't Italiaansch de i en o en in 't Fransch de a, i, l, p, q en s veelvuldiger voorkomt dan in 't Nederlandsch.

letterrollen, zie onder *rollen.*

letterschuier, breede, platte borstel, dienende om het zetsel (de pagina's) van stof te reinigen.

letterserie, een lettersoort in al haar verschillende corpsen of graden, bijv. 6, 8, 10, 12, 14, 16, 20, 24, 28 punten, enz.; van het latijnsche *serie*, de reeks, rij, getallenreeks.

letters keeren, zie *blokkeeren.*

letterspecie, het metaal waarvan de drukletters vervaardigd worden, n.l. een mengsel bestaande uit $\pm$ $^2/_3$—$^3/_4$ lood en $^1/_4$ tot $^1/_3$ antimonium, met toevoeging van een weinig tin.

letterspijs, zie *letterspecie.*

letterstof, letterspecie, zie aldaar.

letters trekken, letters halen uit ander zetsel. Wanneer de zetter onder 't zetten bemerkt dat van eenige lettersoort één of meerdere letters momenteel ontbreken en hij toch, om de een of andere reden, beslist deze soort dient te gebruiken, dan leent hij zoolang de bewuste letters uit ander zetsel; hij „trekt" die letter uit dat zetsel en zet daarvoor dan een andere letter, van dezelfde soort (omgedraaid) voor in de plaats.

lettertype, zie *type.*

lettervleesch, zie onder *vleesch.*

letterwit, zie onder *wit.*

letterzetten of kortweg **zetten**, zie aldaar.
letterzetter of **typograaf**, zie onder *zetter*.
levende dierenriem-teekens, zie onder *dierenriem-teekens*.
lexicon, woordenboek.
lezen, het nazien van de proeven door den corrector wordt soms wel lezen genoemd. Bijv. in dezen zin, „zijn deze pagina's reeds gelezen" beteekent gelezen: gecorrigeerd door den corrector. „Zijn deze pagina's reeds gecorrigeerd" zou n.l. ook kunnen beteekenen: heeft de zetter de door den corrector aangeteekende veranderingen reeds in het zetsel aangebracht? Indien de zetter eventueele fouten zelf tracht op te sporen door met de copie in de hand (of door een ander voorgelezen) het zetsel te controleeren, spreekt men ook van *op 't lood nalezen* en niet van corrigeeren. Lezen kan ook beteekenen het voorlezen van de copie door den copie-lezer, den helper van den corrector.
lias, zie onder *liasveter*.
liasveter, rijgsnoer, veter, een bundel aaneengeregen papieren. Op drukkerijen heeft men de gewoonte van elke afgewerkte bestelling minstens één exemplaar te bewaren, hierop wordt datum van aflevering en prijs genoteerd, gewoonlijk worden deze afdrukken voorloopig aan een z.g. liasveter geregen. De geheele verzameling wordt kortweg *lias* genoemd, ook zelfs wanneer het rijgen aan een veter achterwege is gebleven.
libel (fransch *libelle*), boekje; inzonderheid smaad-, schot- of schimpschrift (*libellus famosus*); van 't latijnsche *libellus*, een klein geschrift. Hiermede houdt waarschijnlijk verband de benaming van zekere randversiering; de z.g. *libellenrand* of *libellenornamenten*, welke zich bizonder leenen voor 't formeeren van randen en randjes voor omslagtitels van de kleinere boekformaten, enz.
libellen-ornamenten, zie onder *libel*.
libellenrand, zie onder *libel*.
libretto, de tekst van opera of operette.
lichtblauw, zie onder *blauw*.
lichtdruk, ook wel *fototypie*, *alberttypie*, *kallotypie* of *lijmdruk* genaamd. Hierbij wordt een door fotografie verkregen beeld, door zonlicht op eene laag gelatine (lijm en chroomzuur kalium) overgebracht en hiervan kunnen in verharden toestand, afdrukken worden

vervaardigd in steendruk- of speciaal daarvoor vervaardigde pers (lichtdrukpers). Zie ook *alberttypie*.

lichtechte inktsoorten, inkten die aan zonlicht kunnen worden blootgesteld zonder te verbleeken.

lichte partijen, de minder zwart, „licht-afdrukkende" gedeelten van eene gravure.

lichtgroen, zie onder *groen*.

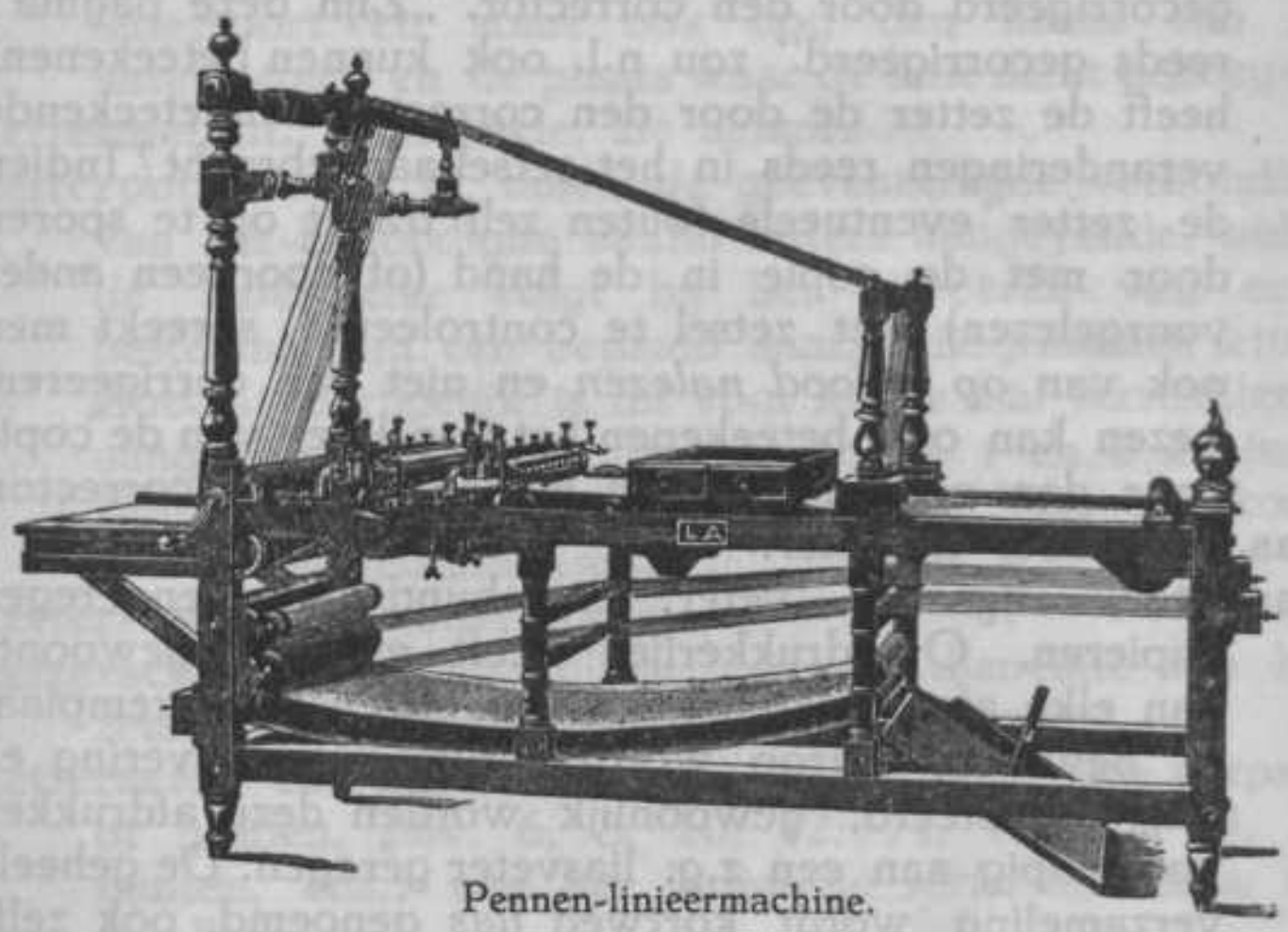

Pennen-linieermachine.

ligament (te onderscheiden van *ligatuur*), een dubbele letter, koppelletter, als ff, fi, fl, ffi, ffl; van het latijnsche *ligare*, binden. De lettergieter levert deze letters aan één stuk om het afbreken van het overhangende puntje der f te voorkomen.

ligatuur (te onderscheiden van *ligament*), de verbinding, de verlenging der noten (muzieknoten) van de eene maat in de andere; van het latijnsche *ligare*, binden.

likrol of **aanslaander,** zie aldaar.

liniatuur, de wijze van linieeren, bijv. van kantoorboeken.

linieeren, lijnen trekken; schrijfboeken, rekeningen, kantoorboeken, enz. van lijnen voorzien met behulp van eene *linieermachine*, zie aldaar.

linieermachine, machine voor het trekken van lijnen op rekeningen, nota's, kantoorboeken, enz. De machines zijn met 1, 2 of 3 inktgevingen in den handel, zoodat desgewenscht ook met meerdere kleuren tegelijk gelinieerd kan worden, bijv. de flauwlijnen

(schrijflijnen) lichtblauw en de koplijnen in rood, enz. Sommige linieermachines zijn alleen ingericht voor *doorloopende liniatuur*; de staande, afgebroken lijnen worden dan op de boekdrukpers gedrukt. De meeste soorten zijn echter ingericht voor *doorloopende* en *afgebroken liniatuur*. Het grootste verschil in constructie ligt echter in de manier waarop de lijnen getrokken worden, n.l. met behulp van pennen of met rollen.

Rollen-linieermachine.

Men onderscheidt daarom drie soorten n.l. de *rollen-linieermachine*, de *pennen-linieermachine* en de *gecombineerde pennen- en rollen-linieermachine*.

linieerwerk, tabellen, rekeningen, enz. met op een linieermachine getrokken lijnen inplaats van gedrukte.

linienschmuck, lijnversiering; een voor omstreeks twintig à vijfentwintig jaar geleden zeer in zwang zijnde, uit Duitschland ingevoerde typografische versiering, hoofdzakelijk bestaande uit lijntjes en krullen. Zie verder onder *vrije richting* of *vrije ornamentiek*.

linograph, een bepaald fabrikaat regel-zetmachine. Zie onder *zetmachines* en onder *regel-zetmachine*. Zie fig. op pag. 144.

linotype, een bepaald fabrikaat regel-zetmachine, uitgevonden door Ottomar Mergenthaler. Zie onder *zetmachines* en onder *regel-zetmachine*. Zie fig. op pag. 144.

literatuur of **litteratuur,** letterkunde, de gezamenlijke schriftelijke voortbrengselen der letterkunde; van het latijnsche *littera*, letter.

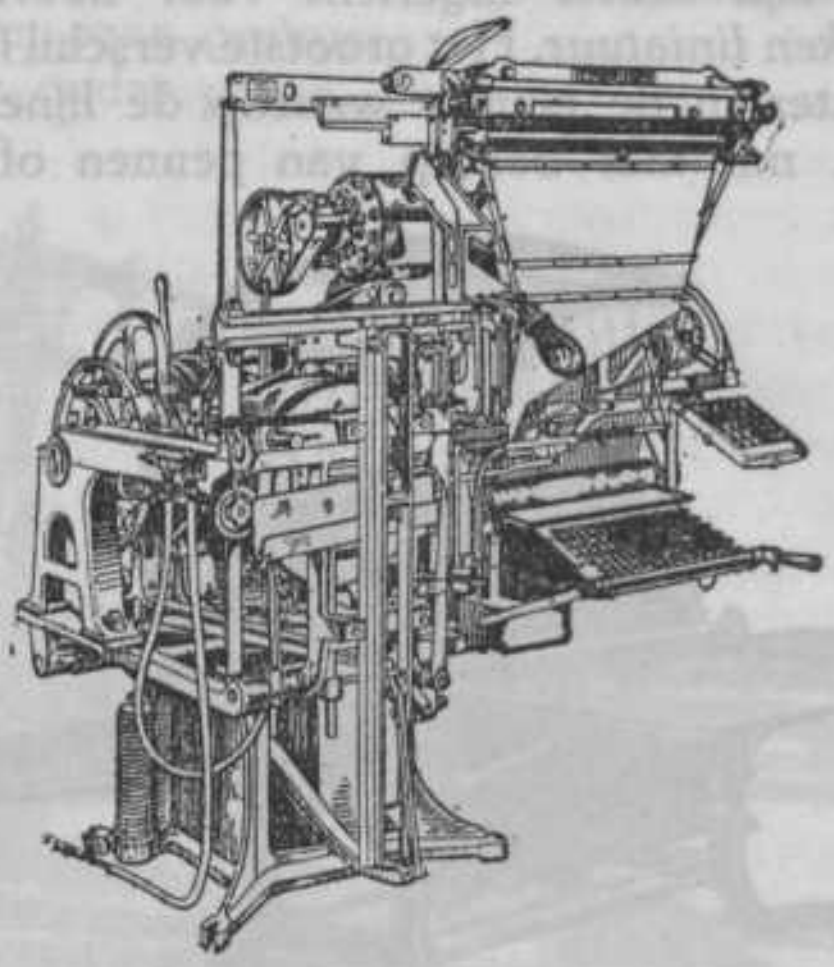

De linograph-zetmachine.

De linotype-zetmachine.

lithographie of steendruk, zie aldaar.
lithografische grondverf, bestaat uit een mengsel van was, oliezeep, roet, schellak en mastik. Gemengd met steendruk-inkt verkrijgt men een inktsoort geschikt voor 't maken van overdrukken. Zie ook onder *overdruk*.
lithografische handpers, zie *steendruk-handpers*.
lithografische snelpers, zie *steendruk-snelpers*.
lithografische steen, de Solenhofensche koolzure kalksteen, een zachte steensoort waarin de lithograaf zijn teekening graveert of waarop hij deze aanbrengt met krijtdrukinkt of lithografischen inkt, z.g. penneverf.
logotypen, de meestgebruikelijke lettercombinaties aan één stuk gegoten. Bedoeling hiervan was, de zetproductie van den handzetter te verhoogen. Sedert lang niet meer in gebruik.
loket of **regaal,** kastenhouder, kastenbergplaats, kastenrek.

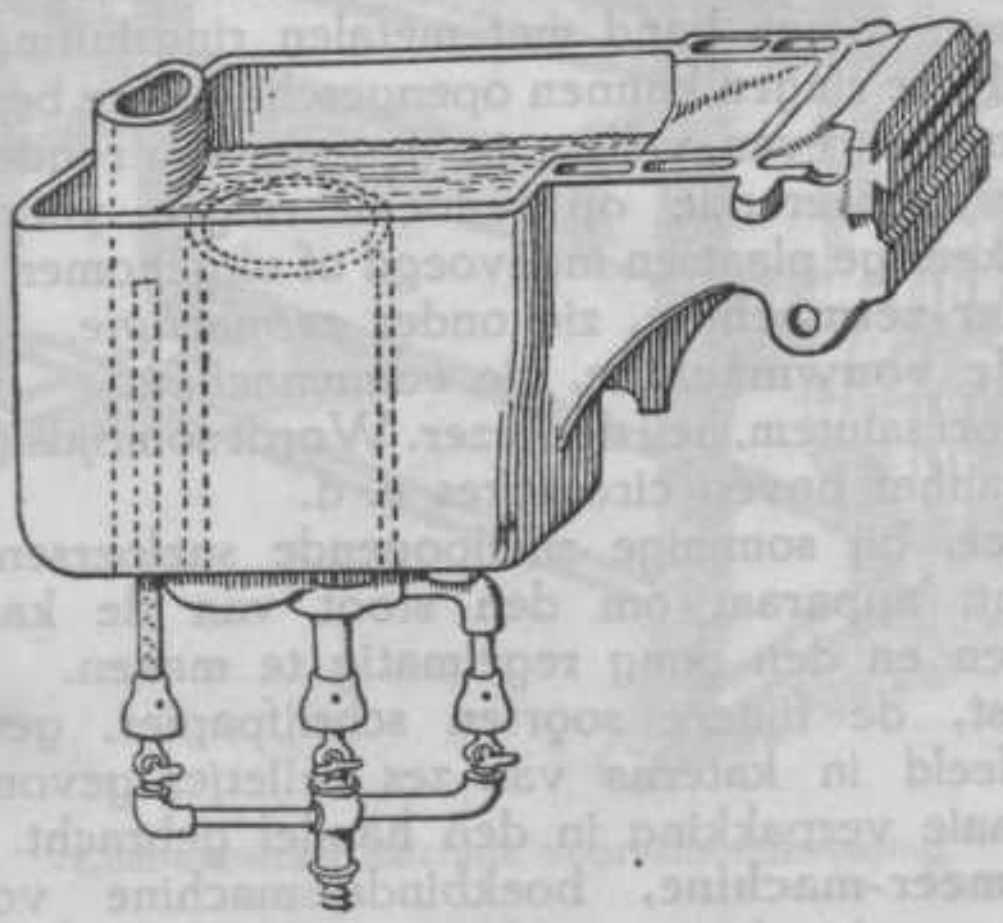

Lood- of metaalpot.

loodpot, bij zet- en gietmachine een pot waarin het zetmachine-metaal vloeibaar wordt gemaakt. Een pomp perst het metaal door een gleuf (gietmond) in den gietvorm. Zie ook onder *gietvorm*.
loodwit, zie *cremserwit*.
loog, waschmiddel waarmede de drukvorm gereinigd kan worden; bestaande uit een mengsel van zeep, potasch, soda en water.

loogbak, vormenwaschbak, waarin de afgedrukte vormen gereinigd, d. w. z. de op den drukvorm achtergebleven drukinkt met behulp van loog of eenig ander waschmiddel verwijderd wordt.

loogborstel, van paarden- of varkenshaar vervaardigd; dient voor 't reinigen, na 't afdrukken, van den drukvorm. Drukinkt laat zich 't gemakkelijkst verwijderen door loog of een speciaal hiervoor samengestelde pasta.

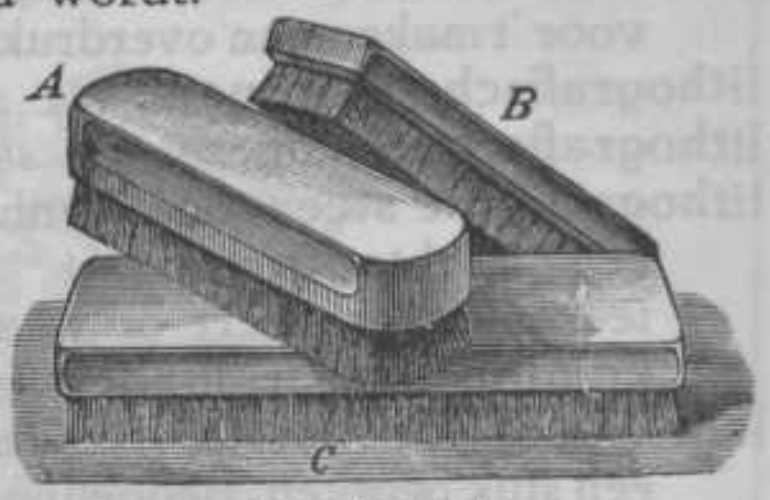

Loogborstels.

Bij laatstgenoemde bezigt men een z.g. pastaschuier.

loopers of **rollenbanen** bij degelpersen, zie *rollenbanen*.

losbladige boeken, kantoorboeken of zakboekjes bestaande uit een lossen band met metalen ringsluiting in den rug. Deze ringen kunnen opengeschoven en beschreven of onbeschreven vellen, in den rug van ronde gaatjes, correspondeerende op bedoelde ringen, voorzien, op willekeurige plaatsen ingevoegd of uitgenomen worden.

losse-letter-zetmachine, zie onder *zetmachine*.

losstaande vouwmachine, zie *vouwmachine*.

L. S., lectori salutem, heil den lezer. Wordt somtijds geplaatst als aanhef boven circulaires e. d.

luchtbuffer, bij sommige snelloopende snelpersen aangebracht, apparaat om den stoot van de kar op te vangen en den gang regelmatig te maken.

luxe post, de fijnere soorten schrijfpapier, gewoonlijk afgedeeld in katerns van zes velletjes gevouwen en in fraaie verpakking in den handel gebracht.

lijm-aansmeer-machine, boekbindersmachine voor het langs machinalen weg besmeren van vellen papier met koude of warme lijm. Zie fig. op pag. 147.

lijmdruk, zie *lichtdruk* en *alberttypie*.

lijmstof, een soort harszeep, verkregen door 't koken van een mengsel van pijnboomhars en een oplossing van soda, vermengd met een oplossing van aluminiumsulfaat. Dit mengsel wordt toegevoegd aan de grondstoffen voor papierfabricatie. Wanneer 't papier gereed is, ondergaat het nog een proces met een oplossing van dierlijke lijm, de z.g. *oppervlaklijming*.

lijmvastheid, zie onder *papier-onderzoek*.

lijn, de onderzijde van het letterbeeld.

lijncliché, boekdruk-cliché waarvan het origineel geen fotografie, doch een lijnteekening (bijv. een penteekening, een afdruk van zetsel, een houtsnede, enz.) was. De vervaardiging geschiedt in het kort als volgt: Van het origineel wordt een fotografisch negatief gemaakt op de juiste grootte als voor elk werk op zichzelf noodzakelijk blijkt; daarna brengt men het

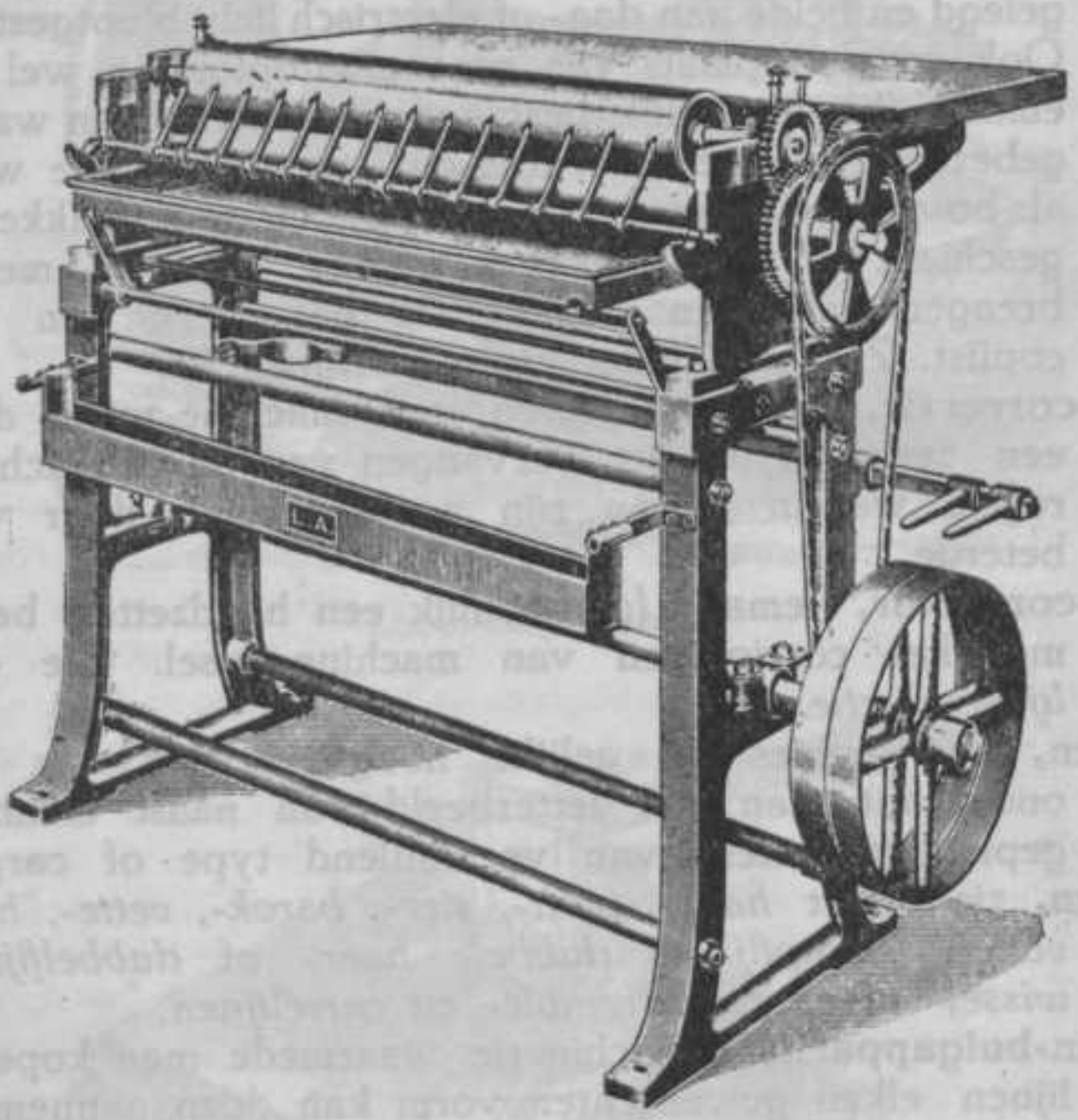

Lijm-aansmeer-machine voor stoombeweging.

negatief van de glasplaat over op een met een lichtgevoelige laag geprepareerde metalen plaat (bijv. zink) door het negatief op deze lichtgevoelige laag te leggen en alles aan het licht bloot te stellen. Ten slotte wrijft men deze metalen plaat met zwarten ets-inkt in, waarna ze geëtst wordt, d. w. z. in een bad van verdunde zuren (bijv. ijzerchloride en salpeterzuur) laat men die plaatsen, welke op den afdruk wit dienen te blijven, wegbijten, wegvreten, terwijl de door den etsinkt beschermde lijnen der teekening onaangetast en dus verheven blijven staan.

Een cliché, waarvoor het negatief met een raster gemaakt is, heet autotypie of kortweg auto; en een waarvoor het negatief zonder raster is genomen noemt men lijn-cliché.

lijncopie, het op de metalen plaat overgebrachte negatief voor een lijncliché. Het metaal wordt vooraf zuiver glad geschuurd en van een lichtgevoelige laag (eiwitoplossing) voorzien, daarna het negatief er op gelegd en beide aan dag- of electrisch licht blootgesteld. Ook wordt inplaats van eene eiwitoplossing wel z.g. emaille (hoofdzakelijk bestaande uit vischlijm en water) gebezigd. De copie wordt dan wel op gelijke wijze als boven omschreven verkregen, doch de ontwikkeling geschiedt op eene andere manier. Het op metaal brengen van een negatief is het werk van den copiïst. Zie ook onder *etsen* en *lijncliché*.

lijn-correctie, het corrigeeren van machine-zetsel door een zetter. Dus het vervangen van de zetmachine-regels waarin fouten zijn aangeteekend, door verbeterde.

lijn-corrector, iemand (gewoonlijk een handzetter) belast met het corrigeeren van machine-zetsel. Zie ook *lijn-correctie*.

lijnen, het precies op gelijke hoogte komen van den onderkant van het letterbeeld van naast elkander geplaatste letters van verschillend type of corpus.

lijnen, zie onder *haar-, punt-, sier-, barok-, vette-, halfvette-, stompfijne-, dubbele haar-* of *dubbelfijne-, wissel-* of *assuré-, tremblé-* en *carrélijnen*.

lijnen-buigapparaat, machinetje waarmede men koperen lijnen elken gewenschten vorm kan doen aannemen. Om het veeren der lijnen te verminderen worden ze bij voorkeur eerst uitgegloeid. Zie fig. op pag. 149.

lijnenkast, zie *kast*.

lijnenmanier, zie onder *koper-* en *staalgravure*.

lijnenraster, zie onder *raster*.

lijnen-snijapparaat, machinetje voor het op maat snijden van koperen lijnen. Zie fig. op pag. 149.

lijners, lengteplaatjes, zie *corps- en lengteplaatjes*.

lijnetserij, de afdeeling van een zincografisch atelier, waar lijncliché's (zie aldaar) geëtst worden. Etsen wil zeggen, door middel van zuren laten inbijten van eene afbeelding, bijv. in metaal. Men onderscheidt hierbij de opeenvolgende etsingen: 1^0 de aanetsing;

2^0 de middeletsing; 3^0 de diepetsing; 4^0 de rondetsing; 5^0 de reinetsing. Zie verder onder *etsen*.

lijn (in de lijn staan), het precies op de zelfde hoogte komen van den onderkant der letters; dus wanneer een letter iets soms onderuit of iets hooger staat dan

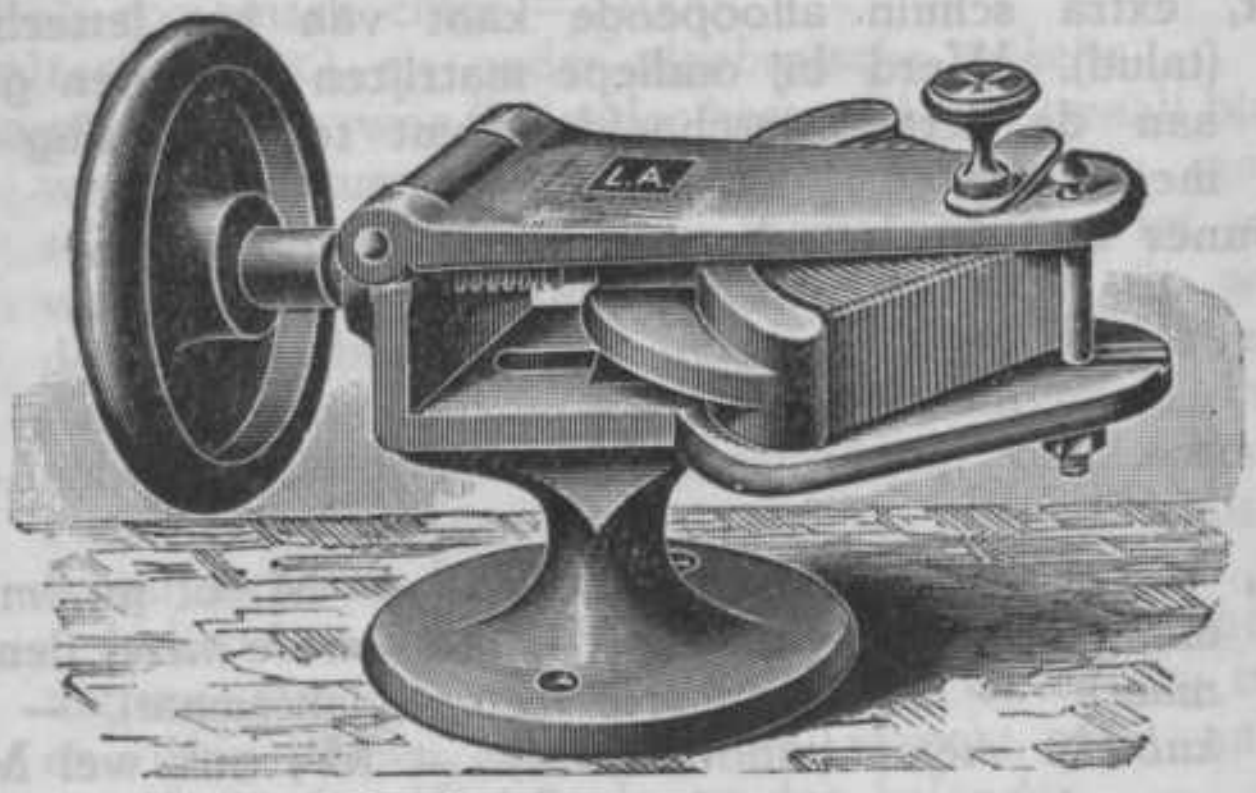

Lijnen-buigapparaat.

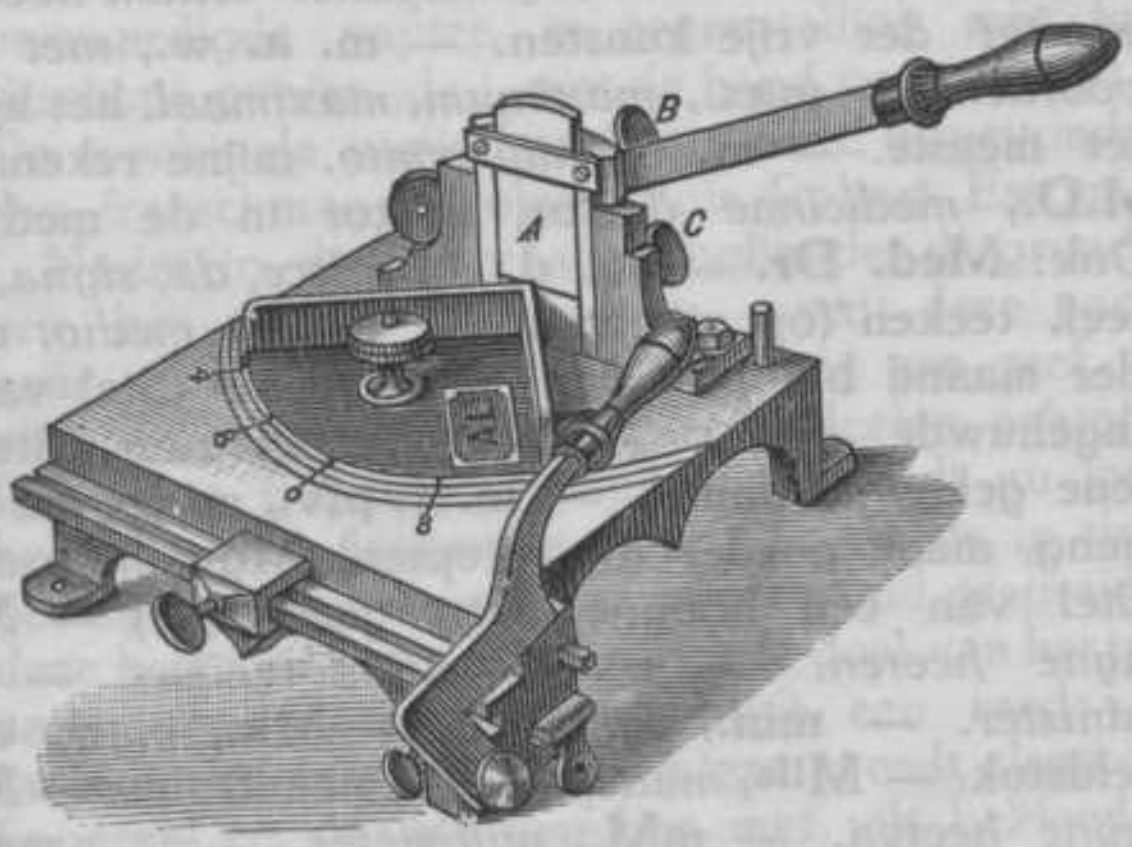

Lijnen-snijapparaat.

de overige, zegt men: die letter staat niet in de lijn, ze lijnt niet. Zoo kan bijv. ook een geheele lettersoort met een andere niet in de lijn komen; vette of cursief gedrukte woordjes tusschen den tekst, groote voorletter voor een woord, enz.

lijnmeter, stalen blokje op geijkte dikte, door lettergieters gebruikt om de lijn der gegoten letters te controleeren.
lijnolie-vernis, zie *vernis.*
lijn-origineelen, penteekeningen, houtgravures, e. d. waarvan z.g. lijncliché's vervaardigd worden.
lijnteekening, zie onder *lijn-cliché.*
lijst, extra schuin afloopende kant van het letterbeeld (talud). Werd bij ondiepe matrijzen door den gieter aan de letter geschaafd. Komt tegenwoordig niet meer voor.
lyonner hoogte, letterhoogte op 66 Didot-punten.

M

M., *meter.* Ook: *majesteit* (titel). — **M.** of **m.,** *misce,* meng (op recepten). — **M**^{1}, *strekkende meter* (lengtemaat). — **M**^{2}, *vierkante meter* (vlaktemaat). — **M**^{3}, *kubieke meter* (inhoudsmaat). — **M'**, ook wel **Mac,** *zoon van* . . . . . (voor Schotsche eigennamen, bijv. M'Donald). — **M. A. L.,** *magister artium liberalium,* meester der vrije kunsten. — **m. a. w.,** *met andere woorden.* — **max.,** *maximum, maximaal,* het hoogste, het meeste. — **m. c.,** *mio conto,* mijne rekening. — **M.D.,** *medicinae doctor,* doctor in de medicijnen. Ook: **Med. Dr.** — **m. d. s.,** *misce, da, signa,* meng, geef, teeken (op recepten). — **Medo.** *medio,* midden (der maand bijv.) — **Mej.** *mejuffrouw* (titel van eene ongehuwde dame). — **Mevr.** *mevrouw* (titel van eene gehuwde dame). — **m. f. plv.,** *misce, fiat pulvis,* meng, maak poeder (op recepten). **Mgr.,** *monseigneur* (titel van een hooggeplaatst geestelijke) — **M. H.,** *mijne heeren.* — **m. i.,** *mijns inziens.* — **Min.,** *minister.* — **min.,** *minuten.* — **Mk.,** *mark,* duitsch geldstuk. — **Mlle,** *mademoiselle,* mejuffrouw. — **M. M.,** *mijne heeren.* — **mM.,** *millimeter* = $^{1}/_{1000}$ meter = 1 streep. — **m. m.** *mutatis mutandis,* met de noodige veranderingen. — **Mme,** *madame,* mevrouw. — **M. O.,** *middelbaar onderwijs.* — **M. o. P.,** *member of parliament,* lid van het (Engelsche) parlement. — **m. pp.,** *manu propria,* eigenhandig. — **Mr.,** *meester in de rechten.* Ook: *monsieur, master, mijnheer.* — **Mrs.,** *mistress,* mevrouw. Ook: *messieurs,* mijne heeren. —

Mrt., *Maart.* — **M. S.**, *manuscript*, handschrift. — **m. s. c.**, *mandatum sine clausula*, een bevel zonder beperking, een onbepaalde volmacht. — **M. SS.**, *manuscripten*, handschriften. — **M. U. L. O.**, *meer uitgebreid lager onderwijs*. — **Mij.**, *maatschappij* (bijv. handel-maatschappij). — **m. z.**, *moet zijn*.

M, als romeinsch cijfer = 1000.

maalteeken, (×), zie onder *algebraïsche teekens*.

maandkalender, wandkalender bestaande uit twaalf bladen waarop datumcijfers, dagen en naam der maand, soms ook nog vakje voor memorandum. Het schild waarop bedoelde twaalf bladen bevestigd zijn, wordt doorgaans bedrukt met het woord wandkalender en jaartal, soms bovendien nog met den naam (indien als reclame-drukwerk bedoeld) van den schenker, eventueel drukker. Ook versiert men dikwijls het schild met een fraaie gravure of kleurendruk.

Indien op elk der bladen van het bloc slechts de datums van één week gedrukt zijn en er dus twee-en-vijftig bladen aanwezig zijn, spreekt men van een *weekkalender*. Zie verder onder *kalender*.

machinaal bereid papier, het langs machinalen weg vervaardigde papier, in tegenstelling met hand- of geschept papier, d. i. met de hand vervaardigd papier. De machinale papierbereiding werd uitgevonden door den franschman Nicolas Louis Robert, Essonne 1799.

Nadat in den roerbak of hollander de grondstof tot een brij of pap vermalen is, wordt deze pap geleid naar een kuip en vandaar naar een zeef, waarop eventueele ongewenschte bestanddeelen achterblijven. De aldus gereinigde papierstof wordt nu langs een hellend vlak langzaam over een steeds in draaiende beweging zijnd kopergaas zonder eind gespreid. Door deze beweging vloeit het grootste deel van het in de pap aanwezige water weg en blijft een reeds tamelijk taaie zelfstandigheid over. Deze wordt alsnu tusschen koperen en daarna tusschen met vilt bekleede rollen geleid en nog eens extra uitgeperst, daarna tusschen een aantal verwarmde cylinders gevoerd om de laatste vochtdeelen te doen verdampen. Het papier is gereed en wordt aan 't einde der machine aan vellen van vereischte grootte gesneden of tot rollen opgerold. Sommige soorten papier worden nog extra geglansd.

machine-olie, smeerolie. Wrijvende en draaiende machinedeelen wekken warmte op, welke behalve krachtverbruik, tevens slijtage aan die deelen teweegbrengt. Smeermiddelen dienen om deze nadeelen tot de kleinst mogelijke afmetingen terug te brengen; daartoe zijn bij die machinedeelen welke hiervoor in aanmerking komen, *oliegaten* of soms ook *oliepotten*, vetbussen of -potten aangebracht. In eerstgenoemde wordt zoo nu en dan wat olie gegoten, terwijl oliepotten daar zijn aangebracht waar een geregelde smering noodzakelijk is. Oliepotten zijn zoodanig te stellen dat ze in vlugger of langzamer tempo, al naar behoefte, telkens een druppel olie op de wrijvende of draaiende deelen laten vallen.

machine-regel, zetmachine-regel, zie onder *machinezetsel.*

machine-schrift, machine-zetsel, zie aldaar.

machine-zetsel, met behulp van zetmachine gezette tekst. In tegenstelling met *handzetsel*, met de hand gezette tekst.

machinezetten, machinaal zetten; op de zetmachine zetten; in tegenstelling met handzetten.

machinezetter, zie onder *zetter.*

magazijn van regel-zetmachine, de bewaarplaats der matrijzen, voorzien van een zeker aantal *kanalen* waarin de matrijzen geborgen worden telkens na 't afgieten van een regel. Drukt men op een der toetsen van het toetsenbord, dan glijdt een matrijs uit het magazijn in den verzamel-elevator, waarin de matrijzen tot regels worden geformeerd.

Magazijn van regel-zetmachine.

magere letter, lettertype, licht van vorm, met min of meer fijne op- en neerhalen.

magnesia-poeder, doet denzelfden dienst als speksteenpoeder op de drukkerij. Beide dienen om versche afdrukken welke men spoedig droog wenscht mede in te poederen, waarna ze met een wat of flanellen lap afgestoft worden. Magnesia geeft den afdruk een dof, speksteenpoeder een glad, vettig aanzien.

mahoniebruin, boekdrukinkt, hoofdzakelijk bereid uit gebrande oker. Laat zich goed verwerken. IJzerhoudende aard-inkt.

makulatuur, (in Duitschland Makulatur en in Frankrijk maculature genoemd) misdruk (zie aldaar).

malwiel, gietvormwiel van regel-zetmachine, draaibaar onderdeel van zetmachine, waarin één of meerdere gietvormen (zie aldaar).

manifest, openlijke verklaring van een vorst, mogendheid, bestuur van vakvereeniging e. d., omtrent het te houden gedrag bij eene gewichtige aangelegenheid; in het scheepsbedrijf (zeevaart) ook: aangifte of verklaring.

mantel, zie onder *aandeel.*

manuscript, handschrift; van 't latijnsche *manu scriptum,* met de hand geschreven.

Manutius (Aldus), beroemd Venetiaansch boekdrukker, geboren te Bassano (Italië) in 1449, overleden in het jaar 1515. Zijn werken munten uit door duidelijken druk en onberispelijke uitvoering; ook ontwierp hij een nieuw lettertype, door hem *aldine* genoemd, welke naam later aan alle werken, in zijne drukkerij vervaardigd, werd gegeven. Het cursief-type is eveneens door Manutius ontworpen.

marga, de witte rand van het boek.

marginaliën, zie *marginale aanteekeningen.*

marginale aanteekeningen, marginaliën, kantteekeningen of **addities,** bijvoegingen, kantteekeningen in de marge, d. i. den witten rand van het papier, dus naast den tekst (ad marginem) aangebracht. Deze aanteekeningen worden doorgaans met kleiner letter dan de tekstletter, doch soms ook wel met een vette lettersoort gezet.

Marinoni, fransche drukpers-fabrikant die o. a. omstreeks het jaar 1850 te Parijs de eerste reactie- en dubbele reactie-machine bouwde.

marinoni-schenen, schenen met rollen, zie verder onder *kooien en schenen.*

marken, guides of **vooraanleggen,** zie aldaar.

marktteekens, kleine afbeeldingen van dieren; worden o. a. gebezigde in almanakken, om aan te duiden welke soort markten op zekere datums in bepaalde plaatsen worden gehouden. Bijv. paarden-, varkensmarkten, enz., enz.

marmer, klein, vierkant stukje zuiver vlak en glad marmer of wel dik spiegelglas, door lettergieters gebruikt om hun letters op te leggen ter controleering van dikte, breedte of corps.

marmer-apparaat, werktuigje voor het marmeren der

boeksnede, bestaande uit twee door tandraderen aan elkaar verbonden caoutchouc-drukrollen, waarmede men met één beweging twee figuren in twee kleuren door elkaar kan doen loopen.

marmerbak, zie onder *marmeren*.

marmereerder, een boekbinder die zich speciaal op het marmeren van boeksneden, enz., heeft toegelegd. Zie verder onder *marmeren*.

marmereeren, marmeren, zie aldaar.

Marmer-apparaat.

marmeren, het versieren van een boek, inzonderheid de snee *(snee-marmeren)*, door het aanbrengen van kleurstoffen, oorspronkelijk uitsluitend op dusdanige wijze als bij fraai geaderde marmersoorten voorkomt. Verschillende variaties hebben thans nog alleen maar den naam met de oorspronkelijke motieven gemeen, zooals: krul-marmer, pauwen-marmer, kam-marmer, slangen-marmer, enz. Het voor schutbladen en plat benoodigde marmerpapier, vroeger ook door den boekbinder zelf vervaardigd *(papier-marmeren)*, wordt thans bijna algemeen fabriekmatig aangemaakt en is in allerlei dessins in den handel verkrijgbaar. Het papier-marmeren is een oude kunst, zij dateert nl. reeds uit de 16e eeuw; het snee-marmeren uit het begin der 18e eeuw. De bewerking is in 't kort als volgt: Een zinken bak, groot pl.m. 60 × 35 × 6 c.M. *(marmerbak)*, wordt gevuld met een hoeveelheid slijmerig vocht, doorgaans een aftreksel van iersche mos en schoon regen- of rivierwater, om hierop de

aangemaakte verven te laten drijven. Na toevoeging van ossengal wordt in de drijvende verflaag het gewenschte figuur getrokken met een z.g. kam, harkje, strijkhoutje of dergelijk werktuig, òf de verf wordt opgesprenkeld, al of niet in combinatie van sprenkel- of galwater; al naar de soort marmer welke men wenscht te vervaardigen. De vooraf met een aluin-oplossing ingesmeerde *(grondeeren)* en weder opgedroogde boeksnee of vel papier wordt nu, zoover als noodig, in den bak gedompeld, waarna de verf zich op het papier vastzet. Men onderscheidt getrokken en gesprenkelde sneden. De eerste ontstaan door het trekken met kam, harkje of strijkhoutje door de verflaag; de tweede door opsprenkelen der verf, al of niet in combinatie van sprenkel- of galwater. Hieronder volgen eenige namen van verschillende marmersoorten: oogen-marmer, bouquet-marmer, slangen-marmer, cocos-marmer, turksch marmer, ader-marmer, kam-marmer, pauwen-marmer, krul-marmer, carara-marmer, enz. enz.

marmerpapier, gekleurd, gewoonlijk met marmermotieven versierd papier; in den handel in allerlei nuances verkrijgbaar. Dient gewoonlijk als schutblad of om den cartonnen boekband (het plat) mede te beplakken. Een dergelijke manier van inbinden heet: *met marmer plat.* Voorheen vervaardigde de boekbinder zelf zijn marmerpapier; thans komt dit niet dikwijls meer voor. De kunst van *papiermarmeren* dateert reeds uit de zestiende eeuw. Zie verder onder *marmeren.*

marmer plat, zie onder *marmerpapier.*

Mäser's ondergrondplaat, aldus genaamd naar den uitvinder, den Duitscher Mäser. Zie onder *ondergrond.*

massieve degel, volle degel. Bij degelpersen met massieven degel kan een zwaardere drukspanning worden bereikt en geschiedt de regeling van den druk zonder behulp van stel- of degelschroeven.

mastblauw, zie onder *blauw.*

mastgroen, zie onder *groen.*

matdruk, het drukken van autotypieën op mat, niet glimmend papier of carton, met dito inkt. Het bedrukken van z.g. mat-kunstdrukpapier of -carton stelt andere eischen aan de autotypie dan 't hoog glanzende kunstdrukpapier. Een min of meer grof raster geeft op mat-kunstdruk goede resultaten.

matrijs, metaalmoeder, de vorm, door 't indrijven van den stempel ontstaan (zie ook *patrijs).* Van 't latijnsche *matrix,* moeder. Ook met eene boormachine, die naar een schabloon in een koperen staafje het letterbeeld graveert, kan eene matrijs worden vervaardigd. De matrijs bevat dus den verdiepten vorm van het te gieten letterteeken, figuur of anderszins.

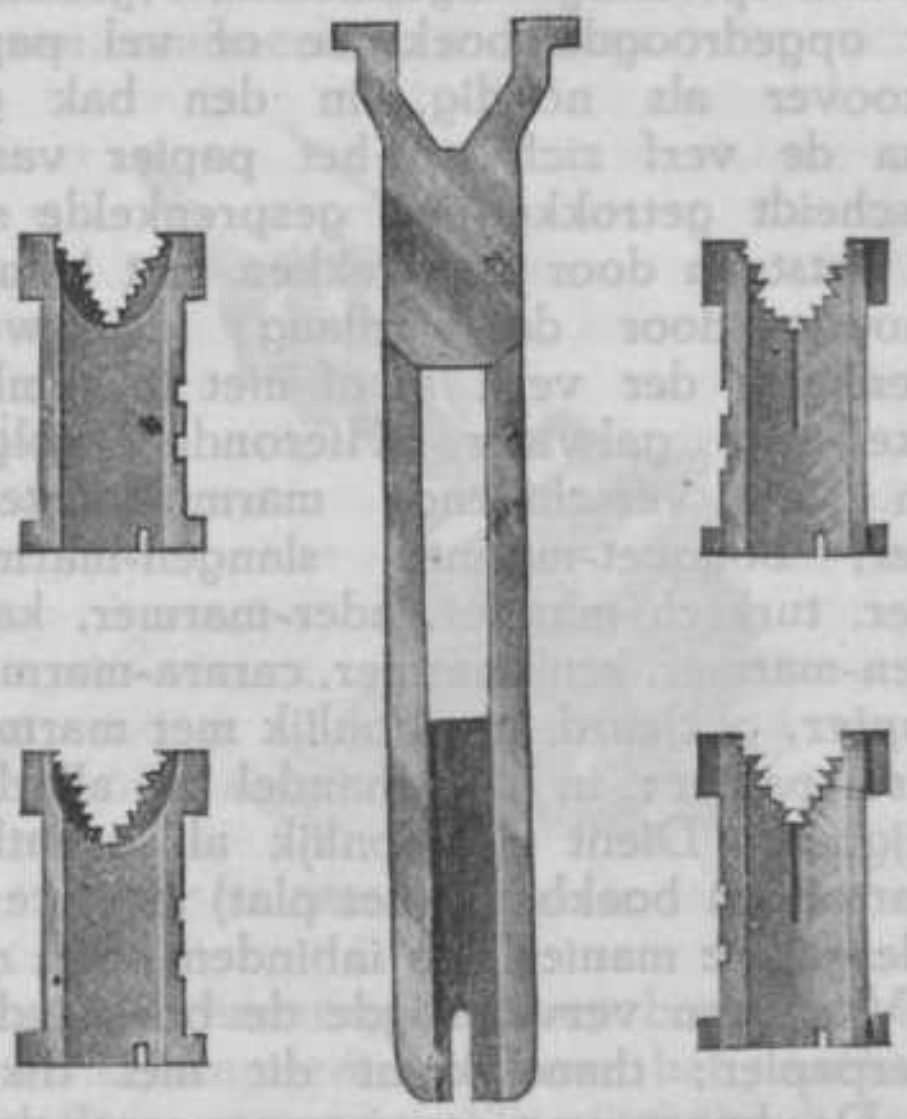

Zetmachine-matrijzen en -spatie.

Bovenstaande betreft de matrijs, benoodigd voor het lettergieten, bovendien onderscheidt men nog zetmachine- en stereotypie-matrijzen. Zie hiervoor resp. onder *zetmachine-matrijzen* en onder *stereotypeeren.*

matrijzen-distribueerliniaal, onderdeel van regel-zetmachine (Linotype en Intertype), waarlangs de matrijzen naar hun resp. kanalen worden gevoerd. Zie ook onder *zetmachine-matrijzen.*

matrijzen-geleiders (bij regel-zetmachine) geleiden de door het neerdrukken der toetsen vrijgekomen matrijzen via den transportband naar het verzamel-drijfwerk. Behalve de matrijzen-geleiders doet tevens nog het *voorglas* als geleider dienst.

matrijzen-kalander, zie onder *stereotypeeren.*
matrijzen-korf, zie *korf.*
matrijzen-opschuiver, zie onder *elevator (tweede).*
matrijzenpapier, zie onder *stereotypeeren.*
matrijzenpoeder voor stereotypie, zie onder *stereotypeeren.*
matrijzenregel, de tot op regelbreedte samengevoegde zetmachine-matrijzen, waarvan de zetmachine-regel wordt afgegoten.
matrijzen-transporteur bij regel-zetmachine (Lino- en Intertype) bestaat uit een *lange* en een *korte vinger,* waartusschen de matrijzenregel tijdens het transporteeren opgesloten zit.
matrijzen-uitlaat, het vrijkomen van een matrijs uit het magazijn (van een regel-zetmachine). Het neerdrukken van een toets maakt een matrijs uit het magazijn vrij; het mechanisme dat het vrijlaten bewerkt, verschilt echter in vele opzichten bij de verschillende fabrikaten.

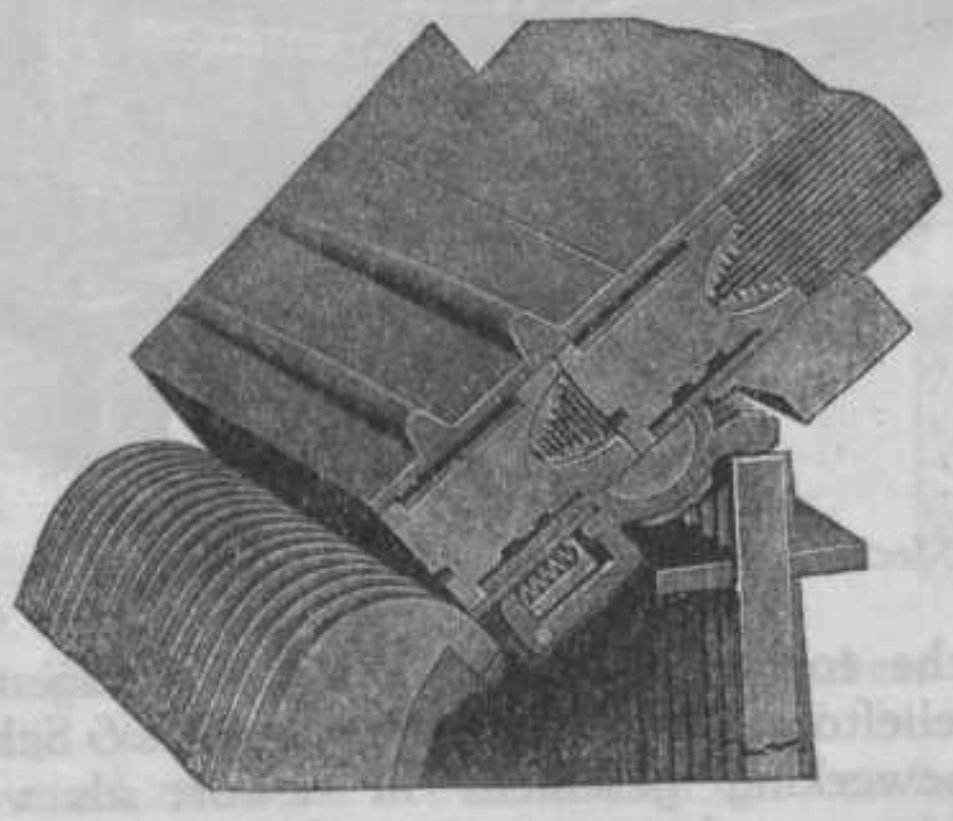

Matrijzen-uitlaat.

mechanische aanleg-inrichting, wordt aan hefboom- of doordraaiende snijmachine aangebracht, indien men groote hoeveelheden papier, carton, e. d. in nauwkeurig even breede strooken wenscht te snijden. Door de kruk te bewegen tot deze stuit tegen een nok, op de juiste plaats aangebracht, worden stapel en aanleg telkens den vastgestelden afstand vooruitgeschoven.
mechanische beweegkracht, door stoommachine, gas-, electrische- of ander soort motor ontwikkelde kracht, welke door middel van transmissie (zie aldaar), òf,

bij electrische beweegkracht, ook door directe aandrijving op het vliegwiel, op machines en werktuigen wordt overgebracht. In tegenstelling met *hand-* of *voetbeweging*, waarbij de mensch de benoodigde drijfkracht levert, door draaien aan een vliegwiel, trappen op een trede of trapper, of overhalen van een hefboom. Een machine, ingericht voor mechanische beweegkracht, is doorgaans voorzien van losse en vaste schijf met riem-overhaler en vliegwiel-rem.

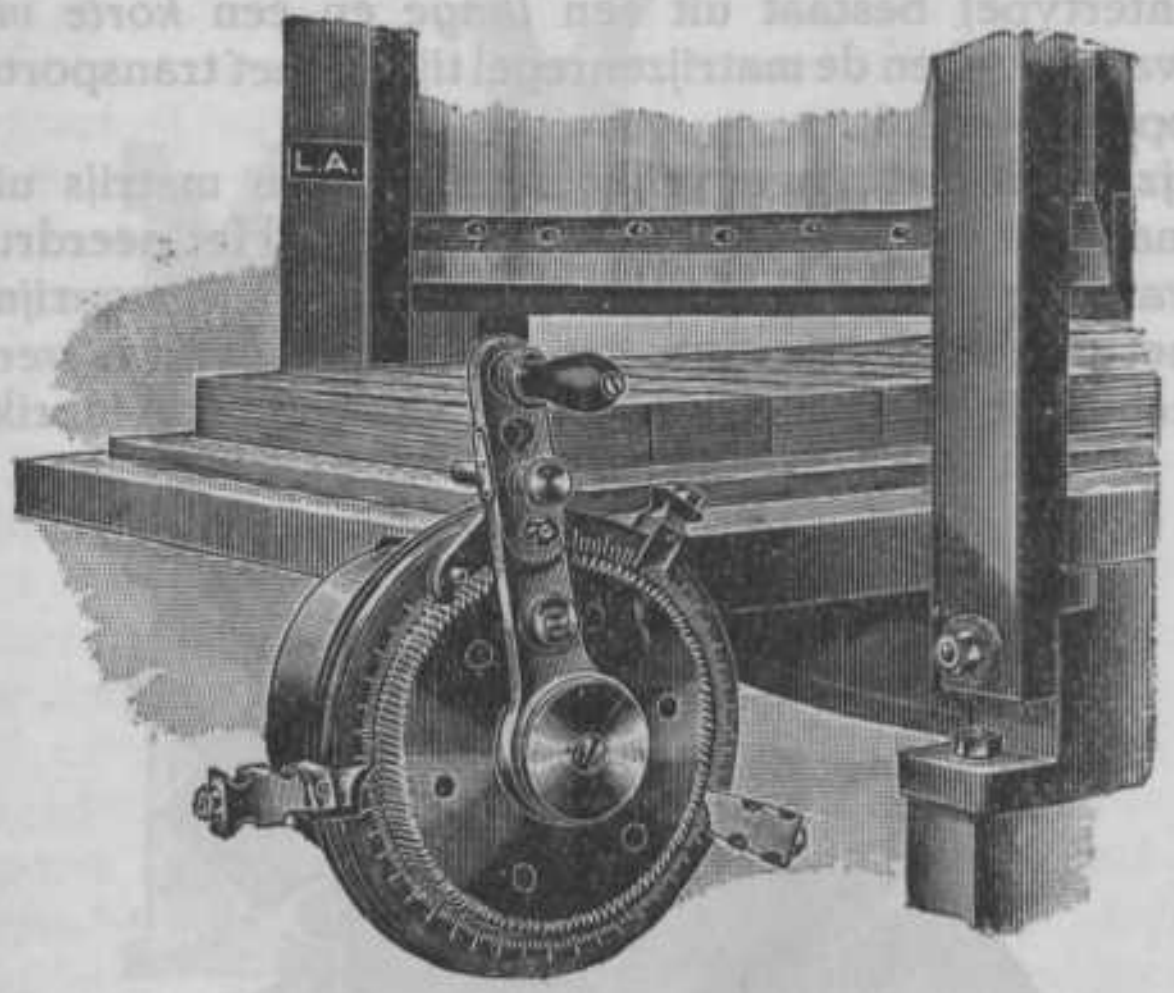

Mechanische aanleg-inrichting aan snijmachine.

mechanische toestel-methode, het vervaardigen van het krijt-relieftoestel, uitvinding van Lankes & Schwärtzler. De bewerking geschiedt in 't kort als volgt: Bij voorkeur worden een aantal cliché's gelijktijdig behandeld, daartoe op gelijke hoogte gebracht en in een raam gesloten. Van dezen vorm wordt een zoo zuiver mogelijken afdruk gemaakt en daarna een schoon vel kunstdruk over den legger strak opgespannen. Met een speciaal soort drukinkt wordt nu een goed gedekte afdruk op den legger gemaakt, de vorm wederom rijkelijk van inkt voorzien en langzaam doordraaiend een afdruk gemaakt op het speciaal vervaardigde toestel-karton. een soort krijt-karton, *folie* genaamd. Op de voorzijde van het karton komt dus het positieve en op de keerzijde het negatieve

beeld doordat de afdruk op den legger zich eveneens afzet op 't karton. Het bedrukte karton komt nu in een etsbak om een etsing te ondergaan. Het bad bestaat uit 9 deelen water en 1 deel chloor; de etsing duurt ongeveer 5 à 6 minuten. De te zwaar afdrukkende kanten worden vooraf met een watje, gedrenkt in het mengsel van het bad, weggewasschen. Na de etsing wordt het „pikeersel" tusschen vloeipapier gedroogd, daarna ingewreven en voorzichtig uitgeschuierd met speksteenpoeder. Het chloorbad bijt op de onbedrukte plaatsen het karton weg, de lichte, dus met minder inkt bedekte partijen minder en de zwarte partijen bijna of geheel niet. Alzoo ontstaat een tot in de fijnste partijen uitgewerkt toestel of pikeersel.

mechanisch pikeersel, zie onder *mechanische toestelmethode.*

mediaan, letter op 11 punten; van het latijnsche *medianus,* middelgroot, middelmatig. Ook papierformaat, 40 bij 50 c.M. (klein mediaan) of 46 bij 59 c.M. (groot mediaan).

mediaanstelsel of **-systeem,** zie onder *Fournier.*

mediaeval, een der hoofdsoorten van drukletters, een bepaald lettertype aanduidende, in de middeleeuwen in zwang.

mediaeval initiaal, een bij de mediaeval-lettersoorten behoorende versierde groote aanvangsletter.

Med. initiaal.

mediaeval schrijfletter, type drukletter, bedoeld als nabootsing van het geschreven schrift.

meermagazijn-machine, zetmachine met meer dan één magazijn. De magazijnen bevinden zich boven elkaar in de machine, door het overhalen van een hefboompje kan een ander magazijn in werking gesteld worden.

meer-vingersysteem, methode van machinezetten waarbij de zetter met meerdere vingers (liefst met alle vingers) zijn toetsenbord bewerkt. Zeer vele machine-zetters gebruiken nl. bij 't aanslaan der toetsen van elke hand slechts één of twee vingers. De methode waarbij alle tien vingers gebruikt worden heet *tien-vingersysteem.*

meervoudige snelpersen, alle soorten boekdrukmachines waarmede van vlakke vormen meer dan één vel tegelijk aan ééne of aan beide zijden in één, twee of meerdere kleuren bedrukt kan worden. De meeste van deze persen, als: de dubbele snelpers, schoon-

en weerdrukmachines, reactiemachines en dubbele reactiemachines zijn grootendeels verdrongen door de twee-toerenpersen en rotatie-machines.

melotypie, de kunst om muzieknoten met bewegelijke teekens te drukken, uitgevonden door Duquet, te Parijs. Van 't grieksche *melos,* zang, lied.

mem, (מ), hebreewsche *m.*

memorandum, korte mededeeling, aankondiging.

memorandumkalender, gewoonlijk klein formaat boekje waarin kalender en verder een herhaling hiervan, doch zoodanig ingericht, dat onder elken datum flinke ruimte voor aanteekeningen is gelaten. De kleine soort noemt men ook wel *zak-agenda,* de grootere *kantoor-agenda.*

mengen van boekdrukinkten, zie onder *kleurenmengen.*

mengwit, zie *transparantwit.*

menu, spijslijst, kaart waarop voorkomende alle gerechten welke, in letterlijken zin, ter tafel zullen worden gebracht.

Mergenthaler (Ottomar), uitvinder van de Linotype, een bepaald fabrikaat regel-zetmachine. Zie verder onder *zetmachine.*

merkteeken of **norm(a),** de verkorte titel van het boek in den linkerhoek, onder aan iedere eerste bladzijde van elk nieuw vel druks met kleine letter gedrukt; in denzelfden regel aan de rechterzijde vindt men dan het signatuur, het volgcijfer der vellen druks. Het merkteeken heeft ten doel de vellen druks, van ieder werk afzonderlijk, uit elkander te kunnen houden.

merkteekens, zekere figuren, in den handel een bepaald merk aanduidende. Gewoonlijk zijn deze teekens zoodanig gemaakt dat er verschillende letters of woorden in aangebracht kunnen worden.

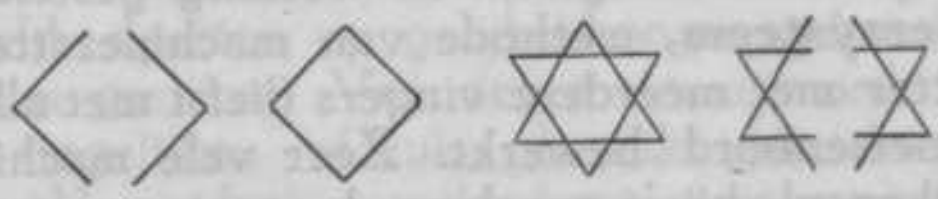

Merkteekens.

Mertensdruk, een diepdrukprocedé om kopergravures (volgens het systeem van den uitvinder Mertens) geheel machinaal, op groote schaal te vermenigvuldigen. Zie verder onder *koperdrukmachines.*

mes-beveiliging aan snijmachines, een veiligheids-inrichting

welke het mes aan de voorzijde geheel afsluit, zonder dat het werken aan de machine hierdoor wordt belemmerd.

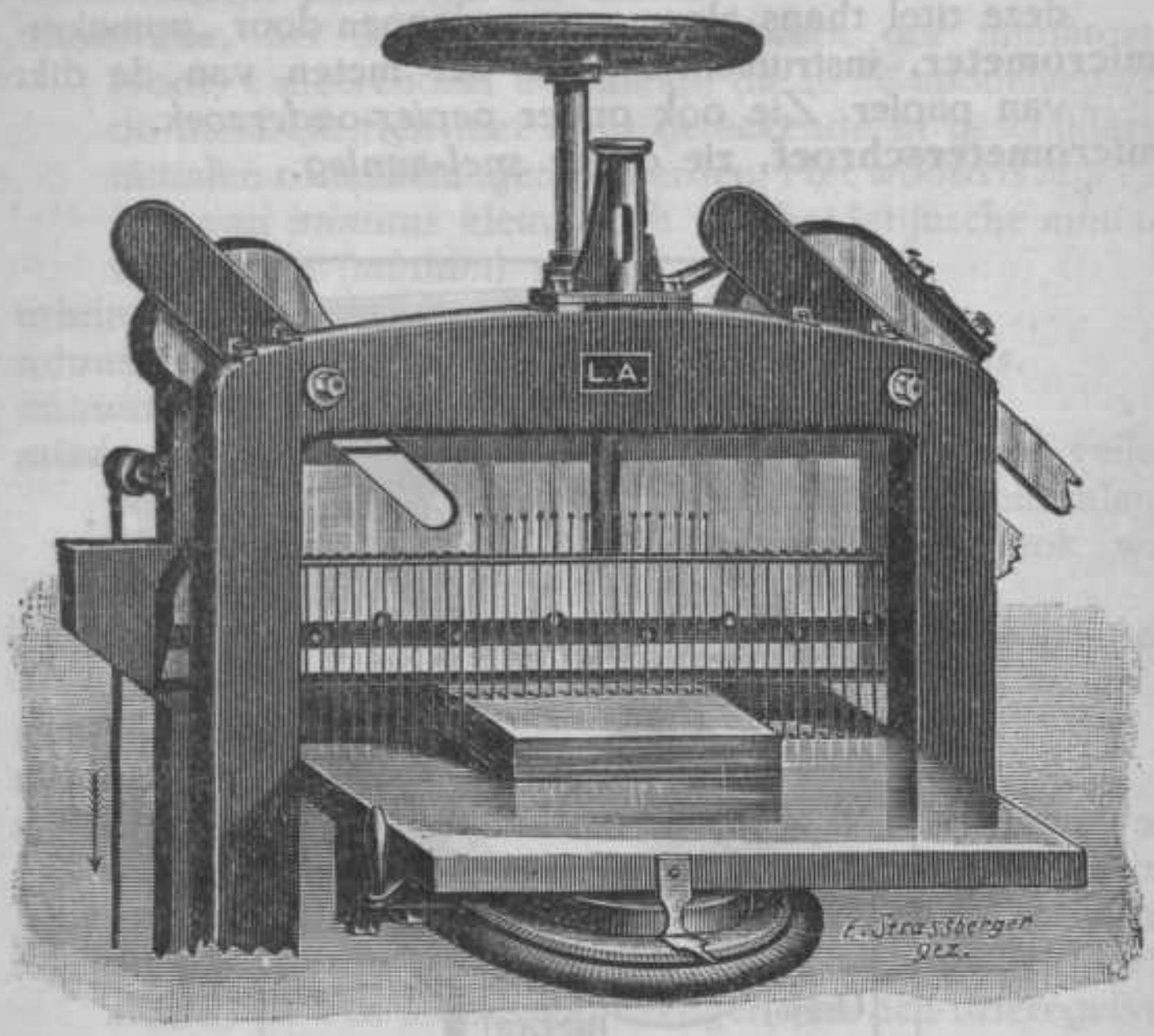

Mes-beveiliging aan snijmachine.

messen aan de regelzetmachine. Wanneer het gietproces geëindigd is, wordt de voet van den regel van de door het gieten ontstane braampjes gezuiverd door middel van een mes. Door twee *zij-messen* wordt de gegoten regel verder gelijk geschaafd.

metaal, zie *zetmachine-metaal.*

metaalpot, loodpot, zie aldaar.

metaal-retouche, zie onder *retoucheeren.*

metalen, de asligplaats, de plaats waar de as in rust, bijv. bij snelpersen. De metalen van snelpersen zijn gewoonlijk van geel koper en bestaan uit twee deelen, een *onder-* en een *bovenmetaal;* bij eventueele slijtage kunnen

deze metalen dus uit de machine genomen om vernieuwd of bijgewerkt te worden.

metteur-en-pages, fransche benaming voor *opmaker* (zie aldaar). Vroeger hier te lande algemeen gebruikt, is deze titel thans algemeen vervangen door „opmaker".

micrometer, instrumentje voor het meten van de dikte van papier. Zie ook onder *papier-onderzoek.*

micrometerschroef, zie onder *snel-aanleg.*

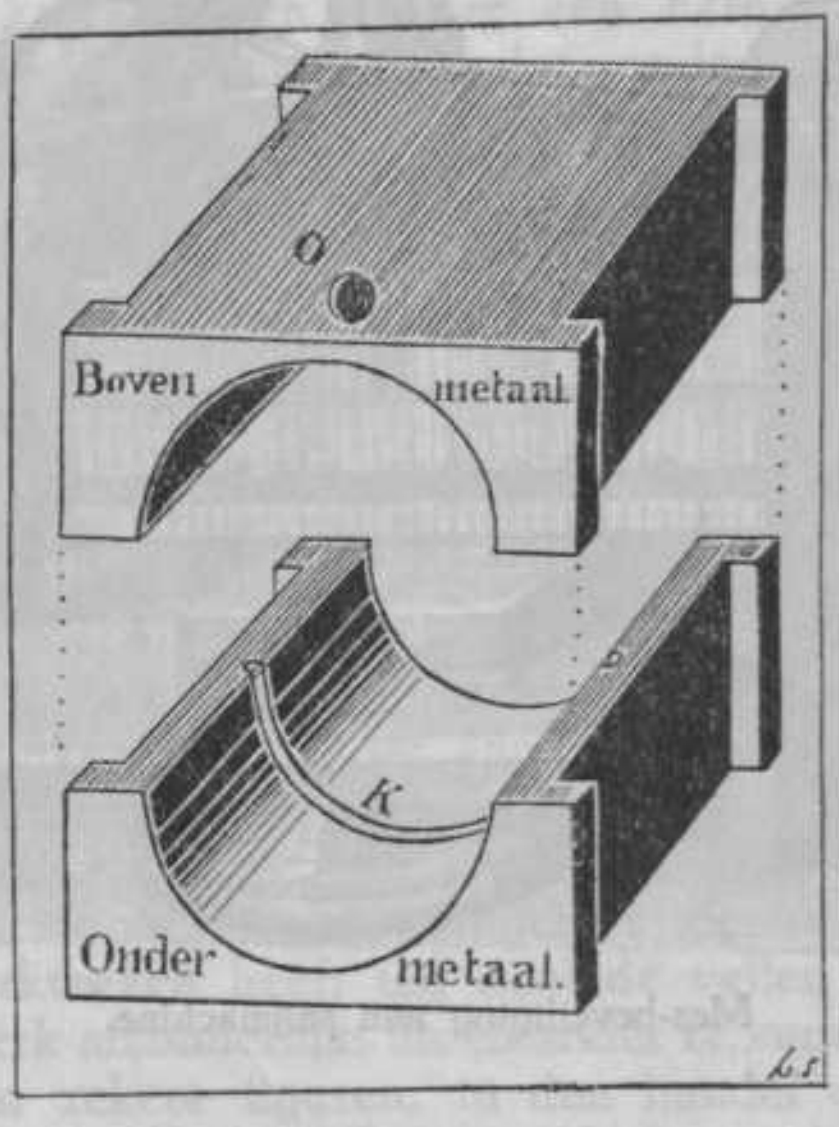

microscoop, letter op 3 punten, ook wel *brillant* genaamd; de naam microscoop doelt waarschijnlijk op haar geringe grootte. Dat voor de kleinste lettersoorten benamingen als brillant, diamant en parel gekozen zijn vindt misschien zijn oorzaak in het feit dat deze kleine types aanmerkelijk duurder zijn dan de grootere.

middeletsing, zie onder *etsen.*

midden (optisch), zie onder *boekdrukkersmidden.*

middentint, zie onder *tint.*

miloriblauw, een zeer bruikbare, spoedig drogende en gemakkelijk te verwerken boekdrukinkt; laat zich goed met andere inkten vermengen. Wordt bereid uit een oplossing van ijzeroxyd-zout, vermengd met een oplossing van bloedloogzout.

milorigroen, boekdrukinkt (dekinkt), eene vermenging van chroomgeel en miloriblauw.

minder of meer-teeken (∓), zie onder *algebraïsche teekens.*

mineraalvijl, amarilvijl, zie aldaar.

miniatuur, het schilder- en teekenwerk der miniatoren (voor 't meerendeel monniken) die in de middeleeuwen de handschriften met fraai geteekende of geschilderde initialen of teekeningen opsierden. Het woord is afgeleid niet van *minutus* klein, doch van het latijnsche *miniare* met menie (*minium*) verven.

miniatuurformaat, zeer klein boekformaat.

minusteeken (—), zie onder *algebraïsche teekens.*

minuutteeken (′), zie onder *teekens.*

misdruk, de door drukker of inlegger bedorven vellen papier. Misdruk, in Frankrijk maculature, in Duitschland Makulatur genoemd, heet hier te lande ook wel makulatuur.

missaal, een groote lettersoort, waarmede vroeger de misboeken geschreven en gedrukt werden.

model, voorbeeld.

moderne stijl, zie *moderne zetwijze.*

moderne zetwijze of **vlakversiering,** 't betrachten van den rechthoek bij zet- of schriftvlak zoowel als bij versiering, in tegenstelling met de verouderde zetwijze, de z.g. „vrije richting" of „vrije ornamentiek" (zie aldaar) en 't in toepassing brengen van den drieregelval (zie aldaar).

moet, de aan de keerzijde van het bedrukte papier zicht- of voelbare indruk van de letters, enz.

moleskin, een harige, zachte doch sterke stof; wordt soms o. a. gebezigd bij het vervaardigen van den boekband.

monogram, ineengevlochten naamletters. Van 't latijnsche *mono,* enkel, alleen en *gramma,* het geschrevene, de letter.

monoline, een bepaald fabrikaat regel-zetmachine, uitgevonden door William Stephen Scudder. Een kenmerkend onderscheid tusschen deze en andere soorten regelzetmachines is, dat elke matrijs plaats biedt voor 12 letterbeelden. Wat het uitvullen van den regel en het gieten betreft heeft de monoline veel overeenkomst met de linotype en intertype.

monotype, een bepaald fabrikaat losse-letter-zetmachine, uitgevonden door Tolbert Lanston. De monotype bestaat uit twee apparaten, n.l. keyboard (toetsenbord) en gietmachine, welke op willekeurige wijze van

elkaar te plaatsen zijn. Beide werken met lucht, verkregen door een luchtpomp met reservoir, vanwaar leidingen worden gelegd naar gietmachine en keyboard.

Het *keyboard* bevat 257 toetsen en wordt in werking gebracht door eene luchtleiding, onder aan het toetsenbord bevestigd. Door op een toets te drukken gaat een pen in de hoogte en deze slaat één of twee ronde gaatjes in een in het toestel aanwezige papierrol. Deze gaatjes moeten later op de gietmachine de aangeslagen letter voortbrengen. Is de regel vol dan wordt dit aangegeven door 't afgaan van een schelletje.

Gietmachine.

Keyboard.

De *gietmachine* werkt ook met lucht en is bovendien voorzien van waterafkoeling voor den gietmond. De spoel met geperforeerd papier wordt van het keyboard op de gietmachine (op den z.g. toren) overgebracht, waarna de letters naar aangeslagen volgorde worden afgegoten en tot regels geformeerd. De bewerker(ster) van het keyboard vangt aan met het begin der te zetten tekst, de gietmachine daarentegen juist omgekeerd. De laatste regel van de geperforeerde rol wordt dus steeds het eerste afgegoten. Elk in de geperforeerde rol geslagen gaatje(s) correspondeert op de betreffende matrijs, in het z.g. matrijzen-raam aangebracht.

montage, het op houten voet bevestigen (monteeren) van eene cliché. Als houtsoorten dienen hiervoor o. a. eiken-, linden-, mahonie- en taekhout. Om kromtrekken van het hout te voorkomen brengt men in groote cliché's treklijsten aan of worden ook wel ijzeren pinnen ingebracht.

Ook wordt onder montage verstaan het inelkander zetten van eenige machine.

monteeren, zie *montage*.

mordant-inkten, bruine of gele voordruk-inkten bij bronsdruk. De te bezigen inkt dient ongeveer dezelfde kleur te hebben als het te gebruiken bronspoeder.

moresken, zie *arabesken*.

Morris (William), beroemd Engelsch kunstenaar (1834—1896) waaraan wij ook op typografisch terrein een nieuwe, op gezonde basis berustende kunstrichting te danken hebben. In 1863 stichtte Morris, in vereeniging met eenige geestverwanten, eene fabriek waarin hij zijn denkbeelden omtrent kunst in toepassing zou kunnen brengen op artikelen van dagelijksch gebruik. Later werd aan deze fabriek ook eene drukkerij verbonden.

morris-initiaal, zeker soort versierde groote aanvangsletter, aldus genaamd naar den beroemden Engelschen kunstenaar William Morris (zie aldaar).

mosgroen, zie onder *groen*.

motto, zinspreuk, kernspreuk of zinrijke stelling, als opschrift eener verhandeling of hoofdstuk. Wordt steeds met kleiner lettertype dan den tekst gezet en in den rechterhoek geplaatst.

Morris-initiaal.

mu (*M μ*), grieksche *m*.

Müller, Leidsch predikant, volgens sommigen de uitvinder der stereotypie (1701).

muziekkast, bergplaats van het materiaal voor 't vervaardigen van den drukvorm, benoodigd voor 't door middel van boekdruk vermenigvuldigen van muziekstukken.

N

N., *Noord*. — **N. B.,** *nota bene*, let wel. — **N.-B.,** *Noorderbreedte*. — **N. C.,** *nuova* of *nostro conto*, nieuwe of onze rekening. — **Ned.,** *Nederlandsch*. — **N. L.,** *non liquet*, het is niet duidelijk. — **nl.,** *namelijk*. — **N. M.,** *nieuwe maan*. — **n.m.,** *namiddags*. — **N. N.,** *nomen nescio*, naam onbekend. Ook: *notetur nomen*, men lette op den naam. — **N. O.,** *Noord-Oost*. — **N°,** *numero, nummer, nommer*. — **N°s,** *nummers, nommers*. — **Nov.,** *November*. — **N. S.,** *naschrift*. Ook *notre Seigneur*, onze Heer (Jezus); ook *nieuwe stijl*. — **N. T.,** *novum testamentum*, Nieuwe Testament. — **N^to^,** *netto*, zuiver (bijvoorbeeld gewicht zonder verpakking). — **N.-W.,** *Noord-West*.

N, als romeinsch cijfer = 900; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

naaibank, een opstaand raam, waarvan de bovenste dwarsbalk langs schroefstijlen op en neder bewogen kan worden. Twee, drie of meerdere touwen kunnen vanaf die bovenste dwarsbalk vertikaal in het raam gespannen worden. De ruggen der boeken worden op denzelfden afstand der gespannen touwen ingezaagd en de vellen daarna één voor één met de zaagsneden

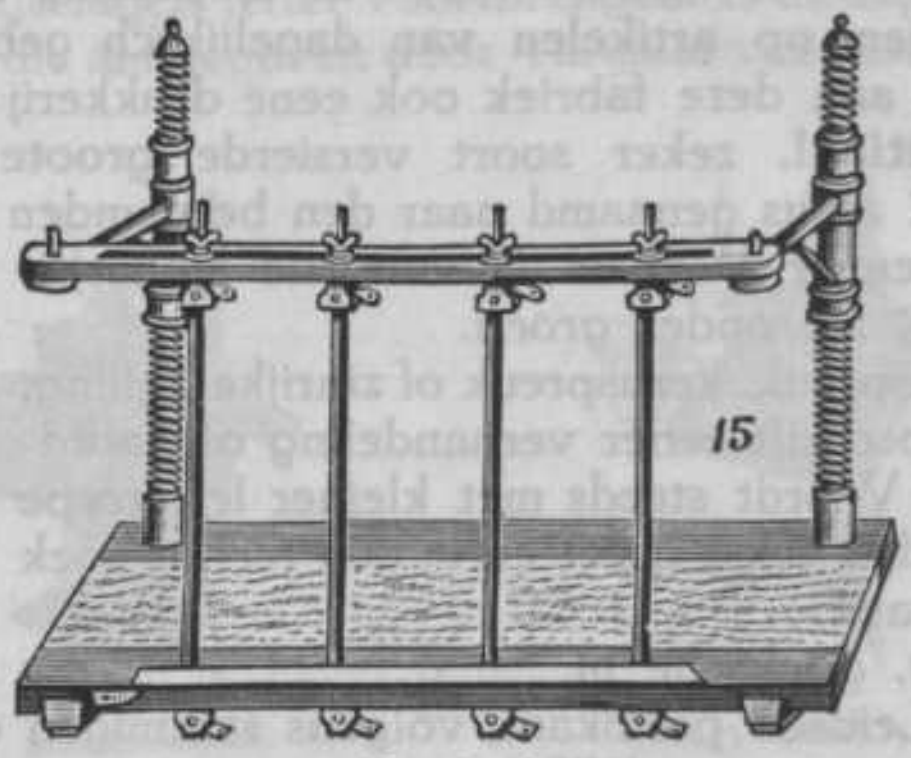

Naaibank.

tegen de touwen gelegd. Met de linkerhand duwt men het vel zoodanig tegen de zaagsneden aan dat het van binnen tevens eenigszins open gehouden wordt. Daarna steekt men met de rechterhand de naald en draad beurtelings door de ingezaagde sneden, zoodanig dat de draad om de gespannen touwen heenloopt.

naaien, het aan elkander hechten der gevouwen vellen tot boeken, door middel van garen. In tegenstelling met *hechten,* het samenvoegen door middel van koper- of staaldraad, met z.g. nietjes- of staaldraad-hechtmachine. Het naaien geschiedt met de hand, n.l. met naald en draad of machinaal, n.l. met z.g. garen-hechtmachines of boek-hechtmachines. Zie ook onder *naaibank.*

naaimachine, zie *draad-boekhechtmachine* en *garen-boek-hechtmachine.*

nabericht, slotwoord van den schrijver of uitgever van eenig boekwerk. Wordt òf geheel achter in het boek, òf aan het begin van het laatste deel geplaatst.

nachtgroen, eenigszins transparante boekdrukinkt; laat zich zeer goed verwerken, doch is niet bizonder lichtecht.

nadruk, de onbevoegde, ten nadeele van den oorspronkelijken uitgever, vermenigvuldiging van boeken, platen e. d. Niet te verwarren met *herdruk*.

napelsch geel, loodhoudende boekdrukinkt, tamelijk dekkend.

nat-stereotypie, zie onder *stereotypeeren*.

natten van papier, verouderde methode om, alvorens met het drukken aan te vangen, het papier bij pakjes van ongeveer twintig vel door het water te halen om daarmede o. a. te bevorderen dat de drukinkt zich beter aan het papier zal mededeelen. Voor gewoon drukwerk wordt thans niet meer genat, alleen bij rotatie-druk is het bevochtigen van het papier niet overbodig, waarom op deze machines hiervoor een vochtapparaat is aangebracht. Met het natten verviel tevens het satineeren in de satineermachine, waarmede men den glans, door het natten van het papier verdwenen, weder trachtte aan te brengen. Zie ook onder *satineermachine*.

natuurlijke anorganische verfstoffen of **aardverven,** in hoofdzaak in de bergen gewonnen grondstoffen voor inktfabricatie. Worden in gereeden toestand aangetroffen. Sommige van deze stoffen, o. a. lazuursteen en zinnober zijn echter reeds door een kunstmatig product vervangen, dat zich technisch beter laat verwerken en worden dan *kunstmatige mineraalverven* genoemd.

natuurlijke organische verfstoffen, plantaardige of dierlijke stoffen voor inkt-fabricatie. Worden deels in gereeden toestand in de natuur aangetroffen (bijv. sepia, cochenille en purperslak) en deels eerst na eenige bewerking voor het gebruik geschikt (bijv. indigo en meekrap).

nauw zetten, weinig ruimte tusschen de woorden plaatsen.

nawoord, slotwoord van schrijver of uitgever van eenig boekwerk.

necrologie, de geschiedenis van overledenen, doodsberichten; van 't grieksche *nekros*, lijk.

negatief en **positief.** Bij fotografie is het negatief de glasplaat met de opgenomen afbeelding, doch zoodanig dat hierbij de lichte partijen donker en de donkere licht voorkomen. Na het overbrengen van dit negatief op gevoelig papier, ontstaat hierdoor het positief, de afbeelding zooals ze in werkelijkheid zich voordoet.

Negatief is ook het letterbeeld, zooals het op het letterstaafje is aangebracht. Spiegelbeeld of spiegelschrift zou men het ook kunnen noemen. Positief is het letterbeeld zooals het zich na den druk op het papier voordoet.

In de algebra noemt men negatief de ontkennende, in omgekeerden zin genomen grootheden (eenheden):

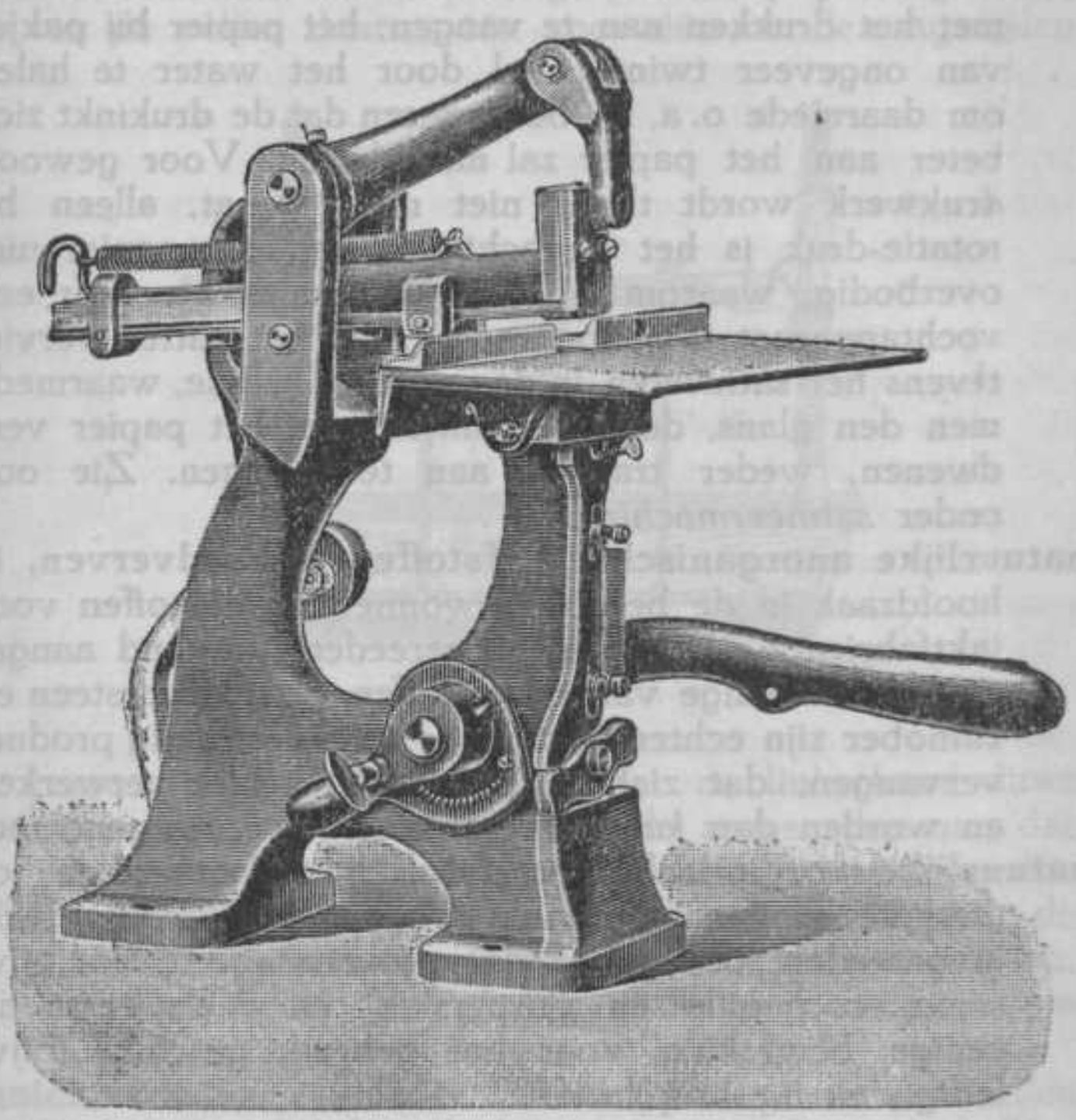

Nietjes-machine.

in tegenstelling met positief, bevestigende, werkelijke grootheden. Ze worden aangeduid met het teeken + voor de positieve en — voor de negatieve groot- of eenheden. Een positieve en een negatieve grootheid van dezelfde waarde heffen elkander op. Bijv. winst en verlies; schuld en bezit, enz.

In de electrotechniek is de negatieve stroom de afstootende en de positieve de aantrekkende polariteit.

Uitgangspunten zijn de polen, aangeduid met + pool = positieve en — pool = negatieve pool.

nieten of **hechten,** zie aldaar.

nietje, zie onder *insteken* en *nietjes-machine.*

nietjes-machine, voor het opelkander samenvoegen (hechten) van eenige vellen papier door middel van koper- of staaldraad. Hierbij worden afgepaste stukjes draad (nietjes) in de machine gebracht; in tegenstelling met een *draad-hechtmachine,* waarbij een geheele rol draad wordt aangebracht. Zie ook onder *draad-hechtmachine.* Zie fig. op pag. 168.

nieuwe pagina, zie onder *staartpagina.*

nieuwe regel, in tegenstelling met „nieuwe zin", het op een volgenden regel beginnen, na vooraf den voorgaanden regel eventueel „uitgevuld", er dus een z.g. uitgang van gemaakt te hebben.

nikkel-cliché of *nikkel-galvano,* zie onder *galvano.*

nikkel-galvano, zie onder *galvano.*

nikkel-stereotypen, door middel van een nikkelbad vernikkelde stereotypen.

noen (נ), hebreeuwsche *n.*

nonius, een wiskunstig hulpwerktuig om de graden van den boog in zeer kleine deelen te verdeelen. Zie onder *papier-onderzoek.*

nomenclatuur, naamlijst, naamregister.

nonparel of **nonpareille,** letter op 6 punten; eig. beteekenis: zonder wederga, onvergelijkelijk, naam van verscheiden dingen die in hunne soort uitmunten; van het fransche *non,* niet, neen en *pareil, pareille,* gelijk, overeenkomstig.

noot, nadere omschrijving of verklaring, soms ook verwijzing naar andere werken, welke met kleiner type dan de tekstletter, gewoonlijk aan den voet der pagina wordt geplaatst. Sommige schrijvers geven er echter de voorkeur aan de noten, wanneer deze zeer uitgebreid zijn of veelvuldig voorkomen, achter in het boek af te drukken.

nootlijntje, afscheiding tusschen noot en tekstletter.

nootteeken, teeken waarmede wordt aangeduid, dat op dit woord of op dezen zin de noot slaat, met een dergelijk teeken gemerkt. Eenige voorbeelden van nootteekens: [1]), [2]), [3]); ([1]), ([2]), ([3]); *), †), §); **), ††), §§), (*), (†), (§), enz.

norm, norma of **merkteeken,** de verkorte titel van het

boek aan den voet der eerste bladzijde van ieder vel druks. Dit heeft ten doel om de vellen druks, van ieder werk afzonderlijk, uit elkander te kunnen houden.

normaalhoogte, zie onder *letterhoogte*.

normaal-inkten, speciaal ten behoeve van driekleurendruk vervaardigde boekdrukinkten, n. l. rood, geel en blauwe drukinkt, waarmede door deze kleuren over elkaar te drukken, elke gewenschte nuance verkregen kan worden.

normaallijn, volgens overeenkomst, tusschen lettergieters onderling, vastgestelde manier waarop het letterbeeld op den kegel geplaatst wordt, waardoor bijv. elke kleinere lettersoort met een grootere in de lijn gebracht kan worden door een bepaald aantal punten wit onder en boven de letter te plaatsen. Bij enkele kleinere corpsen komt dit aantal punten op $^1/_2$ punt uit, zoodat dan interlinies ter dikte van $1^1/_2$ punt gebruikt dienen te worden. De grondslag van dit systeem berust hierop, dat iedere lettersoort met een twee-punts koperen haar- of puntlijn in de lijn komt te staan, door een zeker aantal punten wit onder en boven bedoelde koperen lijn te plaatsen.

normaalpapier, een taaie, tegen den tand des tijds bestand zijnde papiersoort, gewoonlijk gebezigd voor 't drukken van officieele stukken, geldswaardig papier, e. d.

normale legger, zie onder *legger*.

nota, kleine rekening.

notenzetsel, het zetsel van de noten of aanteekeningen, in tegenstelling met tekstzetsel (zie aldaar).

Voor noten bezigt men een kleiner lettertype dan voor den tekst, d. w. z. den rechtstreekschen inhoud van het werk.

notitie, opgaaf, terkennisbrenging van de op eene veiling te verkoopen artikelen.

novelle, klein romantisch verhaal.

nu (*N*, *ν*), grieksche *n*.

numeroteur, zie onder *hand-pagineertoestel* en *automatische numeroteurs*.

nummeren, het van een volgnummer voorzien van kantoorboeken. Hierbij onderscheidt men twee manieren, n.l. *pagineeren* en *foliëeren*. Zie onder *foliëeren*. Ook bons, aandeelen, loten, e. d. worden genummerd, soms op de pers, doch gewoonlijk nà het drukken met behulp van een hand-pagineertoestel, of pagineer-

machine voor voetbeweging. Nummeren op de pers kan geschieden door het versteken (veranderen) van de cijfers in den drukvorm, bijv. bij het drukken van bonboeken e. d., doch ook met behulp van automatische

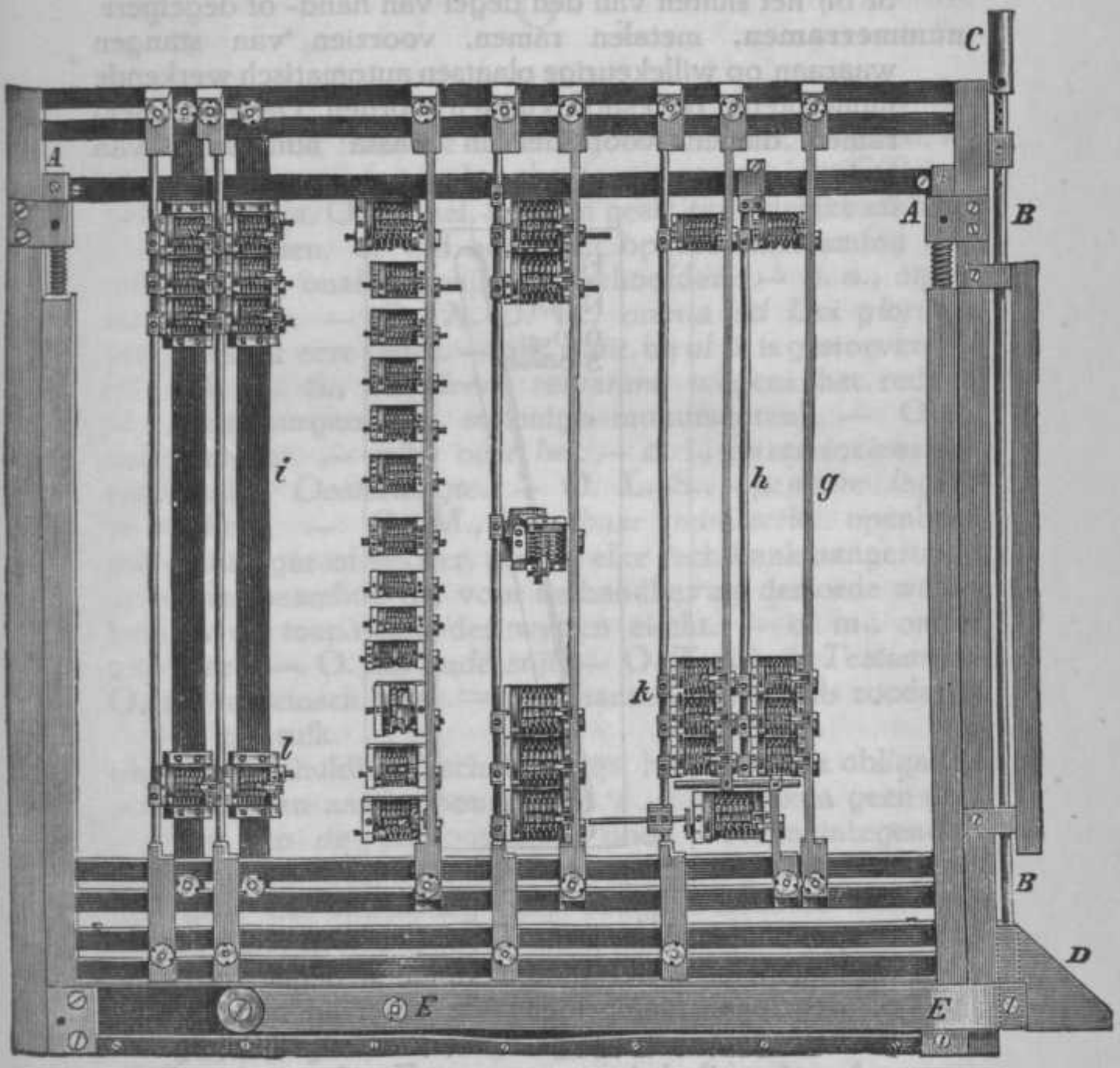

Nummerraam.

numeroteurs of nummerramen. Eerstgenoemde worden tusschen het zetsel in den vorm opgekooid en verspringen door den druk van cylinder of degel der pers op het No.-teeken, geheel automatisch. Laatstgenoemde, de z.g. nummerramen, dienen voor het in massa nummeren van waardepapieren, bijv. coupon-

bladen, enz. Het verspringen der cijferraderen van alle in het raam aangebrachte numeroteurs vindt gelijktijdig plaats en wordt bewerkt door het verspringen van een nok bij het heen- en weergaan der snelpers of bij het sluiten van den degel van hand- of degelpers.

nummerramen, metalen ramen, voorzien van stangen waaraan op willekeurige plaatsen automatisch werkende numeroteurs bevestigd kunnen worden. Deze nummerramen dienen voor het in massa nummeren van couponbladen, loten, enz. Door het heen- en weergaan der snelpers of het sluiten van den degel van hand- of degelpers, verspringen de cijferraderen van alle in het raam aanwezige numeroteurs gelijktijdig. Zie ook *automatische numeroteurs*. Zie fig. op pag. 171.

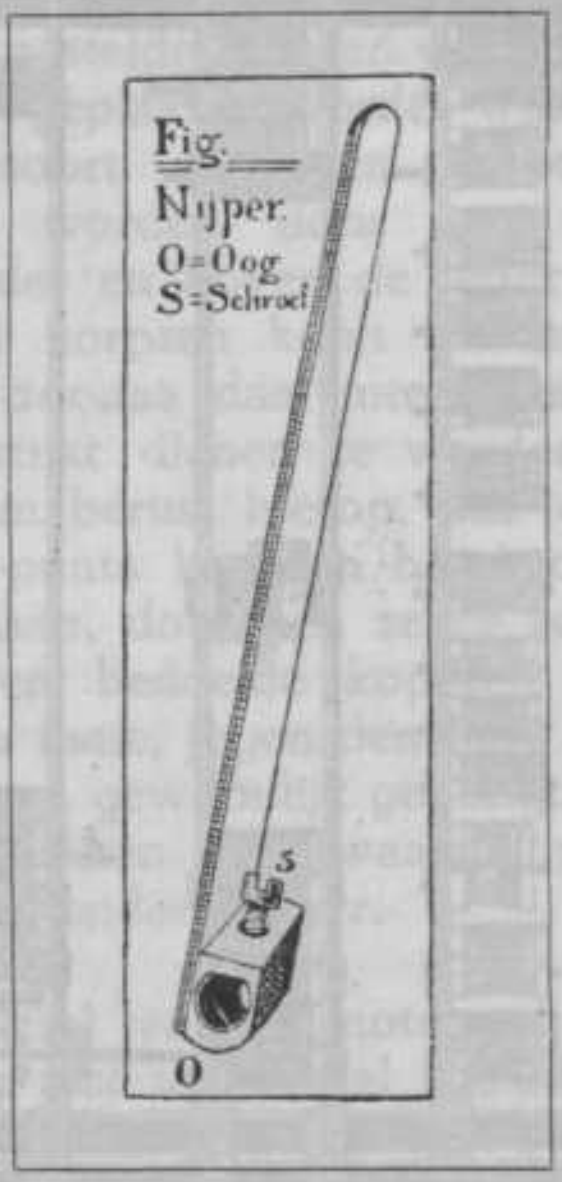

nummerteeken, een aan één stuk gegoten hoofdletter N met een o, ter vervanging van het woord nommer of nummer.

nijpers, platte, ijzeren linialen welke tot taak hebben het te bedrukken vel vlak en vast tegen den degel te houden tijdens den druk. De nijpers bevinden zich op een stang tusschen degel en drukfundament en zijn naar links en rechts verstelbaar.

O

O., *Oost.* Ook fransche afkorting voor *Ouest,* Westen. — **O'**, *of, van* (vóór Iersche familienamen, als O'Brien, O'Meara, O'Connel, enz.) en geeft een adelijke afkomst te kennen, of wel het duidt op een afstamming van vroeger onafhankelijke opperhoofden. — **o. a.,** *onder anderen.* — **O. A. D. G.,** *omnia ad Dei gloriam,* alles ter eere Gods. — **ob.,** *obiit,* hij of zij is gestorven. — **Ob C. S.,** *ob civem servatum,* wegens het redden eens burgers (op sommige monumenten). — **Oct.,** *October.* — **o/h,** *over het.* — **o. i.,** *onzes inziens.* — **O.-L.,** *Oosterlengte.* — **O. L. S.,** *openbare lagere school.* — **O. M.,** *openbaar ministerie,* openbare aanklager of eischer, een bij elke rechtbank aangestelde staatsbeambte, die voor de handhaving der orde waakt en de toepassing der wetten eischt. — **o. m.,** *onder meer.* — **O. S.,** *oude stijl.* — **O. T.,** *Oude Testament.*

O, als romeinsch cijfer = 11; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

obligatie, schuldbrief, schuldbewijs. Houders van obligatiën zijn geen aandeelhouders, d. w. z. zij maken geen deel uit van de vennootschap, doch worden integendeel beschouwd als haar crediteuren. Bij eventueele likwidatie gaat de uitbetaling aan obligatie-houders dan ook vóór die aan houders van aandeelen. Typografische bewerking is in denzelfden trant als bij aandeelen, pandbrieven en dergelijk waardepapier. Vergelijk *aandeel* en *pandbrief.*

oblong formaat, langwerpig (meer breed dan hoog) formaat; 't fransche *oblong* beteekent langwerpig. In octavo formaat noemt men 't ook wel breed octavo; in kwarto, breed kwarto.

octavo formaat, het vel driemaal gevouwen, zoodat er dus acht bladen of zestien bladzijden ontstaan; ook het achtste deel van eenig formaat papier; van 't latijnsche *octo,* acht. Men onderscheidt bovendien nog *lang* en *breed octavo.* Bij 't eerste heeft de

pagina den kolomvorm en is dus smaller en hooger dan gewoon octaaf; bij 't tweede is 't formaat meer breed dan hoog en is ook bekend onder den naam dwars of ook wel oblong formaat.

octavogalei, zie onder *galei.*

octodecimo, boekformaat, van 36 bladzijden per vel; van 't latijnsche *octodecem,* achttien (nl. 18 bladen of 36 bladzijden).

oefen-toetsenbord, zie *blind toetsenbord.*

oeserfoliën, zie *foliën.*

offset-druk, ook wel **rubberdruk** genoemd, zie onder *offset-pers.*

offset-pers of **rubberdruk-pers.** Het offset-procédé berust in principe hoofdzakelijk op het overnemen van den druk door een gummi-cylinder. Inplaats dat dus het papier van de drukplaat den afdruk direct ontvangt, zooals dit bij gewonen druk het geval is, zet de drukplaat den druk eerst over op een gummi-cylinder en deze zet hem over op het papier. De teekening staat dus niet in spiegelbeeld, doch gewoon op de drukplaat, omdat de overdruk op den gummi-cylinder in spiegelbeeld moet komen.

Offset-druk is bedoeld als een verbetering van den zink- of aluminium-druk. Op de offset-pers kan alle werk, dat op een gewone steendrukpers gedrukt wordt, vervaardigd worden. Bovendien ook dusdanig werk, 't welk vroeger alleen in boekdruk uitvoerbaar geacht werd. De druk kan met goed gevolg op alle soorten; ruw, glad, hard of zacht papier of carton geschieden, zelfs wanneer het fraaie gravures, enz. betreft, terwijl de productie ± 4 maal zoo groot is als van een steendrukpers.

De uitvinding is van den Amerikaan J. W. Rubel en dateert van 't begin der 20ste eeuw.

offset-procédé, zie onder *offset-pers.*

oker, gele drukinkt, voor boekdruk echter minder geschikt doordat sommige vormen en voornamelijk cliché's, met dezen inkt gedrukt, spoedig volloopen. IJzerhoudende inktsoort, matig van dekkracht. Komt in den handel onder de namen: *goud-oker* en *chineesch geel.* Gebrande oker geeft bruinen inkt.

olie, zie *machine-olie.*

oliën (van den legger), zie onder *smeren* of *smetten* (van den druk).

oliegaten, zie onder *machine-olie.*
oliepotten, zie onder *machine-olie.*
olifants, papierformaat 60 × 73 c.M.
olijfgroen, zie onder *groen.*
omber, bruine boekdrukinkt, licht-echt; hoofdzakelijk vervaardigd uit oker en ijzerhoudende bruinkolen of ijzererts.
o-mega (*Ω, ω*), grieksche lange o.
o-micron (O, *o*), grieksche korte o.
omschakelaar bij regel-zetmachine, waarbij één toets op twee kanalen correspondeert, zoodat men dan over een dubbel aantal van zekere letter (bijv. e) kan beschikken.
omslag, zie *boek-omslag.*
omslagtitel, zie onder *titelpagina.*
omsmelten, de afgedrukte regels zetmachine-schrift smelten, zuiveren en zoo noodig op het juiste gehalte terug brengen door bijvoeging van regeneratie-metaal of iets dergelijks. Omsmelten in blokjes, in een z. g. smeltoven voor zetmachine-metaal, is altijd te verkiezen boven het smelten der regels in de lood- of speciepot der zetmachine. Bij het smelten in een smeltoven kan de specie goed gezuiverd worden en worden bovendien de verschillende bestanddeelen als tin, lood en vooral antimonium, beter met elkander vermengd.
omtrekvorm, zie *contourvorm* en verder onder *pas-* of *sluitvorm.*
omzetting, in de gecorrigeerde drukproef aangeduid door het teeken 2 ⌊ 1 indien het ééne woord voor het volgende geplaatst moet worden.
onbesneden papier, een vel papier of meerdere vellen tegelijk gewoon in tweeën of vieren gesneden geeft geen zuiver rechthoekige vlakken, het papier is dan onbesneden, terwijl met het besnijden bedoeld wordt een extra bewerking om zuiver haaksch papier te verkrijgen.
onderaanleggers, verschuifbare aanleghaakjes aan metalen band. Hierbij behoort een *zijaanlegger* welke ter linkerzijde van den degel wordt bevestigd. Met deze aanleggers wordt de legger niet, zooals bij gebruik van aanlegspelden min of meer het geval is, beschadigd.
onderband, zie onder *banden aan de snelpers.*
onderdruk of **ondergrond,** zie aldaar.

ondergrond of **onderdruk,** lichte kleur (tint), dienende als vlakversiering of -vulling, onder de daar later over heen te drukken tekst of ornamenten. Voor het drukken van ondergronden bezigt men gewoonlijk een speciaal daarvoor vervaardigd soort karton, z.g. *toonplaat* of *ondergrondplaat (Mäser's* of *Weber's ondergrondplaat),* soms ook *celluloid* (zie aldaar) of looden platen. Vroeger (en ook thans nog wel) bezigde men voor ondergronden speciale ornamentjes waarmede men allerlei figuren kon samenstellen. Dit laatste werd dan vooral toegepast bij waardepapier, bijv. ondergrondjes onder coupons, cheques, enz.

ondergrond-plaat, zie onder *ondergrond* en *celluloid.*

onderhalingsteeken („), zie *dubbelkomma.*

onderkast, dat gedeelte van de letterkast, waarin zich de gewone kleine letters, dus niet de hoofdletters, bevinden.

onderkastletter, de gewone kleine letter, in tegenstelling met de kapitalen of hoofdletters.

onderlegger, vloeimap, zie *sousmain.*

onderlegger, zie *vaste onderlegger.*

onder-metaal, zie onder *metalen.*

onderrand, de witte rand papier, onder de pagina. In den drukvorm noemt de zetter dit het korte kruis(wit).

onderscheidingsteekens, ridderkruisen e. d. Worden o. a. gebezigd in naamlijsten, enz., of in den vorm van een kroontje op visitekaartjes.

onder-teeken (÷), zie onder *algebraïsche teekens.*

ondertitel, ophelderend, verklarend toevoegsel aan den hoofdtitel, de eigenlijke naam van het werk weergevend. Ook een tweede titel in het boek, een z.g. *deeltitel,* waarin de bijzondere inhoud van elk deel afzonderlijk wordt opgegeven.

oneindigheidsteeken (∞), zie onder *algebraïsche teekens.*

ongelijkteeken (≠), zie onder *algebraïsche teekens.*

onopgemaakt zetsel, aan stukken opgebonden zetsel. Zie ook onder *aan stukken opbinden.*

oogen-marmer, zie onder *marmeren.*

oostenrijksche hoogte, letterhoogte op 63 Didot-punten.

oostersche schriften, oostersch karakterschrift voor het drukken van werken in oostersche talen, zooals bijv. Battaksch, Chineesch, Egyptisch, Japansch, Maleisch, Syrisch, enz. Zie fig. op pag. 177.

HEBREEUWSCH zonder vocalen

איש היה בבבל ושמו יהויקים: ויקח לו אשה ושמה
שושנה בת חקיהו אשת יפת תאר ויראת י: ואבותיה
ישרי לב אשר נחילוה כתורת משה: ויהויקים היה עשיר
מאד והיו לו גן אצל ביתו אליו יתאספו כליהודים כי היה
הנכבד מכלם: ויקימו שני זקנים עליהם בשנה ההיא

SYRISCH

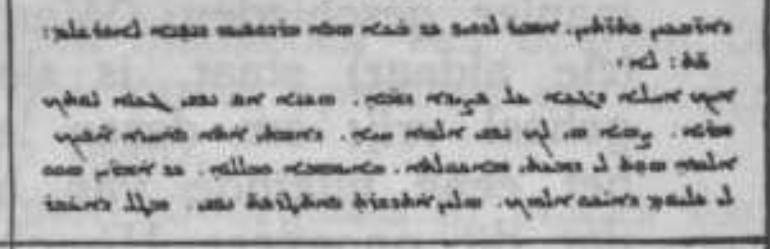

GRIEKSCH

Ἔνθα δὴ καὶ Ἡρακλῆς εἰς Φλιοῦντα ἐμβαλὼν καὶ ἐνδιατρυφήσας, ἐλθόντος δὲ Δηϊάνειρα, βοηθοῦντων τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἐφιππέων, ἀνδρῶν κοσμίων ὄντων καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους πρόσθεν οὐ δεχόμενοι εἰς τὸ τεῖχος οἱ Φλιάσιοι, φυβούμενοι μὴ τοὺς φάσκοντας ἀεὶ λοιμοποιεῖ φεύγειν κατάγωσι, τότε οὕτω κατελέγοντο τοὺς δὲ Κηρύκων ὄντα μετανέμεσθαι τε τοὺς Δακεδαιμονίους, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν ἄκρον φιλίτατον αὐτοῖς παρέξουσι. οἱ μὲνοι Δακεδαιμόνιοι, ὑπὲρ τοιούτοις ἤχοντες τῆς φυγάδων,

COPTISCH

CHINEESCH

第三九七章
這個先生有學問那個沒有○那個懂
吃○你的獅子狗我的一樣○這兩把
條褲那一條近○一樣長○你拉什麼
去了龜個人○他一個人去的○誰來
管事情也沒有○那一位老爺死了○
馬那一匹快○一樣快○我一個人來
今天回來.他若今天不來明.那怎麼管
我一點兒也不知道○誰也不許動這

JAPANSCH KÁTA-KÁNA

コレヲイフレレトモトヲ・コレヲ
ミザアンノアレヨタ・ケダレヒキ
ハホロヒタリ・コノフロコ、ロミ
ヲ・モダヲオザナフテコレヲイハ
フヲアリトハイタルニモノニ・イ
トワガレルフヲ・アリ・ヲイテモ
ダレロンレンノレイ・ナクメザル
カノモノ・ナンザルフアラリ・タ
メ・カレガユエニソノレレフアリ
ダイガクノハロメノヲレヘカナラ
ヨソヲンカノモノニ・ナカラザル

JAPANSCH FIRA-KÁNA
IN VERBINDING MET CHINEESCH

いろは仁ほへとちりぬるをわ
かよたれそつねならむうゐの
おくやまけふこえてあさきゆ
めみしゑひもせす
紅葉
(紅露作を理想誤もすれに
寫實の
れど
坪内逍遙出でゝ
如何に多くの作物わり
れど
其小説の作物力盛より刺すれ
其氣を振ひ起して
之を小
説の
明治の小説
現友社
れど
れ
増を働り
紅葉主盟
れ
盛觀
ら
く
な
窓
前に
詩で
に
其實

HIERATISCH

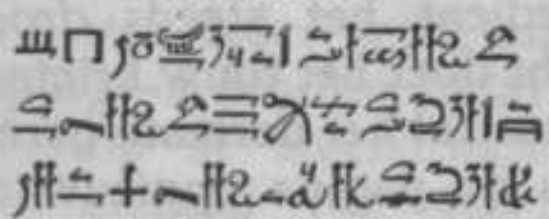

HIEROGLYPHEN

MALEISCH

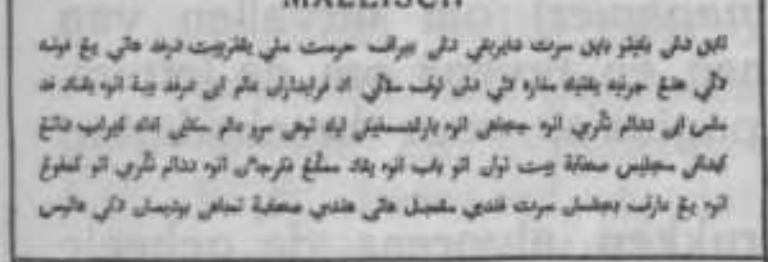

NIEUW JAVAANSCH

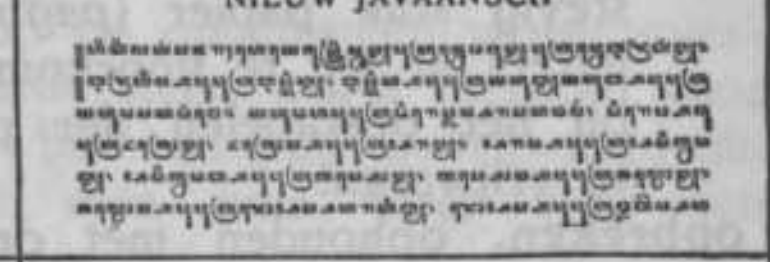

BATAKSCH

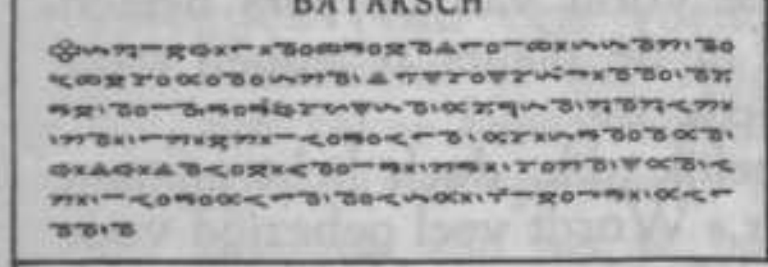

MAKASSAARSCH

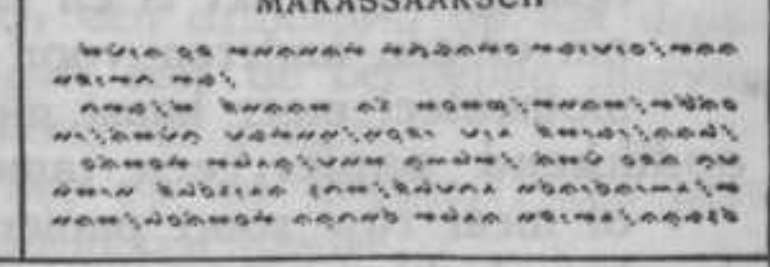

Proeven van enkele onzer Oostersche Schriften
Volledige proef op aanvrage verkrijgbaar

Spécimen de quelques uns de nos Caractères Orientaux
Demander notre album complet

För Orientalisk stil hänvisas till specialprofvet

Eenige oostersche schriften.

opbinden van een pagina, d. w. z. het *zetsel* van een bladzijde, geschiedt, of liever *moet* op de volgende manier geschieden: Wanneer de pagina op de *galei* (zie aldaar) staat, is slechts de rechter onderhoek geheel vrij; om dezen legt men (met de linkerhand) het eene uiteinde van het touw (*paginatouw*) zóó, dat dit ongeveer $1^1/_2$ cM. oversteekt, daarna windt men (met de rechterhand) het touw verder om de pagina, tot men op den rechter onderhoek terug komt. Daar legt men het touw zoodanig over het uitstekende eindje, dat dit tegen de pagina gekneld wordt. De tweede omwinding moet weder *over* het uitstekende eindje touw geschieden, zoodat dit geheel tegen de pagina gedrukt wordt en onmogelijk om den hoek kan glijden. Bovendien dient men zorg te dragen dat het touw nooit *over-*, doch steeds *boven elkaar* en in het midden van de hoogte der pagina komt te zitten. Na *minstens* drie slagen (voor 8^0 en eenige slagen meer voor 4^0 werk) omgewonden te hebben, haalt men, met behulp van een *els* (zie aldaar) het resteerende eindje tusschen letter en touw door en trekt het in den vorm van een lus naar den hoek, waarna men genoemde lus tusschen de pagina en touw doet verdwijnen. Aanbeveling verdient het steeds *droog* touw te gebruiken, want vocht doet het touw krimpen en na verloop van een paar uur zal het dermate gerekt zijn dat men genoodzaakt is de pagina opnieuw op te binden. De opgebonden pagina zet men op een stevig stuk papier (*paginapapier*) om uitvallen van letters of wit te voorkomen en tevens om de letters, bij het opstapelen der pagina's, voor beschadiging te vrijwaren.

opbreken, ophouden met drukken alvorens de geheele oplaag afgedrukt is en de vorm van de pers nemen om er een anderen voor in de plaats te leggen waar momenteel meer haast mede is.

opdikkend papier, een tamelijk dik, doch licht en min of meer ruw soort papier. Wordt veel gebezigd voor het drukken van ontspanningslectuur. Het boekwerk krijgt hierdoor spoedig een omvangrijk uiterlijk bij een gering gewicht.

opdraaien, opkooien, een vorm in het raam vastknellen met kooien en schenen (zie aldaar).

opdraagrollen, letterrollen, zie onder *rollen*.

opdrachtstitel, zie *dedicationstitel.*

opgemaakte pagina's, de gezette tekst op de juiste lengte van de te drukken bladzijden van courant of boek afgedeeld. Zie ook onder *opmaken* en verder onder *stukken opbinden (aan).*

opgemaakt post, schrijfpapier, doorgaans in pakjes van honderd-twintig of twee-honderd-veertig vel, afgedeeld en gevouwen (bij dubbel octavo-formaat) in katerns van zes vel.

op het lood nalezen, het nalezen van het *zetsel* door den zetter, in tegenstelling met het nazien van den afdruk (drukproef) door den corrector.

opkloppen van een letter, het langer maken van het letterstaafje. Een onder den druk weggebleven, te lage letter, wordt somtijds, mits het letterbeeld ongeschonden is, weder op zijn juiste hoogte gebracht door met een ijzeren voorwerp op den onderkant van het letterstaafje te kloppen. Hierdoor ontstaat aan den voet een braam, waardoor de letter dezelfde hoogte verkrijgt als de overige letters.

opkooien, een vorm opkooien, het zetsel in een ijzeren raam sluiten (zie onder *kooien en schenen*).

oplaag, het aantal te drukken of afgedrukte exemplaren van ieder werk afzonderlijk.

oplage-steen, de lithografische steen waarvan de afdrukken op de steendruksnelpers worden gemaakt, in tegenstelling van een gegraveerden steen waarvan een goede afdruk op de steendrukhandpers wordt gemaakt welke dan op de oplagesteen wordt overgebracht. De gegraveerde steen wordt hierdoor voor slijtage en eventueele beschadiging gevrijwaard en blijft bewaard totdat men hem weer voor een overdruk noodig heeft.

opleggen (van een vorm), een drukvorm op het drukfundament of kar leggen met de bedoeling hiervan een zeker aantal afdrukken te maken.

opleggen (van papier), het op de inlegtafel der pers brengen van het te bedrukken papier.

opmaken, het in pagina's afdeelen van den gezetten tekst (door den zetter). Zie ook onder *opmaker.*

opmaker, hij die belast is met het in pagina's afdeelen van den gezetten tekst; met het op maat maken der bladzijden. Speciaal wordt met opmaker betiteld de zetter wiens geregelde bezigheid bestaat in het inelkaar

zetten van de pagina's eener courant, bij voorkeur dagblad.

Wanneer bij 't *opmaken* blijkt dat een uitgang (zie aldaar) boven aan de bladzijde zal komen, dient dit voorkomen te worden, indien mogelijk, door in de voorafgaande pagina('s) een regel te *drijven* of *in te winnen*. Met drijven bedoelt de zetter het kunstmatig doen ontstaan van een nieuwen uitgang, door meer wit tusschen de woorden te zetten; onder *inwinnen* verstaat hij het doen verdwijnen van een uitgang van een of twee kleine woorden, door het wit tusschen de woorden te verminderen. Door 't drijven ontstaat dus een regel extra en door inwinnen wordt het aantal regels met een verminderd.

Opmaker noemt men ook den werkman ter lettergieterij, belast met het nauwkeurig controleeren der met behulp van andere dan compleetmachines gegoten letters.

oppervlaklijming, zie onder *lijmstof.*

opplakken (van den legger), zie onder *toestellen.*

oprollen, het van de noodige hoeveelheid drukinkt voorzien van den drukvorm, door middel van een *handrol* (zie aldaar).

opruimen, meer speciaal het wegmaken of distribueeren (zie aldaar) van smoutwerk (zie aldaar).

opruimer, zie *opruimen.*

opschrifttitel, paginatitel of sprekende hoofdregel; zie onder *hoofdregel.*

opsluiten (van den vorm), het in 't raam brengen van den drukvorm, het inslaan van den vorm.

op stuk staan, in voorraad hebben van letters in stukken opgebonden, zooals de lettergieterij de letter aflevert, t. w. heele regels a's, b's, enz.; ook op stuk werken (zie *stukwerk).*

op stuk werken, zie *stukwerk.*

op stuk zetten, zie *op stuk staan.*

optisch midden, zie *boekdrukkersmidden.*

opvullen (der regels), het op maat brengen der gezette regels. Wanneer de zetter een regel in zooverre heeft samengesteld dat er geen woord of gedeelte van een woord meer bijgevoegd kan worden, vult hij den regel op, d. w. z. wanneer 't zoo uitkomt dat er nog eenige ruimte overblijft voegt hij bij den afstand tusschen de woorden onderling nog een spatie (zie

aldaar) totdat de regel geheel vol is; dit noemt hij *uitvullen*. Indien 't hem echter blijkt dat er nog ruimte te kort is voor een of meerdere letters, dan vermindert hij 't wit tusschen de woorden onderling zoodanig dat de betrokken letter of letters er bij gevoegd kunnen worden; deze bezigheid noemt hij *krimpen* of wel *inkrimpen*. Opvullen is dus feitelijk de gemeenschapsnaam voor het *uitvullen* en *krimpen* der regels.

Ook het opvullen van een uitgang (zie aldaar) met kwadraten en vierkanten noemt hij uitvullen, vandaar dat deze stukjes wit soms *uitvulwit* en de spaties en pasjes *opvulwit* worden genoemd.

opvuller, zie onder *spatie* (*zetmachine*).

opvulwit, zie onder *opvullen*.

opwipper, zie onder *distribueerhuisje*.

opzetsel, zie onder *opzetten van pastei*.

opzetten van pastei of **kasten opzetten.** Bij de eerste bezigheid worden de letters voor de vuist weg tot regels saamgevoegd om ze daarna gemakkelijker en vlugger in hun respectieve bakjes terug te leggen. Tot regels saamgevoegde pastei noemt men *opzetsel*. Bij 't „kasten opzetten" wordt bakje voor bakje leeggezet, totdat de geheele letterkast leeg is en de letter dus weer in denzelfden vorm, n.l. geheele regels a's, e's, enz., wordt gebracht als waarin men ze van de gieterij ontvangt. Zie ook onder *inleggen van kasten*.

oranje, ontstaat door menging van geel en rood. Bij boekdrukinkten dient men echter in 't oog te houden dat nimmer zwavelhoudende inkten met loodhoudende dito vermengd mogen worden; in dit geval bijv. dus geen vermiljoen met chroomgeel te vermengen. Wordt ook aangemengd in den handel gebracht in verschillende nuances en benamingen als: *chroom-oranje, oranje-karmijnlak, oranjelak*, enz.

oranjebruin (donker), deze kleur verkrijgt men door menging van vermiljoen, chromaatgeel en omber.

oranjebruin (licht), deze kleur verkrijgt men door menging van vermiljoen, chromaatgeel en gebrande terra di siena.

oranje-karmijnlak, geel-roode, transparante boekdrukinkt. Zie ook onder *oranje*.

oranjelak, geel-roode, transparante boekdrukinkt. Zie ook onder *oranje*.

ordeteekens, afbeeldingen van ridderkruizen en andere eere-teekens. Veelal voorkomende in jaarboekjes, enz.,

achter de namen van hoogwaardigheidsbekleeders, enz., enz.

ornament, versiersel. Metalen afgietsels van figuren, onderdeelen van samen te stellen randen, enz.

ornamentkast, bergplaats voor ornamenten, zie aldaar. Deze kast is anders ingedeeld dan een gewone letterkast, heeft gewoonlijk een 40-tal vakjes van gelijke grootte, plus een drietal grootere afdeelingen, voorzien van losse, verstelbare latjes, opdat hierin de verschillende grootere of licht te beschadigen ornamenten rechtop geplaatst kunnen worden.

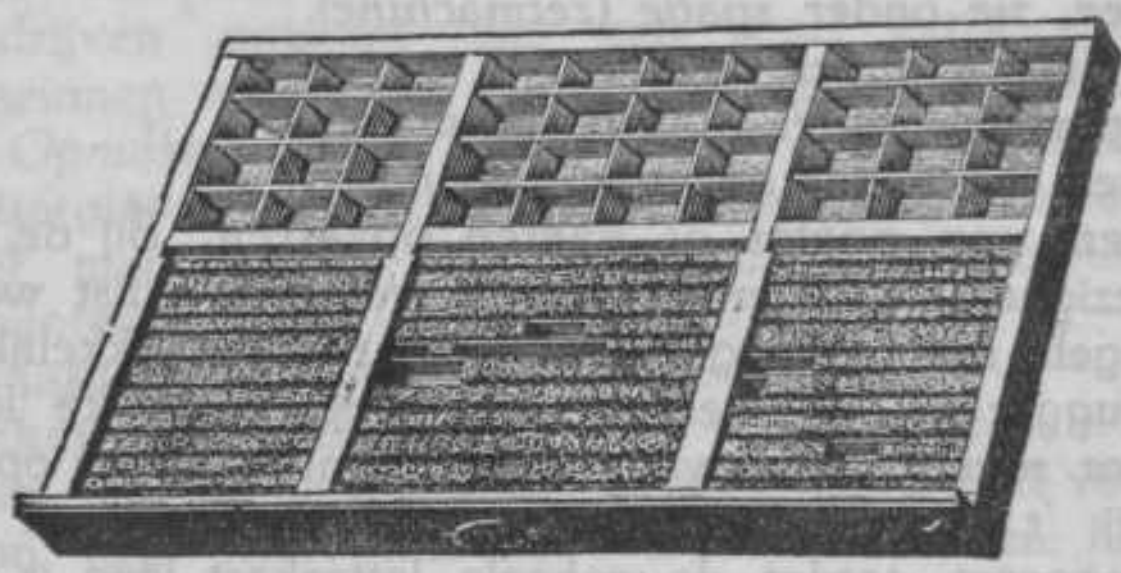

Ornamentkastje.

ornamentiek, leer der versiering, der ornamenten; bijv. vrije ornamentiek, vrije toepassing der ornamenten.

oud-duitsche initialen, versierde groote aanvangsletters behoorende bij het duitsche lettertype.

Oud-Duitsch Initiaal.

oud-hollandsch, gothisch lettertype. Zie ook *gothiek.*

oud-hollandsch papier, geschept papier, zie aldaar.

overdruk, boekdruk op stijfsel-papier of pelure (z.g. overdrukpapier), bestemd om op steen te worden overgebracht, m. a. w. om bij den lithografischen druk te benutten. *Overdrukpapier* is n.l. aan eene zijde van eene gom- of stijfsellaag voorzien, hierop wordt de afdruk gemaakt, om daarna op den lithografischen steen te worden overgebracht.

overdruk, overdrukje, nadruk van courant- of tijdschriftartikel. Zeer dikwijls wordt door den schrijver van eenig artikel in courant of tijdschrift, bedongen, dat

hem na 't in druk verschijnen van zijn pennevrucht eenige exemplaren van den tekst van zijn artikel afzonderlijk, in boek-formaat, zullen worden verstrekt. Hiervoor bezigt men dan 't zelfde zetsel. Deze exemplaren noemt men *overdrukken*.

overdruk-inkt, inktsoort, bestaande uit een mengsel van lithografische grondverf en steendrukinkt.

overdrukpapier, zie onder *overdruk*.

overhangende letters, drukletters waarvan het letterbeeld onder, boven, of zijwaarts buiten het letterstaafje uitsteekt.

overheen gaan (van den druk), noemt men het afdrukken van den drukvorm op den legger inplaats van op het te bedrukken papier.

overheen loopen of **overheen gaan (van den druk),** zie aldaar.

overleggen, zie *overslaan*.

overlezende copie, de bij een drukproef gezonden bladzijde van de copie, waarop een gedeelte voorkomt wat bij de vorige of volgende drukproef behoort.

overlezende noot, de tekst van een noot over twee of meer pagina's verdeeld.

overslaan of **overleggen,** een volgend vel of blad inslaan, zonder opnieuw formaat te maken. Wanneer bijv. het eerste vel (zie aldaar) van eenig boekwerk is afgedrukt, wordt het tweede op steen (zie *corrigeersteen*) uitgezet, 't holwit uit den eenen vorm genomen en in precies dezelfde volgorde in den tweeden overgebracht. De afgedrukte pagina's blijven dus ten slotte enkel over. Deze bezigheid noemt men een vorm *over*slaan of overleggen, in tegenstelling met *in*slaan, 't formeeren van den eersten vorm, waarbij de onderlinge afstand der pagina's in den vorm nog moet worden afgemeten.

oversteken van letters, cijfers e. d. Somtijds gebeurt het, dat een zekere letter of sommige cijfers zoo veelvuldig in eenig zetsel voorkomen, dat men genoodzaakt is hiervoor zoolang een andere letter of cijfer te plaatsen (zie onder *blokkeeren*); wanneer dan een vorm is afgedrukt worden de bewuste letters of cijfers hieruit verwijderd en in 't nog te drukken zetsel overgebracht. Deze bewerking noemt men „oversteken".

overzetten van den druk, het afgeven van inkt van een pas gedrukt vel op een bovenliggend vel. Het

opelkander leggen van versche afdrukken kan tengevolge hebben (vooral bij glad papier of te vetten druk) dat de nog niet voldoende opgedroogde, of overtollige inkt zich afzet op de achterzijde van het bovenliggende exemplaar. Een der middeltjes om dit overzetten te voorkomen is het *tusschenleggen* of *tusschenschieten*, het bedekken van elken afdruk met een stuk ruw, ongesatineerd papier, z.g. *tusschenleggers*.

oxydeeren, verzuren, met zuurstof verbinden (roesten); bijv. van autotypies, letters, enz.

P

p., *per*. Ook *piano*, zacht (in de muziek). — **P. A.,** *proprieté assurée*, verzekerd eigendom. — **p. a.,** *par ami*, met vriend (op adressen van brieven). Ook: *per adres*. — **P. A. C. I.,** *propriété assurée contre incendie*, eigendom tegen brand gewaarborgd. — **p. aeq.,** *partes aequales*, gelijke deelen (op recepten). — **pag.** of **p.,** *pagina*, bladzijde. — **p. aquit,** *pour aquit*, voldaan, als bewijs van ontvangst. — **p. c.,** *pour condoléance*, om deelneming in een verlies te betuigen (op visitekaartjes). Ook: *par couvert*, onder omslag. — **pCt.,** *percent* of *pro cent (procent)*, ten honderd. — **p. e.** of **p. ex.,** *par exemple*, bijvoorbeeld. — **P. f. a. f.,** *pastor fides animarum fidelium*, getrouwe herder der geloovige zielen. — **p. f. v.,** *pour faire visite*, om bezoek af te leggen (op visitekaartjes). — **P. G.,** *Protestantsche godsdienst*. — **pic.,** *picol* of *pikol*, handelsgewicht op Java, China, Madras, enz., van ongeveer 62 Kilogram. — **P.K.,** *paardenkracht*. — **pl.,** *pluralis*, meervoud. — **pl. m.,** *plus minus*, ongeveer. **P. M.,** *pro memoria*, een herinnerings- of gedenkschrift. — **p. m.,** *pour mille* of *pro mille*, per duizend. — **Pn.,** *pakken*. — **p. o.** *per order*. — **P. P.,** *praemissis praemittendis*, vooropgeplaatst wat vooropgeplaatst moet worden (in brieven en circulaires in plaats van de aanspraak of den titel gebruikelijk). — **p. p.,** *piu piano*, zachter (in de muziek). Ook: *per post*. — **p. p. c.,** *pour prendre congé*, om afscheid te nemen (op visitekaartjes). — **p. p. p.,** *pianissimo*, zeer zacht (in de muziek). — **P. R.,** *populus romanus*, het Romeinsche volk. —

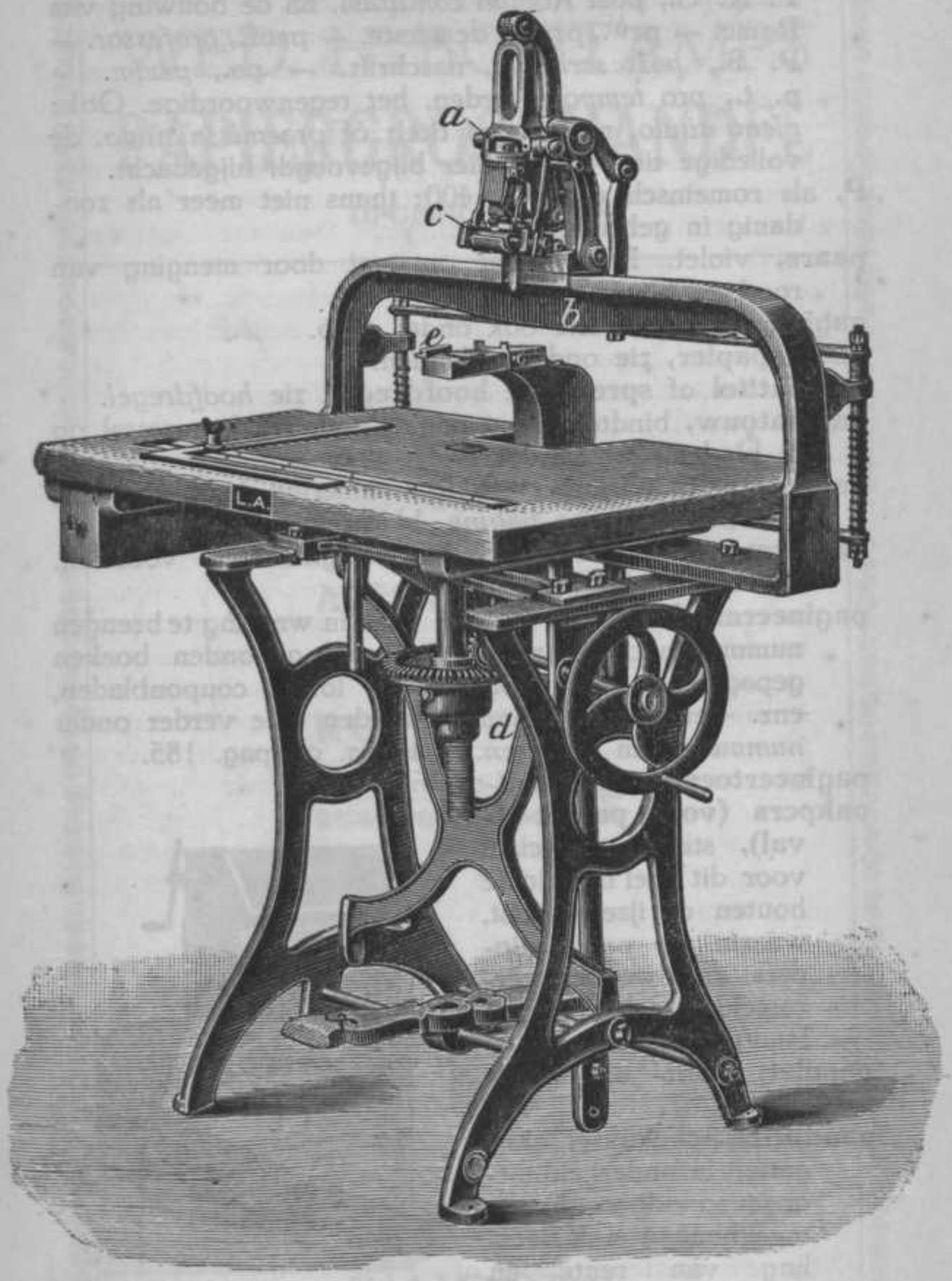

Pagineermachine.

p.r., *pour remercier*, om te bedanken (op visitekaartjes). — **P. R. C.**, *post Roman conditam*, na de bouwing van Rome. — **pro.**, *primo*, de eerste. — **prof.**, *professor*. — **P. S.**, *post scriptum*, naschrift. — **ps.**, *psalm*. — **p. t.**, *pro tempore*, heden, het tegenwoordige. Ook: *pleno titulo*, met vollen titel; òf *praemissa titulo*, de volledige titel worde hier bijgevoegd, bijgedacht.

P, als romeinsch cijfer = 400; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

paars, violet. Deze kleur ontstaat door menging van rood en blauw.

pagina, bladzijde. Zie ook onder *folio*.

paginapapier, zie onder *opbinden*.

paginatitel of **sprekende hoofdregel**, zie *hoofdregel*.

paginatouw, bindtouw om pagina's en stukken zetsel op te binden. Zie verder onder *opbinden*.

paginatuur of **pagineering**, de nummering der bladzijden; van het latijnsche *pagina*, bladzijde.

pagineeren, de bladzijden van volgnummers voorzien. Zie ook onder *folieeren*.

pagineermachine, een met de voet in werking te brengen nummer-machine waarop zoowel gebonden boeken gepagineerd of gefoliëerd als loten, couponbladen, enz. genummerd kunnen worden. Zie verder onder *nummeren* en *foliëeren*. Zie fig. op pag. 185.

pagineertoestel, zie *hand-pagineertoestel*.

pakpers (voor papier-afval), stevige, speciaal voor dit doel ingerichte houten of ijzeren kist, waarin de papiersnippers, enz. worden verzameld en geleidelijk tot baaltjes geperst.

Pakpers voor papier-afval.

pamflet, schot- of smaadschrift.

pandbrief, schuldbrief, obligatie; inzonderheid uitgegeven door hypotheekbanken e. d. Betaling van rente en aflossing worden hiertoe gewaarborgd door het aandeelenkapitaal, reserve en hypothecaire inschrij-

WED. H. BONTAMPS

PAPIERGROOTHANDEL

OPGERICHT 1779

AMSTERDAM
VENLO
ROTTERDAM

ENVELOPPENFABRIEK
LINIËERINRICHTING
BINDERIJ

vingen. Typografische bewerking is in denzelfden trant als bij aandeelen, obligatiën en dergelijk waardepapier. Vergelijk *aandeel* en *obligatie*.

pantograaf, verkleinings-graveermachine, bij lettergieters in gebruik voor het graveeren van matrijzen.

papier, afgeleid van het woord *papyrus*, zie aldaar. Als grondstof voor papierfabricatie kunnen dienen alle plantendeelen met verlengde vezels, als: stroo, hout, katoen, linnen, sommige waterplanten, enz. Genoemde stoffen bezigt men afzonderlijk of gemengd met andere z.g. vulstoffen, als zwaarspaath, chineesche klei, enz. Ook wordt in den regel aan de papierstof toegevoegd een z.g. lijmstof in den vorm van harszeep (gekookte pijnboomhars met oplossing van soda, vermengd met een oplossing van aluminium-sulfaat). Het beste papier verkrijgt men van afval van linnen. De machinale bereiding van papier werd in 1799 uitgevonden door den Franschman Nicolas Louis Robert, te Essonne. Zie verder onder *geschept papier*, *papiermolen* en *machinaal papier*.

papierformaat, afmeting van het vel papier. Het in den handel gebrachte papier wordt niet alleen onderscheiden in verschillende kwaliteiten (zwaarte en samenstelling) doch ook in de afmeting van het vel. De meest voorkomende formaten volgen hier onder:

schrijf	= $34^1/_2$	× 43	cM.
bijkorf	= 37	× 47	„
klein mediaan	= 40	× 53	„
post	= 44	× 56	„
groot mediaan	= 47	× 60	„
royaal	= 50	× 65	„
colombier	= 63	× 85	„

Bij papierformaten op dubbele grootte wordt de kortste zijde steeds verdubbeld.

Dubbel schrijf is dus 43 × 69 cM.; dubbel klein mediaan 53 × 80 cM., enz.

papiergrondstoffen, bestanddeelen der onderscheidene papiersoorten. De voornaamste grondstoffen voor papierfabricatie zijn: lompen, cellulose van naald- en loofhout, houtstof of houtslijp, cellulose van espartogras (voorkomende in Spanje en Algiers) en stroo, oud papier en stroo. Als verf- en vulstoffen bezigt men voornamelijk teerkleurstoffen, witte klei (kaolien) of zwaarspaath. In 't kort kan men zeggen dat alle

PAPIERHANDEL
G. VAN SAANE Jr.
AMSTERDAM
AGATHA DEKENSTRAAT 53

planten met verlengde vezels geschikt zijn voor papierfabricatie.

papier-marmeren, het vervaardigen van marmerpapier, voor schutbladen of ter versiering van het plat aan te wenden. Deze kunst dateert reeds uit de 16e eeuw. In tegenstelling met *snee-marmeren,* het versieren der boeksnede met marmermotieven. Zie verder onder *marmerpapier* en onder *marmeren.*

papiermatrijs, zie onder *stereotypeeren.*

papiermolen, de eerste papierfabrieken waren molens, door wind of water bewogen, al naar gelang de streek waar men vroeger de papiernijverheid wenschte te beoefenen. In Gelderland waren n.l. de snelstroomende beekjes en in Noord-Holland de wind de beweegkracht. In de 11e eeuw van uit Egypte naar Spanje overgebracht, vinden we eerst omstreeks 1586 gewag gemaakt van papiermolens op ons grondgebied, n.l. die van Hans van Aelst en Jan Lupaert te Dordrecht en van Jan Jacobz du Bois te Alkmaar. Tegen het midden der 19e eeuw verdwenen de papiermolens, waar de hand-papierfabricatie werd uitgeoefend, zoo langzamerhand, om plaats te maken voor machinale papierfabrieken. De eerste machinale papierfabriek werd opgericht te Zaandijk in 1834.

Uitvinder van de machinale papierfabricatie is Nicolas Louis Robert, Essonne 1799.

Zie ook onder *papier, geschept papier* en *handpapier.*

papiernatten, zie *natten van papier.*

papier-onderzoek, het onderzoek naar kwaliteit en duurzaamheid van papier. Stofsamenstelling, satinage, lijmvastheid, dikte, buigzaamheid, rekbaarheid en sterkte worden vastgesteld door het nemen van onderscheidene proeven, met hiervoor speciaal vervaardigde instrumenten.

Het *gewicht* per riem bepaalt men door een vel op een bizonder daarvoor ingerichte weegschaal, waarop het gewicht per riem direct kan worden afgelezen, te wegen (z.g. *kwadrant-weegschaal*). Voor het bepalen van het gewicht per vierkanten meter, bijv. bij papier aan rollen, heeft men weer andere weegschaaltjes, waaraan een stukje papier van bijv. een vierkanten decimeter wordt gehangen, waarop het gewicht per vierkanten meter kan worden afgelezen.

Voor het bepalen van de *dikte van het papier*

BARNEVELD, COMENDER & Co.

PAPIERGROOTHANDEL

AMSTERDAM - KEIZERSGRACHT 145

TELEF. CENTRUM 1226 - Telegr.-Adres: „IMPRIMATUR"

bestaan verschillende soorten dikte-meters. Het meest gebruikte apparaat is een *micrometer*, waarop in honderdste deelen, of met behulp van een op den wijzer aangebrachte *nonius*, zelfs in duizendste deelen van millimeters de dikte van het te onderzoeken papier wordt aangewezen.

Om de *sterkte van papier* te bepalen spant men doorgaans een strookje papier ter breedte van 15 m.M. tusschen klemmen, op een afstand van 180 m.M. van elkaar verwijderd. Dit strookje papier wordt toenemend belast tot het breekt; z.g. *breukbelasting*, welke dan in grammen wordt uitgedrukt. Bovendien heeft men nog uiterst gevoelige instrumenten voor bepaling van breeklengte, rekking, weerstand tegen kreukelen, enz.

Om de samenstelling vast te stellen wordt het papier in daarvoor speciaal vervaardigde toestellen, soms zelfs langs electrischen weg, verbrand en de asch op z.g. *aschwegers* gewogen, waarna het z.g. *aschgehalte* kan worden vastgesteld. Hoe zuiverder het gehalte van het papier, hoe minder asch er na verbranding overblijft.

De *lijmvastheid* (papier wordt o. a. gelijmd om het goed te kunnen beschrijven) kan worden gecontroleerd door schrijfproeven onder een bepaalde luchtvochtigheid ($65^0/_0$) of door speciale apparaten.

In de praktijk wordt gewoonlijk de lijmvastheid eenvoudig gecontroleerd door aan het papier te likken. Dringt het vocht snel in en ontstaat er, tegen het licht gehouden, een heldere plek dan is de lijming niet prima. Ook rolt men wel een stukje papier op en weer uit. Vertoonen zich dan kleine barstjes in het papier dan is de lijming eveneens niet onberispelijk. Satinage beoordeelt men dan op 't gevoel, tusschen duim en vinger, en door het papier voor het licht te houden kan men zien of het papier helder of gewolkt, min of meer zuiver van samenstelling is. Strijkt men wat *chloorzinkjodium* op het papier en kleurt dit dan citroengeel of donkergeel dan is er houtslijp in 't papier aanwezig. Chloorzinkjodium kleurt cellulose van naaldhout daarentegen blauw.

papierrollen, duitsche benaming voor papier zonder eind, zie aldaar.

LUTKIE & CRANENBURG

's-HERTOGENBOSCH - ROTTERDAM

GROOTHANDEL
IN PAPIER

PAPIERWAREN-
FABRIEKEN

VRAAGT ONZE MONSTERS EN PRIJZEN

papier-sans-fin, fransche benaming voor papier zonder eind, zie aldaar.

papier-snijmachine, zie *snijmachine.*

papier zonder eind, papier in den vorm van rollen in plaats van vellen in den handel gebracht; wordt in dien vorm gebezigd voor couranten, welke op een rotatiepers (zie aldaar) gedrukt worden. De eer der uitvinding komt toe aan den Oostenrijker Auer.

papyrographie, beschrijving van alles wat 't papier betreft; ook carton-steendruk, d. i. de aanwending van cartons of bordpapieren, die met een soort kleikalk overdekt waren, in plaats van de gewone lithografische steenen.

papyrus, het papier der oude Egyptenaren, vervaardigd uit den papyrusstruik of papierplant *(cyperus papyrus).*

paraaf, verkorte handteekening.

paragon, letter op 18 punten (volgens sommigen 20); van het grieksche *par-agein,* daarnaast zetten. Verouderde benaming, thans duidt men gewoonlijk de letters, grooter dan tekst (16 punten) aan met het aantal punten te noemen, bijv. 20 punts kloosterschrift, enz.

paragraaf, afdeeling in een geschrift of verhandeling, voorgesteld door het teeken §, het *paragraafteeken.* Ook wordt dit teeken wel als nootteeken gebezigd. Zie ook onder *nootteeken.*

paragraafteeken, zie onder *paragraaf.*

parallel-beweging van den degel, een constructie waarbij de degel van de degelpers, vóór de druk tot stand komt, parallel, d. w. z. precies evenwijdig van den drukvorm wordt gebracht, zoodat deze over zijn geheele oppervlakte gelijktijdig tegen den degel wordt geperst.

parallel-snede, een constructie waarbij het mes der snijmachine, in tegenstelling met de *schaarsnede* (zie aldaar), niet in schuinen doch in rechten stand door den papierstapel gevoerd wordt.

parel, letter op 5 punten; fransch: *parisienne* of *sédanoise:* engelsch: *pearl:* hoogduitsch: *perl.* Zie ook onder *microscoop.*

parelgrijs, ontstaat door vermenging van zijdegroen, violet en zwart.

parenthese ( ), het teeken der insluiting, de haakjes.

particuliere zetterij, smoutzetterij. Daar waar vele couranten of dagbladen gedrukt worden splitst men de afd. zetterij gewoonlijk in twee deelen; op de eene

zetterij worden dan uitsluitend de bladen in orde gemaakt en op de andere al het verder voorkomende werk, het z.g. smout- of particuliere werk. De eerste heet dan ook de *courant-zetterij* en de tweede de *particuliere zetterij* of *smoutzetterij*.

particulier werk, smoutwerk, alle mogelijke soorten drukwerk, uitgezonderd couranten, tijdschriften e. d.

parijsch blauw, boekdrukinkt, heeft ongeveer dezelfde eigenschappen als *miloriblauw*; zie aldaar.

parijsche hoogte, letterhoogte op $66^2/_3$ Didot-punt.

pasje, scheistift, ter dikte van de helft der totale lettergrootte (corpus, zie aldaar); wordt gewoonlijk beschouwd als de normale afstand tusschen twee woorden.

pasta-schuier, zie onder *loogborstel*.

pas- of **sluitvorm,** ook wel **kleurenvorm** genoemd. Het zetsel van in verschillende kleuren uit te voeren boekdruk noemt de zetter een pas- of sluitvorm, omdat de vormen, in verschillende kleuren gedrukt, in elkaar moeten passen, sluiten.

Den vorm van de grootste afmeting of wel dien vorm waarbij de stand van 't geheel op 't te bedrukken papier het best kan worden bepaald, noemt hij *hoofdvorm, contour-* of *omtrekvorm* en deze wordt dan ook het eerst gedrukt.

pastei, in elkander gevallen zetsel (zie ook vloerpastei). In figuurlijken zin ook *onzin* (zie *pastei zetten*). Een letterzetter noemt alles wat hem onzinnig of verward voorkomt pastei.

pasteibakken, pastei maken, iets, bijv. eenig zetsel, in elkander gooien of laten vallen.

pasteibakker, hij die eenig zetsel in elkander laat vallen. Gewoonlijk de titel voor hem, wien dit ongelukje nogal eens herhaaldelijk overkomt.

pastei maken, zetsel in elkander laten vallen.

pastei opzetten, zie *opzetten*.

pastei zetten, veel fouten zetten, onzin zetten.

patrijs, de oorspronkelijke vorm of stempel waaruit, door 't drijven van dezen stempel (waarop 't letterbeeld verheven is aangebracht) in metaal, de matrijs ontstaat.

Van 't latijnsche *pater*, vader (zie ook *matrijs*).

pauwen-marmer, zie onder *marmeren*.

pedaal, trapper of trede van degel(trap)pers of trapsnelpers.

peilteekens, hiervoor worden gebruikt het plusteeken (+) en onder-teeken (÷); bijv. + A. P. beteekent boven

Amsterdamsch peil en ÷ A. P. onder of beneden Amsterdamsch peil.

pelure, zie onder *overdruk*.

pelure-papier, zie onder *overdruk*.

pennen-linieermachine, zie onder *linieermachine*.

pennetrek, een als met de pen getrokken fileet.

penteekening, waarbij de teekening, bestemd om door middel van den steendruk te worden vermenigvuldigd, met vloeibaren lithografischen inkt op den gladden steen wordt aangebracht. Hiervoor worden stalen pennen gebruikt.

percentteeken ($^0/_0$), zie onder *teekens*.

perforeeren, doorboren, bijv. van papier, om gemakkelijk af te kunnen scheuren; van 't latijnsche *perforare*, doorboren. Dit perforeeren kan op tweeërlei wijze geschieden, n.l. met behulp van hiervoor geconstrueerde machines of door middel van perforeerlijnen, geplaatst tusschen het zetsel. Zie ook onder *perforeerlijn*.

perforeer-inrichting aan een vouwmachine, ter vermijding van z.g. valsche vouwen. Bij de derde of vierde vouw, of bij beide, kan deze perforatie worden aangebracht.

perforeerlijn, dunne reep metaal, bij voorkeur staal, en iets hooger dan de letter, voorzien van kartels, welke onder 't drukken het papier doorboren. Deze wijze van perforeeren is wel iets primitiever dan de bewerking op een perforeermachine, doch 't spaart tijd en dus geld. Voor werk waar 't niet zoo bizonder op aan komt is 't echter wel toe te passen, vooral wanneer 't een groote oplaag betreft.

perforeermachine, zie onder *perforeeren*. Zie fig. pag. 197.

periodieken, op zekere tijden regelmatig in druk verschijnende geschriften. Bijv. maandbladen, journalen, tijdschriften, enz.

periodieke pers, op bepaalde tijden regelmatig in druk verschijnende geschriften als maandbladen, tijdschriften, journalen, enz.

perkament (pergament), op zekere wijze toebereid schapen-, ezels- of kalfsleder, hetwelk in de oudheid gebezigd werd om op te schrijven; papier van de stad Pergamus, in Azië, alwaar het in 't bizonder vervaardigd werd.

perkamentpapier, namaak perkament, gewoonlijk gebezigd voor 't inpakken van vettige stoffen als boter, vet, vleesch, enz.

pers, zie *drukpers*. Ook bedoeld als verzamelnaam van in druk verschijnende geschriften, bijv. de dagbladpers, de periodieke pers, enz.

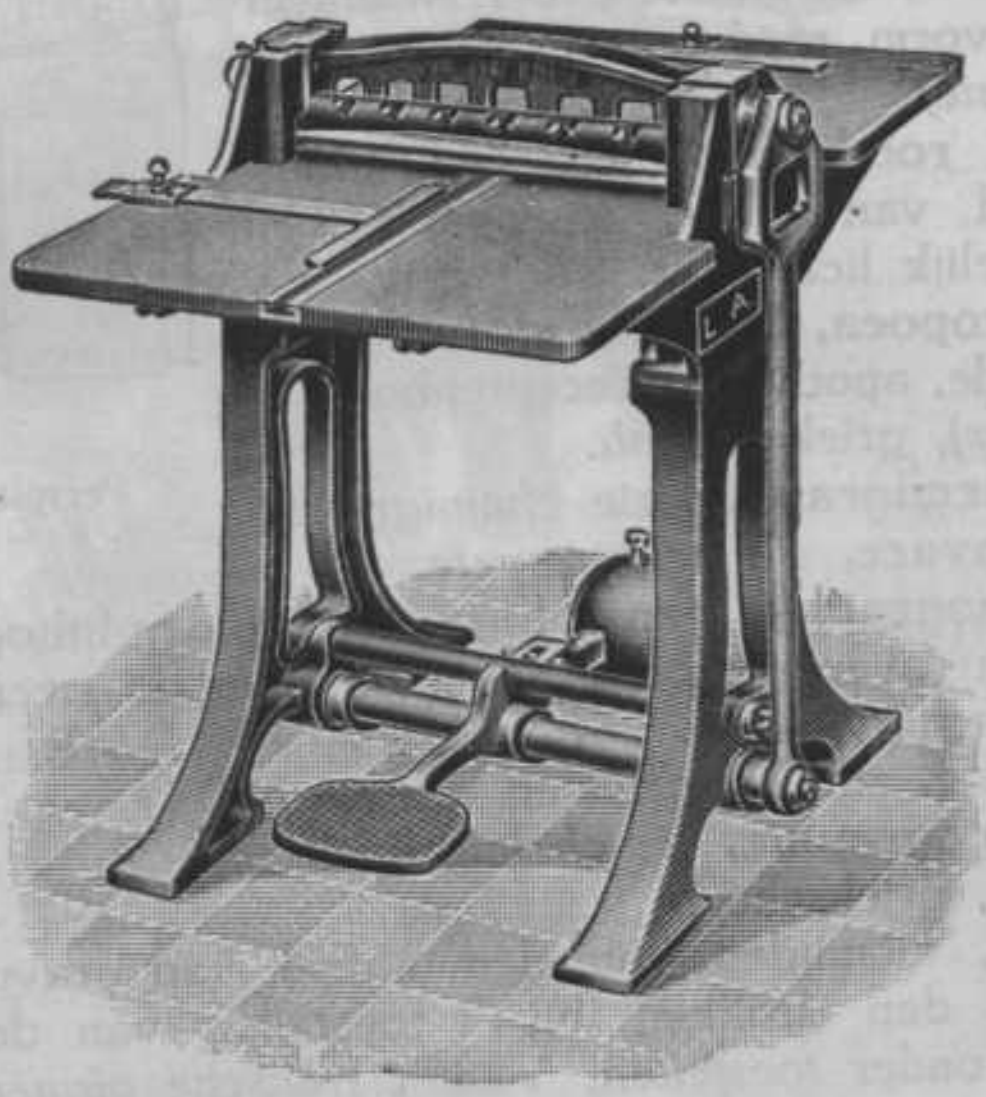

Perforeermachine.

persbalk, aan snijmachines, waarmede de papierstapel wordt samengeperst, alvorens het mes er door heen gevoerd wordt. Bij een eenvoudige constructie snijmachine wordt de persbalk door middel van een handwiel, dat op een schroefspil werkt, omhoog of omlaag gedraaid; bij snel-snijmachines heeft de persing automatisch plaats (*zelfpersing*) en bij cartonscharen soms automatisch, doch gewoonlijk door 't neerduwen van een trede met den voet (*voetpersing*).

perscorrectie, de laatste correctie, welke waargenomen wordt terwijl de vorm reeds ter perse ligt (zie *corrigeeren*).

perslint, zie onder *banden aan de snelpers*. Is in den handel in stukken van 50 en 100 M. lengte en in breedten van 3, 5, 7, 10 en 15 m.M.

personalia, dat gedeelte in courant of tijdschrift, 't welk speciaal over aangelegenheden van personen handelt.

persplanken, doorgaans van beukenhout (dwars- of langshout) waartusschen de boekbinder het ingenaaide boek perst. Zie ook onder *afpersen*.

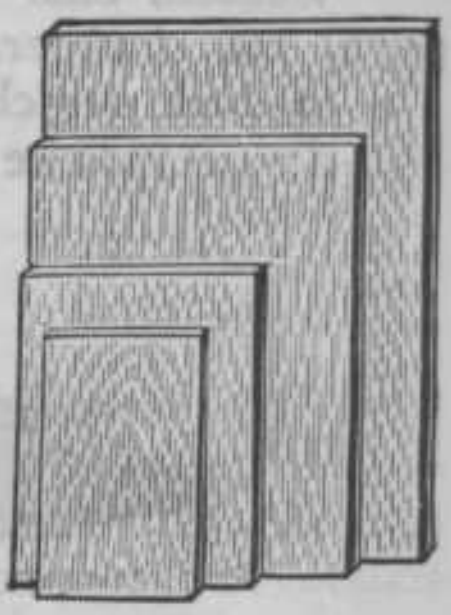

Persplanken.

persrevisie, de laatste proef, wanneer de vorm reeds ter perse ligt (zie *revisie)*.

perzisch rood, boekdrukinkt, koraalrood van kleur, transparant en tamelijk licht-echt.

pharmacopoea, het boek der artsenijkunde, apothekers-receptenboek.

phi (*Φ*, *φ*), grieksche *ph*.

photo-chemigraphie, zie *chemigrafie*.

photogravure, zie *heliogravure*.

photolithographie, een fotografisch op den lithografischen steen overgebrachte afbeelding, in de steendrukpers vermenigvuldigd.

phototypie, zie *lichtdruk* en *alberttypie*.

photozincographie, zie *chemigrafie*.

pi (*Π*, *π*), grieksche *p*.

pikeeren, uitsnijden van den afdruk van gravures e. d., door den drukker (bij 't toestellen van den druk). Zie onder *toestellen*. Van 't fransche *piquer*, steken, prikken.

pikeermesje, toestelmesje. Zie onder *toestelgereedschappen*.

Pikeermesje.

pikeersel, de uitgesneden en opgeplakte afdruk van een cliché, welke op den legger wordt geplakt om den afdruk op z'n voordeeligst te doen uitkomen. Zie onder *toestellen* en *mechanische toestelmethode*.

plaatdruk, zie *diepdruk*.

plakkaat-inkt, drukinkt door zijn bereiding geschikt voor 't drukken van aanplakbiljetten. Wordt in verschillende kleuren in den handel gebracht.

plakmachine, machine voor het plakken van omslagen om brochures; platen of kaarten in boekwerken; het plakken van een enkel blad op de eerste of laatste katern van een boekwerk of brochure; enz.

planeet-teekens, teekens welke de planeten of dwaalsterren moeten voorstellen. Planeten zijn hemelbollen die zelf

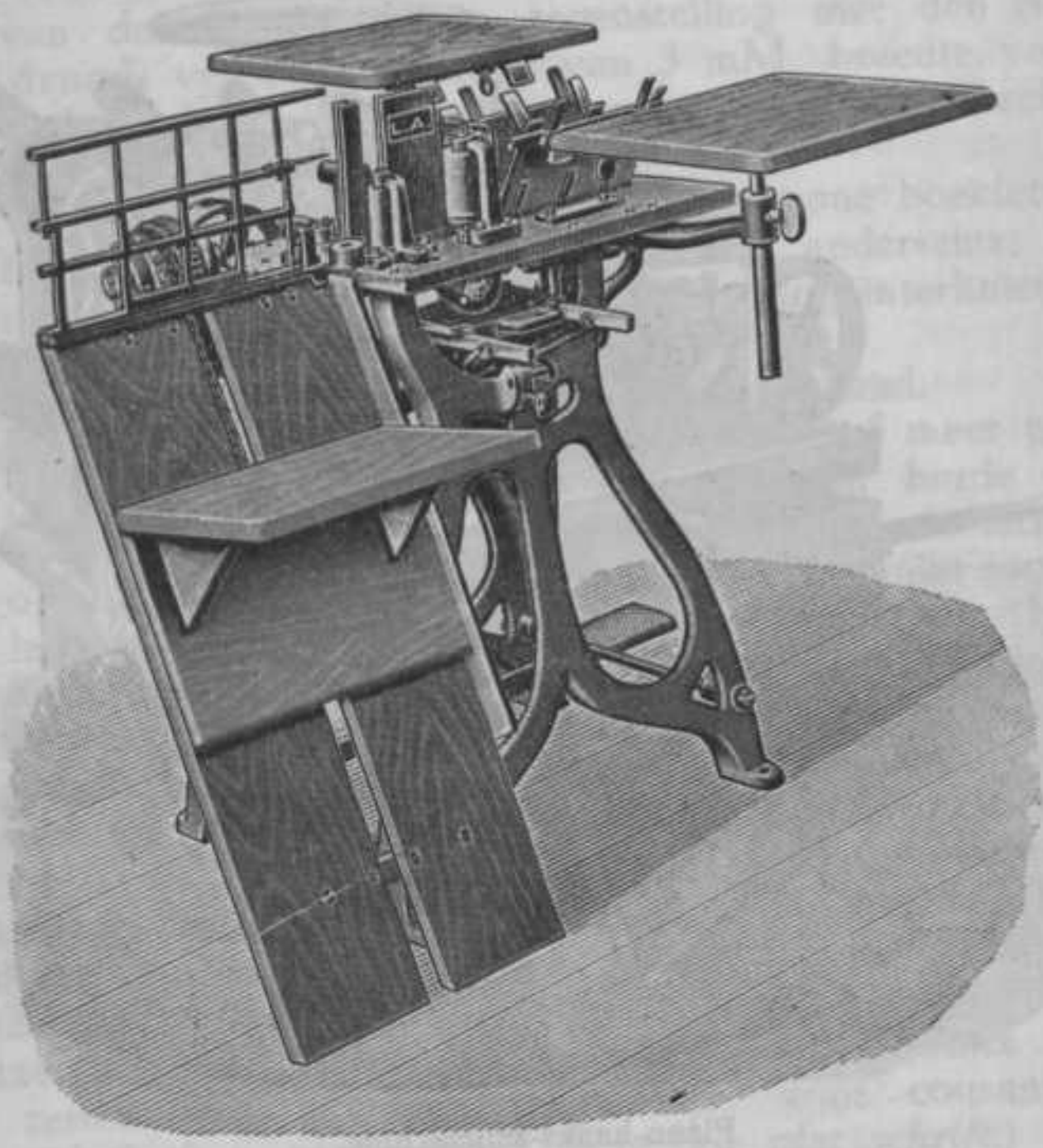

Plakmachine.

donker zijn en het licht van de zon ontvangen. Zie ook onder *hemelteekens*.

plano, zie *in plano*.

plano-haaks-snijmachine, speciaal voor papier- en carton-fabrieken gebouwd, voor het zuiver rechthoekig snijden van alle vier zijden van een stapel papier of carton. De stapel ligt op een draaibare tafel, die na iedere snede door een hefboom naar voren gebracht, een kwart slag gedraaid en door genoemden hefboom

weder naar het mes geschoven wordt. Gedurende deze bewerking blijft de stapel onder persing, om eventueel verschuiven te voorkomen.

Plantijn (Christoffel), beroemd boekdrukker, geboren 1514 te St. Avertin bij Tours, gestorven 1589 te Antwerpen. In laatstgenoemde stad vestigde hij zich in 1549 als

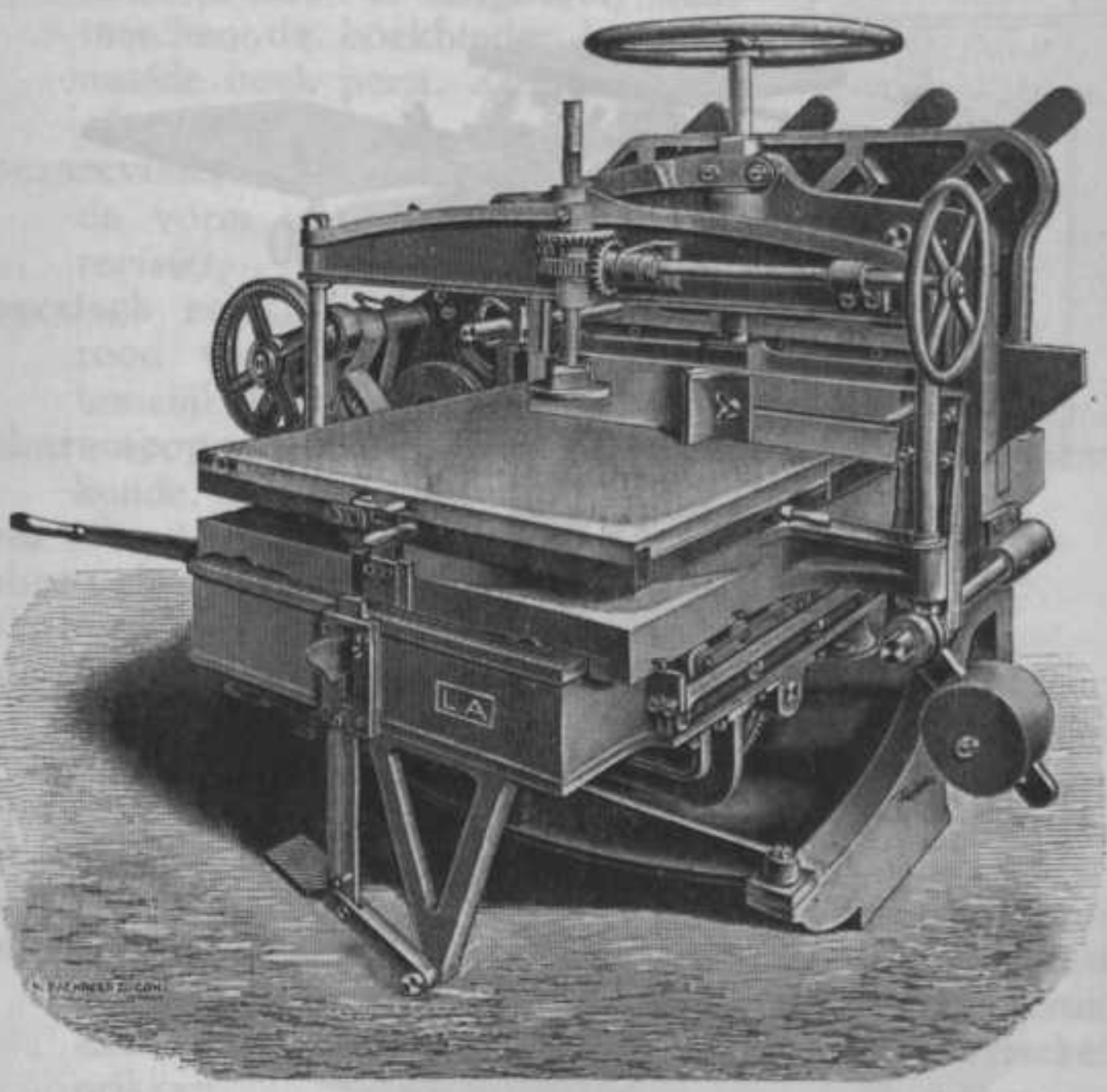

Plano-haaks-snijmachine.

boekbinder, waar hij zich een goeden naam verwierf door zijn kunstrijke lederen banden. In 1555 verbond hij aan zijn zaak een boekdrukkerij en boekhandel en gaf een groot aantal werken uit (± 1500 stuks), welke door hun correct zetsel en fraaie uitvoering zeer gezocht waren. In 1570 ontving hij van de Spaansche regeering den titel van „Koninklijk Proto-Typograaf" (koninklijk opper-typograaf). Zijn nakomelingen hielden de zaak in stand tot 1876, onder den naam Plantijn-Moretius; in dat jaar werden èn drukkerij èn de aanwezige verzamelingen door de stad Antwerpen

aangekocht voor *f* 600.000 en als typo-bibliografisch museum ingericht.

plantijn en plantijn-mediaeval, lettertypen, aldus genaamd naar den beroemden boekdrukker Chr. Plantijn (zie aldaar).

plat, ongeïnterlinieerd (zie ook *interlinie*).

plat (van een boekband), de platte voor- en achterkant van den boekband, in tegenstelling met den rug.

plat draad, vertind staaldraad van 3 mM. breedte, voor hechtmachines. Zie verder onder *draad voor hechtmachines*.

plat schrift of **plat zetsel,** zetsel uit gewone boekletter bestaande, dus zonder tabellen of anderszins; in tegenstelling met smoutwerk. Ook ongeïnterlinieerd zetsel (zie ook *interlinie*).

platstukken, de platte zijden van den boekband.

platte letter, door langdurig gebruik min of meer plat gedrukte letter. Bij het gebruik van harde en middelmatige of normale leggers worden de letters op den duur plat, bij voortdurend drukken met zachte leggers krijgt het letterbeeld een ronden vorm. Het kenmerkend verschil zit hierin dat platte letter egaal wegslijt, *ronde* daarentegen zijn omtreklijnen, dus zijn karakter als letter totaal verliest.

platte pagina, pagina enkel uit gewone tekstletter bestaande, dus zonder hoofdjes, tabellen of anderszins.

plat werk, courant- of boekwerk, zie ook *plat schrift*.

plat zetsel, zie *plat schrift*.

platzetten, zie *plat schrift*.

platzetter, de letterzetter, uitsluitend belast met het zetten van gewonen tekst, bijv. voor couranten, tijdschriften, romans, enz. (Zie ook *plat schrift*.)

pletbladen of **pletborden,** zie onder *pletpers*.

pletborden, zie onder *pletpers*.

pletpers, ijzeren pers waarin de door het drukken ontstane moet (zie aldaar) uit het papier wordt geperst. Hiertoe worden de vellen afzonderlijk, of soms ook eenige tegelijk, tusschen bladen glad, taai carton en daarna in de pletpers gelegd, welke dan stevig aangedraaid wordt. Deze bladen carton worden *pletbladen* of ook wel *pletborden* genoemd. Zie fig. op pag. 202.

pletten, het verwijderen van de moet (zie aldaar) uit het bedrukte papier, in een pletpers.

plooien, rimpelen van het vel tijdens den druk.

plukken, het blijven kleven van het papier aan den drukvorm, waardoor papiervezels aan den vorm blijven zitten en een slechte afdruk, volgeloopen letters in den vorm en verontreinigde rollen en inkt ontstaan.

plusminusteeken (±), zie onder *algebraïsche teekens.*

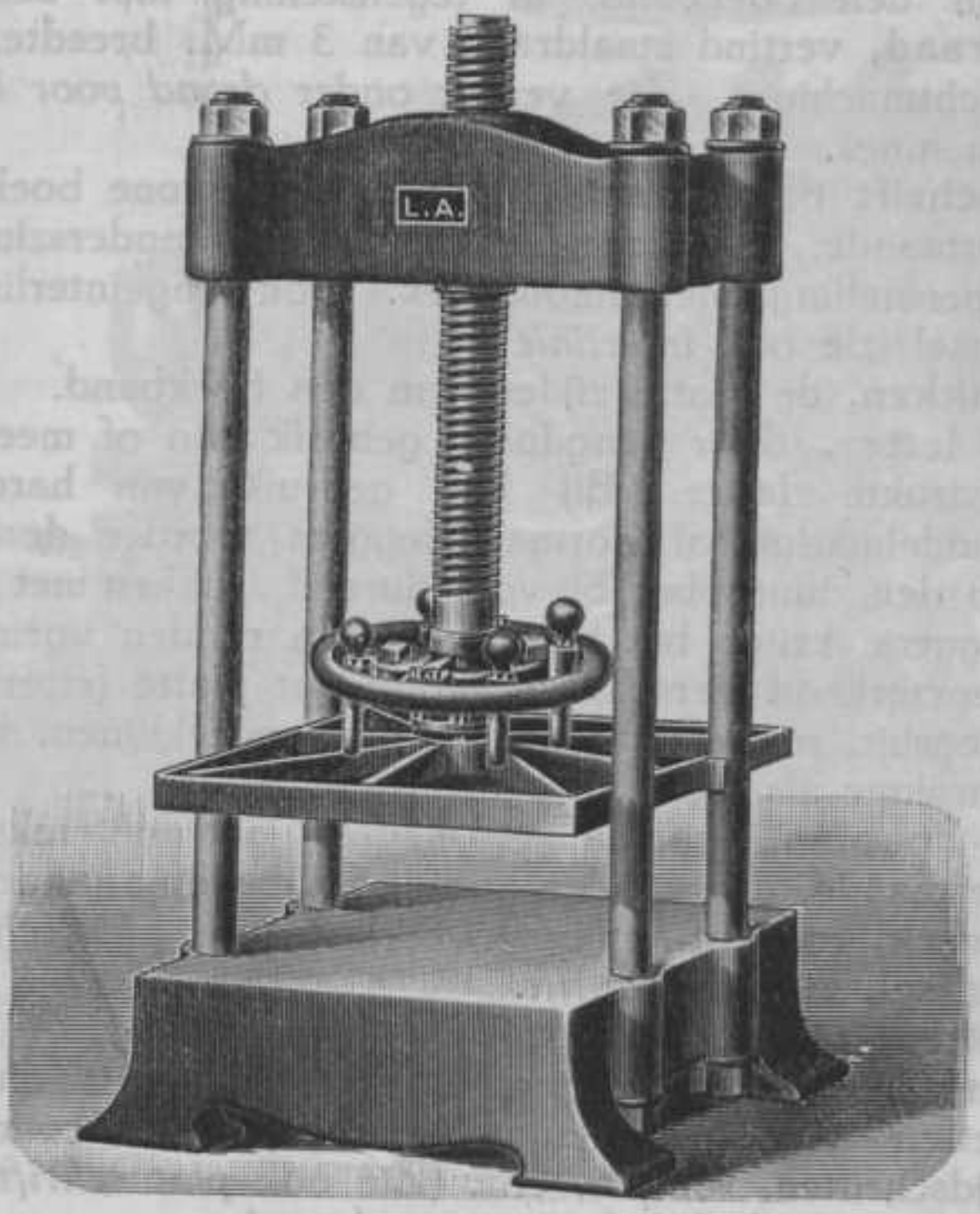

Pletpers.

plusteeken (+), zie onder *algebraïsche teekens.*

poetsdoeken, zie onder *poetsen.*

poetsen, het schoonmaken van eene machine. Bezigt men echter het woord *schoonmaken* dan wordt hiermede speciaal het verwijderen van den inkt uit inktbak, van inktplaat, rollen of inktcylinders bedoeld. Poetsen geschiedt met z.g. *poetskatoen* of met *poetsdoeken,* welke na gebruik weder fabriekmatig kunnen worden gereinigd.

poetskatoen, zie onder *poetsen.*

polis, verzekeringsbewijs, waarop doorgaans tevens afgedrukt de verzekeringsvoorwaarden. Ook *letter-polis*, zie aldaar.

polytypen, clichétjes van dikwijls voorkomende woorden (bijv. Nota, Verloofd, Debet, Credit, enz.) uit een of andere lettersoort gezet. Het woord polytypie beteekent: verveelvuldiging van den druk.

pomp, zie onder *gietvorm*.

pomp-afsteller, onderdeel van regel-zetmachine, treedt in werking zoodra een matrijzenregel te slap is weggezonden en voorkomt dat deze wordt afgegoten.

pond sterlingteeken (£), zie onder *teekens*.

pondteeken (₶), zie onder *teekens*.

ponsmachines, uitslagmachines (zie aldaar).

pook, zie *blokspatie*.

pornographie, het schrijven over onzedelijke onderwerpen.

positief, zie onder *negatief* en *positief*.

post, papierformaat 44 × 56 cM.

post (royaal), papierformaat 46 × 59 cM.

postpapier, schrijfpapier. Zie ook *luxe post* en *opgemaakt post*.

praeadvies, voorloopig uitgesproken gevoelen of raad, gewoonlijk voorkomende in jaarverslag van maatschappij of vennootschap; verbasterd latijn, *prae*, voor, *advies*, gevoelen, raadgeving.

prägedruck (reliefdruk), hoogdruk, zie verder onder *reliefdruk*.

präge-poeder, zie onder *reliefdruk*.

preferente aandeelen, zie onder *aandeel*.

primaire kleuren, oorspronkelijke kleuren, grondkleuren, n.l.: rood, geel en blauw; van 't fransche *primaire*, eerst, van den eersten graad. Zie verder *secundaire* en *tertiaire kleuren*.

prime, de eerste pagina van elk gezet of gedrukt vel.

proef in duplo, twee drukproeven.

proef in triplo, drie drukproeven.

proef of **drukproef,** zie aldaar.

proefpapier, papier, soms reeds aan ééne zijde bedrukt, soms overgeschoten resten en dergelijke, benut voor de drukproef voor den corrector en wanneer 't nog eenigszins toonbaar is ook voor drukproeven voor den schrijver.

proefpers, een pers hoofdzakelijk of uitsluitend bestemd tot het trekken van proeven (zie *drukproef*). Vroeger

bezigde men hiervoor gewoonlijk een z.g. handpers (zie aldaar), later kwamen kleine persjes van zeer eenvoudige constructie in den handel, z.g. *proeventrekkers*, en thans bouwt men speciale proefpersen, z.g. *proefsnelpersen*, waarop zoowel proeven als klein handelswerk, (nota's, kwitanties enz.) gedrukt kunnen worden. Zie fig. op pag. 205.

proef trekken, het maken van een drukproef (zie aldaar).

proeftrekker, zie *proef trekken*.

proeventrekker, zie onder *proefpers*.

programma, opsomming van 't geen op concert of feestelijke gelegenheid ten gehoore zal worden gebracht. Ook gedrukte uitnoodiging tot eene plechtigheid op hoogescholen; van 't grieksche *prographein*, openlijk uitschrijven.

prospectus, voorloopige aankondiging, bijv. van een boek, waarin men een denkbeeld geeft van 't onderwerp, formaat, letter, prijs, aantal deelen of afleveringen, kortom van alles wat den toekomstigen kooper kan interesseeren.

pruisisch blauw, boekdrukinkt, heeft ongeveer dezelfde eigenschappen als *miloriblauw*: zie aldaar.

prijscourant, prijzenlijst.

psi (Ψ, ψ), grieksche *ps*.

puncteer-methode, zie *stippel-* of *puncteermethode*.

punctum, punt (latijn). Dit woordje wordt somtijds aan het slot van eenig artikel geplaatst, om hiermede aan te duiden, dat men eindigt om niet meer op het onderwerp terug te komen.

puncturen, stalen stiftjes waarmede bij den schoondruk gaatjes in het papier worden geprikt; bij het drukken van den weerdruk wordt het vel zoodanig ingelegd dat de gaatjes wederom in de stiftjes komen, waardoor een zuiver register verkregen wordt. Bij het volmaakter worden van de drukpers raakten de puncturen hoe langer hoe meer op den achtergrond totdat ze thans bijna tot het verleden behooren.

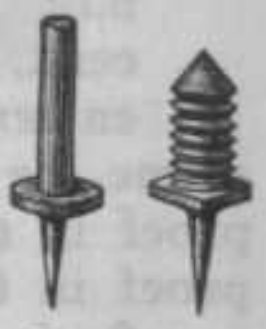

Puncturen.

punt, typografische punt, de kleinste typografische eenheid. Een andere, grootere typografische eenheid is de cicero of augustijn, metende 12 typografische punten. Zie verder onder *Didot*.

punteermanier, zie onder *koper-* en *staalgravure*.

puntenstelsel, zie onder *Didot*.

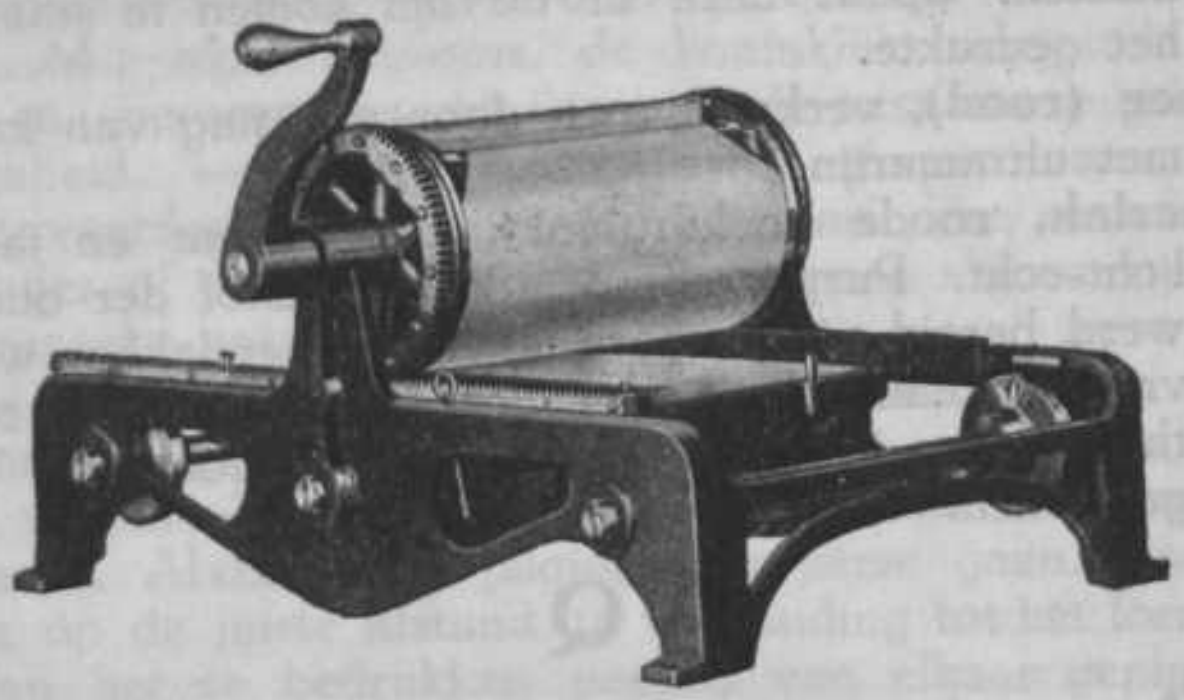

Proefpersje.

Proefpersje.

puntlijn, koperen lijn, geeft in afdruk een stippellijn, welke doorgaans dienst doet om den stand aan te geven van met de pen in te vullen woorden of woordsgedeelten, opdat deze in de lijn komen te staan met het gedrukte.

purper (rood), verkrijgt men door menging van karmijn met ultramarijn.

purperlak, roode boekdrukinkt, transparant en tamelijk licht-echt. Purper, beroemdste verfstof der oudheid, werd bereid uit purperslakken. Purperslakken werden vroeger aan alle kusten der Middellandsche zee en thans nog in Engeland, aan den mond der Tyne, gevonden.

Q

Q. A., *quod attestor,* hetwelk ik betuig (op kerkelijke attesten). — **Q. B. F. F. S.** of **Q. B. F. F. Q. S.,** *quod bonum, felix faustumque sit,* wat goed, gelukkig en gezegend zij. — **Q. D. B. V.,** *quod Deus bene vertat,* God wille het ten beste keeren of wel doen gelukken. — **Q. E.,** *quinta essentia,* het beste, de kern, het edelste, het krachtigste van iets (op recepten). — **Q. E. D.,** *quod erat demonstrandum,* wat te bewijzen was (aan den voet van wis- en natuurkundige vraagstukken). — **q. l.,** *quantum libet,* hoeveelheid naar welgevallen (op recepten). — **Q. Q.** of **q. pl.,** *quantum placent,* zoo veel men wil of verkiest (op recepten). — **q. q.,** *qualitate qua,* op eens anders last, als lasthebbende of gemachtigde. — **q. s.,** *quantum satis* of *quantum sufficit,* zooveel als genoeg is (op recepten). — **q. v.,** *quantum vis,* zooals men wil of verkiest (op recepten).

Q, als romeinsch cijfer = 500; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

quadratuur gelijnd papier, zie onder *gelijnd papier.*

R

R., *Reamur,* thermometerschaal (vriespunt 0, kookpunt 80 graden). Ook: *recipe,* neem (op recepten). — **R. D.,** *reverendus dominus,* eerwaarde heer (titel voor geestelijken). — **reg.,** *regius,* koninklijk. Ook *regula,* regel. — **resp.,** *respectievelijk,* in verschillend opzicht of naar

verhouding. — **R. I. P.**, *requiescat in pace*, hij (zij) ruste in vrede. — **R. I. S. A.**, *romanum imperator semper augustus*, de Romeinsche keizer, altijd vermeerderaar (des rijks). — **R. K.** of **r. k.**, *Roomsch Katholiek*. — **R. M.**, *regia majestas*, de koninklijke majesteit. — **r. m.**, *reverendum ministerium*, de eerwaarde geestelijkheid. — **R°. D°.**, *reverendo domino*, aan den eerwaarden heer. — **R. P.**, *révérend père*, eerwaarde vader of pater. — **r. s. v. p.**, *réponse s'il vous plaît*, verzoeke antwoord.

R, als romeinsch cijfer = 80; thans niet meer als zoodanig in gebruik.

raam, rechthoekig ijzeren raam voor het opsluiten van het zetsel. Alvorens de pagina's ter perse gaan, worden ze op de juiste afstand (in verhouding tot het formaat van het te bedrukken papier) van elkaar geplaatst, gescheiden door holwit (ijzer of lood), daarna sluit de zetter ze op in een stevig ijzeren raam, met behulp van kooien en schenen (zie aldaar); daarna kan de vorm zonder gevaar van steen of plaat genomen en op de pers gebracht worden. Bij de grootere ramen bevindt zich in het midden een ijzeren staaf, *kruis* genaamd, voor de stevigheid aangebracht.

radeeren, etsen in metaal. Zie onder *koperets*.

radeermanier of **etskunst,** zie onder *koperets*.

radeernaald, etsnaald. Zie onder *koperets*.

rakel, zie onder *koperdrukmachine*.

rand, omlijsting van eenig zetsel, ter versiering, soms ook wel ter vulling aangebracht. Men onderscheidt gewoonlijk twee soorten randen n.l. lijnenranden en bloemenranden. Deze namen spreken voor zich zelf en behoeven geen nadere uitlegging.

rapport, bericht, verslag.

raster, een met netwerk of liniatuur (zwarte, kruislings aangebrachte lijnen) voorziene glasplaat benoodigd bij 't vervaardigen van autotypieën. Dit raster plaatst men bij 't fotografeeren op geringen afstand vóór de lichtgevoelige plaat. Hierdoor worden de donkere en lichte partijen van 't origineel in den vorm van grootere en kleinere punten in het negatief overgebracht. De groote en dicht op elkaar geplaatste punten vormen n.l. de zwarte, de donkere, en de kleine, verder van elkander geplaatste punten de lichte partijen. Naar gelang eene autotypie bestemd is op

glad, ruw, goed of slecht papier gedrukt te worden bezigt de zincograaf een grof of fijn raster. Zie ook onder *autotypie*. Zie fig. op pag. 83.

raster-procedé, autotypie, zie aldaar.

reactie-machines en **dubbele reactie-machines,** drukpersen welke twee of vier vellen aan beide zijden bedrukken van twee verschillende vormen, n.l. schoon- en weerdrukvorm. Verouderd systeem, heeft plaats gemaakt voor de rotatiepers.

recensie, beoordeeling, in 't bizonder de uitspraak over de waarde, de hoedanigheid van pas verschenen boek of geschrift.

recepis, ontvangbewijs, bewijs van ontvangen som gelds, bijv. voor deelname in eenige financieele of handelsonderneming e. d.

rectificatie, verbetering, terechtbrenging, verhelping; van het latijnsche *rectus*, recht, richtig, juist.

recto, zie *folio recto*.

redacteur, rangschikker, verzamelaar van opstellen, enz., voor courant of tijdschrift. Hij die de leiding heeft en zorg draagt dat de courant of het tijdschrift een zekere richting blijft behouden.

redactie, de bijeenbrenging en rangschikking; ook de gezamenlijke drukbezorgers, de leiders van courant of tijdschrift.

regaal, zie *loket*.

regel drijven, zie onder *opmaker*.

regel inwinnen, zie onder *opmaker*.

regelmeter, zie *corpsmeter*.

regel op regel blijven van copie, wil zeggen dat iedere regel copie ongeveer een regel zetsel beloopt.

regelopschuiver, onderdeel van regel-zetmachine, schuift de uit den gietvorm in het galei geschoven regel verder.

regel-zetmachine, machine waarmede men vaste regels giet, in tegenstelling met de losse-letter-zetmachine (monotype) waarbij de letters los van elkander gegoten en achtereenvolgens tot regels worden samengevoegd. Bij de regel-zetmachine is het zet- en gietapparaat één geheel en wordt voor de bediening één persoon vereischt. De werking is in 't kort als volgt: Door het neerdrukken van een toets raakt een matrijs (uit een op dezen toets correspondeerend kanaal) uit het magazijn (de matrijzen-bergplaats) vrij en glijdt in den z.g. haak of verzamel-elevator. Het

uitvullen der regels geschiedt doordat de wigvormige spaties, tusschen de woorden aangebracht, naar boven worden geduwd. De aldus op zekere maat gebrachte regel matrijzen wordt voor den gietvorm gebracht en sluit dezen af. Daarna komt, eveneens automatisch, een pomp in werking die den gietvorm met gesmolten lood volspuit. De aldus afgegoten letterregel wordt verder zuiver op maat afgewerkt en kant en klaar uit de machine geduwd. De regel matrijzen is intusschen weder naar het magazijn gevoerd en elke matrijs automatisch in haar juiste kanaal teruggebracht.

regeneratie-metaal, een speciaal samengesteld zetmachine-metaal, waarin die bestanddeelen, welke door herhaaldelijk omsmelten van de gezette regels op den duur uit het amalgama zouden verdwijnen, in ruime mate aanwezig zijn. Door op gezette tijden dit regeneratie-metaal aan het omgesmolten zetsel toe te voegen, wordt het lood op het juiste gehalte gehouden. Regeneratie = wederherstelling.

register, alphabetische bladwijzer; ook: het juiste tegenoverelkaar staan en tegenelkaar komen der regels van twee bladzijden of der bladzijden (pagina's) in hun geheel, waardoor de weerdruk de „moet" van den schoondruk min of meer doet verdwijnen. Zie ook *moet en schoon- en weerdruk.*

registeren, het juist tegen elkaar komen van de pagina's van schoon- en weerdruk. Zie ook onder *register* en *register maken.*

register-insnijmachine, zie *alphabet-snijmachine.*

register maken, alle voorbereidende werkzaamheden welke de drukker te verrichten heeft om een *zuiver register* te verkrijgen; d. w. z. dat de pagina's van den weerdruk precies tegen die van den schoondruk komen, opdat de „moet", door den schoondruk ontstaan, min of meer zal verdwijnen door het maken van den weerdruk. Zie ook *moet en schoon- en weerdruk.*

reglement, verordening, voorschrift, richtsnoer; inzonderheid voor dienst- of bestuurszaken.

reglet, interlinie ter dikte van 6 of 12 typografische punten (nonparel- en augustijn-regletten); soms ook van staal ter dikte van 6, 12 en 18 punten. Deze laatste dienen niet om tusschen de regels geplaatst te worden doch inzonderheid voor 't inslaan van vormen wanneer de ruimte beknopt is. Zie ook onder *interlinie.*

regulet (reglet), houten interlinie (zie aldaar), welke gebezigd wordt bij het zetten van biljetten; van het latijnsche *regleren, reguleeren,* regelen, rangschikken, of wel van het fransche *régulariser,* regelen.

reinetsing, zie onder *etsen.*

reisrood, wordt verkregen door menging van karmijn met een weinig guttegom of chromaatgeel.

reliefdruk (prägedruk), hoogdruk; het hoogleggen van enkele partijen in een stuk drukwerk (bijv. bij afbeeldingen van medailles, enz.), door middel van een

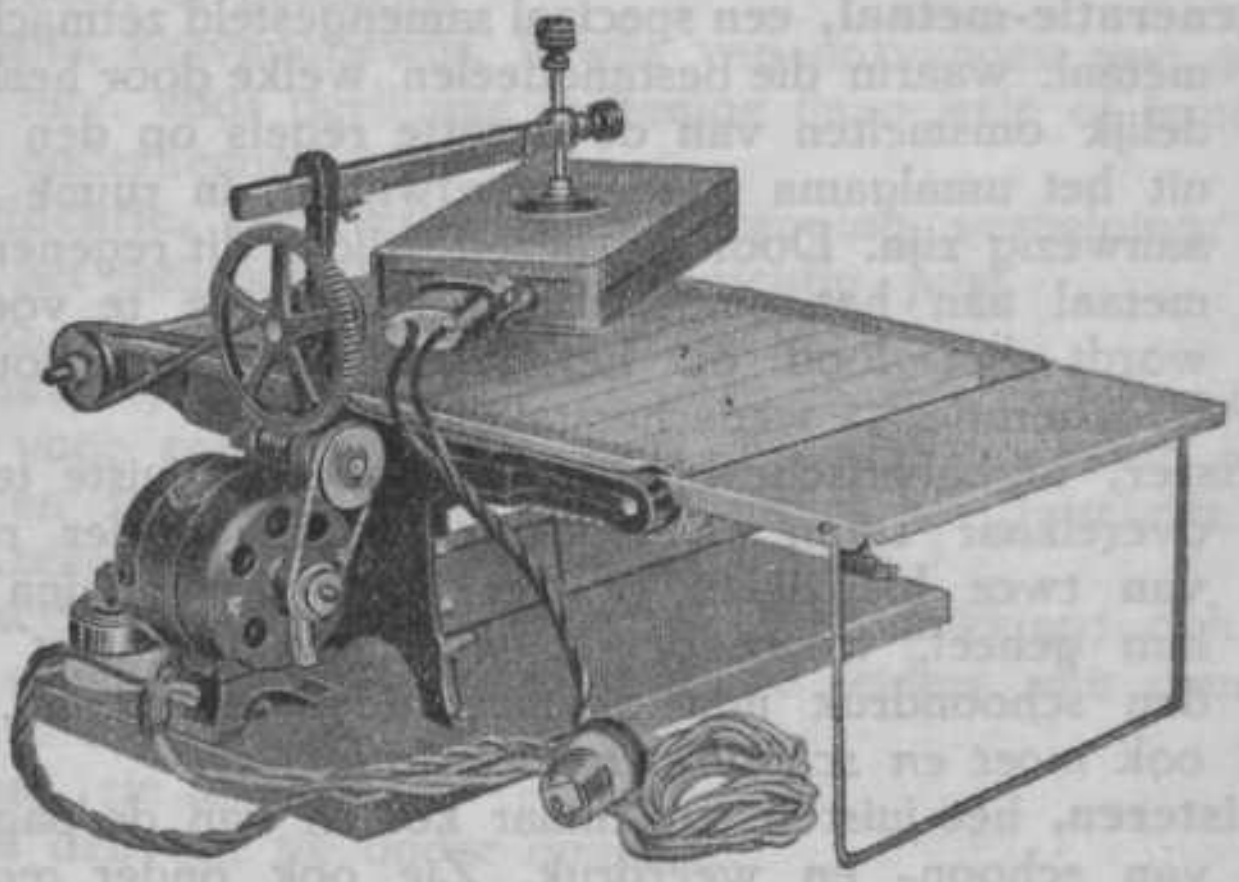

Reliefdruk-apparaat.

stempel en *contra-stempel.* Den contra-stempel kan men o. a. vervaardigen van z.g. *präge-poeder,* met spiritus tot een dikke brij aangemaakt.

Ook kan reliefwerk langs chemischen weg vervaardigd worden (zie onder *relief-drukapparaat*) of op speciaal daarvoor vervaardigde persen (zie onder *reliefdrukpers* en onder *balancierpers).*

reliefdruk-apparaat, toestel voor het langs chemischen weg vervaardigen van relief- of hoogdruk. Bij dit procédé is het maken van staalgravures overbodig. De druk geschiedt met gewone boekdrukletters, waarna de nog natte afdruk met chemicaliën bewerkt en door 't apparaat en relief op 't papier gebracht wordt.

reliefdrukpers, degelpers van zeer zware constructie, indien speciaal hiervoor gebouwd, met twee vlieg-

wielen, dubbele kamraderen en verhitting der drukplaat. Zie ook onder *reliefdruk*. Voor boekbinderijen bestaan echter speciale reliefpersen voor vergulden en reliefwerk. Zie ook *balancierpers*.

renaissance, weder ontstaan, herleven; eene vermenging van den stijl der middeleeuwen en dien der oudheid, opgekomen in Frankrijk in de 16e eeuw.

repetitie-teeken (:|:), zie onder *algebraïsche teekens*.

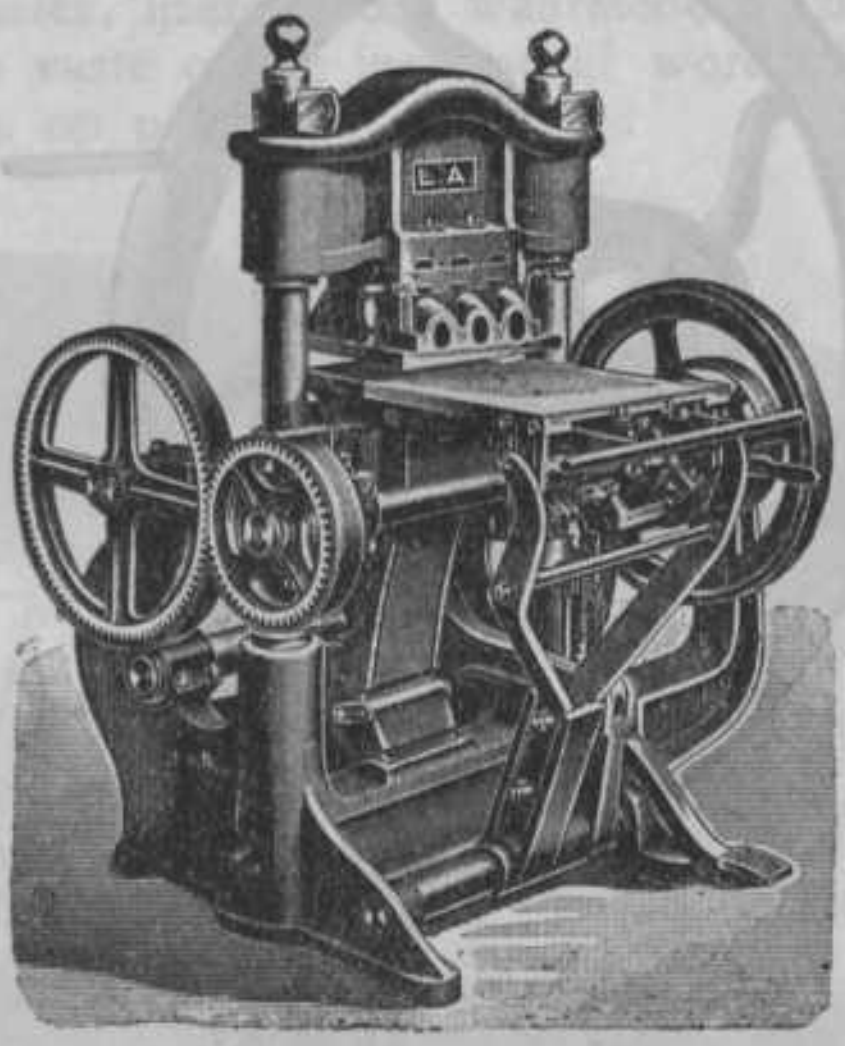

Reliefdrukpers.

reproductie, wedervoortbrenging, wederschepping; bijv. het weder te voorschijn brengen van het fotografisch beeld op koper of zink (autotypie, enz.)

resch (ר), hebreeuwsche *r*.

reserve-rollen, inktrollen welke de drukker in voorraad heeft om bij eventueel ongeval, of indien een stel rollen hergoten dient te worden, te gebruiken. Zie ook onder *kleurenrollen*.

retoucheeren, het bijwerken van een voor reproductie bestemde foto, opdat de details daarin beter zullen uitkomen. Soms dienen ook zich op den achtergrond bevindende voorwerpen weggewerkt te worden. De werkzaamheden van den *retoucheur* zijn van het

grootste belang voor het verkrijgen van een fraaie reproductie.

Een der voornaamste middelen bij 't retoucheeren is de *air-brush* of *aërograph*, een apparaat waarmede de verf op foto's of teekeningen wordt gespoten door middel van geperste lucht of geperst koolzuur.

Vliegwiel met riem-overhaler, losse- en vaste schijf en voetrem.

Het bijwerken van de afbeelding op het metaal heet *metaal-retouche* en geschiedt met spiritus-lak, een stof waarop het zuur geen invloed kan uitoefenen.

retoucheur, zie onder *retoucheeren*.

revideeren, het nazien of de correctie door den zetter goed is waargenomen.

revisie, het tweede proefblad, de verbeterde proef om nogmaals nagezien en zoo noodig verbeterd te worden; van het latijnsche *revideren* (*videre*, zien).

iets weder doorzien, nazien, herzien. Wanneer dit woord op de proef geschreven staat beteekent dit voor den zetter, dat hij na waarneming der correctie nogmaals proef moet geven.

revisor, de inordebrenger der drukproeven (zie *revisie*).

rho (*P*, *ϱ*), grieksche *r*.

riem, volgens de gewone rekening is een riem 480 vel of 20 boek; bij machinaal vervaardigd papier is een riem 500 vel.

riem-overhaler, ijzeren vork waarmede de drijfriem bijv. van de vaste op de losse schijf wordt overgebracht. Zie fig. op pag. 212.

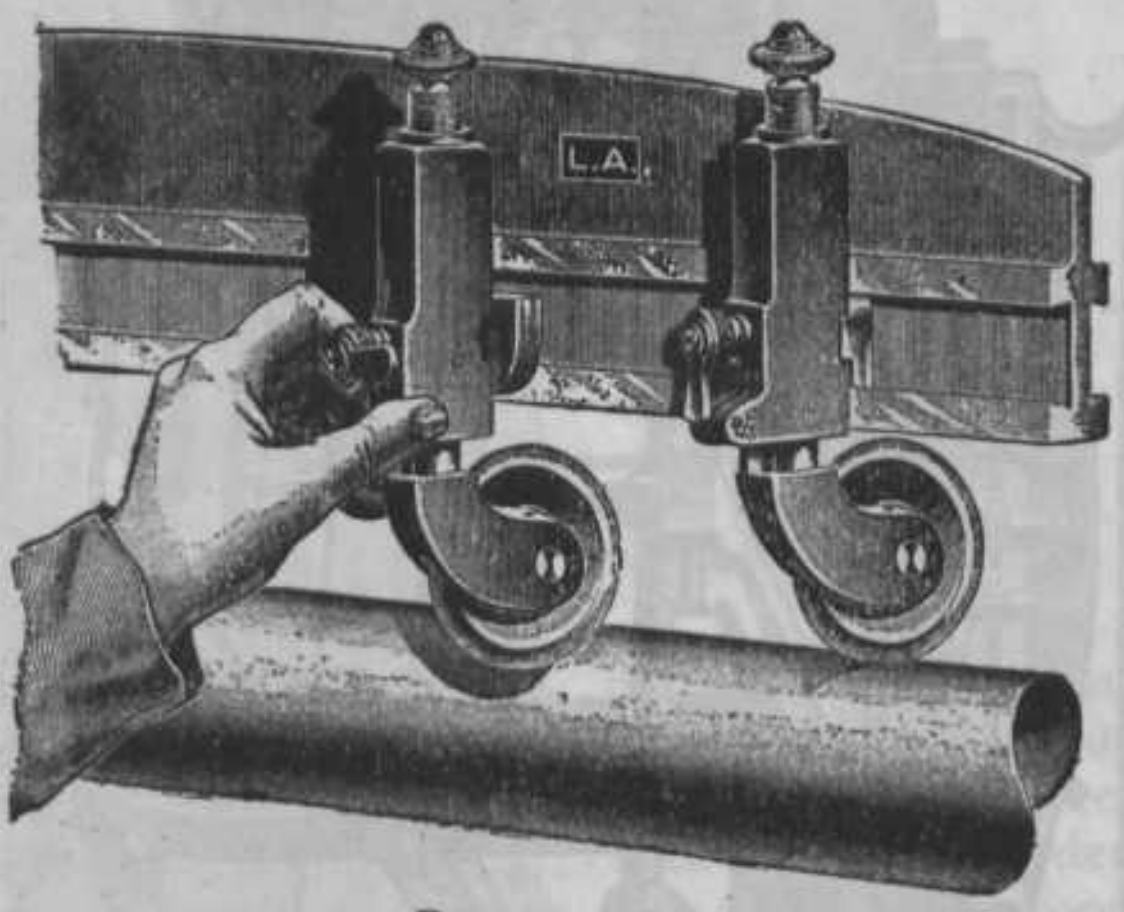

Rits-apparaten.

riemverbinders, zie onder *bandverbinders*.

rillen, het aanbrengen van een buiglijn (verheven lijn) in carton, om het langs deze lijn gemakkelijk te kunnen ombuigen. Hiervoor zijn speciale machines of apparaten in den handel. Zie ook onder *ritsen* en *groeven*.

ritsen, het maken van een groefje in het carton, om het langs deze lijn met goed gevolg te kunnen vouwen. Bij dik carton is het zelfs noodig een inkerving te maken waardoor de bovenste laag van het carton wordt doorgesneden, bijv. bij doozenfabricatie. Zie ook onder *groeven* en *rillen*.

ritsmachine, cartonnage-machine voor het vervaardigen van cartonnen doosjes, enz. Langs de geritste (half

ingesneden) lijnen wordt het carton omgevouwen. Zijn in vele constructies in den handel, soms gecombineerd tot buig-, groef- en ritsmachine; dubbele idem; rits- en snijmachine; rits-, buig-, groef- en snijmachine; enz. Zie ook onder *ritsen*.

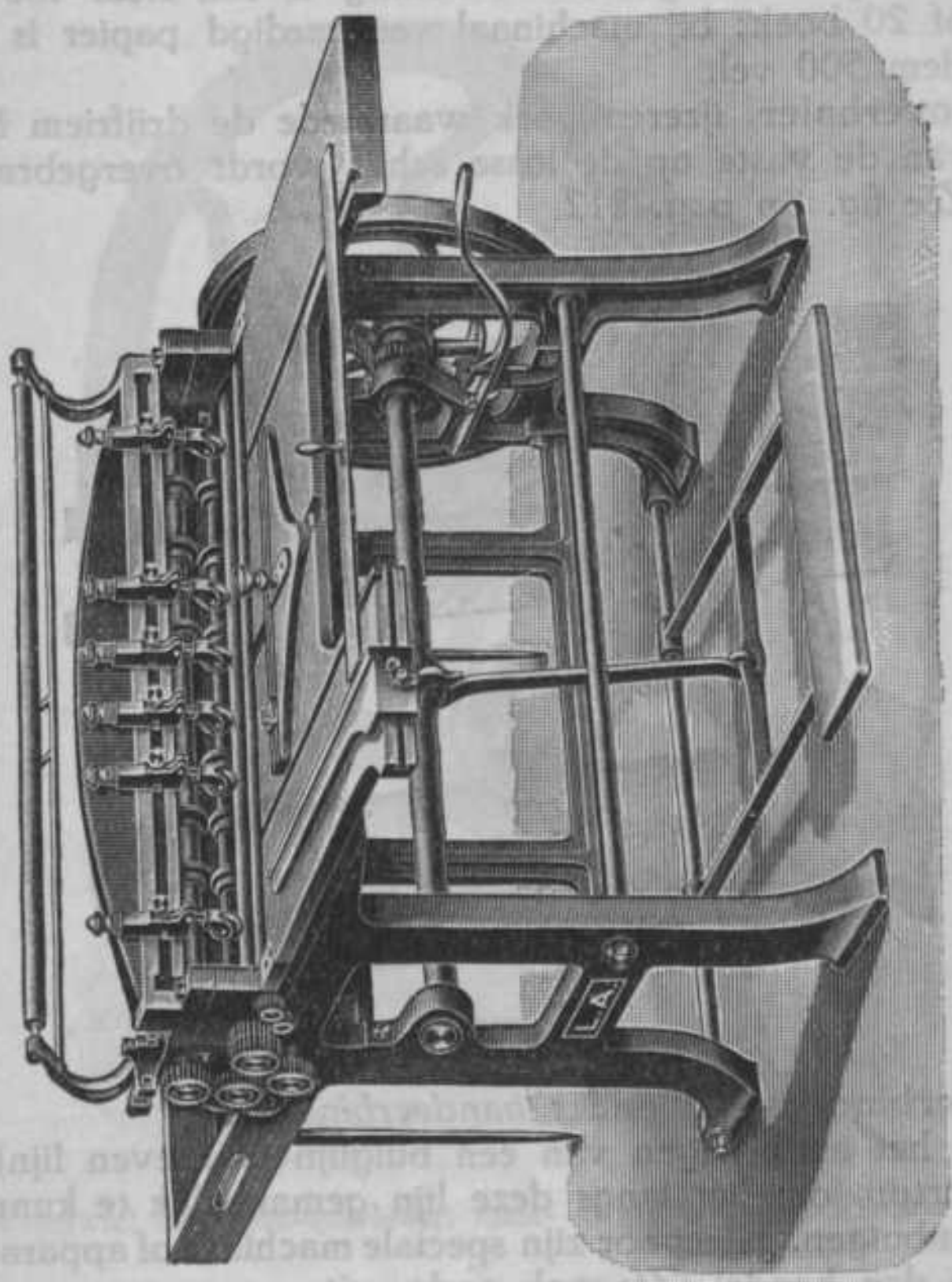

Rits-machine.

Robert (Nicolas Louis), uitvinder van de machinale papierbereiding. Essonne 1799.

robijnlak, roode boekdrukinkt, transparant en tamelijk licht-echt.

rococo, waarschijnlijk afkomstig van 't fransche *roc, rocaille*, rots, grotwerk van schelpen, koralen, enz.; eigenlijk dus de smaak voor schelp- en grotwerk.

Stijl waarin ouderwetsche voorwerpen van allerlei aard wederom mode zijn geworden (18e eeuw).

roerbak, zie *hollander*.

Rogers (John), uitvinder van de Typograph, een bepaald fabricaat regel-zetmachine. Zie verder onder *zetmachine*.

rolbeugel, ijzeren beugel (met één of twee handvatten), vormt met de inktrol te zamen de *handrol* (zie aldaar). Zijn in twee soorten in den handel, n.l. verstelbaar en onverstelbaar. Bij de *verstelbare* rolbeugel kunnen de handvatten (grepen) verschoven en met een schroef vastgezet worden, zoodat hij dus voor rollen van diverse maten kan dienen.

Verstelbare rolbeugel.

rollen, van boekdrukpersen, onderscheidt men naar den aard hunner bestemming in *likrol, distributie-* of *verwrijfrollen* en *letterrollen*. Eerstgenoemde neemt een zekere hoeveelheid inkt, door middel van den *inktcylinder*, uit den inktbak over; de tweede soort heeft tot taak dien inkt te verwrijven, te verdeelen, te distribueeren; de laatstgenoemde brengen den inkt op den drukvorm over.

Rollen worden vervaardigd van z.g. *rollenspecie*. een mengsel, in hoofdzaak bestaande uit gelatine, glycerine, lijm, stroop en suiker. Ook gebruikt men thans met *leder* overtrokken *distributie-rollen*.

Het gieten van de *specierollen* kan geschieden in de bij iedere pers behoorende koperen bussen, *rollenkokers, rollenbussen* of *gietbussen* geheeten, òf opgedragen worden aan speciaal hiervoor ingerichte fabrieken, z.g. *rollengieterijen*. Zie ook fig. op pag. 219.

rollenafsteller, op verschillende wijze geconstrueerde inrichting aan degel- of snelpers waarmede de rollen

buiten werking gesteld kunnen worden, terwijl de machine in gang blijft.

rollenarm, zie onder *rollenklosjes*. Zie fig. op pag. 217.

rollenbanen of **loopers,** linker- en rechter rollenbaan, ter weerszijden van 't drukfundament van een degelpers (gewoonlijk verstelbaar), doen dienst als geleiders der rollen bij het opbrengen van den inkt op den drukvorm. Zie fig. op pag. 217.

rollenbus, zie onder *rollengieten*.

rollengiet-apparaat, toestel voor het smelten van rollenspecie. De ketel is voorzien van dubbelen wand, waartuschen water gegoten wordt, dat aan 't koken gebracht, de aan stukjes gesneden rollenspecie, die op de in den ketel aanwezige zeef gelegd is, geleidelijk doet smelten zonder aan te branden. Verhitting geschiedt door gas-, spiritus- of stoomverhitting. De ketel is voorzien van een kraantje, waaruit de gesmolten specie in den rollenkoker stroomt. Al naar gelang de lengte van den koker kan de ketel hooger en lager geheschen worden.

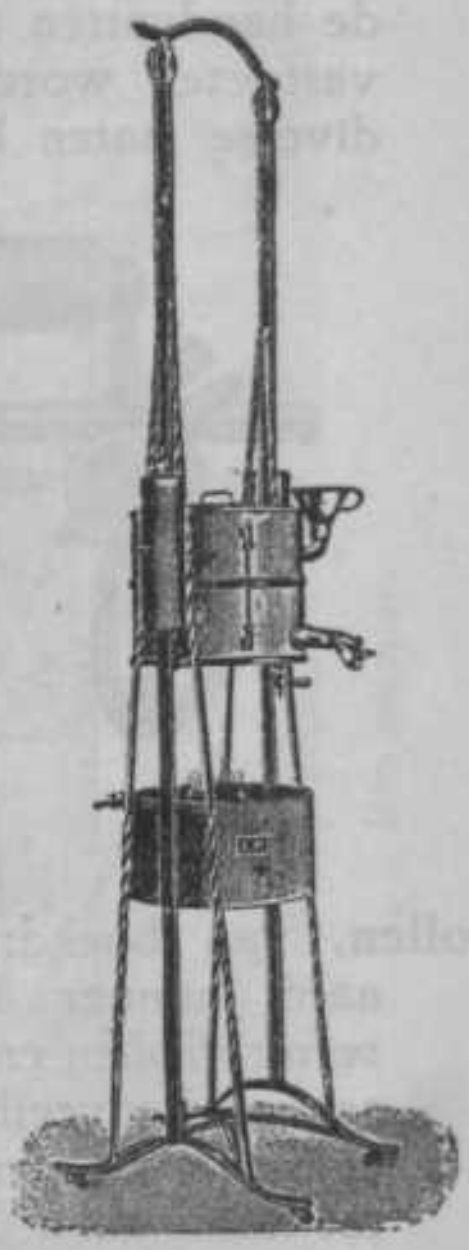

Rollengietapparaat.

rollengieten, het vervaardigen van de inkt-rollen voor de boekdrukpers. *Rollenspecie* bestaat in hoofdzaak uit een mengsel van gelatine, lijm, suiker, glycerine en stroop. Het gieten in de bij iedere pers behoorende koperen bussen, *rollenkokers*, *rollenbussen* of *gietbussen* geheeten, geschiedt in 't kort als volgt: De specie wordt, aan kleine stukjes gesneden, in den tevoren verhitten *smeltketel* of *specieketel* gedaan en met korte tusschenpoozen zoolang omgeroerd totdat alles gesmolten is en de specie in een dunnen gelijkmatigen draad van den roerlepel afvloeit. Daarna laat men, zonder te roeren, de specie nog eenigen tijd zachtjes koken, waarna ze in de vooraf verwarmde, van binnen met een mengsel van 9 deelen petroleum en 1 deel zuivere boomolie (sla- of palmolie) ingesmeerde gietbussen

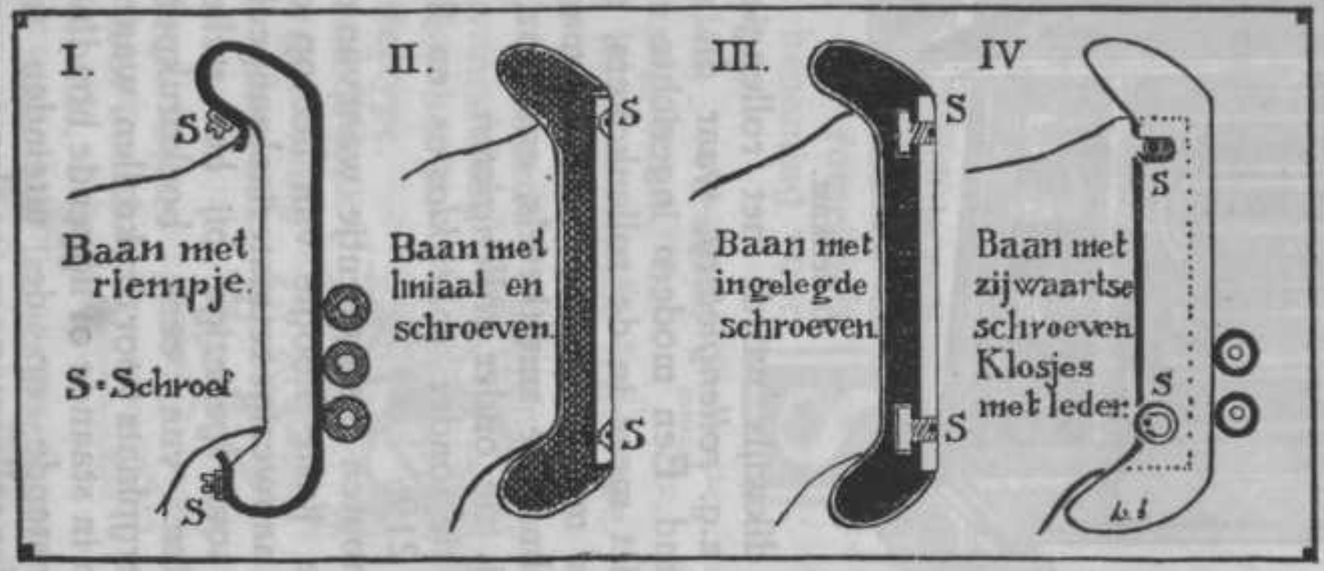

Verschillende systemen rollenbanen.

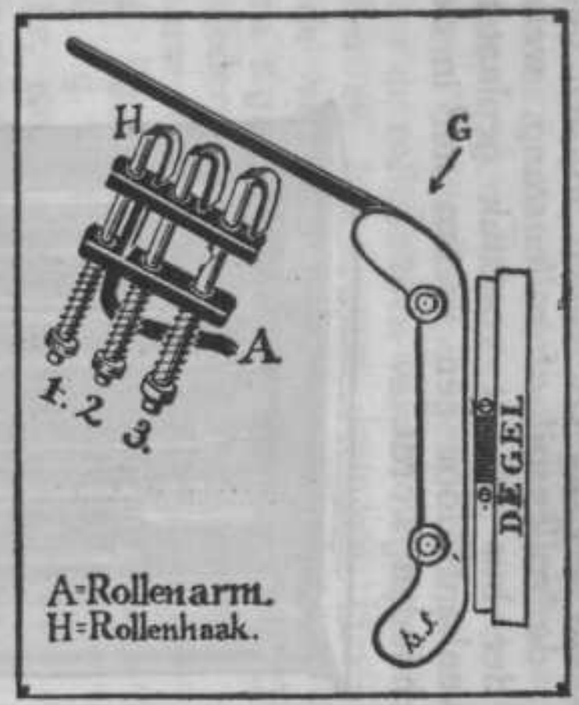

Rollenarm.

overgebracht wordt. De rollen worden gegoten om een spil, de *rollenspil* of *rollenstang*, welke in het midden der bus in het voetstuk geplaatst en aan den bovenkant door een ijzeren *ster* in den juisten stand gehouden wordt.

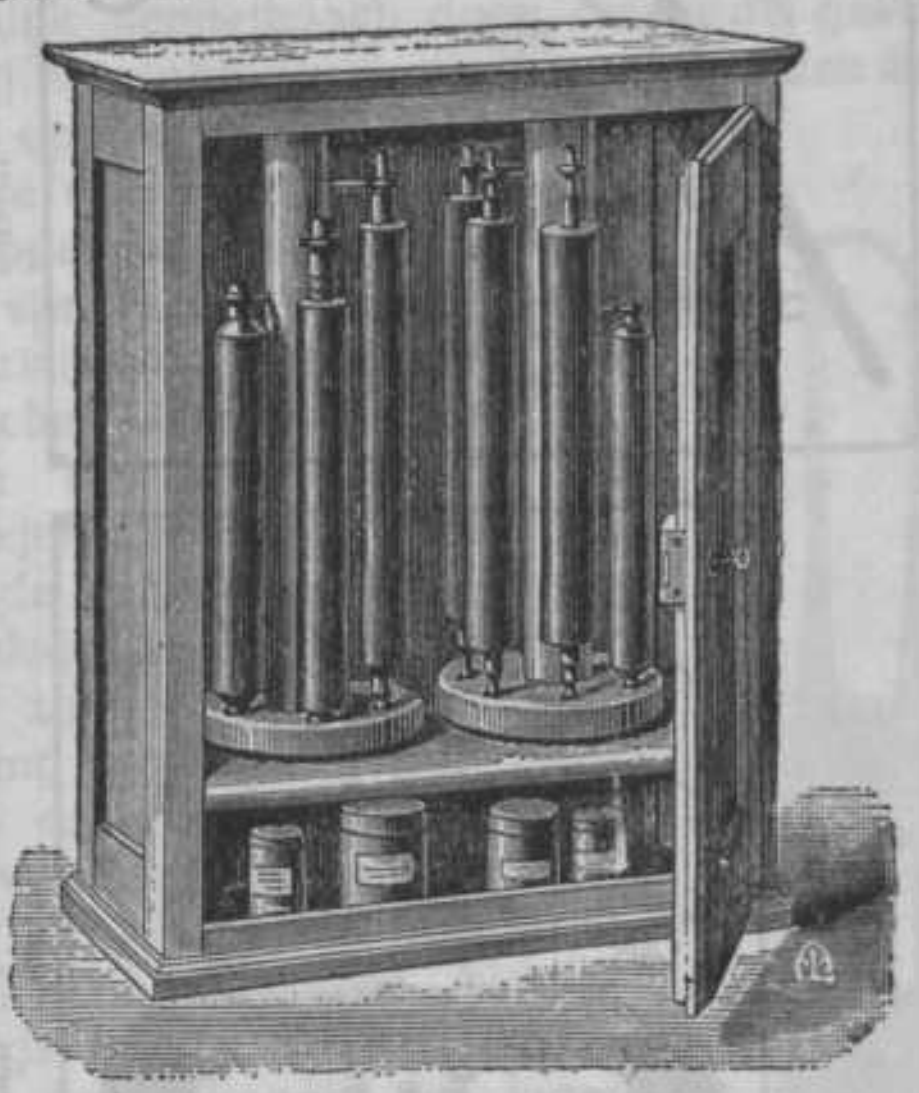

Rollenkast.

Zeer dikwijls wordt het rollengieten opgedragen aan een z.g. *rollengieterij*, waar dit als bedrijf wordt uitgeoefend. Een modern ingerichte rollengieterij giet thans niet meer in de rollenkokers, doch in speciale machines met stoomverwarming, maakt gebruik van meer volmaakte smeltketels, enz. enz.

rollengieterij, zie onder *rollengieten*.

rollenhaak, zie onder *rollenklosjes* en fig. op pag. 219.

Rollenhout.

rollenhout, houten instrumentje waarvan de dikte de juiste hoogte van het op de drukkerij aanwezige zetmateriaal aangeeft. Wordt soms gebezigd bij het stellen der rollen van eene boekdrukpers.

rollenkast, bergplaats voor drukrollen, waarin de rollen in staande of liggende houding, enkel rustende op de uiteinden (de tappen) der rollenstangen, geplaatst worden. Gewoonlijk

dient een dergelijke kast tevens als bergplaats voor drukinkt, inktsteen en handrol.

rollenklosjes, stalen rolletjes, welke, om de uiteinden der rollenspil geschoven, de rol over de rollenbanen van de degelpers geleiden en tot draaien dwingen. Het uiteinde van het klosje wordt daartoe in den z.g. *rollenhaak* gebracht, welke zich wederom aan het uiteinde van den *rollenarm* bevindt. Bij sommige degelpersen liggen de letterrollen in klosjes in een z.g. *rollenwagen*.

rollenkoker, zie onder *rollengieten*.

rollen-linieermachine, zie onder *linieermachine*.

rollenloopers, rollenbanen, zie aldaar.

rollenspecie, mengsel, in hoofdzaak bestaande uit gelatine, glycerine, lijm, stroop en suiker; zie ook onder *rollen* en *rollengieten*.

rollenspil, zie onder *rollengieten*.

rollenstang, zie onder *rollengieten*.

rollenwagen, zie onder *rollenklosjes*.

rollenwagen, wasch- en droogrek voor drukrollen.

romaansch, van het romeinsch afstammend; benaming voor zeker lettertype.

Romaansch-initiaal.

romaansch-initialen, versierde groote aanvangsletters, behoorende bij het romaansche lettertype.

roman, verdichte geschiedenis.

romania-initiaal, versierde groote aanvangsletter, behoorende bij het romaansche lettertype.

Romania-initiaal.

romein, de rechtstaande drukletter, in tegenstelling met *cursief*. Zie ook *antiqua*.

romeinsche cijfers, cijfers voorgesteld door hoofdletters: I, II, III, IV, V, enz. Deze raken hoe langer hoe meer in onbruik, zoodat men ze thans nog

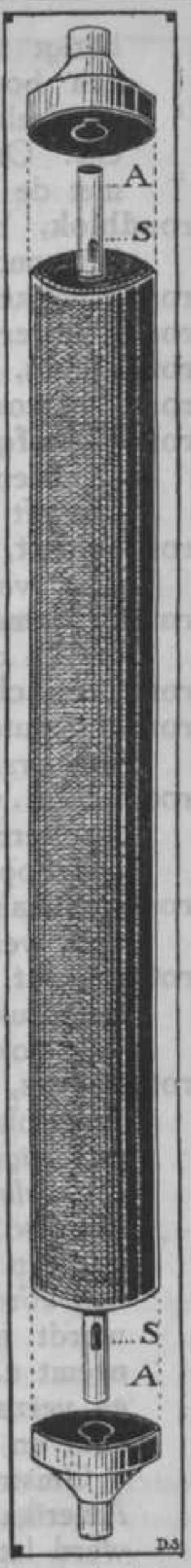

Rol met rollenklosjes.
A. tap. S. spie of plug

bezigt voor de pagineering van het voorwerk van een boek of bij het nummeren der hoofdstukken of deelen van boeken, bijv. Hoofdstuk I, Deel II, enz. Onze gewone cijfers heeten, in tegenstelling met de romeinsche, eigenlijk arabische cijfers.

rondblok, houten werktuigje van den boekbinder voor het ronden der boekruggen.

ronde-hoeken-machine, zie *hoekensnijmachine.*

ronde letter, zie onder *platte letter.*

rondetsing, zie onder *etsen.*

rond- of courantstereotypie, zie onder *stereotypeeren.*

rondom afgesneden, een boek aan drie zijden zoover afsnijden dat alle bladen los en dus niets opengesneden behoeft te worden door den lezer.

rondschrift, type drukletter, het geschreven schrift (in dit geval het z.g. rondschrift) nabootsende.

rondzethamer, houten boekbindershamer voor het rondmaken der boekruggen.

rondzetmachine, zie *boeken-rondzetmachine.*

ronsel, houten uitvoerrol. Zie ook onder *banden aan de snelpers.*

roodbruin, wordt verkregen door menging van karmijn met terra di siena en een weinig pruisisch blauw, of wel door menging van karmijn met sepia.

rose, ontstaat o.a. door menging van karmijn met wit en zeer weinig geel.

rotatie-inkt, goedkoope drukinkt, doorgaans gebezigd voor het drukken van dagbladen, enz. Zie ook *courantinkt.* Zie ook onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie.*

rotatiepers, dagbladpers waarbij cylindervormige stereotypie-platen op de cylinders (vormcylinders) worden bevestigd. Boven of naast den *vormcylinder* ligt een *drukcylinder,* waar het papier tusschen door wordt gevoerd. Beide cylinders draaien hierbij tegen elkander in. Een *vocht-apparaat* bevochtigt het papier, dat in den vorm van rollen (papier zonder eind) in de machine wordt aangebracht. Het vochtige couranten-papier neemt n.l. den drukinkt beter aan. Vouw-, snij-, rits- en verzamel-cylinders zorgen verder dat de couranten kant en klaar de machine verlaten.

Omstreeks 1846 werd de rotatiepers door den Amerikaan Hoe uitgevonden. Deze eerste poging werd later herhaaldelijk verbeterd door verschillende persenbouwers, zoodat we thans rotatiepersen bezitten

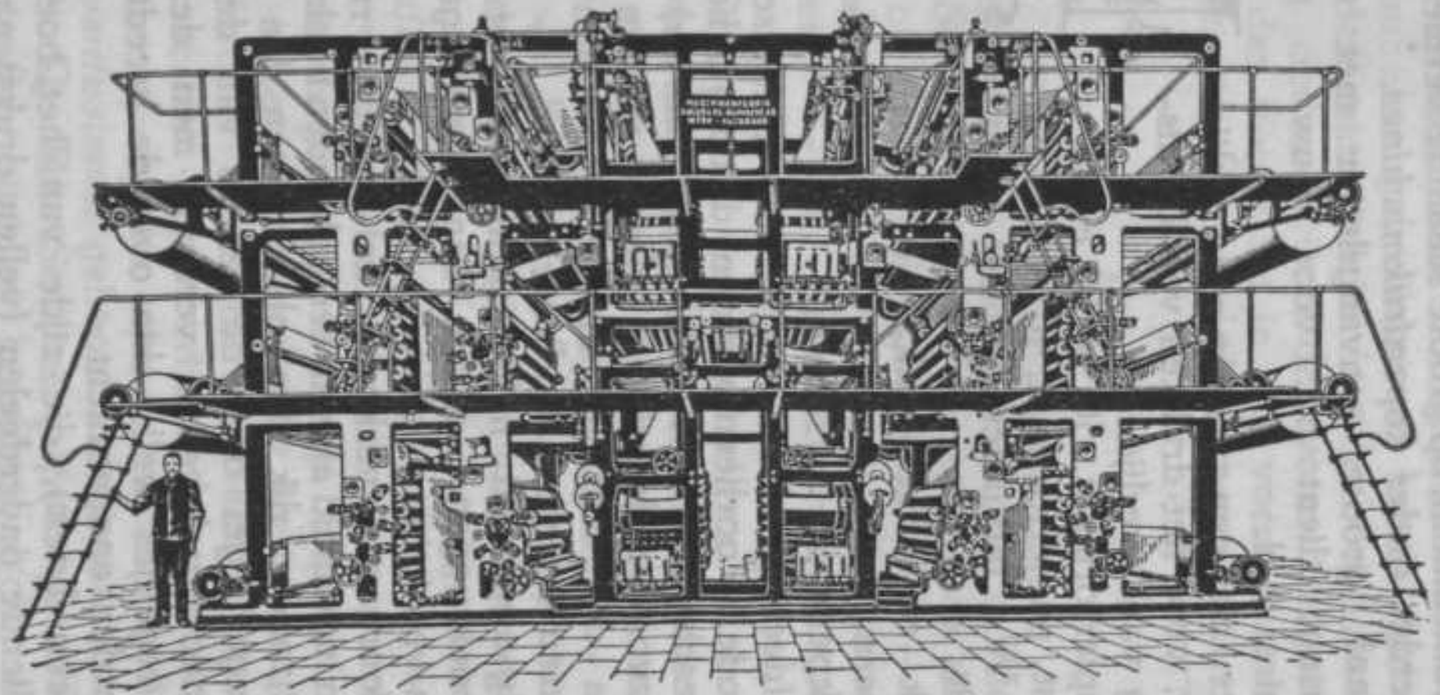

Rotatiepers.

met een productievermogen van wel 40.000 couranten per uur. Zie ook onder *vlakdruk-rotatiepers*. Zie fig. op pag. 221.

rotatie-vlakdruk, zie onder *vlakdruk-rotatiepers*.

rotogravure, een diepdrukprocédé om kopergravures geheel machinaal, op groote schaal te vermenigvuldigen. Zie verder onder *koperdrukmachines*.

rouw-initiaal, groote aanvangsletter met toepasselijke versiering; dient n.l. voor rouw-circulaires e. d.

Rouw-initiaal.

rouwpapier, met een zwarten rand omlijst papier, voor het drukken van kennisgeving van overlijden.

royaal, papierformaat, 50 × 65 c.M.

royaal post, papierformaat, 46 × 59 c.M.

Rubel, I. W., uitvinder van het offset-procédé.

rubberdruk of **offset-druk,** zie onder *offsetpers*.

rubberdrukpers, zie *offsetpers*.

rubriek, afdeeling, klasse, soort; van 't latijnsche *rubrum*, het roode. Voorheen werden de titels of hoofdstukken der geschriften met rood krijt (*rubrica*) geteekend. *Rubricator*, roodschrijver, noemde men in de middeleeuwen den schrijver, die de groote aanvangsletters in kleuren (meestal rood) teekende.

ruggen-buig-apparaat, hulpwerktuig voor het rondbuigen van boekruggen. In den handel met gas- of met spiritus-verhitting.

rugtitel, doorgaans verkorte titel op den rug, zoowel van een ingenaaid als van een gebonden boek. Is het boek niet bijzonder dik dan plaatst men den rugtitel als één lange regel over de lengte van den rug. Bij voldoende rugbreedte verdeelt men den tekst in kleine regeltjes welke dan over de breedte van den rug worden aangebracht.

rug (van een boek), die zijde van het boek waar de verschillende onderdeelen (vellen druks) aan elkander bevestigd zijn. In tegenstelling met de *snee*, de overige zijden, waar het boek bij 't inbinden afgesneden wordt.

rugwit, zie onder *formaat maken*.

russische hoogte, letterhoogte op $66^3/_4$ Didot-punt.

russisch groen, boekdrukinkt, ontstaat door vermenging van chroomgeel, miloriblauw en een weinig zwarten inkt.

rijzen, het omhoog werken van het wit in den drukvorm gedurende het drukken, waardoor ook dit materiaal met de inktrollen in aanraking komt en zwarte of anders gekleurde vlekken het papier verontreinigen. Rijzen in den vorm kan o. a. ontstaan door het te zwaar belasten van de machine, waardoor trillingen ontstaan; het gebruiken van beschadigd of onzuiver geworden materiaal in den drukvorm; het onoordeelkundig opdraaien van den vorm; het vele toestellen onder den vorm; het in den vorm aanwezig zijn van scheeve, onhaaksche cliché's; enz.

S

S., *signa* of *signatur*, teeken het, of: het worde geteekend. Ook: *Seite*, bladzijde. — **S. A. R.,** *son altesse royale*, zijne of hare koninklijke hoogheid. — **S. A. S.,** *son altesse sérénissime*, zijne of hare doorluchtige hoogheid. — **sc.** of **scil.,** *scilliret*, namelijk; **sc.,** *sculpit* . . . ., heeft het gegraveerd. — **S. D. G.,** *soli Deo gloria*, aan God alleen de eer. — **S. E.,** *son éminence*, zijne eerwaardigheid. — **s. e.** of **s. e. c.,** *salvo errore calculi*, met voorbehoud van mogelijke rekenfouten (op rekeningen-courant). — **secr.,** secretaris. — **S. e. et o.,** *salvo errore et omissione*, behoudens fout of vergissing (onder rekeningen-courant). **Sept.,** *September*. — **S. H. et S.,** *salvo honore et stipendio*, behoudens eer en jaarwedde (wordt somtijds aan 't ontslag van geleerden, inzonderheid godgeleerden, toegevoegd). — **sing.,** *singularis*, enkelvoud. **S. J.,** *societas Jesu*, orde der Jezuïeten. — **s. l. e. a.,** *sine loco et anno*, zonder plaats en jaar. — **s. m.,** *salvo meliore*, met voorbehoud van beter inzichten. — **S. M.,** *sa majesté*, zijne majesteit. — **S. O.,** *servus observantissimus*, gehoorzame dienaar (onder brieven). **S. P. Q. R.,** *Senatus populusque Romanus*, de Romeinsche raad en het Romeinsche volk. — **spr.,** *spreker*. — **sq.,** *sequens*, de of het volgende. — **s. q.,** *sufficiens quantitas*, de toereikende hoeveelheid (op recepten). — **Sr.,** *senior*, de oudere. — **S. R. E.,** *sacrae Romanae ecclesiae*, van de Roomsche Kerk. **S.S.** of **S.Scr.,** *sacra scriptura*, de heilige schrift. — **Ss.,** *semis*, de helft (op recepten). — **s.s.,** *stoomschip*.

s. s. t. t., meervoudsvorm van *salvo titulo,* met voorbehoud des titels. — **St.,** *Sint, Saint* of *Sanct,* heilige. — **Stbl.,** *Staatsblad.* — **St.Ct.,** *Staatscourant.* — **St. N.,** *stili novi,* naar den nieuwen stijl. — **St. V.,** *stili veteris,* naar den ouden stijl. — **s. v.,** *salva venia,* met verlof gezegd.

S, als romeinsch cijfer = 70; thans echter niet meer als zoodanig in gebruik.

sabon (kleine en groote), letter, respectievelijk op 40 en 48 punten. Verouderde benaming. Thans duidt men deze soorten aan als: 40- of 48-punts letter.

samech, (ס), hebreeuwsche *s.*

sangle, cylinderband, zie aldaar.

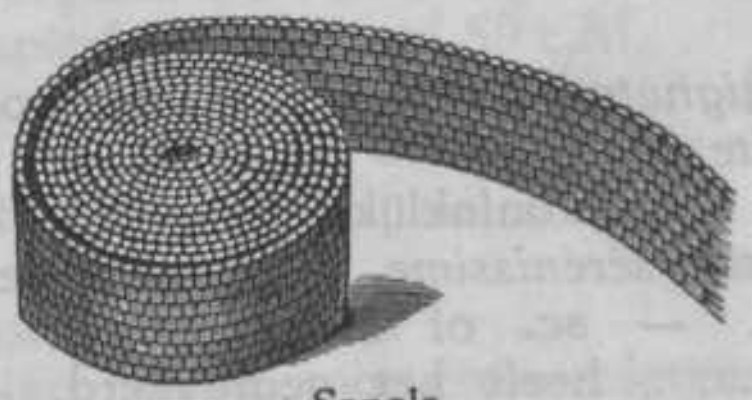

Sangle.

satineeren, het glad maken van het papier.

satineermachine, machine waarmede het papier gesatineerd, geglansd, wordt. Doordat vroeger het papier, alvorens het te bedrukken, werd nat gemaakt, verloor het 't weinigje glans dat de fabrikant er op aangebracht had, nagenoeg geheel. Indien er nu eene gravure gedrukt moest worden, diende men het papier wederom eenigen glans te geven; te dien einde haalde men de vellen tusschen twee stalen cylinders door welke wederom werkten op twee cylinders van papier-maché. Het staal gaf dan den glans aan het papier, dat door den anderen cylinder daartegen aangedrukt werd. Dergelijke satineermachines zijn thans uit den tijd, doordat het papier niet meer genat wordt.

schaar, zie onder *toestelgereedschappen.*

schaarsnede, een constructie waarbij het mes der snijmachine niet parallel, doch schuin (ongeveer op gelijke wijze als bij het knippen met eene schaar geschiedt) door den te snijden stapel papier gevoerd wordt. Schaarsnede vordert uit den aard der zaak minder kracht dan *parallelsnede,* terwijl de messen langer scherp blijven, zie aldaar.

schablonen-systeem, een systeem, bijv. van machinebouw, waarbij alle gelijksoortige onderdeelen volkomen aan elkaar gelijk zijn, zoodat bij eventueele nabestelling, de oude onderdeelen niet aan de fabriek behoeven te worden opgezonden.

scharlakenlak, roode boekdrukinkt, transparant en tamelijk licht-echt.

scharlakenrood, wordt verkregen door menging van vermiljoen met karmijn.

schaven, het op hoogte brengen (op de bank) van de gegoten letters, bij kleine verschillen. Het op hoogte brengen bij grootere verschillen heet *fraisen*.

schenen, zie *kooien en schenen*.

scheurkalender, dagkalender, wandkalender, bestaande uit 365 of 366 kleine blaadjes, waarop datumcijfer, dag en maand, soms nog uur van opkomst en ondergang der zon, enz. Onderaan het blaadje en soms ook nog aan de keerzijde vindt men dan gewoonlijk nog een stichtelijke spreuk, grappige zet of iets dergelijks. De gezamenlijke blaadjes noemt men het *bloc*, het *kalenderbloc* en waar dit bloc op bevestigd is, het *schild*. Zie verder onder *kalender*.

scheuten, vlug zetten.

schild, zie onder *scheurkalender*.

schoondruk, die vorm (de helft van een vel of blad bijv.) welke men het eerst drukt en waarbij de keerzijde van het papier, althans voorloopig, „schoon" blijft. Zie ook *weerdruk*. Ook den druk zelf, aangebracht op een geheel blanco vel, noemt men schoondruk.

schoondrukken, het papier slechts aan ééne zijde bedrukken.

schoone bladen, zie *schoone vellen*.

schoon- en weerdrukpersen, machines met twee drukcylinders, bedrukken één vel aan beide zijden van twee verschillende vormen. Verouderd systeem.

schoone vellen of **schoone bladen,** exemplaren der afgedrukte vellen, welke schrijver, uitgever en corrector van de drukkerij ontvangen om deze bij de verdere afwikkeling van 'twerk tot naslaan bij de hand te hebben.

schoonmaken, het verwijderen van den drukinkt van de inktrollen, inktcylinder of -plaat, soms ook uit den inktbak. Schoonmaken geschiedt ingeval de inkt door eenige omstandigheid te veel verontreinigd is om goede afdrukken te verkrijgen, of indien met een andere kleur inkt dient gedrukt te worden. Als regel

geldt dat rollen en inktplaat iederen avond waarop een of meer rustdagen volgen worden schoongemaakt.

schraal loopen, het voortdurend schraler, bleeker worden der afdrukken, ontstaan door onvoldoenden inkttoevoer.

schraapmanier of **zwarte kunst,** zie onder *koper- en staalgravure.*

schrale druk, afdruk met een nauwelijks voldoende hoeveelheid inkt tot stand gebracht. Is de afdruk te schraal, dan spreekt men van een *bleeken druk*; is hij daarentegen alleszins voldoende dan heet het dat de druk goed *gedekt* is. Zie ook *vette druk.*

schraler zetten van den inktbak, zie onder *inktbak.*

schraveering, het korte dwarsstreepje, eindstreepje, aan het letterbeeld.

schrift of **zetsel.** Eenige regels schrift, beteekent voor den zetter eenige regels zetsel, d.w.z. eenige tot regels saamgevoegde metalen letters.

schrijf, papierformaat, 43 × 34½ c.M.

schrijf, verkorting voor *schrijfletter* (zie aldaar).

schrijfletter, type drukletter, bedoeld als nabootsing van het geschreven schrift.

Schrijfletter.

schrijfmachine-letter, nabootsing van het schrift der schrijfmachine. Bij dit type drukletter zijn alle letters op gelijke dikte gegoten.

Schrijfmachine-letter.

schrijversproef, de proef welke aan den schrijver gezonden wordt, in tegenstelling met de eerste proef welke voor den corrector, aan de drukkerij verbonden, bestemd is. Zie ook onder *drukproef, revisie* en *vuile proef.*

schuif, de losse, van een handvat voorziene bodem van een *schuifgalei* (zie aldaar).

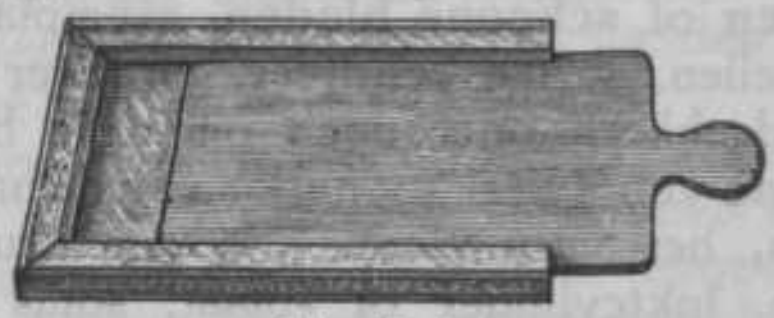

Schuifgalei.

schuifgalei, houten of zinken galei met dubbelen bodem, waarvan het bovenste deel los is en van een handvat voorzien. Zoodra het zetsel gereed is en opgebonden,

trekt men den lossen bodem, *schuif* genaamd, en hiermede ook de gezette pagina, uit de galei, plaatst haar op steen of op een letterbord en trekt vervolgens, met de linkerhand tegen het zetsel steunende, met een snellen ruk de schuif onder het zetsel weg. Zie verder onder *galei*.

schuine-kanten-cartonschaar, hoofdzakelijk dienende voor het snijden van schuine kanten aan boekbanden. Zie ook *schuine-kanten-machine*. Zie fig. op pag. 228.

schuine-kanten-machine, voor het maken van schuine kanten aan boekbanden, enz. De aanlegtafel kan gemakkelijk voor de verschillende schuinten gesteld worden. Een automatische slijp-inrichting, welke op eenvoudige wijze af- en aangesteld kan worden, maakt het overbodig het mes telkens van de machine te nemen om het te slijpen. Zie fig. op pag. 228.

schuin streepje, of **duitsche komma,** zie onder *breukcijfers*.

schutbladen, stevige bladen papier, welke men na het innaaien vóór en achter het boek vastplakt om hiermede tevens de verbinding tusschen boek en band te versterken. De buitenste schutbladen voor en achter in het boek worden n.l. aan de borden vastgeplakt. Tevens wordt hiermede bereikt dat de ongelijke overgeslagen kanten van de stof of het papier waarmede de buitenkant van den omslag overtrokken is, bedekt worden.

schutzmasse, middel dienende om de Mäser-ondergrondplaat voor den invloed van de vernis der gekleurde inkten te beschutten.

schutzwasser, vloeistof welke toegevoegd wordt aan de Schutzmasse (zie aldaar).

schwabacher, oud-duitsch lettertype van vette snede, waaruit later het Frakturschrift is ontstaan.

Scudder, William Stephen, uitvinder van de monoline, een bepaald fabrikaat regel-zetmachine. Zie verder onder *monoline* en *zetmachine*.

secondeteeken (″), zie onder *teekens*.

secundaire kleuren, kleuren der tweede soort, welke verkregen worden door menging van twee primaire kleuren, nl.: oranje = geel en rood; violet = rood en blauw; groen = geel en blauw.

sedecimo, boekformaat waarbij het vel 32 bladzijden telt; 16^0 formaat.

Schuine-kanten-cartonschaar.

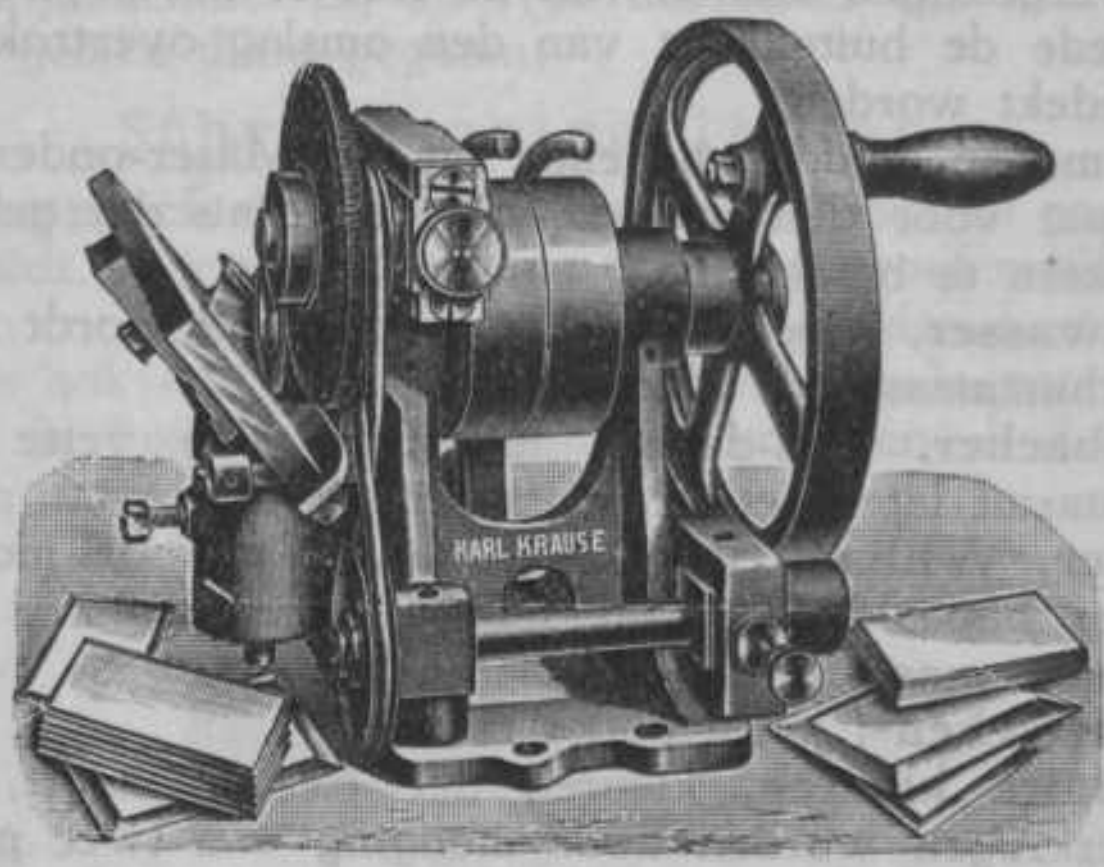

Schuine-kanten-machine.

Senefelder, Aloisius, uitvinder der lithographie of steendruk (München 1799). Zie ook onder *vlakdruk*.

sepia, bruine boekdrukinkt; laat zich niet altijd even gemakkelijk verwerken. Heeft veel overeenkomst met oker; is dus een aardinkt. Oorspronkelijk was sepia-inkt het zwart-bruine sap van de inktvisch (sepia).

serie, zie *letterserie*.

siccatief, droogmiddel, toe te voegen aan boekdrukinkt; bevat met hars gesmolten en in terpentijn opgeloste metaaloxyden.

sierlijnen, koperen lijnen, uitsluitend gebezigd voor rand- of andere versiering van divers smoutwerk, in tegenstelling met de gewone koperen lijnen, als haar-, punt-, vette lijnen, enz.

sigma (Σ σ), grieksche *s*. De sigma behoort aan het eind van een woord niet als σ maar als ς te worden geschreven.

signatuur, bladteeken, volgcijfer op ieder vel druks, ten gerieve van den boekbinder bij 't vergaren der vellen; ook 't kerfje in de drukletters (zie onder *kerf*).

Voorheen, toen drukpersen van zoo groot formaat, dat een heel vel octavo (16 pagina's druks) in ééns gedrukt kon worden, niet bestonden (en ook later nog) plaatste men op de derde pagina van elk vel druks nog eens het volgcijfer van het vel doch met een sterretje er aan toegevoegd, om verwisseling van den schoon- en weerdrukvorm te voorkomen. Dit tweede signatuur noemde men het *valsche signatuur*.

signatuurlijstje, tabel waarop de signatuurpagina's (d.w.z. de eerste pagina's der verschillende vellen) van een onbepaald aantal vellen druks van verschillend formaat. Zulk een lijstje bevond zich vroeger bijna op iedere drukkerij van eenige beteekenis, ten gerieve van den zetter bij het opmaken van groote (dikke) boekwerken.

signatuurpagina, zie onder *signatuurlijstje*.

simplex-matrijzen, zetmachine-matrijzen, voorzien van slechts één letterbeeld.

sin (ש), hebreeuwsche *s*.

sjien (ש), hebreeuwsche *sj*.

slakkenbeweging, bewegingsconstructie van het drukfundament of „kar" van een snelpers, waarbij de drukplaat op een aantal wieltjes of stalen rollen van 4 of 5 c.M. middellijn, heen en weer bewogen wordt.

slangenmarmer, zie onder *marmeren*.

slappe regel (te), bij machinezetters een matrijzenregel,

die op een te smalle maat naar het gietapparaat wordt weggezonden en waarin zich te weinig wigvormige spaties bevinden. Bij handzetsel eveneens een onvoldoend opgevulde regel.

slap zetten, de regels onvoldoende opvullen.

sledebeweging, bewegingsconstructie van het druk-fundament of „kar" van een snelpers, waarbij de drukplaat door verdiepte loop- of glijbanen (welke, om het glijden te vergemakkelijken, gedeeltelijk met olie worden gevuld) heen en weer bewogen wordt.

sleutelsnede, (voor registerkaarten), stalen blokje met sleutelvormige snijlijnen, 't welk in den vorm bij het zetsel kan worden ingeslagen en dus gelijktijdig met het bedrukken van een kaart hierin een sleutelvormige uitholling aanbrengt, noodig voor registerkaarten. De hoogte is 2 punten beneden letterhoogte om insnijding der letterrollen te voorkomen; op den degel worden dan koperen plaatjes van 2 punten dikte geplakt. Een uitwerper stoot het uitgesneden stukje carton weg, opdat dit niet tusschen de rollen zal geraken.

Sleutelsnede.

sluiten (van vormen), zie *inslaan.*

sluitmateriaal, dient om het zetsel in het raam vast te zetten. Tot het sluitmateriaal behooren *kooien* en *schenen,* vroeger van hout, thans van ijzer vervaardigd en verschillende in den handel gebrachte systemen *sluitstukken* en *holwitbespaarders.*

sluit-ornament, sluitstuk, gewoonlijk geplaatst als afscheiding of ter afsluiting van den tekst.

Sluit-ornament.

sluitstukken, zie onder *sluitmateriaal.*

sluitvorm, zie *pas-* of *sluitvorm.*

sluitwit, de grootere stukken holwit, welke gebezigd worden

bij het inslaan (sluiten) van vormen. Gewoonlijk is dit wit van ijzer en wordt dan ook wel *ijzerwit* genoemd; op sommige drukkerijen echter gebruikt men hiervoor ook het gewone looden holwit, hoewel dit minder praktisch is.

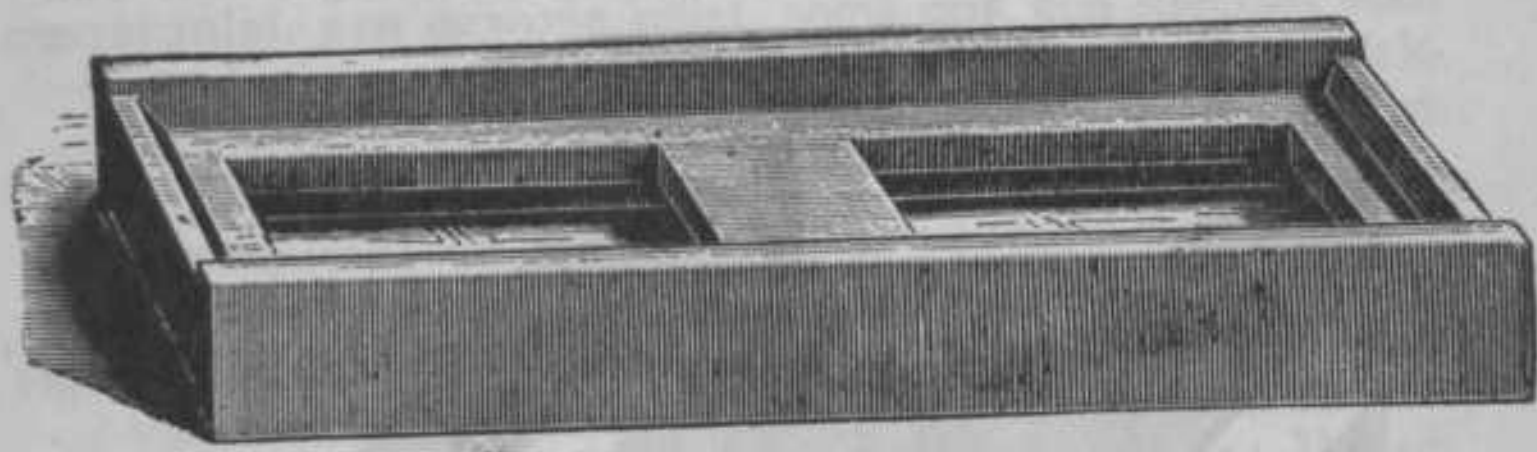

IJzer sluitwit.

slijpen, het wegslijpen der bramen van de gegoten letters.

smalle-strooken-aanlegapparaat, veerend toestelletje dat tegen den aanleg, onder den persbalk wordt geplaatst om strooken te kunnen snijden, smaller dan de persbalk. Niet te verwarren met *smalle-strooken-snijder,*

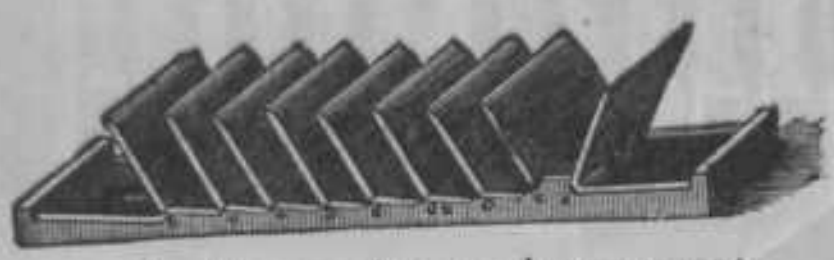

Smalle-strooken-aanlegapparaat.

een inrichting voor hetzelfde doel, doch die aan de snijmachine bij bestelling direct wordt aangebracht, of desnoods ook later door middel van twee schroeven aan den aanleg en aan den persbalk kan worden bevestigd. In het laatste geval verliest men hierdoor een gedeelte van de sneehoogte. Zie fig. op pag 232.

smalle-strooken-snijder aan snijmachines en cartonscharen, inrichting om strooken, smaller dan de breedte van den persbalk, te snijden. Zie ook onder *smalle-strooken-aanlegapparaat.*

smeerolie, zie *machine-olie.*

smeltketel of **specieketel,** zie onder *rollengieten.*

smeltoven voor stereotypie, toestel om 't voor stereotypeeren benoodigde metaal te smelten. Verhitting geschiedt met cokes, steenkool, hout of gas. Een

dergelijk toestel wordt ook gebruikt voor het omsmelten van zetmachine-regels.

smeren of **smetten** (van den druk), het verontreinigen van den (schoon)druk door het overzetten (bij het maken van den weerdruk) op den legger. Om dit tegen te gaan wordt de legger, alvorens den tegenkant van

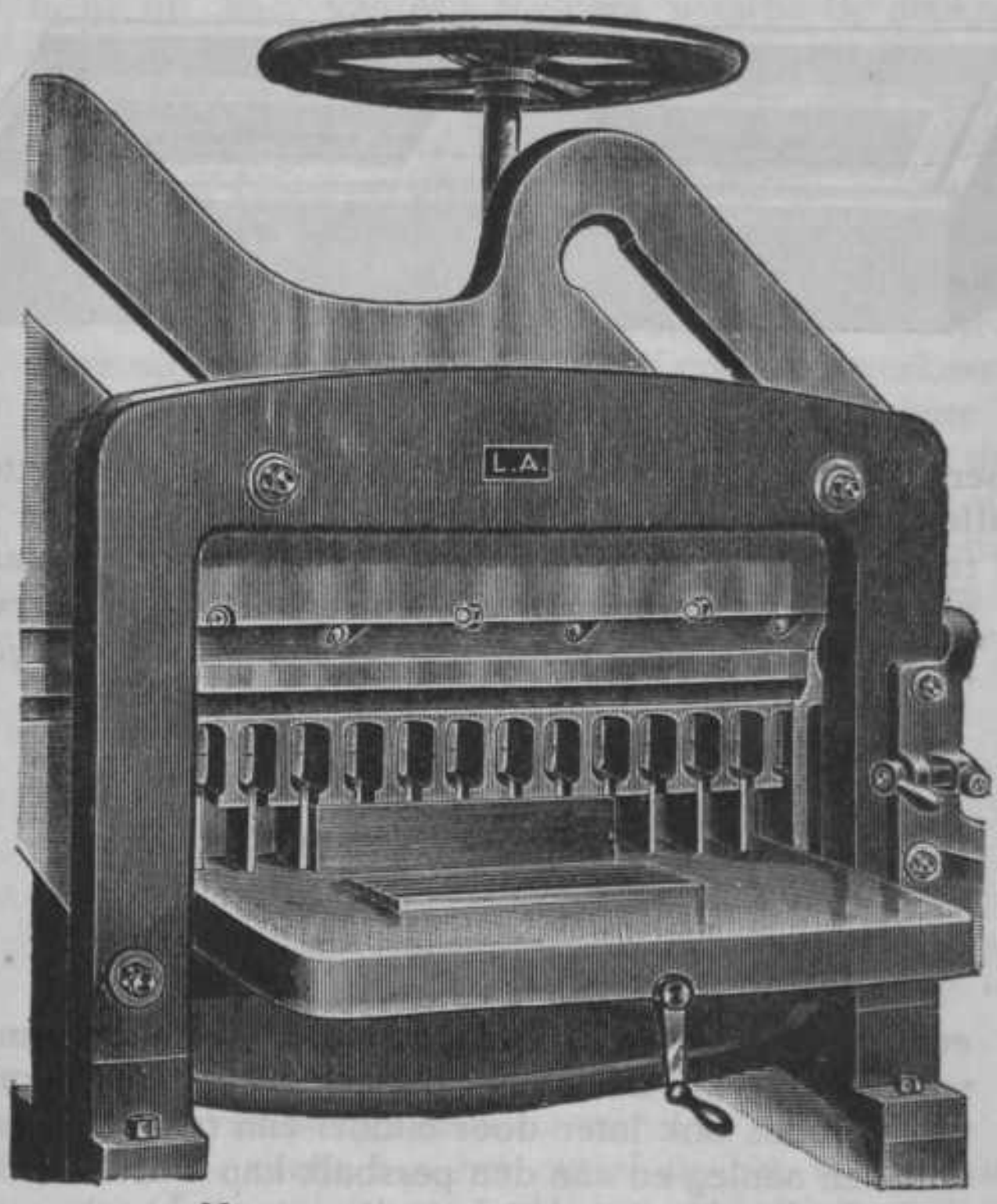

Nieuw systeem smalle-strooken-snijder.

een reeds aan ééne zijde bedrukt vel te bedrukken, met olie ingewreven. Smeren kan ook ontstaan door uitvoerbandjes of -touwtjes en waaierlatten.

smeren van machinedeelen, zie onder *machine-olie*.

smetten of **smeren van den druk,** zie aldaar.

smout, zie onder *smouten*.

smoutbok, zie onder *bok*.

smouten, bewaren van afgedrukt zetsel, met het doel dit voor ander werk te benutten. Wanneer men dan van

zulk werk of gedeelte van een werk spreekt zegt men: „dat staat smout".

smouten, in vrijen tijd bij anderen drukkerspatroon werkzaam zijn. Ook wordt dit woord onder zetters dikwijls gebezigd om wantrouwen uit te drukken; bijv.: iemand niet smouten, wil zeggen, iemand niet vertrouwen.

smoutgalei, een gewone galei, soms ook een speciaal voor dit doel vervaardigde lange galei, waarop de rubriekregels, titels van vervolgstukken, afsluitlijnen of -balken, kortom alles wat men voor een volgend nummer, van een courant of tijdschrift bijv., wederom noodig heeft, bewaard wordt (zie ook *smouten* en *galei*).

smoutinkt, zwarte boekdrukinkt, gebezigd voor 't drukken van smout- of handelsdrukwerk; staat in kwaliteit boven boek- doch beneden illustratie-inkt. Wordt met z.g. compositie-vernis aangewreven inplaats van met lijnolie-vernis. Zie ook onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie*.

smoutje, een min of meer bewerkelijk werkstukje, handelsdrukwerk. In figuurlijken zin een meevallertje, een buitenkansje.

smoutkast, bergplaats voor smoutletter (zie ook *smoutletter* en *kast*).

smoutletters, lettersoorten benoodigd voor het zetten van zgn. smoutwerk (zie aldaar).

smout-snelpers, kleine snelloopende snelpers, speciaal voor het drukken van smoutwerk (handelsdrukwerk).

smoutwerk, klein werk, handelswerk, bijv. nota's, kwitanties, programma's, adreskaarten, enz.

smoutzetten, bij verkorting ook smouten genaamd (zie *smoutwerk*).

smoutzetter, hij die belast is met het zetten van smoutwerk (zie aldaar).

snee-aanduider of **snee-aanwijzer,** aan snijmachines, om de juiste plaats van den aanleg te controleeren. Hierdoor is het overbodig de persbalk telkens omlaag te draaien.

snee-aanwijzer, zie *snee-aanduider*.

sneehoogte, de uiterste hoogte van den papierstapel welke op een snijmachine kan gesneden worden.

sneelengte, de uiterste breedte van den papierstapel welke op een snijmachine kan gesneden worden.

snee-marmeren, het versieren der boeksnede met marmermotieven. Deze kunst dateert uit het begin der 18e eeuw.

Zie verder onder *marmeren*, *papier-marmeren* en *marmerpapier*.

snee (van een boek), die zijden van een boek welke bij het inbinden afgesneden worden. De snede kan wit gelaten, geel, blauw of rood geverfd, gespikkeld of wel gemarmerd worden. Wanneer de snee na het afsnijden door den boekbinder wordt verguld, d.w.z. met bladgoud versierd, dan spreekt men van een boek, *verguld op snee*. Zie hiervoor onder *sneevergulden*.

sneevergulden, het met bladgoud versieren van de snede van het boek. Hiervoor wordt het bladgoud op een leeren kussen op maat gesneden met een lang, buigzaam, aan weerszijden snijdend mes. Het leeren kussen heet *goudkussen*, het mes *goudmes*. De snede van het boek wordt vooraf zeer glad gemaakt en tenslotte met den *bruineertand* gepolijst, daarna met een sponsje met verdund eiwit ingesmeerd, de goudblaadjes voorzichtig opgebracht en nadat alles voldoende droog is, de snede nogmaals gepolijst. Om te voorkomen dat de bladen door het eiwit aan elkander zullen gaan kleven, brengt men vóór het vergulden een weinig *antiglatine* op de snee aan.

snel-aanleg ook wel **snelzadel** genoemd, bij snijmachines, een groot handrad van centimetermaat voorzien, waarmede door een enkele beweging de aanleg een aantal centimeters tegelijk versteld wordt. Om den reeds ongeveer juist gestelden aanleg nauwkeurig definitief te bepalen wordt gewoonlijk tevens een *micrometerschroef* aangebracht. Zie fig. op pag. 236.

snelgangpers of **snellooper,** zie aldaar.

snellooper of **snelgangpers,** bizonder snelloopende, zwaargebouwde stopcylinder-pers.

snelpers of **cylinderpers,** drukpers met cylindervormig drukvlak. Nadat de handpers zich bijna vier eeuwen had gehandhaafd, gelukte het aan Friedrich König en A. F. Bauer, omstreeks 1811, een boekdrukpers te construeeren waarmede een aanmerkelijk grootere productie kon worden bereikt. Zie fig. op pag. 128. Het kenmerkend onderscheid tusschen dit nieuwe en het oude systeem berust in hoofdzaak op de wijze waarop de druk tot stand komt en de manier waarop de inkt op den drukvorm wordt aangebracht. Bij de handpers n.l. zet de van inkt voorziene drukvorm zich door den druk in zijn geheel en tegelijkertijd

Fa. S. COHEN - ROTTERDAM

NIEUWE HAVEN 167

Telefoonn. 9451 - Telegr.-adr.: „Golsilcoh"

WIJ LEVEREN UIT VOORRAAD

BLADGOUD EN BLADZILVER — SLAGMETAAL EN SLAGALUMINIUM — GOUD- EN ALUMINIUMBRONZEN OESERFOLIEN — GUBINOL (METAAL-FIX EN ALUMINIUM-FIX) — WITTE EN GELE VERGULDPOEDER

VRAAGT OFFERTE

GEBR. STRUYCK - ZUTPHEN

KLEEFSTOFFENFABRIEK

OPGERICHT 1903 TELEFOON 511

In bereide Stijfsel, bruine en witte Cartonnagelijm, Gomlijm Plantenlijm, Vleesch- en Beenderenlijm, Afgekookte Lijm, Rollenspecie, Kleefstof „LIJMOL" enz. Fabriceeren tevens GELE REINIGINGSPASTA. Bekende prima kwaliteiten

CALCULATIE-BUREAU VOOR HET GRAF. BEDRIJF ARNHEM

Genoemd Bureau organiseert schriftelijke 5-maandelijksche cursussen in het prijsberekenen naar de Bondstarieven, voor Patroons, Boekhouders, Bedrijfsleiders, Chefs en Gezellen. „Graficus" schreef in haar nr. van 31 Augustus 1920: Dit Bureau heeft op dit gebied reeds naam gemaakt, een **goeden** naam en volkomen terecht. - VRAAGT INLICHTINGEN

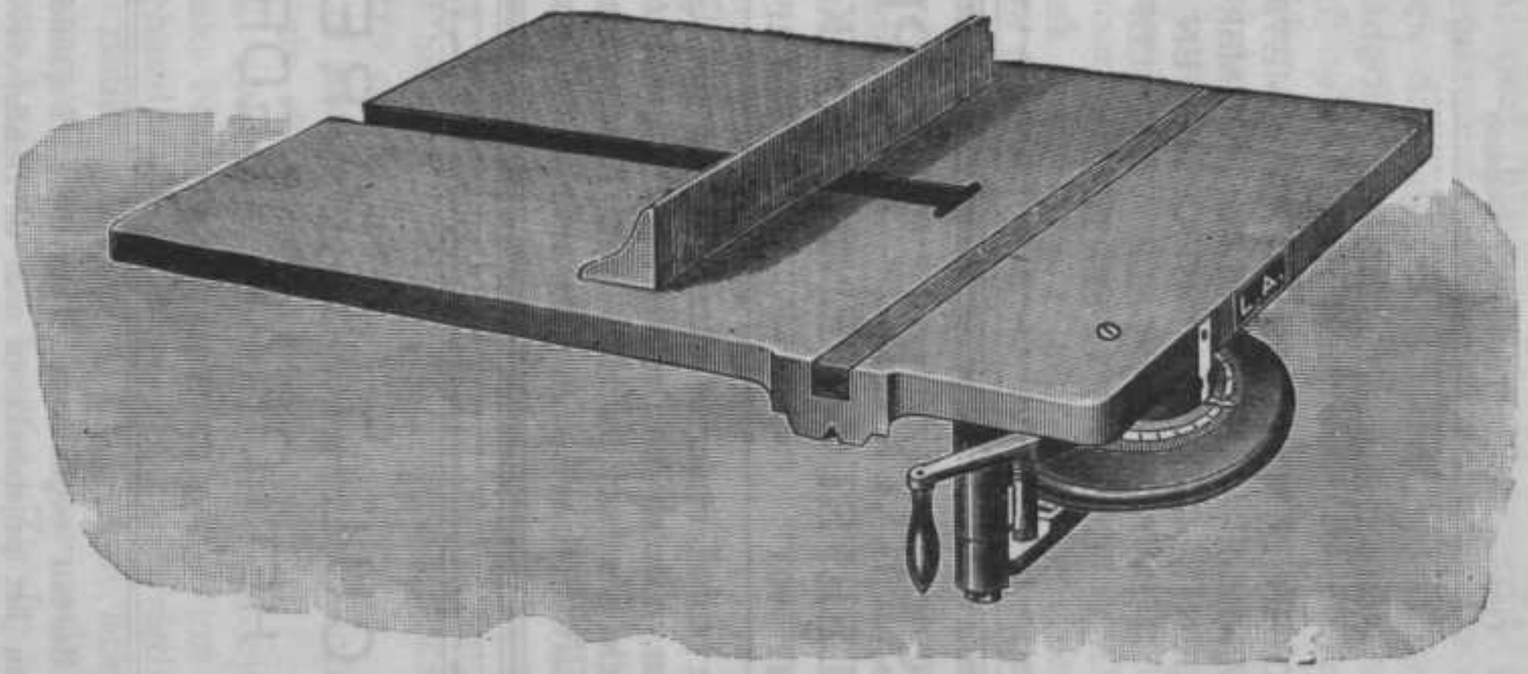

Snel-aanleg aan snijmachine.

over op het te bedrukken papier, terwijl bij de snel- of cylinderpers, doordat het drukvlak een cylinder is, het papier geleidelijk over den drukvorm wordt gevoerd, totdat zich deze geheel op het blanco papier heeft overgezet. Het aanbrengen van den drukinkt geschiedt bij de handpers met de hand (met behulp van een handrol); bij de snelpers wordt de inkt uit een op de machine aanwezigen inktbak door middel van inktrollen automatisch op den drukvorm gebracht. Deze eerste poging om het productievermogen van de drukpers te verhoogen werd spoedig door meerdere, zoowel van de uitvinders zelf als van andere technici, welke nadien aan 't persenbouwen hun aandacht

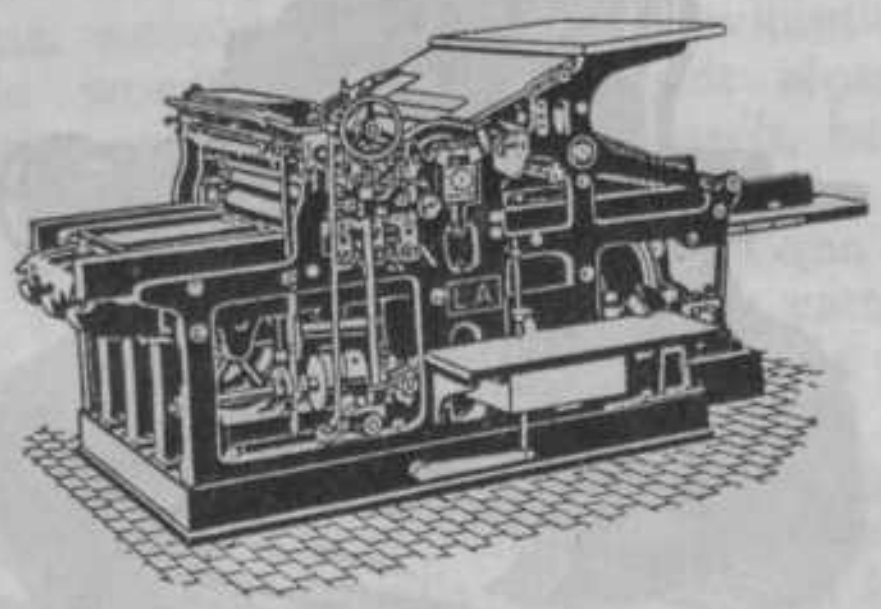

Snelpers.

schonken, gevolgd. Voor 't courantenbedrijf (inzonderheid voor dagbladen) werden al spoedig speciale machines gebouwd (rotatiepersen, zie aldaar); de snelpersen, steeds verbeterd en volmaakter geconstrueerd, dienen thans nog voor couranten met kleine oplagen, het drukken van boekwerken, illustraties, enz.

snelzadel, snelaanleg (zie aldaar).

snoeien, het een weinig afsnijden van boeken e.d. Boekwerk, waarvan de vellen onopengesneden blijven aan den kop, wordt aan voor- en onderzijde gewoonlijk gesnoeid, eenigszins gelijk gesneden. In tegenstelling met *rondom afgesneden*, waarbij het boek aan drie zijden zooveel afgesneden wordt, dat alle bladen los van elkander komen en dus niets opengesneden behoeft te worden.

snoeimachines, zie onder *cartonschaar*.

snij-inrichting aan een vouwmachine, inrichting waardoor de

gevouwen vellen aan den kop opengesneden de machine verlaten.

snijlat, reepje hout, in de ijzeren tafel van de snijmachine aangebracht, om te voorkomen dat het mes met het ijzer van de tafel in aanraking komt.

snijmachine, papier-snijmachine, waarmede heele stapels papier op de vereischte formaten worden gesneden. Zoowel in boekbinderijen als drukkerijen worden deze machines aangewend. Hoewel in zeer vele modellen en constructies in den handel, onderscheidt men twee hoofdsoorten, n.l. de *hefboomsnij-*

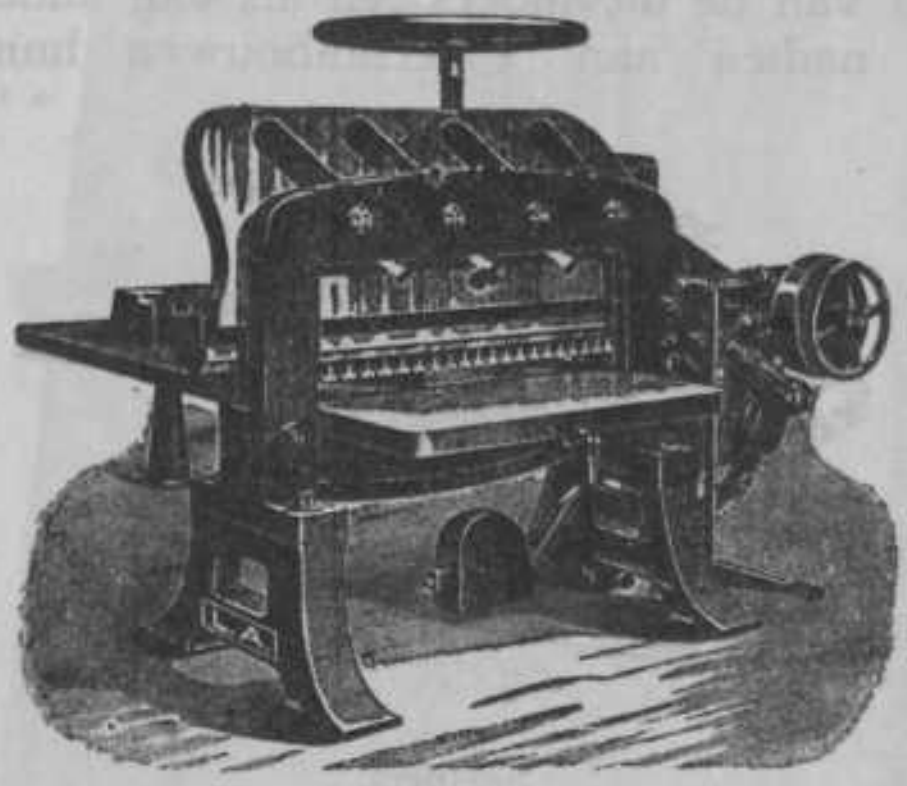

Doordraaiende snijmachine.

machine en de *snijmachine met doordraaiende beweging*. Bij eerstgenoemde wordt het mes, door het met kracht overhalen van een hefboom, door het papier getrokken; bij de tweede soort is de hefboom vervangen door een wiel, zoodat het mes met behulp van hand- of mechanische kracht in werking gesteld kan worden. Bij de z.g. doordraaiende machine behoeft het wiel niet teruggedraaid te worden na iedere snede, doch kan in dezelfde richting blijven doordraaien; het mes keert, zoodra de papierstapel doorgesneden is, weer in zijn ouden stand terug, mits het wiel blijft doordraaien. Aan een dergelijke machine kan voor de veiligheid een z.g. *automatische stopinrichting na iedere snede* aangebracht worden, die, zoodra het mes na iedere snede weder in zijn ouden stand teruggekeerd is, belet dat het onmiddellijk weer naar omlaag

zal gaan. Bij machines, door mechanische kracht gedreven, is een dergelijke stopinrichting onmisbaar.

som-teeken (Σ), zie onder *algebraïsche teekens*.

sorteer-apparaat, onderdeel van regel-zetmachine, waardoor, indien matrijzen uit verschillende magazijnen in één regel zijn gebruikt, het mogelijk is deze weder automatisch in hunne respectievelijke magazijnen terug te brengen.

sortiment, volledige verzameling van bij elkaar behoorende dingen. Bij boekhandelaars: voorraad van door anderen uitgegeven werken.

sortimentshandel, handel in boeken, door anderen uitgegeven.

souche, een strook papier, bijv. ter linkerzijde van een kwitantie, waarop de inhoud der kwitantie in 't kort herhaald wordt. De souche wordt afgescheurd en door dengeen die de kwitantie afgeeft, behouden.

soismain, onderlegger, vloeimap, bestaande uit eenige bladen vloeicarton, met een even groot dun blad carton en een 1 c.M. langer en breeder dik carton tot een map vereenigd. Het dunne carton met de vloeicartons vormen samen het z.g. *vloei-blok*.

Sousmains worden op de schrijftafel gebruikt als onderlegger bij 't schrijven en om 't geschrevene af te vloeien. Zeer dikwijls wordt er een kalender op gedrukt of eenige reclame.

spaansche hoogte, letterhoogte op $62^2/_3$ Didot-punt.

spanbeugel, zie onder *klem- en spanbeugel*.

spanvel, een vel dun, glad en sterk soort papier, hetwelk de drukker, in de leggerklem van de snelpers bevestigd en over de spanstangen gespannen, op den drukcylinder aanbrengt. Een spanvel bevordert een zuiver register en voorkomt in vele gevallen een geveegden druk.

Spatel.

spatel, werktuig, o. a. gebezigd bij 't mengen van drukinkt. Ook voor 't van uit de inktbus in den inktbak der drukpers overbrengen van den inkt bezigt men doorgaans de spatel.

spatie, scheistiftje of aanvullingsstaafje. Men onderscheidt

naar de dikte, dikke of blokspaties, gewone, dunne spaties en vliesjes of vliesspaties. De verhouding is als volgt: in een vierkant (zie onder wit) gaan 3 blokspaties òf 4 gewone spaties òf 6 dunne spaties. Vliesjes zijn gewoonlijk één punt dik.

spatiëeren, woorden van tusschenruimte voorzien, d. w. z. de letters onderling van elkander verwijderen door er een spatie (zie aldaar) tusschen te voegen.

spatie-huisje, bergplaats van de wigvormige zetmachine-spaties. Zie verder onder *spatie (zetmachine-).*

spatie-magazijn, bergplaats der wigvormige spaties bij regel-zetmachine.

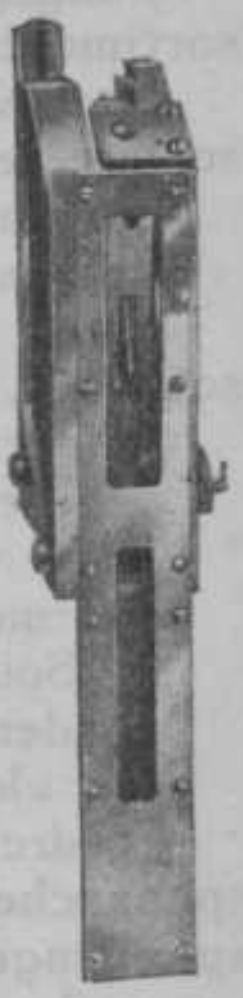

Spatie-magazijn.

spatie-toets, zie onder *spatie-uitlaat.*

spatie-uitlaat, het vrijkomen van een wigvormig spatie uit het spatiehuisje of -magazijn (van een regel-zetmachine). Het neerdrukken van de *spatie-toets* maakt een spatie vrij.

spatie (zetmachine-), wigvormig stalen voorwerp, dient ter afscheiding van twee woorden; heeft tevens door haar wigvormig voorkomen een uitvulvermogen van 3 à 4 punten. (Zie fig. op pag. 156.) Een z.g. *opvuller* duwt deze spaties, alvorens de regel wordt afgegoten, omhoog, waardoor de matrijzen vast aaneengesloten en op de verlangde zetbreedte worden gebracht. Men onderscheidt twee soorten spaties bij regel-zetmachines, n.l. bovenbedoelde *uitvul*spaties en de gewone koperen *opvul*-spaties, die denzelfden vorm hebben als een zetmachine-matrijs.

specieketel of **smeltketel,** zie onder *rollengieten.*

specie-lijnen, in tegenstelling met koperen lijnen. Van specielijnen is de grondstof een legeering van lood, koper, antimonium en tin, evenals dit bij letters en randen het geval is. Onder lijnen verstaat men dat zetmateriaal 't welk op den afdruk een dunne of dikkere streep, soms ook een combinatie van strepen, een rij puntjes of iets dergelijks weergeeft. Specielijnen worden thans nog maar bijna uitsluitend gebruikt voor couranten om bijv. een vette, dikke lijn om een advertentie te zetten. In de meeste gevallen echter verkiest men het koper-materiaal wegens zijn meerdere hardheid en daaraan gepaard gaande geringere slijtage.

specie-rol, zie onder *rollen.*
spek of **vleesch,** zie aldaar.
speksteen-poeder, zie onder *talk.*
spelden (aanleg-), zie onder *aanlegspelden.*
spinragraam, degelpersraam, speciaal voor kleine drukvormpjes ingericht. Om holwit en ook tijd te besparen bij het inslaan van dergelijke kleine drukvormpjes is binnen in het raam een kleiner raam bevestigd.
spiritus asper (῾), grieksch accentteeken. Elk grieksch woord, dat met een klinker of tweeklank begint, heeft daarboven een spiritus; de spiritus asper staat gelijk met onze *h.* Ook boven de grieksche *r* als beginletter wordt een spiritus asper geschreven en geldt deze dan als tweede medeklinker.
spiritus lenis (᾽), grieksch accentteeken. Elk grieksch woord, dat met een klinker of tweeklank begint, heeft daarboven een spiritus; de spiritus lenis wordt niet uitgesproken (zie ook *spiritus asper).*
spoel (verstelbare draad-), zie *verstelbare draadspoel.*

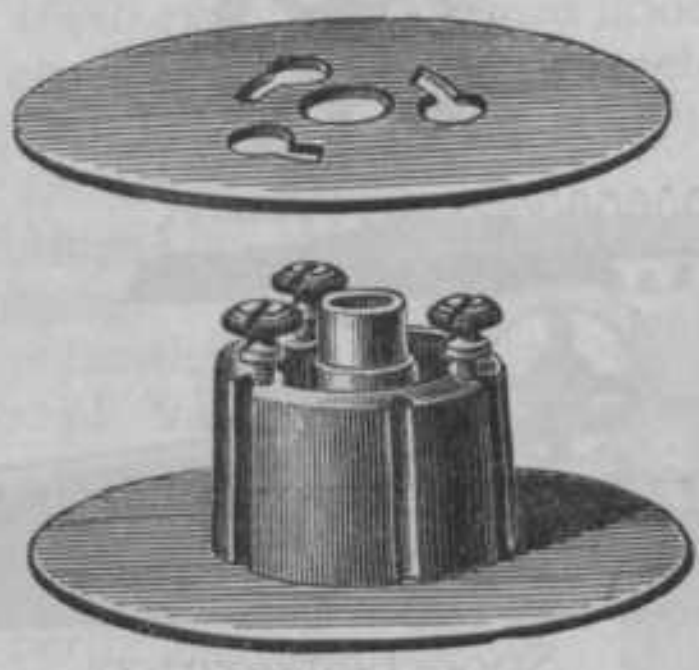

Verstelbare draadspoel.

spoorbeweging, bewegingsconstructie van het drukfundament of „kar" van een snelpers, waarbij de drukplaat op een vier- of zestal wielen, links en rechts op twee rails loopende, heen en weer bewogen wordt. Zie fig. op pag. 242.
sprekende hoofdregel of **paginatitel,** zie *hoofdregel.*
springrug, veerende boekbandrug.
spritsing of **uitspuiter,** zie aldaar.

spijker-apparaat, gereedschap voor 't gemakkelijk opspijkeren van cliché's, enz., zonder dat men vooraf gaatjes behoeft te boren of te slaan.

Spijker-apparaat.

staal-aluminium-letters, zie *aluminium-letters.*

staalblauw, boekdrukinkt, heeft ongeveer dezelfde eigenschappen als *miloriblauw*; zie aldaar.

staaldraad, zie onder *draad voor hechtmachines.*

staalgravure, zie onder *kopergravure.*

staan (zetsel laten staan), uitdrukking waarmede men te kennen wil geven dat eenig zetsel na 't afdrukken niet weder uit elkander wordt genomen. Van drukwerk bijv. dat periodiek onveranderd of met kleine wijziging verschijnt laat men het geheele zetsel of dat gedeelte waarin zeer weinig ingrijpende veranderingen voorkomen „staan". Dat zetsel „staat smout" heet het dan ook wel. Zie ook onder *smouten.*

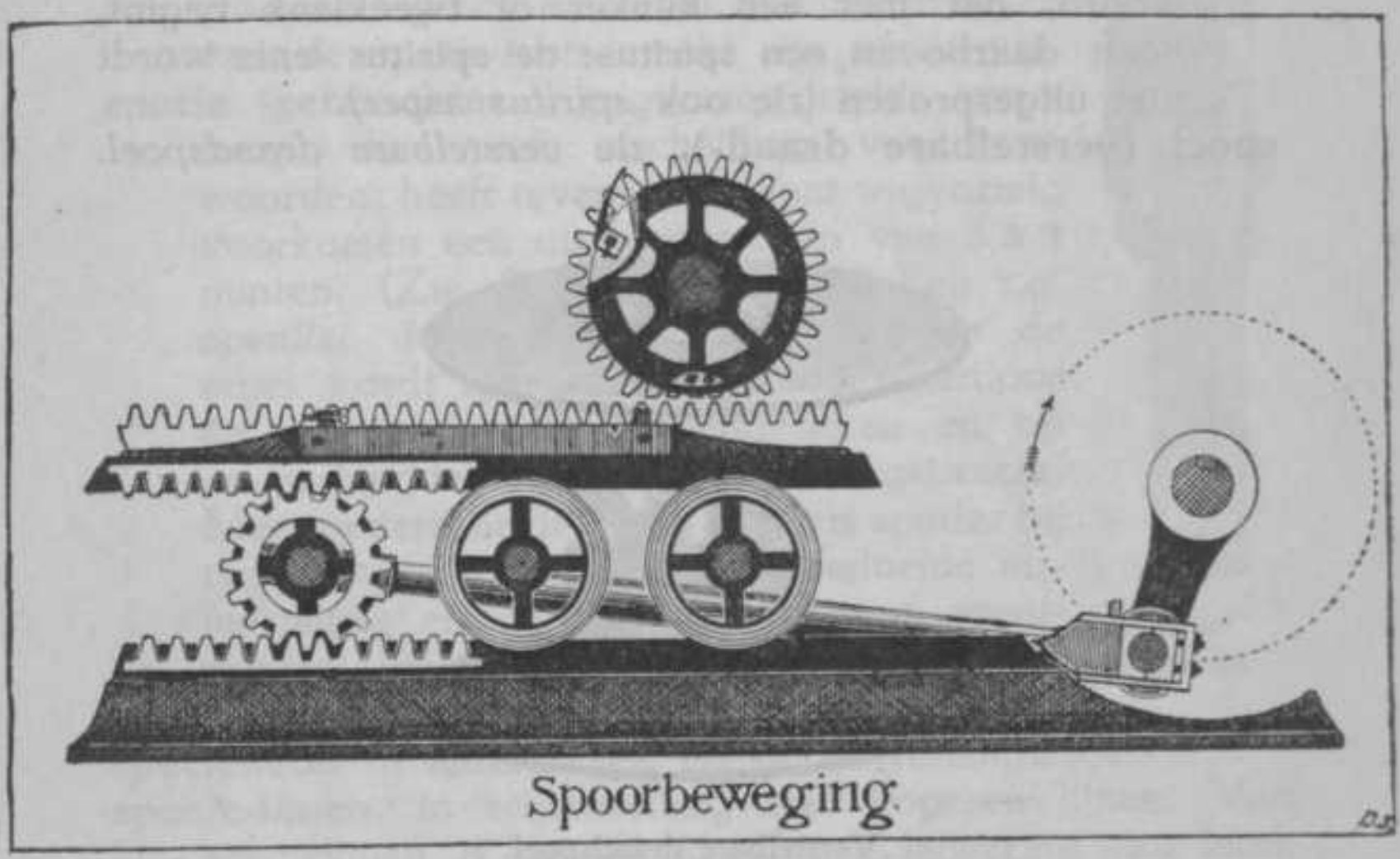

Spoorbeweging.

staartletter, lettersoort waarvan de hoofdletters voorzien waren van naar beneden uitloopende halen of „staarten". Deze lettersoort is bijna geheel in onbruik geraakt.

staartlijntje, zie onder *staartpagina.*

staartpagina, gedeeltelijk met zetsel gevulde pagina. Wanneer eenig boekwerk zoodanig is ingericht dat hoofdstukken, afdeelingen, enz., telkens op een nieuwe bladzijde beginnen, wordt gemeenlijk een dergelijke pagina iets lager begonnen en noemt de zetter zulk een pagina: *nieuwe pagina.* Iedere pagina welke aan zoo'n nieuwe pagina voorafgaat, of zij geheel met tekst gevuld is, dan niet, heet *staartpagina.* Gewoonlijk wordt, wanneer althans geen onderteekening aanwezig is, een staartpagina met een z.g. *staartlijntje* (soms ook fileetje of iets dergelijks) afgesloten.

staat- of tabelwerk, lijsten, overzichtsstaten of -tabellen.

standaard-constructie, bijv. bij zetmachines, waardoor het mogelijk is een één-magazijn-machine te veranderen in een twee- of drie-magazijn-machine.

Stanhope (Lord), uitvinder der ijzeren handpers (zie pag. 95). Zulk een pers werd voor het eerst in gebruik genomen op een Londensche drukkerij (in het jaar 1800) en later verbeterd door George Clymer, Cogger en Haggar, totdat de snelpers werd uitgevonden door Friedrich König (1810).

stapel-galei, zie onder *galei.*

statuten, stichtings- en grondwetten van een vennootschap of vereeniging; van het fransche *statuer,* verordenen, bepalen, besluiten, of van 't latijnsche *statutem,* vastgesteld. *Statuta opificum,* handwerks- of gildewetten.

steekkastje, bergplaats voor schrijfletter en andere kostbare lettersoorten. De letters worden hierbij rechtop aan regels opgezet tusschen houten regletten (dunne plankjes, lager dan letterhoogte), terwijl de regels weder door een sterke stalen veer worden vastgehouden en omvallen der letters door een metalen schuifje achter iederen regel, wordt belet.

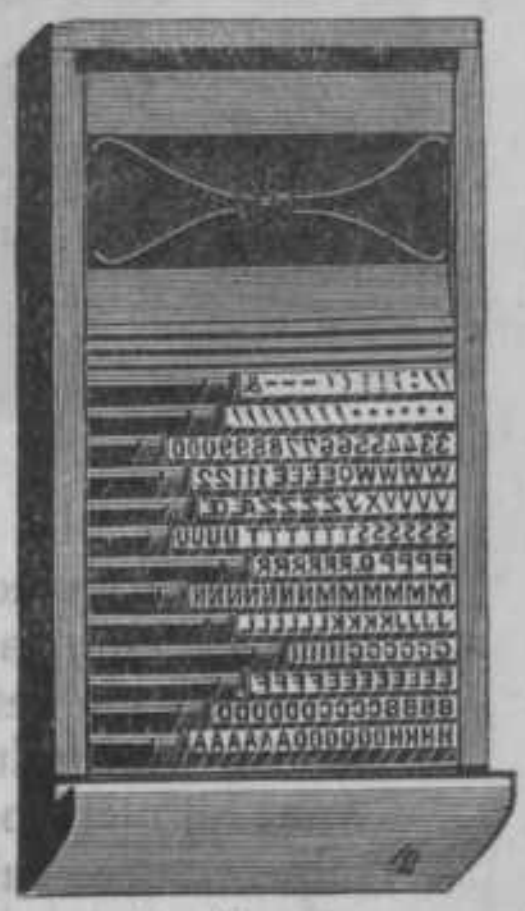

Steekkastje.

steen, zie *corrigeersteen* of *-plaat.*

steendruk, (lithografie), de kunst om van een vlakken,

zachten steen, de Solenhofensche koolzure kalksteen, waarin eene afbeelding gegraveerd of waarop deze met vet krijt of lithografischen inkt is aangebracht, afdrukken te maken. De steendruk berust in hoofdzaak op onderstaande chemische verbindingen: de koolzure kalksteen verbindt zich met den lithografischen inkt of krijt-

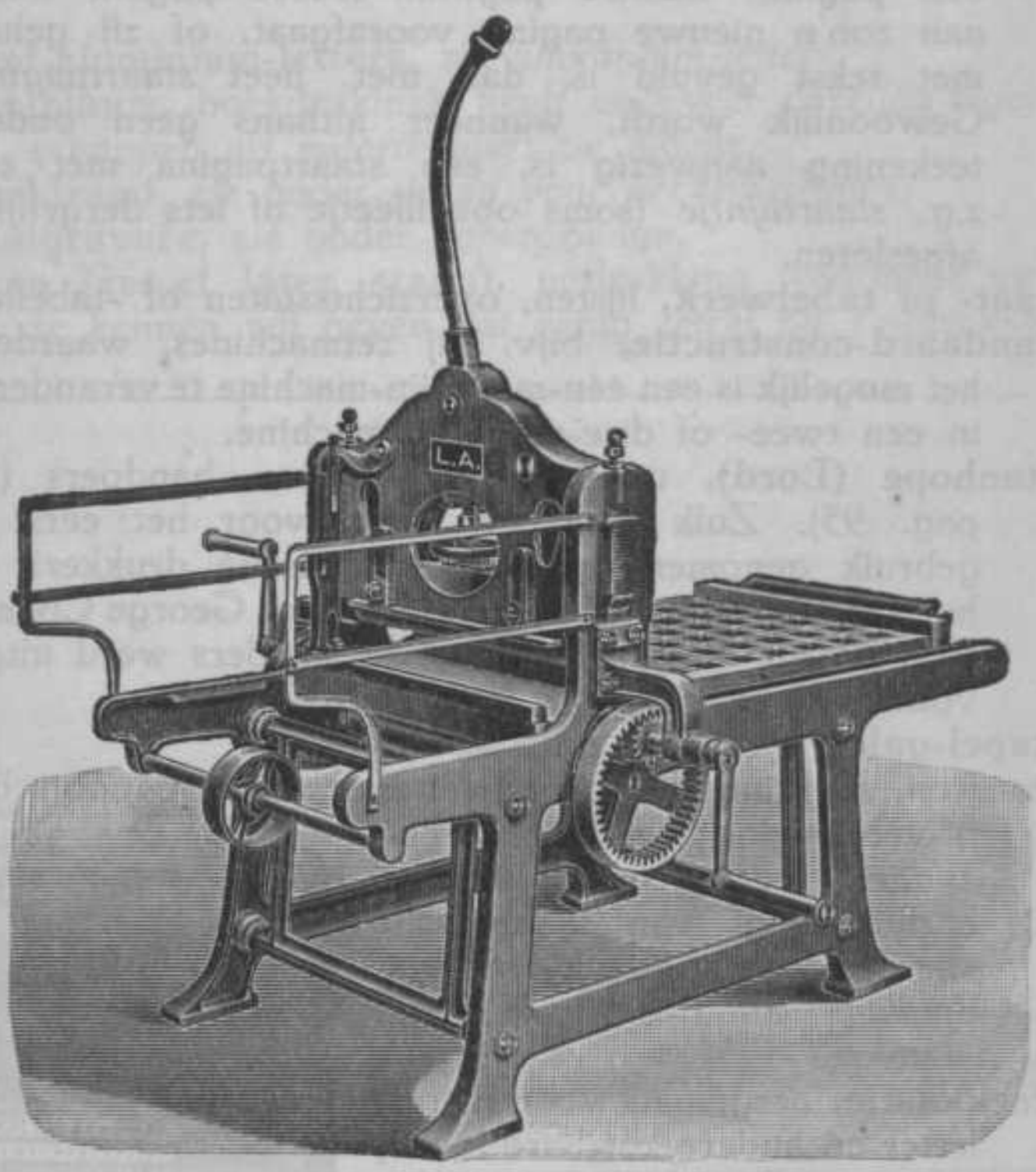

Steendrukhandpers.

drukinkt tot oleomargarinzure kalk, waarop salpeterzuur geen werking kan uitoefenen; het salpeterzuur, waarmede de steen na het opbrengen der teekening gewasschen wordt, verbindt zich daarentegen met den steen, daar waar hij niet door de teekening bedekt is, tot een laagje salpeterzure kalk, waaraan zich geen vetdeelen (dus ook geen inkt) kunnen hechten. Aldus neemt alleen de afbeelding den inkt aan en zet zich door den druk op het papier over. Alvorens met het etsen te beginnen

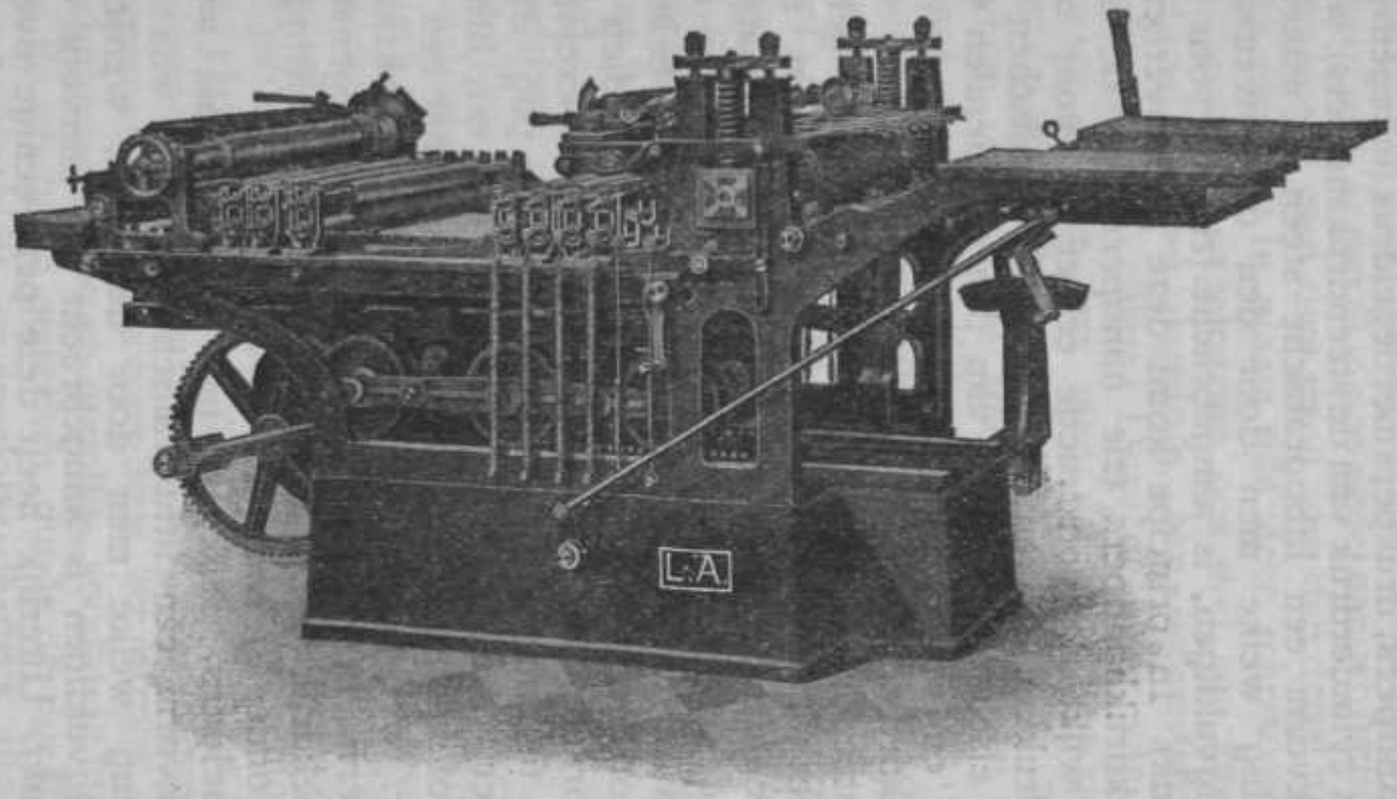

Kleine steendruksnelpers.

wordt de steen bedekt met een gomoplossing; in den regel mengt men echter de gom door het zuur en brengt dit preparaat door middel van een platte zachte kwast op den steen.

De eer der uitvinding komt toe aan Aloisius Senefelder (München, omstreeks 1799).

steendrukhandpers, drukpers met degeldruk (in tegenstelling met den cylinderdruk van de steendruksnelpers), waarbij de drukvorm een lithografische steen is, waarop de afbeelding welke men door den druk wenscht te vermenigvuldigen, is aangebracht (zie hiervoor onder *steendruk*). In principe komt deze pers overeen met de boekdrukhandpers (zie *handpers*), in de onderdeelen wijkt de constructie echter af, voor zoover het afdrukken maken van den lithografischen steen andere eischen stelt dan van den uit metalen letterstaafjes en verder zetmateriaal bestaanden drukvorm bij boekdruk.

De steendrukhandpers wordt gewoonlijk gebezigd voor het drukken van gegraveerde steenen, maken van proefdrukken en overdrukken, welke laatste op een anderen steen worden overgebracht om op de snelpers te worden gedrukt. Is de oplaag belangrijk dan worden meerdere overdrukken op dien steen overgebracht, om zoodoende meerdere exemplaren tegelijk te kunnen drukken. Zie fig. op pag. 244.

steendrukker, drukkersgezel, werkende aan een lithografische- of steendrukpers; in tegenstelling met een boekdrukker, welke aan een boekdrukpers werkzaam is.

steendrukkerij, lithografische inrichting; in tegenstelling met boekdrukkerij, een typografische inrichting. Zie verder onder *steendruk*.

steendruksnelpers, drukpers met cylinderdruk, waarbij de drukvorm een lithografische steen is, waarop de afbeelding welke men door den druk wenscht te vermenigvuldigen is aangebracht (zie hiervoor onder *steendruk*). Uiterlijk heeft deze pers eenige overeenkomst met een boekdruksnelpers, in de onderdeelen wijkt de constructie echter af, voor zoover het afdrukken maken van den lithografischen steen andere eischen stelt dan van den uit metalen letterstaafjes en verder zetmateriaal bestaanden drukvorm bij boekdruk. Zoo vereischt de steendruksnelpers o.a. bovendien een bijzonder toestel, n.l. een automatisch werkend *vocht-*

werk met vochtrollen, omdat de steen voor elken nieuwen afdruk met water nat gemaakt moet worden, teneinde het vasthouden van den inkt mogelijk te maken. Zie fig. op pag. 245.

steenkapitalen, zie onder *lapidairschrift.*

steenletter, zie onder *lapidairschrift.*

stel matrijzen, font matrijzen, zie onder *font.*

stelschroeven, tegen of in den degel aangebrachte schroeven waarmede men den stand van den degel naar believen kan regelen. In plaats van deze schroeven treft men bij sommige degelpersen ook wel aan een schuif met schroef in den degelrug, aan weerszijden waarvan streepjes met cijfers. Door de moer van deze schuif los te draaien kan men de schuif hooger of lager zetten al naar gelang men den degel zwaarder of lichter wenscht te stellen. Afstand van elk streepje staat ongeveer gelijk met de dikte van een middelmatig zwaar soort papier. Deze inrichting noemt men *centrale druksteller.*

stempel, reproductie naar penteekening in zeer dik metaal uitgevoerd (messing of zink ter dikte van 4 tot 9.5 m.M.). Deze stempels dienen voor het bedrukken (stempelen) van boekbanden of voor het bedrukken van kisten.

stempel of patrijs, zie aldaar.

stempelpers, machine voor 't drukken van in staal gegraveerden tekst of afbeeldingen. De lichter gebouwde machines dienen voor 't drukken van klein stempelwerk in kleur, zooals kleine briefhoofden, monogrammen, wapens, enz.; de grootere, zwaarder gebouwde voor bizonder fijn drukwerk, zooals staalgravures, bankbiljetten, photogravures, enz. De werking der pers is in 't kort als volgt: de gravure wordt over haar geheele oppervlakte van inkt voorzien, vervolgens wordt het bovenvlak der gravure door een strook afwrijfpapier schoongewreven en gepolijst, zoodat de inkt alleen nog in de verdiepte gedeelten, dus in de eigenlijke gravure, aanwezig blijft, en tenslotte de druk uitgeoefend.

stempel-, präge- of **reliefdruk,** zie *reliefdruk.*

stenochromie, een drukprocédé waarbij alle mogelijke kleuren en tinten tegelijk gedrukt worden. Het kleurendeeg wordt hierbij mozaïekvormig samengesteld terwijl de te bedrukken stof vooraf met een etherische vloeistof wordt gedrenkt.

Stephanus, zie *Etienne.*

ster, zie onder *rollengieten.*

stereo's of **stereotypen,** ook wel **stypen** genaamd, de metalen afgietsels waarvan dan in stede van 't zetsel of 't origineel, gedrukt wordt. Zie verder onder *stereotypeeren.*

stereotypeeren, gewoonlijk kortweg *stypen* genoemd, het vormen van metalen letterplaten naar het zetsel, door middel van een *papiermatrijs.* Van deze metalen platen worden dan de afdrukken gemaakt in stede van het zetsel. Bedoeling hiervan is, de letters te sparen of van eenigen drukvorm meerdere afgietsels te maken, opdat men eenige exemplaren tegelijk kan drukken. Ook worden wel stereotypen vervaardigd met 't oog op eventueele herdrukken. Het zetmateriaal kan dan onmiddellijk weder in circulatie gebracht worden.

Het maken van deze matrijzen geschiedt als volgt: Men bestrijkt een zeker aantal bladen vloei- of zijdepapier, één voor één, met een mengsel van stijfsel, krijt en water; deze vochtige papierlaag legt men op het zetsel, waarna er met een *inklopborstel* zoolang op geklopt wordt, dat de vorm van de letters, enz. er volkomen in afgedrukt is. Van de aldus ontstane matrijs, voorzichtig van het zetsel genomen en gedroogd, wordt in een z.g. *gietvorm* de letterplaat gegoten. Deze methode heet *nat-stereotypie.* Een andere manier is de *droog-stereotypie* waarbij, gewoonlijk met behulp van een *matrijzen-kalander,* door persing uit te oefenen op een fabriekmatig vervaardigd matrijzen-papier een z.g. *droge matrijs* verkregen wordt.

Bovendien onderscheidt men nog twee soorten stereotypie, n.l. de *vlak-* en de *rond-* of *courant-stereotypie.* Bij de eerste blijven de letterplaten gewoon vlak, zooals het woord reeds zegt, terwijl bij de tweede soort de metalen plaat een halfronden vorm gegeven wordt, opdat deze op den cylinder der rotatiepers kan worden aangebracht.

De eer van de uitvinding der stereotypie wordt door sommigen toegekend aan den franschman Didot, den jongeren, door anderen aan den Leidschen predikant Müller, in 't jaar 1701. Het woord is afgeleid van het grieksche *stereos,* vast, en *typus,* afdruk.

stereotypen, zie *stereo's.*

stereotypeur, de werkman, belast met 't vervaardigen van

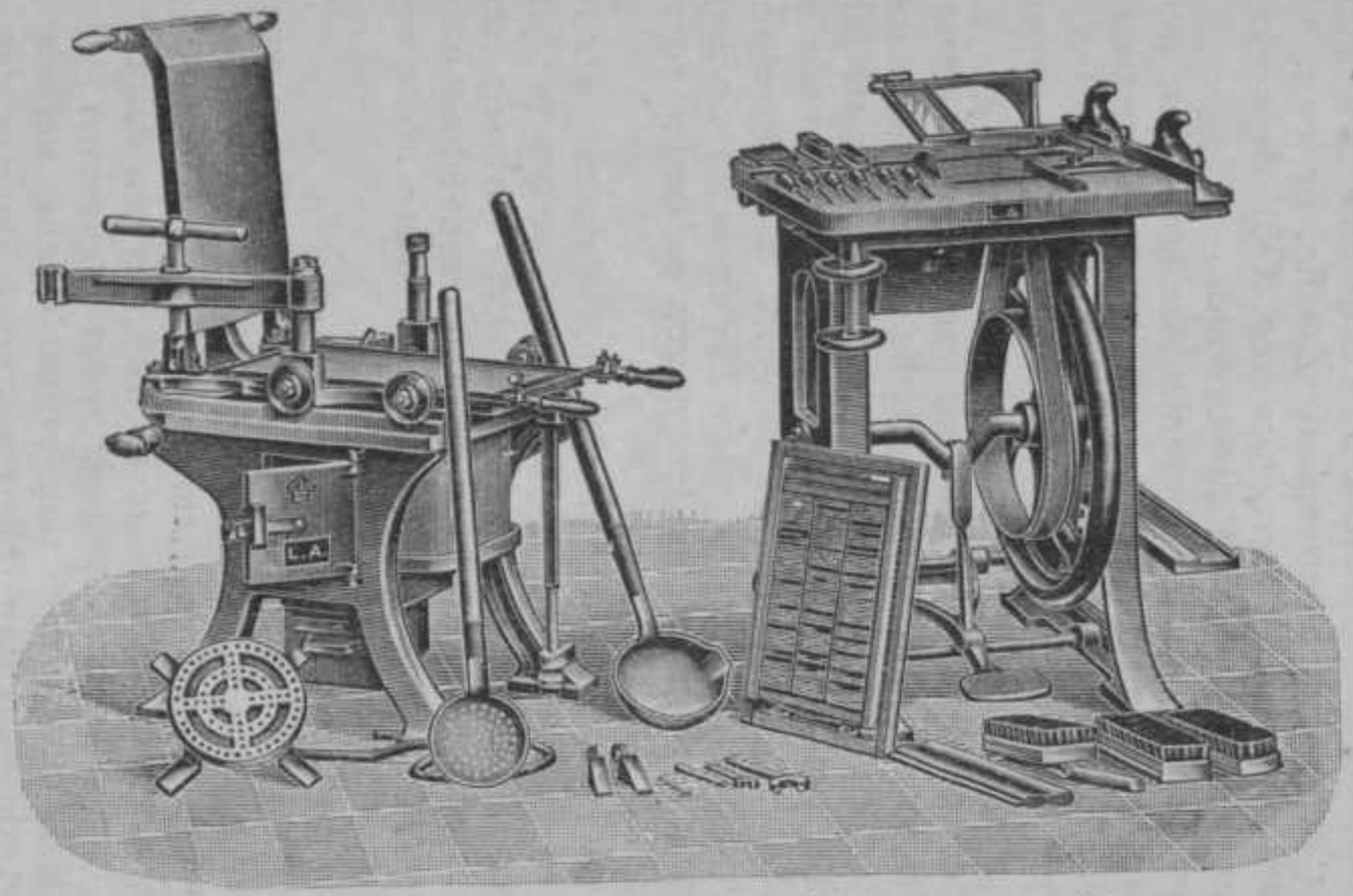

Gecombineerde stereotypie-inrichting, cirkelzaag en gereedschappen.

de metalen afgietsels van eenigen drukvorm. Zie verder onder *stereotypeeren*.

stereotype-wit, systematische ijzeren cliché-voeten, waarop de stereotypie-plaat wordt bevestigd om zoodoende letterhoogte te verkrijgen. De hoekstukken zijn van opstaande koperen eenigszins naar binnen overhangende randen voorzien; hieronder schuift men den schuinen kant der metalen letterplaat. Zie fig. op pag. 40.

stereotypie, zie onder *stereotypeeren*. Ook de werkplaats waar 't stereotypeeren plaats vindt.

stereotypie-inrichting, de gezamenlijke apparaten, gereedschappen enz., benoodigd bij 't stereotypeeren (zie aldaar). Men onderscheidt hierin twee soorten, n.l.: stereotypie-inrichtingen met afzonderlijke apparaten en *gecombineerde* stereotypie-inrichtingen.

Eerstgenoemde bestaan uit: smeltoven, droogpers, inkloptafel, gietinstrument, giethaak, cirkelzaag, schaaftoestel en eenige kleinere gereedschappen als inklopborstel, gietlepel, enz., terwijl bij de tweede soort smeltoven, droogpers en gietvorm in één toestel vereenigd zijn. Zie fig. op pag. 249 en de fig. op pag. 82.

stereotypie-matrijs, zie onder *matrijs* en onder *stereotypeeren*.

stereotypie-metaal, het amalgama, vereischt voor het gieten der metalen letterplaten, stereotypie-platen, stereo's, stereotypen of ook wel kortweg stypen genaamd. Dit mengsel wijkt in de verhoudingen iets af van dat, benoodigd voor 't lettergieten. Zie verder onder *stereotypeeren*.

stereotypie-platen, zie *stereo's*.

sterretje (*), gewoonlijk gebezigd als nootteeken wanneer er slechts weinig noten in eenig boekwerk voorkomen. Indien er veelvuldig noten onder de pagina's voorkomen teekent men ze gewoonlijk met een volgcijfertje, n.l. [1]), [2]), [3]), enz. Zie ook onder *nootteeken*.

sterwieltje, gewoonlijk van papier-maché vervaardigd, voert de matrijzen (bij regel-zetmachine) in den verzamel-elevator.

stiep, verbastering van stereotypie (zie aldaar).

stippel- of **puncteer-methode,** door fransche houtgraveurs het eerst toegepast in het midden der 15e eeuw. Het hout werd hierbij zoodanig weggesneden dat er opstaande stippen of puntjes overbleven. Deze verheven punten waren van verschillende grootte, naar gelang

van de hoeveelheid inkt, die men op een bepaalde plaats op het papier wenschte aan te brengen.

stock of **stok.** Wanneer men spreekt van kwitanties met stock, dan bedoelt men hiermede dat deze kwitanties bij een bepaald aantal aan de linkerzijde tot een pakje worden vastgehecht.

stofzuiger, apparaat voor het reinigen der letterkasten. In tegenstelling met een blaasbalg, die het stof uit de letterbakjes blaast, zuigt de stofzuiger het stof op en voorkomt dus dat het van het eene in het andere vakje geblazen en tenslotte de lucht verontreinigd wordt. Stofzuigers zijn in verschillende constructies in den handel, zoowel voor hand- als mechanische (electrische) beweegkracht ingericht. Zie ook onder *kastenreiniger.*

stok of **stock,** zie aldaar.

stolpen, het omkeeren van het aan de eene zijde reeds bedrukte papier om de keerzijde eveneens te bedrukken, doch zoodanig dat de voor-aanlegzijde aan de tegenovergestelde kant van het vel komt. Een dusdanig ingeslagen vorm waarbij dit noodzakelijk is, noemt men *stolpvorm.* Zie ook *draaien* en *keeren (van het vel).*

stolpvorm, zie onder *stolpen.*

stompfijne lijn, koperen lijn, geeft in afdruk een streep tusschen halfvette en fijne lijn in. Wordt bijna uitsluitend gebezigd als aansluiting bij sommige ornamenten en randen.

stoom-inrichting, losse en vaste schijf met riemoverhaler en vliegwielrem. Zie fig. op pag. 252.

stop-cylinderpers, een gewone snelpers waarbij de drukcylinder na elken druk tot stilstand wordt gebracht (in tegenstelling met *een-* en *tweetoeren-persen,* zie aldaar).

stop-inrichting na iedere snede (bij een snijmachine), zie onder *snijmachine.*

stoppers, niet voor plaatsing opgegeven advertenties, (bijv. bij vroegere gelegenheid geplaatste, waarvan het zetsel is blijven staan), welke echter niettemin toch (gratis) worden opgenomen in gevallen, dat er nog een of meer plaatsjes van het advertentie-gedeelte onbezet blijven.

Een stopper heeft een tweeledig doel; hij dient voor vulling, dus als figurant, en tevens om het publiek in den waan te brengen dat er steeds flink in het blad geadverteerd wordt.

In sommige gevallen gebruikt men ook advertenties voor eigen zaak of uitgaven als stoppers.

stop-pers, stop-cylinderpers, zie aldaar.

strassburger hoogte, letterhoogte op $67^1/_2$ Didot-punt.

strik, accolade, zie aldaar.

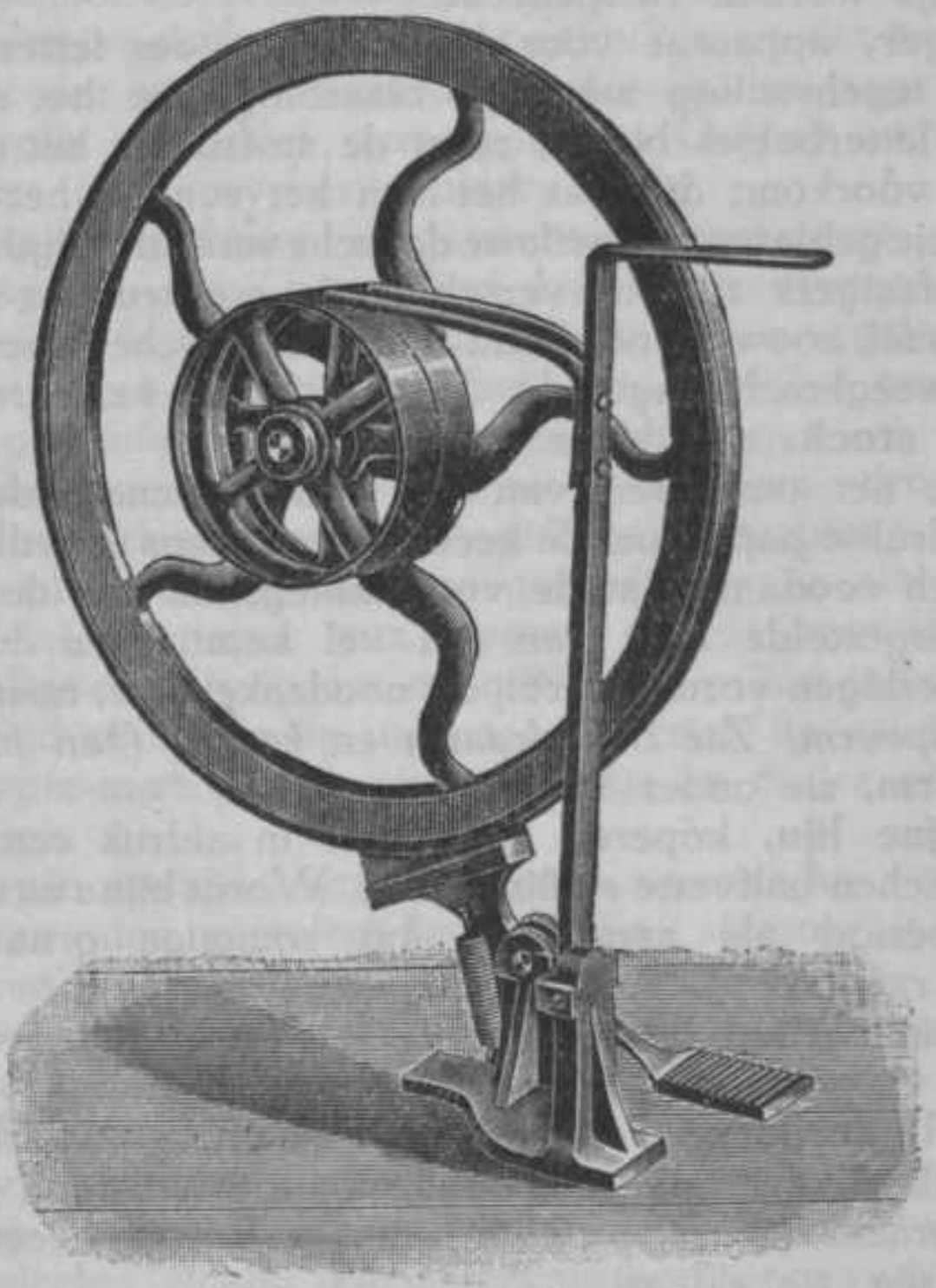

Stoominrichting; losse- en vaste schijf, riemoverhaler en voetrem.

stroocarton, uit stroo vervaardigd carton. Nadat het stroo fijn gesneden is, wordt het met kalkwater vermengd en in reusachtige bolvormige ketels gekookt. De hierdoor verkregen brijachtige massa wordt daarna in z.g. kollergangen en hollanders, roer- of wrijfkuipen, gemalen en vervolgens op een lange zeefmachine gespreid om het overtollige water af te voeren. Na gedroogd en op vereischte maten gesneden te zijn is het stroocarton gereed om in den handel te worden gebracht.

Stroocartonfabrieken vindt men in ons land hoofdzakelijk in de provincie Groningen, in de z.g. veenkoloniën.

stroo-cellulose, zie onder *cellulose.*

strooibiljet, straatreclame-biljetje, doorgaans gedrukt op zeer goedkoop papier.

strook (een vorm ingeslagen als), waarbij het te bedrukken papier den vorm heeft van een smalle, langwerpige strook, zoodat alle pagina's *naast* elkaar worden ingeslagen.

Op een dusdanig ingeslagen vorm wordt het papier aan beide kanten bedrukt; daarna doorgesneden verkrijgt men twee gelijke exemplaren, elk van 4 pag. druks.

Sommig drukwerk, vooral tarieven van levensverzekering-maatschappijen, en dergelijke, wordt in den vorm van een strook gelaten, dus niet doorgesneden. Het spreekt vanzelf dat dan de pagina's anders worden geplaatst in den vorm. Een dergelijke tot op bladzijde-formaat opgevouwen strook noemt men dan ook wel een *folder.* Dit woord is afgeleid van het Engelsche fold, vouw.

strijkbanden, zie onder *banden aan de snelpers.*

stukken opbinden (aan), het zetsel in stukken van ongeveer gelijke lengte afdeelen, in tegenstelling met *opmaken,* het in pagina's, bladzijden, op de juiste lengte afdeelen van den gezetten tekst van eenig boekwerk of courant.

Indien men niet zeker is van de volgorde der verschillende artikels, of de kans op vele ingrijpende veranderingen (bij de correctie door den schrijver) bijzonder groot is, wordt gewoonlijk het zetsel aan stukken opgebonden om het later, wanneer de volgorde der verschillende bijdragen definitief vastgesteld is, of geen bijzondere wijzigingen in den tekst meer te vreezen zijn, tot bladzijden te vormen.

stuk letter. Nieuwe letter wordt door de lettergieterij verzonden aan stukken opgebonden van 25 × 44 augustijn, wegende ± $4^1/_2$ K.G. Nonparel maakt hierop een uitzondering, hierbij zijn de stukken breed 20 augustijn en het gewicht ± 4 K.G.

stuk (van een aandeel), zie onder *aandeel.*

stukwerk, accoord-werk, aangenomen werk, bijv. tegen een zeker bedrag per pagina of per 1000 vierkanten. Deze manier van werken kwam vroeger dikwijls voor.

stijfsel-papier, zie onder *overdruk.*
stijf zetten, de regels stevig opvullen. Ook: nauw zetten, d. w. z. weinig ruimte tusschen de woorden plaatsen.
stijve regel (te), bij machinezetters een matrijzenregel, die op een te breede maat naar het gietapparaat wordt weggezonden. Bij handzetsel een buiten de zetbreedte uitstekende regel.
stypen of **stereotypeeren,** zie aldaar. Ook de benaming voor de door 't stereotypeeren ontstane metalen letterplaten.
stypeur of **stereotypeur,** zie aldaar.
superieure cijfers, zie onder *breukcijfers.*
superieure letters, kleine letters bovenaan den letterkegel geplaatst, bijv. bij 1ste, 2de, 3e, madlle, nos, enz.
superieuren, zie onder *breukcijfers.*
superroyal, papierformaat, 51 × 70 c.M.
supplement, toevoegsel, aanhangsel, bijv. van een boekencatalogus e. d.
swastika, 卐 volgens sommigen symbool van geluk, volgens anderen een diagram van het Boeddhisme. Wordt gevormd door aan de uiteinden van een gewoon rechthoekig kruisje een dwarsstreepje te trekken. Volgens sommige geleerden dateert dit teeken, onder verschillende benamingen over de gansche wereld verspreid, zeker vanaf 1300 jaar v. Chr. Doet dikwijls dienst als versieringsmotief op kunstvoorwerpen (soms ook in de typografie).

T

t. a., *testantibus actis,* naar luid der acten, zooals de acten of oorkonden getuigen. — **t. a. p.** *ter aangehaalde plaats.* — **t. a. v.,** zie onder **t. t.** — **Tel.-Adr.,** *telegram-adres.* — **Tel. interc.,** *telephoon intercommunaal,* telephonische verbinding tusschen de gemeenten onderling. — **Tel. No.,** *telephoonnummer.* — **Th. C.,** *theologiae candidatus,* candidaat in de godgeleerdheid. — **Th. Dr.,** *theologiae doctor,* doctor in de godgeleerdheid. — **Th. S.,** *theologiae studiosus,* student in de godgeleerdheid. — **t. r. t.,** *te rechter tijd.* — **T. S. V. P.,** of **t. s. v. p.,** *tournez s'il vous plaît,* keer (het blad) om als 't u belieft. — **t. t.,** *totus tuus,* geheel de uwe (onder brieven; daarna volgt de onderteekening). Ook

schrijft men wel **t. a. v.**, *tout à vous*. — **t. w.**, *te weten*. — **t. z. t.**, *te zijner tijd*.

T, als Romeinsch cijfer = 160; thans echter niet meer als zoodanig in gebruik.

tabel, lijst of staat; ook overzichtstafel, verkort overzicht, meestentijds alleen door reeksen cijfers of namen weergegeven. Vooral in wetenschappelijke werken komen dikwijls tabellen voor en onderscheidt men o.a. statistische-, chronologische-, genealogische-, ballistische tabellen, enz., enz.

tabelcijfers, cijfers van een pasje dikte òf voor sommige soorten ter dikte van een zeker aantal punten. Cijfers van eenzelfde corps doch onderling ongelijk van dikte geven, zooals begrijpelijk, veel last bij het zetten van cijferkolommen.

tabellarisch, in den vorm van een tabel, in vakken afgedeeld, tabelvormig (zie *tabel*).

tabelhaak, zethaak, ingericht voor het zetten van tabellen, waarmede men n.l. op verschillende maten kan zetten,

Tabelhaak.

zonder genoodzaakt te zijn telkens den haak opnieuw op maat te zetten.

tabelwit, stukjes holwit ter grootte van 2 × 2 tot 6 × 6 augustijn, hoofdzakelijk bedoeld als opvulmateriaal bij het zetten van staten of tabellen.

tabelzetter, een letterzetter, speciaal bedreven in het zetten van staten en tabellen. Tabel- of staatzetten wordt op drukkerijen waar dit soort drukwerk veelvuldig voorkomt als een zekere branche beschouwd.

tafel-inktgeving, zie onder *cylinder-inktgeving* en *inkttafel*.

talk, mineraal in twee soorten voorkomende, n.l. *talk* en *speksteen*. 't Eerste bezigt men o.a. voor machinesmering, 't tweede, ook wel speksteen- of talkpoeder genaamd, o.a. bij 't stereotypeeren en op de drukkerij om drukproeven of soms ook wel haastwerk, waarvoor de tijd om 't te laten drogen, ontbreekt, mede in te poederen. Dit inpoederen van drukproeven geschiedt gewoonlijk met een stukje watten, terwijl de stereotypeur gebruik maakt van een z.g. *talkborstel*.

talkborstel, zie onder *talk*.

talon, het bij een obligatie of aandeel gevoegd bewijs, waarop nieuwe coupons worden afgegeven.

talud, de schuin afloopende kanten van 't letterbeeld (op 't letterstaafje) en van koperen of looden lijnen, waarvan 't beeld kleiner is dan de dikte der lijn. Bij de letter dient het talud om het drukvlak een grootere stevigheid te geven niet alleen, doch bevordert tevens het binnendringen van het lood in de matrijs en het gemakkelijk loslaten van het letterbeeld uit de matrijs.

tampons, drukballen, zie aldaar.

tandjes-indeeling aan een zetmachine-matrijs, zie onder *zetmachine-matrijzen.*

tandreepen of **heugels,** de van tanden voorziene machinedeelen waarin de tanden van een tand- of kamrad grijpen. De zich heen- en weder bewegende tandreep brengt zoodoende het kamwiel in draaiende beweging. Omgekeerd zou ook de draaiende beweging van een tandwiel een tandreep met het daaraan verbonden machinedeel een heen- en wedergaande beweging kunnen geven. Zie fig. op pag. 257.

tappen, de uiteinden der rollenspil. Zie fig. op pag 219.

taw (ת), hebreeuwsche *t.*

tau (*T*, τ), grieksche *t.*

teekens, niet behoorende tot de *algebraïsche teekens* (zie aldaar), doch meestal wel in een zoogenaamde *algebrakast* ondergebracht:

% percentteeken.	@ à.
℔ pond (gewicht).	M^3, M^2, kubieke meter, vierkante meter.
° gradenteeken.	□ M. vierkante meter.
′ minuutteeken.	№ nummer of nommer.
″ secondeteeken.	Zie ook *hemelteekens* en *algebraïsche teekens.*
f guldenteeken.	
£ pondsterlingteeken.	
$ dollarteeken.	

teerverfstoffen, kunstmatige organische verfstoffen voor inktfabricatie; worden door een gecompliceerde behandeling uit een aantal verbindingen verkregen uit distillatie-producten van steen- of bruinkolen of petroleum.

tekst, letter op 16 punten; ook de rechtstreeksche inhoud van een geschrift, in tegenstelling met noten en

kantschriften of gravures; ook woorden bij muziek of platen.

teksthaakjes, [] hebben zeer waarschijnlijk hun naam te danken aan de omstandigheid dat vroeger algemeen de gewoonte was, indien een gedeelte van een versregel of tekst de gewone zetbreedte overschreed, dit woord of gedeelte van den regel achter in den volgenden regel te zetten en met een haakje aan te halen, om hiermede dan duidelijk te doen uitkomen dat alles wat achter dit teksthaakje volgde nog bij den voorgaanden regel behoorde.

tekstzetsel, het zetsel van den rechtstreekschen inhoud (den tekst) van eenig werk, in tegenstelling met *notenzetsel*, het zetsel van de noten of aanteekeningen. Voor deze laatsten bezigt men een kleiner lettertype dan voor den tekst.

tel-apparaat, exemplaren-teller, bijv. aan een snelpers. Is zoodanig geconstrueerd dat na iederen druk een cijfertje verspringt en het totaal afgedrukte exemplaren van het apparaat kan worden afgelezen. Ook aan vouwmachines en degelpersen kan een tel-apparaat worden aangebracht. Zie fig. op pag. 258.

tenakel, het lineaalvormig houtje van het visorium (copiehouder). Zie verder onder *visorium*.

terra di siena (gebrande), fraaie bruinroode boekdrukinkt; laat zich gemakkelijk verwerken.

Bereid uit een zeker soort gebrande aardkristallen, voorkomende in den omtrek van de italiaansche stad Siena.

tertiaire kleuren, kleuren der derde soort, welke ontstaan door menging van de drie primaire kleuren (zie aldaar), met dien verstande dat één dier kleuren den boventoon blijft voeren; van 't latijnsche *tertarius*, het derde bevattende. Ook kan men een tertiaire

kleur verkrijgen door menging van een primaire met een secundaire kleur, omdat deze laatste door vermenging van twee primaire kleuren is ontstaan.

terugleggen, hollandsche benaming voor afleggen of distribueeren (zie aldaar).

teth (ט), hebreeuwsche *t* of *th*.

teug, verouderde benaming voor *moet*; zie aldaar.

thêta (Θ, ϑ), grieksche *th*.

ticket, briefje, kaartje; engelsche benaming voor toegangsbewijs, hier te lande echter veelvuldig in gebruik.

tien-vingersysteem, zie onder *meer-vingersysteem*.

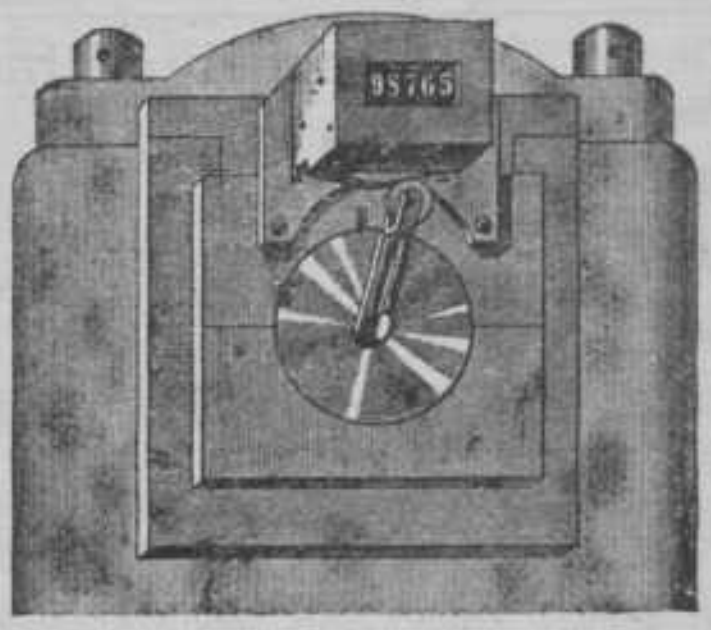

Tel-apparaat.

tiffany, gearceerd lettertype, bedoeld als imitatie van kopergravure.

tikken, zetten op de zetmachine. Het bewerken van het toetsenbord.

tilda, het teeken ~, dat men in 't spaansch boven de letter *n* plaatst, wanneer deze tusschen twee klinkers staat en als *gn* in 't fransch, moet uitgesproken worden.

timpan of **timpaan,** het met doek overspannen ijzeren raam aan de handpers, hetwelk men neerslaat over den te bedrukken vorm (of losse pagina's); waarschijnlijk afgeleid van het latijnsche *timpanum*, een ouderwetsche handtrommel, welk woord weder is afgeleid van het grieksche *tympanon*, van *typtein*, slaan.

tint, de graad van sterkte die schilders en ook boekdrukkers aan hun kleuren geven. *Halve tint, middentint,* tusschenkleur, de halve schaduw. Ook bij autotypieën spreekt men van *halftoon* en *vlakke tinten*, de lichte en donkere partijen.

Boekdrukkers onderscheiden bovendien *vlakke* en *bewerkte tinten*, d. w. z. een met een lichte kleur bedrukt effen vlak of een dito met ornamenteering bewerkt. Beide zijn bedoeld als vlakversiering en dienen ter opluistering van eenig drukwerk, terwijl de tekst er dan gewoonlijk overheen gedrukt wordt. Indien voor het drukken van de tint transparante inkt gebruikt wordt, kan dit ook in omgekeerde volgorde geschieden. Bewerkte tinten bezigt men bij voorkeur bij waardepapier (aandeelen, bankbiljetten, enz.) om het namaken te bemoeilijken. Zie ook onder *ondergrond*.

tintdruk, onderdruk, ondergrond; zie aldaar.

tintkleur, toonkleur, lichte kleuren, doorgaans ontstaan door vermenging van de hoofdkleur met wit. Bij boekdrukkers doorgaans gebezigd voor het drukken van onderdrukken of *ondergronden* (zie aldaar).

Zie verder ook onder *tint*.

titel, de naam van een boek. Soms bestaat de titel uit twee deelen, n.l. een hoofd- en een ondertitel. De *hoofdtitel* bevat den eigenlijken naam van het werk; de *ondertitel* is bedoeld als opheldérend bijvoegsel. Ook wordt de geheele bladzijde waarop de titel, schrijvers- en uitgeversnaam, enz. voorkomen *titel* genoemd. Bestaat het werk uit verschillende deelen waarvan elk wederom een afzonderlijke titelbladzijde heeft waarop de inhoud van ieder deel op zichzelf nader wordt opgegeven, dan heet de eerste de algemeene titel, *hoofdtitel* en de andere *deeltitels* of *ondertitels*. Verder heeft men nog *voor de handsche* of *fransche titel*, bevattende enkel den naam van het boek op eene bladzijde, het titelblad voorafgaande, en *paginatitels, opschrifttitels* of ook wel *sprekende hoofdregels* genaamd, welke den verkorten inhoud van elke bladzijde druks weergeven of den titel van het werk of wel van het hoofdstuk bevatten. Tenslotte nog de *kolomtitel*, het opschrift boven elke kolom druks, bij werken waarbij de pagina's uit twee kolommen bestaan.

titelpagina, de bladzijde waarop de benaming van het boek, enz. voorkomt. Men onderscheidt: *omslagtitel*, d.i. de titelpagina gedrukt op den omslag en gewoonlijk met zwaarder lettertype gezet, 't zij met of zonder rand; fransche of liever voor de handsche titel, bevattende

enkel den naam van 't boek en de titelpagina, waarop behalve de benaming van 't boek, schrijvers- en uitgeversnaam, enz. Zie ook onder *titel*.

titeltrekken, krullen of halen, als bijv. van handteekeningen. Worden toegepast bij sommige soorten schrijf- of cursieve letter.

toestelgereedschappen, bestaan uit *toestelmesjes (piqueermesjes)*, *-vijltjes* en *-schaartjes* en dienen allen den

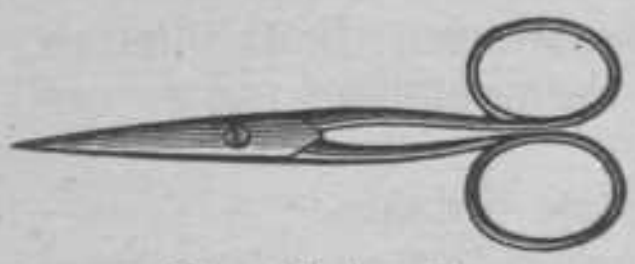

Toestelschaartje.

Toestelmesje.

Toestelvijltje.

drukker bij het toestellen, het gereedmaken van den druk. Zie verder onder *toestellen*.

toestellen, het regelen van den druk, opdat van alle letters, ornamenten, enz. een volkomen zuivere afdruk worde verkregen en het bepalen van den juisten stand van den afdruk op het papier. Toestellen geschiedt in 't kort als volgt: Bij het maken van den eersten afdruk wordt de drukspanning geregeld, totdat de geheele drukvorm zooveel mogelijk met gelijkmatige *moet* (zie aldaar) op het papier staat. De dan nog onvoldoende uitdrukkende letters e. d. worden op den legger op de juiste plaats *opgeplakt;* te zwaar afdrukkende gedeelten van den drukvorm daarentegen uit den legger *uitgesneden*. Indien dit opplakken en uitsnijden van den afdruk op een afzonderlijk vel papier geschiedt, 't welk dan later op het onderste vel van den legger op de juiste plaats wordt opgeplakt, noemt men dit vel *toestelvel*. Ook wordt, indien sommige gedeelten van den drukvorm, doordat bijv. oud en nieuw zetmateriaal door elkaar is gebezigd, aanmerkelijk lager blijken, deze wel op juiste hoogte gebracht door papier of carton onder de bewuste letters of ornamenten te plakken. Eerstgenoemde methode heet *toestellen op den legger;* de tweede: *toestellen onder den vorm*.

Wat men verder niet met toestellen kan bereiken, dient door een juiste inktverdeeling gevonden te worden.

toestellen onder den vorm, zie onder *toestellen*.

toestellen op den legger, zie onder *toestellen.*
toestelmesje, zie onder *toestel-gereedschappen.*
toestelschaartje, zie onder *toestel-gereedschappen.*
toestelvel, zie onder *toestellen.*
toestelvijltje, zie onder *toestel-gereedschappen.*
toets, zie onder *toetsenbord.*
toetsenbord, onderdeel van regel-zetmachine (bij losse-letterzetmachine een afzonderlijk apparaat) waarop letters en teekens zijn aangegeven. Door op een der toetsen te drukken worden bij regel-zetmachines de matrijzen (waarin de letters zijn gegraveerd) uit het magazijn vrijgemaakt en verder tot regels geformeerd. Bij het toetsenbord der losse-letterzetmachine daarentegen worden door 't neerdrukken der toetsen gaatjes in een rol papier geslagen (zie verder onder *keyboard).* Het toetsenbord van eene zetmachine heeft veel overeenkomst met dat eener schrijfmachine.
tombac-draad, koperdraad voor hechtmachines.
toon, tint, lichte partij, lichte kleur. Vandaar: halftoon, toonplaat, toonkleur; alle op boekdrukkersgebied bekende uitdrukkingen.
toonetsing, zie onder *etsen.*
toonkleur, *tintkleur,* zie aldaar.
toonplaat, zie onder *ondergrond.*
transmissie, overbrengen, voortplanten; ook het drijfwerk, drijfas met schijven, waarop de drijfkracht door motor of stoommachine ontwikkeld, wordt voortgezet en vandaar door middel van drijfriemen op machine of werktuig overgebracht.
transparante inkt, doorschijnende inktsoort; laat de kleur van het bedrukte papier of carton tot op zekere hoogte doorschijnen, zoodat een vermenging van twee kleuren ontstaat.
transparante tint, tintkleur, gedrukt met transparanten inkt, bijv. mengwit met een of anderen gekleurden inkt.
transparantwit of **mengwit,** boekdrukinkt, hoofdzakelijk gebruikt bij 't samenstellen van ondergrondtinten en 't lichter maken van eenige kleur. Laat zich goed verwerken. In gevallen dat de tint over den hoofdvorm gedrukt moet worden, is men uitsluitend op transparantwit of vernis aangewezen.
trapper, zie *pedaal.*
trappers, zie onder *bostonpers.*
trap-riemschijf, riemschijf voor verschillende snelheden.

trapsnelpers, kleine snelpers die zoowel met de voet als met de hand of door mechanische kracht kan worden gedreven.

transportband of **-riempje,** dient om de matrijzen (bij regel-zetmachine) naar het verzameldrijfwerk te voeren.

transportriempje, zie *transportband.*

trede, zie *pedaal.*

trekken, zie *letters trekken.*

trekken, zie *proeftrekken.*

trekstang, metalen stang, die een zwaar machinedeel in beweging brengt. Bij de meeste soorten degelpersen bijv. is aan weerszijden van den degel zulk een trekstang aanwezig, welke den degel tegen den drukvorm trekken.

trema, het grieksche accentteeken ¨ (deelteeken, *puncta diacreseos,* twee punten die op klinkletters gezet worden om aan te duiden dat hiermede een lettergreep begint, bijv. poëet).

tremblélijnen, golflijnen; van het fransche *trembler,* trillen.

triaden, drie kleuren, welke bijv. in eenig drukwerk toegepast, te zamen een harmonisch geheel vormen. Bijv.: zwart, rood en groen; zwart, violet en geel; zwart, oranje en blauw; blauw, olijfgroen en karmijnrood; blauw, roodbruin en geelgroen; enz.

trichromie, driekleurendruk; zie aldaar.

triplex-matrijzen, zetmachine-matrijzen voorzien van drie letterbeelden, bijv. romein, cursief en halfvet.

tsadie (צ), hebreeuwsche *tz.*

turksch marmer, zie onder *marmeren.*

tusche, lithografische grondverf; zie aldaar.

tusschenleggen, zie onder *overzetten van den druk.*

tusschenleggers, zie onder *overzetten van den druk.*

tusschenschieten, tusschenleggen. Zie onder *overzetten van den druk.*

tweekleurendrukmachine, snelpers met één drukcylinder en twee drukfundamenten met twee inktbakken. Op elk der beide fundamenten ligt een drukvorm; nadat nu het vel over den eersten vorm is geleid houden de grijpers het papier vast en voeren het over den tweeden vorm waardoor de tweede kleur wordt aangebracht. Thans laten de grijpers het papier los, waarna het door een tweeden cylinder *(overneem-trommel),* eveneens van grijpers voorzien, overgenomen en op de gewone wijze vóór- of achterwaarts uitgelegd wordt. Deze machines zijn een min of meer verouderd systeem.

tweeletter-matrijzen, zetmachine-matrijzen, voorzien van twee letterbeelden, bijv. romein en cursief of romein en halfvet.

tweemagazijn-machine, zetmachine met twee, boven elkaar liggende magazijnen. Door het overhalen van een hefboompje kan het tweede magazijn in werking worden gesteld.

tweetoerenpers, snelpers waarbij de drukcylinder onafgebroken blijft doordraaien, in tegenstelling met een gewone snelpers, waarbij de cylinder na elken druk tot stilstand wordt gebracht. Bij het teruggaan van het drukfundament (de kar) wordt de cylinder opgeheven om de drukplaat te laten passeeren. Deze doordraaiende beweging van den cylinder waarborgt een snellen gang zonder de slijtage welke gewoonlijk hiervan 't gevolg was bij gewone snelpersen. Onder- en bovenband zijn bij deze persen vervallen; de vellen worden niet achter de pers doch van voren uitgelegd *(voorwaartsche vellenuitleg* of *front-uitleg)* zonder dat dus de natte afdruk met touwtjes, bandjes en waaierlatten in aanraking komt; enz., enz. De tweetoerenpers is een Amerikaansche vinding. Zie fig. op pag. 72.

tijdschrift, op zekere tijden regelmatig in druk verschijnend geschrift. Zie ook *periodiek.*

type (letter-), soort, in betrekking tot de teekening, de vorm, de snit van het letterbeeld.

typewriter-letter of **schrijfmachine-letter,** nabootsing van schrijfmachine-schrift.

typograaf, een boekdrukker, inz. letterzetter.

typografisch, tot de typografie behoorend, bijv. typografische schoonheid, drukschoonheid of schoonheid van den druk, enz. (zie *typographie).*

typografische punt, zie *punt.*

typograph, een bepaald fabricaat regel-zetmachine, uitgevonden door John Rogers. Zie verder onder *zetmachine.* Zie fig. op pag. 265.

typographie, (typografie), boekdrukkunst; van het grieksche *typus,* de afdruk, stempel (*typos,* d. i. de slag en het door den slag te weeg gebrachte, van *typtein,* slaan) en van *graphein,* schrijven. Eigenlijk dus met stempels schrijven.

typolithen, afdruksteenen, beeldsteenen, steenen waarop andere lichamen zich afgedrukt hebben (zie *lithographie*).

typometer, werktuig tot nauwkeurige bepaling van den lichamelijken inhoud en hoogte der drukletters (door Didot uitgevonden). Bij lettergieters in gebruik zijnde stalen lengtemaat voor contrôle van de dikte en breedte der gegoten letters.

typometrie, landkaartendruk, de kunst om landkaarten door middel van boekdruk te vermenigvuldigen.

typotheet, een letterzetter of kortweg zetter.

typus, de afdruk, stempel, model, gietvorm, modelvorm, oorspronkelijke vorm, grondgestalte; van het grieksche *typos,* de slag, door den slag te weeg gebracht.

tyrisch purper, zacht en glanzig donkerrood. Zie ook onder *purperlak.*

U

u. a., *unter anderem,* onder anderen. — **U. J. D.,** *utriusque juris doctor,* doctor in de beide rechten (het burgerlijke en het kerkelijke recht). — **U. L. O.,** *uitgebreid lager onderwijs.* — **ulto,** *ultimo,* op den laatsten dag (der maand). — **u. s.,** *ut supra,* als boven. Wanneer de naam reeds onder den brief staat, zet men onder het postscriptum alleen deze letters. — **u. s. w.,** *und so weiter,* enzoovoort.

Uhlman, amerikaansch drukinktfabrikant, uitvinder der dubbeltoon-inkten.

uitblazen van letterkasten, het verwijderen van stof uit de letterkasten, enz., door middel van blaasbalg of dergelijk apparaat. Zie verder onder *kastenreiniger.*

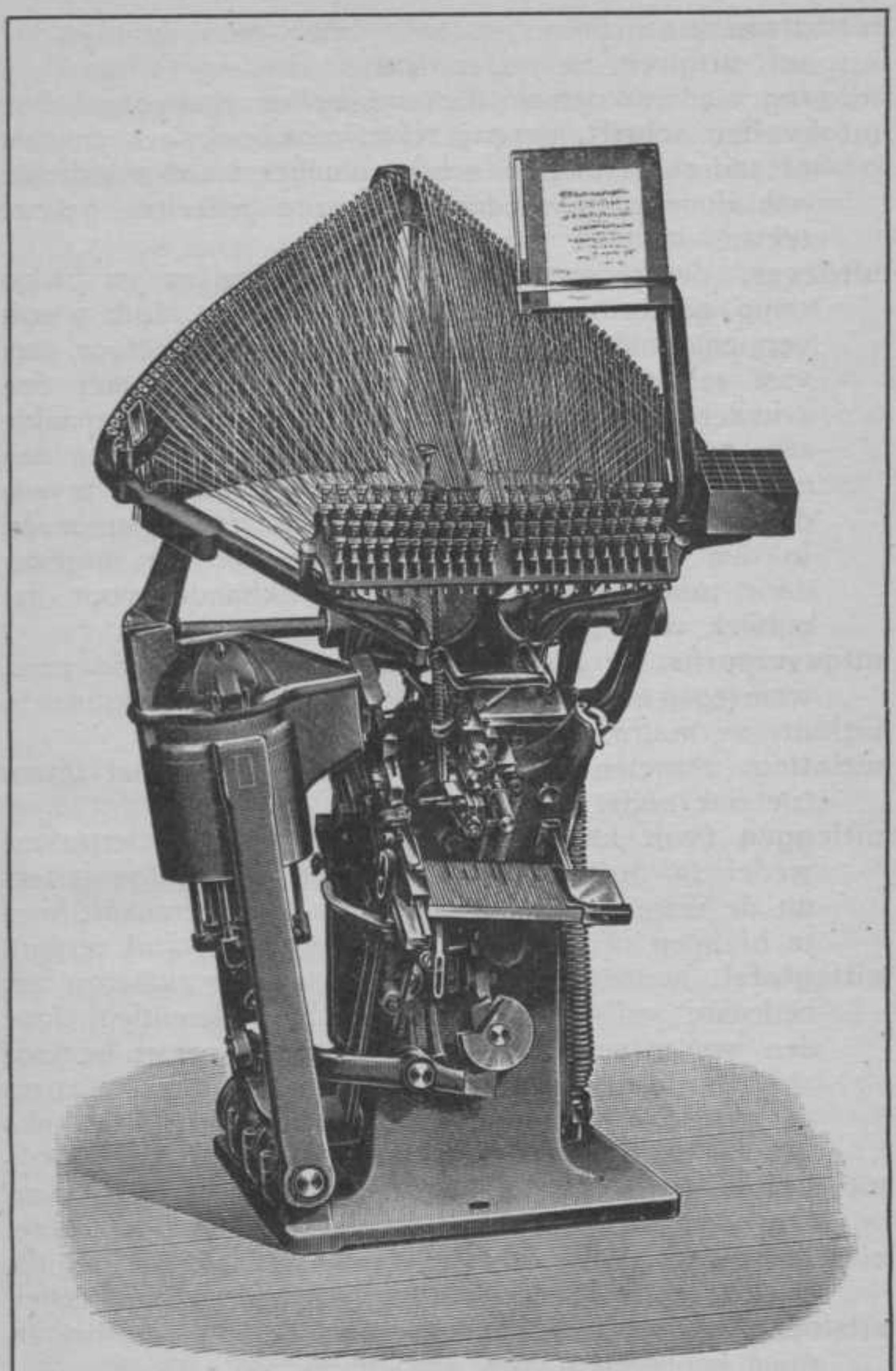

Typograph-zetmachine.

uitdrijven, zie *drijven*.
uitgaaf, uitgave, zie onder *druk*.
uitgang, eind van den zin, die een nieuwen regel vooraf gaat.
uitgevallen schrift, gezette tekst voor boekwerk, courant of tijdschrift, welke echter nimmer werd afgedrukt; ook door schrijver doorgeschrapte gedeelten gezette tekst.
uitgever, de persoon voor wiens rekening en risico eenig geschrift of afbeelding door den druk wordt vermenigvuldigd en verspreid, tegen een door hem vast te stellen prijs. Niet te verwarren met den drukker van eenige uitgave, die voor een bepaalde som een zeker aantal exemplaren drukt en aan den uitgever aflevert, zonder meer. Is de uitgever tevens drukkerijbezitter, dan spreekt men van *drukker-uitgever*. In den regel worden de uitgaven van den uitgever door tusschenkomst van den boekhandel voor het publiek verkrijgbaar gesteld.
uitgeversprijs, de door den uitgever vastgestelde prijs, waartegen eenige uitgave voor 't publiek verkrijgbaar is.
uitlaat, zie *matrijzen-uitlaat*.
uitlating, vergeten woord of woorden tijdens het zetten (zie ook onder *verloopen*).
uitleggen (van kasten), de ongelijk gevulde letterkast weder in orde brengen door de overtollige letters uit de resp. letterbakjes in een z.g. defectenkast over te brengen of tot regels op te zetten (op stuk zetten).
uitlegtafel, houten tafel achter de snelpers, waarop het bedrukte vel (bij achterwaartsche vellenuitleg) door den waaier wordt neergelegd. Bij degelpersen bevindt zich de inlegtafel rechts en de uitlegtafel, waarop de afgedrukte exemplaren worden neergelegd, links van de pers.
uitschakelen, het buiten werking stellen (stoppen) van een door mechanische kracht gedreven machine.
uitschuiver of **uitstooter,** bij regel-zetmachine, schuift den gegoten regel uit den gietvorm in het galei.
uitslaan, het uit elkaar nemen van een in een ijzeren raam gebrachten vorm (zie *raam*).
uitslagmachines, werktuigen voor steendrukkerijen en cartonnage-fabrieken, waarmede zoowel etiketten, apothekersdoosjes, cigarettendoosjes en allerlei verpakkingen vervaardigd kunnen worden. Bij gebruik van speciale messen *(uitslagmessen)* kunnen hiermede allerlei

gefigureerde vormen en gaten uit zoowel papier als carton geslagen worden.

uitslagmessen, zie onder *uitslagmachines.*

uitsnijden (van den legger), zie onder *toestellen.*

uitspringen, het zetsel meer naar voren laten beginnen.

Indien bij de correctie blijkt dat één of meerdere regels meer naar voren dienen te beginnen, maakt de

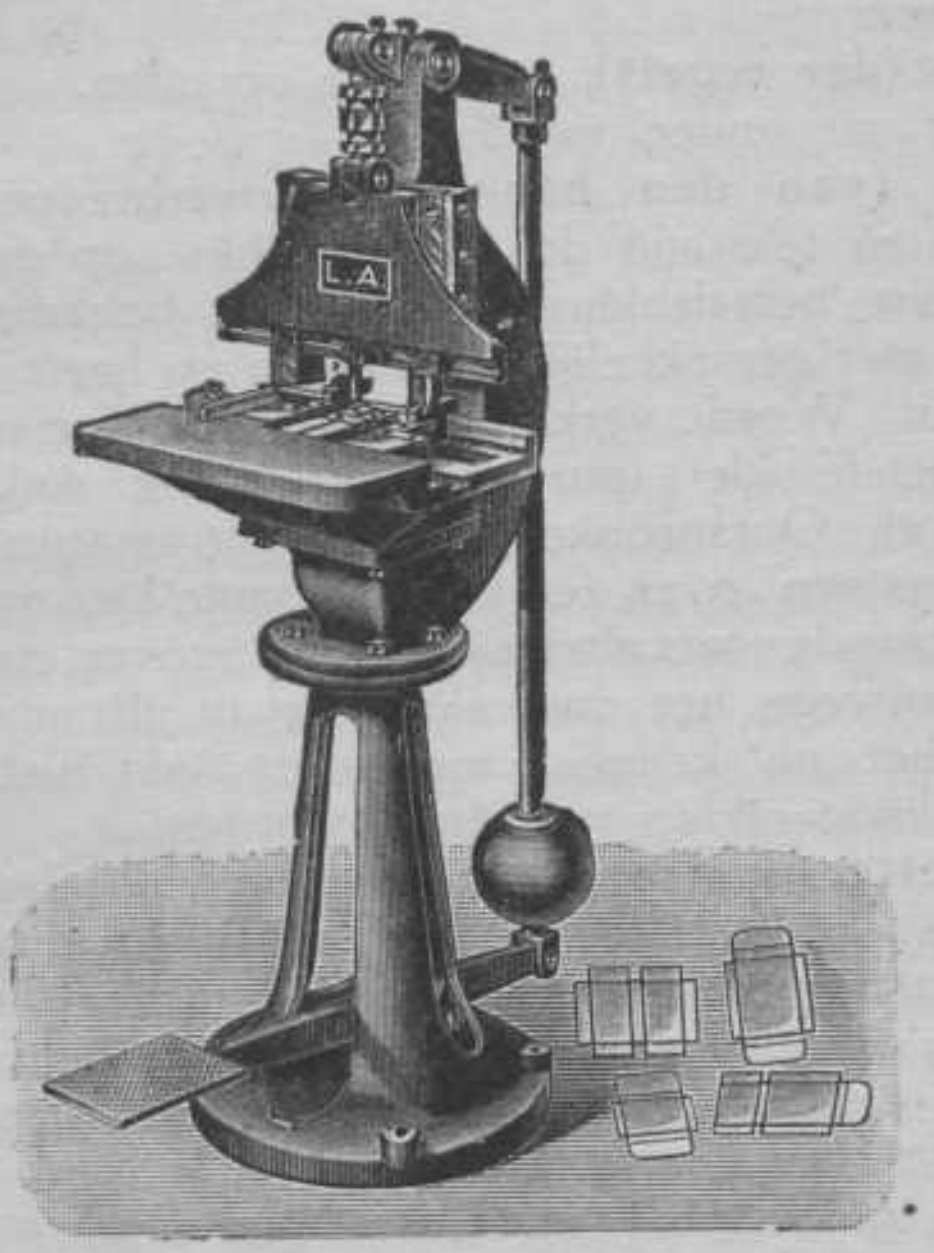

Kleine uitslagmachine.

corrector vóór het eerste woord het teeken ⌐ en herhaalt dit op den witten kant der proef. Dit beteekent voor den zetter dat deze regels moeten uitspringen. Zie ook onder *inspringen.*

uitspuiter of **spritsing,** een defect bij het afgieten van een regel op eene zetmachine, waarbij het vloeibare metaal door de machine wordt gespoten.

uitstooter, zie *uitschuiver.*

uitstrijken, het losmaken der vellen onder het inleggen.

Bij het inleggen op de degelpers geschiedt dit door met den nagel van den duim der rechterhand op den papierstapel te drukken en naar zich toe te strijken;

op de snelpers maakt de inlegger gebruik van een vouwbeen dat dan met een touwtje om zijn rechterpols bevestigd is. Dit uitstrijken is noodzakelijk omdat het papier door het snijden vast tegen elkaar geperst wordt; doch ook al is het papier niet besneden, is uitstrijken een vereischte, wil de inlegger de pers geregeld kunnen bijhouden.

uitvoerbanden of **-touwtjes,** zie onder *banden aan de snelpers.*

uitvullen (der regels), zie onder *opvullen.*

uitvulwit, zie onder *opvullen.*

uitzetten (van den haak), het overbrengen van den gezetten tekst uit den zethaak bijv. op de galei.

ultramarijn, hemelsblauwe, licht-echte boekdrukinkt; laat zich niet gemakkelijk verwerken en heeft matige dekkracht. Wordt verkregen door het gloeien van ijzerhoudende klei (porceleinaarde) met soda, kool en zwavel. Oorspronkelijk werd ultramarijn bereid uit lazuursteen, over zee uit Azië naar hier overgebracht, vandaar de naam ultramarijn, ultra = over, en mare = zee.

Vanwege het zwavelgehalte in ultramarijn, zooals wij het nu kennen, mag deze inkt niet met loodhoudende inkten vermengd worden.

unicaal-letters, groote beginletters; van het latijnsche *unica,* een twaalfde deel, vandaar een duim *(unicalis,* eenduimig). Eigenlijk worden of liever werden hiermede dus bedoeld: een duim breede beginletters.

universal ejector, verstelbare uitstooter of uitschuiver, bij regel-zetmachine. Zie *uitschuiver.*

universal gietvorm, verstelbare gietvorm, bij regel-zetmachine. Zie *gietvorm.*

universal uitstooter, verstelbare uitstooter of uitschuiver, bij regel-zetmachine. Zie *uitschuiver.*

universeel gietvorm, zie onder *gietvorm.*

u-psilon (*Y*, *υ*), grieksche *u.*

V

v., *verte,* keer (het blad) om. Ook: *van, voor.* — **v.** of **vid.,** *vide,* zie, zie na (bijvoorbeeld de aangehaalde plaats van een boek). — **V. A.,** *votre altesse,* uwe hoogheid. — **V. A. R.,** *votre altesse royale,* uwe koninklijke hoogheid. — **v. D.,** *volente Deo,* als

God wil, met Gods wil. — **V. D. M.,** *verbi divini minister,* dienaar van het goddelijke woord. — **vet. Test.** of **V. T.,** *vetus testamentum,* het Oude Testament. — **vgl.,** *vergelijk.* — **v/h,** *van het, voor het* of *voorheen.* — **vlg.,** *volgens.* — **V. M.,** *volle maan.* — **v.m.,** *voor den middag.* — **vnl.,** *voornamelijk.* — **vol.,** *volumen,* een boekrol, samengerold geschrift. — **v. p.,** *volti preste,* sla spoedig (het muziekblad) om. — **v. s.,** *volti subito,* sla spoedig (het muziekblad) om. — **v. t.,** *vidit,* hij heeft het gezien. — **v. v.,** *vice versa,* heen en terug. Ook: *vervolgens.*

vademecum, een voorwerp dat men steeds bij zich draagt, inzonderheid een technisch zak- of woordenboekje; van het latijnsche *vade mecum,* ga met mij.

valsche signatuur, zie onder *signatuur.*

valsche vouw, een kreukel of vouw welke niet in het papier behoort. Om dergelijke ongewenschte vouwen te voorkomen bij het vouwen op een vouwmachine, wordt hierbij een z.g. perforeerinrichting aangebracht, welke bij 't vouwen van het vel bij de derde of vierde vouw, of bij beide, eenige gaatjes in 't papier prikt, waardoor het euvel als boven bedoeld, voorkomen wordt.

van Dijk-bruin, licht-echte boekdrukinkt, hoofdzakelijk bereid uit oker en ijzererts.

vang, zie onder *gaffelconstructie.*

vangboom, zie onder *gaffelconstructie.*

vaste gietvorm, zie onder *gietvorm.*

vaste onderlegger, legger op snelpers-cylinder aangebracht om bestaande oneffenheden van genoemden cylinder te doen verdwijnen. Deze legger blijft steeds onaangeroerd onder de gewone leggervellen, totdat hij door langdurig gebruik onzuiver wordt, en dus vernieuwd moet worden.

vaste regel-zetmachine, zie *regel-zetmachine.*

veerend inktmes, zie onder *inktbak.*

vegen of **doubleeren,** het min of meer dubbel drukken van letters of lijnen, het verschijnen van kantjes aan de letters onder het drukken, in de meeste gevallen veroorzaakt door rimpels in den legger. Soms echter ook door 't losloopen van een degelschroef, het bolstaan van 't te bedrukken papier of door het verkeerd dichtslaan van een nijper.

veiligheidsinrichtingen aan machines, die onderdeelen welke ter bescherming van het bedienend personeel of van de zich in onmiddellijke nabijheid bevindende personen, aan machines en werktuigen zijn aangebracht. Bijv.: vliegwielbekleeding, kamradbeveiliging, veiligheidstrede aan machine voor voetbeweging, vingerbeveiliging aan degelpersen, automatische stopinrichting bij snijmachines, enz.

veiligheidstrede, losse trapper of trede van machine voor voetbeweging, waarbij de voet niet tusschen den vloer en de trede bekneld kan raken.

vel of **blad,** het totaal aantal pagina's dat op een heel vel papier gaat; hoe kleiner dus het boekformaat, hoe grooter het aantal pagina's waaruit het vel bestaat. Bij 4^0 formaat bestaat het vel uit 8 pagina's; bij 8^0 uit 16 pag.; bij 12^0 uit 24 pag., enz.

vellensnijder, cirkelvormig mesje aan de snelpers waarmede, indien schoon- en weerdruk gelijktijdig gedrukt worden, het bedrukte vel bij den weerdruk doorgesneden wordt. Hiertoe is in den ronsel een geul aangebracht, waarin bedoeld mesje dan ongeveer een paar punten diep inloopt.

vellen-tusschenschiet-inrichting, inrichting aan een snelpers, waarbij automatisch telkens na elken druk een blanco vel, eenigszins ruw papier, kan uitgelegd worden en aldus het overzetten van den druk (zie aldaar) voorkomen worden.

vellenuitleg, de wijze waarop het bedrukte vel de pers verlaat. Dit wordt bij snelpersen op twee verschillende manieren daargesteld en naargelang dit aan de voor- of achterzijde van de machine geschiedt ook *achterwaartsche vellenuitleg* (waaierconstructie) of *voorwaartsche-*, ook wel *front-uitleg* genoemd. Bij eerstgenoemde constructie wordt het bedrukte vel van den ronsel op de uitvoerdraden en vandaar door een waaier uit de machine geworpen; bij de tweede soort vellenuitleg wordt het bedrukte vel, zonder behulp van uitvoerdraden of waaier, op roteerende banden gelegd die verder zorgen dat het vel uit de machine wordt gevoerd. *Voorwaartsche-* of *front-uitleg* wordt gewoonlijk aan illustratiepersen aangebracht om het eventueel verontreinigen van den verschen afdruk door uitvoertouwtjes of waaierlatten te voorkomen.

venetiaansch rood, bruine boekdrukinkt, hoofdzakelijk

bereid uit gebrande oker. Laat zich goed verwerken. IJzerhoudende aard-inkt.

vergaren, het verzamelen en in goede volgorde leggen der verschillende vellen druks, bijv. van eenig boekwerk.

vergé, papier, voórzien van lijnen in waterdruk (z.g. waterlijnen). Zie ook onder *filigrain-papier*.

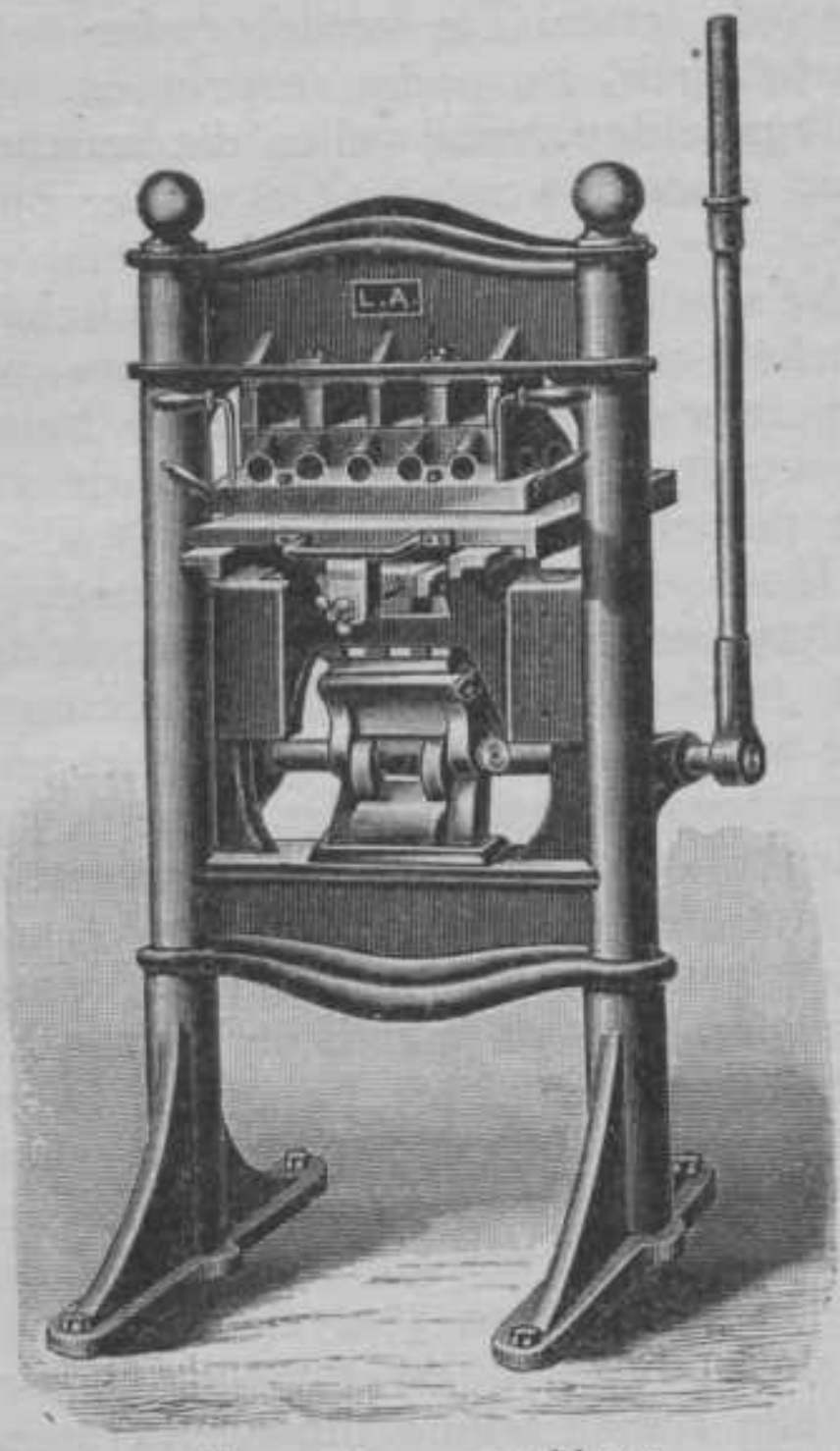

Eenvoudige verguldpers.

vergulden, zie *sneevergulden*.

verguld op snee, zie onder *snee* en *sneevergulden*.

verguldpers, boekbinders-werktuig voor het langs machinalen weg aanbrengen van versiering of tekst op boekbanden e.d. In staal of koper opgewerkt gegraveerde afbeeldingen, zoowel als de tot regels geformeerde zeer korte koperen letters, fileten enz.; worden na verwarmd te zijn, in den boekband geperst. In vele gevallen wordt versiering en tekst in goud aangebracht

(door het opleggen van bladgoud), vandaar den naam verguldpers. Ook kan eene afbeelding in zwart- of kleurendruk worden uitgevoerd; bezigt men echter geen der genoemde inkten of stoffen en wordt dus versiering of tekst zonder meer in den band geperst, dan noemt men dit *blinddruk*.

verkeerde kerf, groefje, gleufje aan de lengtezijde (achterzijde) van de letter. Zie verder onder *kerf*.

verkeerd inspringen, zie onder *inspringen*.

verleng-aanlegspelden, voor vellen die beneden den degel aangelegd moeten worden. Zie verder onder *aanlegspelden*.

verloop-cliché's, ook wel **amerikaansche cliché's** genoemd. Deze cliché's zijn niet van een contour- of omtreklijn voorzien, terwijl de lichtste tint naar buiten af steeds flauwer wordt en .eindelijk zich in de tint van het bedrukte papier verliest.

verloopen. Door *wegteekening* of *invoeging* van een of meerdere woorden op de proef, wordt de betrokken regel òf te *kort* òf te *lang* en moeten dus een of meerdere woorden van den volgenden regel afgenomen of hieraan toegevoegd worden. Deze bewerking dient te worden voortgezet totdat de overtollige ruimte verdeeld, of de benoodigde ruimte verkregen is, òf tot aan den eerstvolgenden uitgang. Wordt hierdoor nu de pagina een of meerdere regels te kort of te lang dan moet dit weder gevonden worden in de voorgaande of volgende pagina's. Deze laatste bewerking noemt men het verloopen der pagina's.

vermiljoen (zinnober), roode boekdrukinkt, bestaat o. a. uit eene verbinding van zwavel en kwikzilver. Deze inkt is sterk dekkend en tamelijk licht-echt. Mag vanwege zijn samenstelling nimmer vermengd worden met loodhoudende inkten als cremserwit, chroomgeel en zijdegroen of gebruikt worden bij 't drukken met koperen platen, letters e. d.

Zinnober, eigenlijk cinnaber, is erts waaruit kwik verkregen wordt.

vernis (lijnolie-) verkrijgt men door het koken van goed belegen lijnolie; deze wordt n.l. zóólang op een temperatuur van ± 300° C. gehouden, tot de gewenschte consistentie bereikt is. Grondstof voor drukinktfabricatie. Wanneer een andere grondstof voor 't aanmengen der verven noodzakelijk is, bijv. bij

couranten-inkten, bezigt men hiertoe de uit verschillende stoffen bestaande z.g. *compositie-vernissen*. Vernissen in 't algemeen zijn oplossingen van harsen, welke aan de lucht blootgesteld, hard en glanzend opdrogen.

vernis-machine, zie *gom- en vernis-machine*.

versaalletter, zie onder *initiaal*.

verschet, stuk dun carton, ongeveer ter grootte van den degel, waarin de omtrekken van den drukvorm en aanlegspelden zijn uitgesneden. Wordt aan de nijpers bevestigd en dient om het te bedrukken papier vlak tegen den degel te doen liggen tijdens den druk. Hulpmiddel tegen het *vegen*, zie aldaar. Om dit middeltje nog volkomener te maken plakt de drukker soms nog op de kritiekste plaatsen een eigengemaakt *papieren dragertje*, een opgerold stukje papier, hetwelk hij dan op de juiste plaats, op het verschet plakt.

verso, zie *folio verso*.

versteken, het veranderen van woorden of cijfers in afgedrukte vormen of pagina's, waardoor deze weder drukklaar worden. In dagbladen bijv. wordt de geheele beursnoteering niet elken dag opnieuw overgezet, doch enkel die cijfers veranderd (*verstoken*) waarvan dit noodig blijkt.

verstekken, tot een zuiveren hoek aansluitende lijnen. Deze lijnen zijn op de eindpunten schuin bijgesneden om een juiste aansluiting op de hoeken te verkrijgen.

verstelbare draadspoel voor hechtmachine. Hierbij is het overbodig geworden, bij het bestellen van draad tevens de spoel op te zenden. Het draad is in den handel in ringen van circa 2 K.G. en kan door besteller zelf op de spoel gebracht worden. Zie fig. op pag. 241.

verstelbare rolbeugel, zie onder *rolbeugel*.

verwrijfrollen, zie onder *rollen*.

verzamel-elevator of **haak,** onderdeel van regel-zet-machine, waarin de matrijzen tot regels worden geformeerd. Een z.g. *verzamelslede* schuift matrijzen en spaties geleidelijk op.

verzamelslede, zie onder *verzamel-elevator*.

vetbus of **vetpot,** zie onder *consistentvet*.

vetjes, de kleinere corpussen vette letter; gewoonlijk worden hiermede bedoeld inzonderheid de vette lettersoorten welke bij de een of andere boekletter gebruikt worden. Zie ook *vette letter*.

vetpot of **vetbus,** zie onder *consistentvet.*

vette druk, afdruk met een rijkelijke toevoer van inkt tot stand gebracht. Is de toevoer van inkt te groot, dan kan dit tengevolge hebben het z.g. *volloopen* van den vorm, d. w. z. dat de openingen in den lettervorm, bijv. van de e, o, s, u, enz., met inkt gevuld en zoodoende de afdrukken onoogelijk en onzuiver worden. Worden de versche afdrukken op elkander gelegd dan heeft dit bij te vetten druk gewoonlijk nog tot gevolg dat de overtollige inkt zich afzet op de achterzijde der bovenliggende exemplaren; het z.g. *overzetten van den druk.*

vette letter, lettertype, zwaar van vorm, met min of meer breede, dikke op- en neerhalen.

vette lijn, koperen lijn, geeft een dikke, vette streep in afdruk. Men onderscheidt *volvette* en *halfvette lijnen*: de eerste geven in afdruk een zwarte streep ter breedte van de volle dikte der koperen lijn, de tweede slechts een streep ter halver dikte.

vetter zetten van den inktbak, zie onder *inktbak.*

vetvrij papier, harde, perkamentachtige papiersoort, o. a. gebezigd als inpakpapier voor boter-, vleesch- en vetwaren omdat dit papier niet poreus is. Het bedrukken levert soms nog al moeilijkheden op. Het beste is speciaal voor dit doel in den handel gebrachte, sneldrogenden inkt te gebruiken.

victoriagroen, tamelijk transparante boekdrukinkt; laat zich zeer goed verwerken, doch is niet bizonder licht-echt.

vierkant, zie onder *wit.*

vierkante meter-teeken (□ M².), zie onder *teekens.*

vierkant lijntje, zie *kastlijntje.*

vierkleurendruk, zie onder *driekleurendruk.*

vigilatieteeken („), zie *dubbelkomma.*

vignet, drukversiering, bijv. bij het einde van een hoofdstuk of boek, waartoe voorheen bij voorkeur wijngaardblaadjes gebezigd werden; van het latijnsche *vinea* of *vinum,* wijn.

vinger, zie onder *matrijzentransporteur.*

vingerbeveiliger of **handbeveiliger** aan de degelpers wordt omhoog geduwd zoodra de degel het drukfundament nadert, om te voorkomen dat de inlegger met zijn vingers tusschen degel en drukvorm bekneld zou kunnen raken.

violet, ontstaat door menging van blauw en rood in hun

juiste verhouding en tint. Is aangemengd in den handel in alle nuances. Violette inkten zijn moeilijk te mengen omdat lang niet alle roode en blauwe inkten, gemengd een fraai violet geven. De in den handel zijnde violette inkten zijn bereid uit steenkoolteer, fraai van kleur, doch weinig licht-echt.

violette tint, ontstaat door vermenging van kraplak met een weinig blauwe lak.

viridijngroen, tamelijk transparante boekdrukinkt; laat zich zeer goed verwerken, doch is niet bizonder licht-echt.

visite, gearceerd lettertype, hoofdzakelijk bedoeld als drukletter voor visite- en adreskaarten; echter ook zeer goed voor andere doeleinden te gebruiken.

visorium, copiehouder van den letterzetter, thans geheel of bijna geheel in onbruik geraakt; van het latijnsche *visum,* gezien. Het visorium bestond uit een lineaalvormig houtje *(tenakel)* en een dwarshoutje *(divisorium)* waarmede de copie vastgeknepen werd. Naargelang de zetter met de copie vorderde werd dan dit dwarshoutje verder geschoven. Het geheel was van een ijzeren punt voorzien om het gemakkelijk in de houten schotjes der letterkast te kunnen vaststeken.

vlak-bronsmachine, zie *bronsmachine.*

vlakdraad, zie onder *draad voor hechtmachines.*

vlakdruk, in tegenstelling met hoogdruk (boekdruk) en diepdruk, het drukken van op Solenhofensche steen, zink-, aluminium-platen, etc. gebrachte teekeningen of afbeeldingen.

vlakdruk, bedoeld als tegenstelling van rotatie-druk, afdrukken maken van gewone vlakke drukvormen en niet zooals bij een rotatie-machine, van gebogen stereotypen, op cylinders aangebracht. Zie ook *rotatie-druk.*

vlakdruk-rotatiepers, drukpers waarbij het papier, evenals bij de gewone rotatiepers, van een papierrol automatisch in de machine wordt gebracht; de drukvorm daarentegen behoudt denzelfden vorm als bij het drukken op gewone snelpersen, vandaar den naam vlakdruk-rotatiepers. De druk geschiedt dus van het zetsel, zonder dat men van gestereotypeerde platen behoeft gebruik te maken.

Vlakdruk-rotatiepersen worden volgens twee, op verschillend principe berustende systemen gebouwd.

Bij 't eene wordt, nadat de vorm van inkt is voorzien, de afdruk niet gemaakt op het te bedrukken papier, doch op een met gummi-doek overtrokken cylinder; deze brengt den natten afdruk weer over op een dito cylinder en vandaar wordt hij op het papier overgebracht. *(Heureka-pers.)* Zie fig. op pag. 99.

Bij 't andere systeem wordt de druk gemaakt zonder behulp van gummi-cylinders. Het papier wordt van

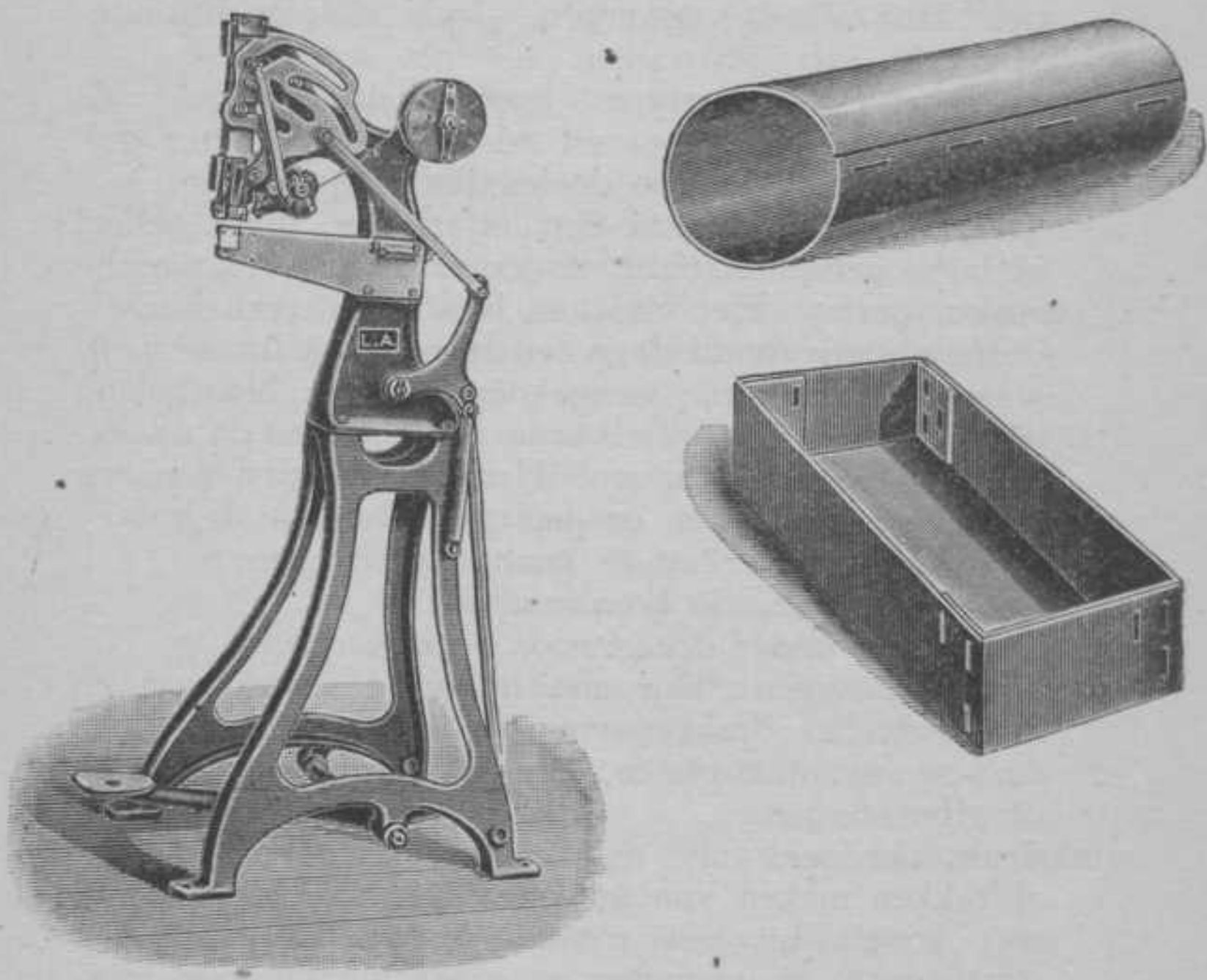

Vlakhechtmachine.

de rol dadelijk met den van inkt voorzienen vorm in aanraking gebracht, evenals dit op een gewone snelpers of rotatiepers geschiedt, doch met dit verschil dat de drukvorm op een vaststaand fundament blijft rusten, terwijl de drukcylinders zich over papier en vorm bewegen. (*Duplex-pers.*) Zie fig. op pag. 60.

vlakhechtmachine, machine voor het hechten van cartonnen doozen; slaat het nietje (stukje staaldraad) naast den hoek en niet om den hoek zooals bij de *hoekhecht-*

machine. Zijn in verschillende constructies in den handel.

vlakke tint, zie onder *tint*.

vlak-stereotypie, zie onder *stereotypeeren*.

vlakversiering, zie *moderne zetwijze of vlakversiering*.

vlamroet, grondstof voor drukinkt-fabricatie; wordt verkregen door in een speciaal hiervoor ingerichten vuuroven, naphtaline, teer, enz., te verbranden. De hierbij ontstane rook wordt door verschillende kamertjes gevoerd, waarin het roet gelegenheid vindt zich in fijne vlokjes af te zetten. In ieder kamertje bevindt zich een deurtje, om het begeerde roet te kunnen verzamelen. Zie verder onder *grondstoffen voor drukinktfabricatie*.

vleesch, baard of **spek,** het zich aan de gegoten letter bevindende wit, dat voor de van onderen uitloopende letters (f, g, j, p, q, y en ij) uitgespaard is. Een enkele lettersoort treft men somtijds aan waarbij dit „vleesch" ontbreekt, doch bij deze hangen de bovengenoemde letters over, d. w. z. zij steken buiten den kegel uit, waardoor zij groot gevaar loopen onder 't dresseeren of drukken te breken. Voor soorten, enkel bestaande uit kapitalen, bestaat dit gevaar natuurlijk niet.

vleeschkleur, ontstaat door menging van geeloker, wit en een weinig vermiljoen.

vliegwiel, wiel aan eene machine aangebracht om den gang der machine gelijkmatig te doen zijn en tevens om de drijfkracht te verhoogen en de machine over het z.g. „doode punt" heen te brengen. Hoe grooter aantal omwentelingen het vliegwiel maakt, des te rustiger de gang der machine. Grooter snelheid van het vliegwiel brengt echter ook meerdere kosten aan drijfkracht mede. Het vliegwiel van een gewone snelpers, ingericht voor mechanische drijfkracht, maakt gewoonlijk zes of zeven omwentelingen alvorens één druk gemaakt is, bij sommige constructies echter bedraagt dit benoodigde aantal omwentelingen wel tien of twaalf.

vliegwielbekleeding, -beveiliging, ijzeren bedekking van de spaken van een vliegwiel.

vliegwiel-rem, bij snelloopende machines aangebracht om de machine, zelfs bij den snelsten gang, onmiddellijk tot stilstand te brengen. Deze rem op het vliegwiel werkt dan gelijktijdig met den riem-overhaler.

vliegende banden, vooraf in grooten getale, machinaal vervaardigde losse boekbanden.

vliesspatie of **vliesje,** zie onder *spatie*.

vloerpastei, de gezamenlijke letters, stukjes wit, lijntjes, enz., gedurende de werkzaamheden onopgemerkt op den vloer terecht gekomen. Na het vegen der vloeren wordt deze vloerpastei uitgezocht, het ongeschonden materiaal op zijn plaats gebracht en het beschadigde in de hel geworpen (zie *hel*).

vloeiblok, zie onder *sousmain*.

vloeimap, zie *sousmain*.

vochtapparaat, zie onder *rotatiepers*.

vochtwerk, zie onder *steendruksnelpers*.

voet, onderste deel van het letterstaafje.

voetbeweging, zie onder *mechanische beweegkracht*.

voetpersing, zie onder *persbalk*.

volle degel, zie *massieve degel*.

volloopen van den vorm, zie onder *vette druk*.

volvette lijn, zie onder *vette lijn*.

voor-aanleggen of **guides** op de snelpers bevinden zich op een stang vóór den drukcylinder of zijn aan dezen bevestigd, zijn verstelbaar en dienen om er het te bedrukken vel tegen aan te leggen; daarna sluiten zich de grijpers en zorgen aldus dat het papier op den vereischten stand op den drukcylinder blijft. Zie ook onder *aanleg* en *zijaanleg*. Zie fig. op pag. 90.

voorbanden, zie onder *banden aan de snelpers*.

voorbericht, zie *voorrede*.

voordehandsche titel, ook wel *fransche titel* genaamd. Titelpagina, bevattende *enkel* den naam van 't boek. Deze titel gaat de gewone titelpagina, de bladzijde waarop behalve de titel van 't werk, ook de schrijversnaam en meerdere wetenswaardigheden een plaatsje vinden, vooraf. Vandaar de naam voordehandsche titel.

voordruk, zie onder *dekinkt* en *foliëndruk* en *bronsdruk*.

voordrukinkt, zie onder *foliën* en *bronsdruk*.

voorglas, zie onder *matrijzengeleiders*.

voorrede, voorbericht of **voorwoord,** inleidend woord van den schrijver of uitgever van een boek.

voorwaartsche vellen-uitleg, zie *frontuitleg*.

voorwerk, het voorste gedeelte van een boek, bevattende gewoonlijk een of meer titels, het voorwoord, den inhoud en soms ook een opdracht. Dit gedeelte

wordt in den regel afzonderlijk (meestal met romeinsche cijfers) gepagineerd.

voorwoord, zie *voorrede*.

vorm, drukvorm, ijzeren raam, waarin opgesloten het in pagina's afgedeelde zetsel (wanneer 't boekwerk betreft). Overigens is ieder raam waarin zetsel, een vorm. (Zie ook onder *raam*.)

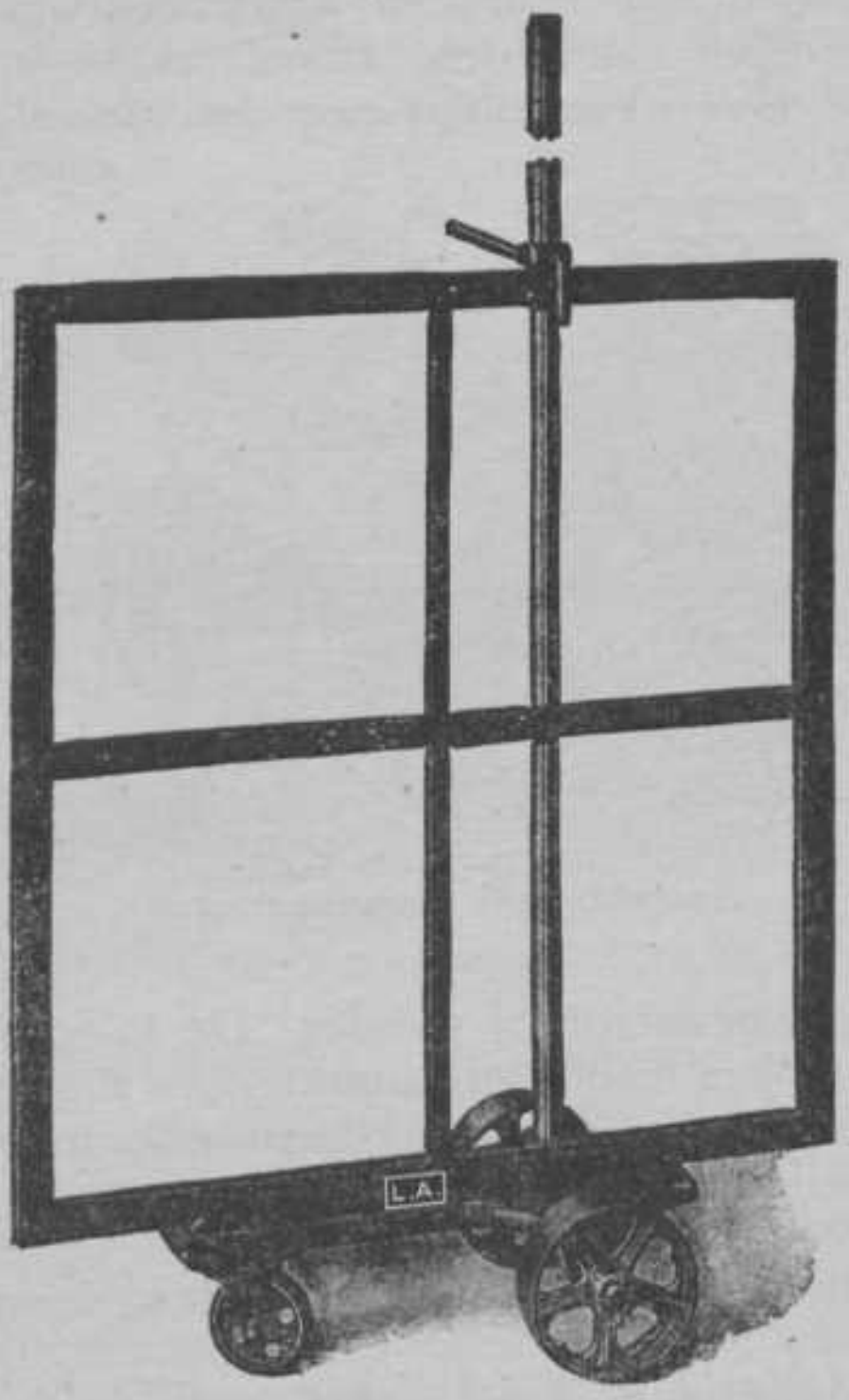

Vormwagentje.

vormcylinder, zie onder *cylinder*.

vormenwaschbak, zie *loogbak*.

vorm opbreken, zie *opbreken*.

vormrek, houten rek, bewaarplaats van drukvormen. Het plaatsen in deze rekken geschiedt zoowel om beschadiging te voorkomen, als om ruimte te besparen.

vormwagentje, twee- of vierwielig transportmiddel voor 't verplaatsen van drukvormen, lithographie-steenen, enz., binnenshuis.

vouwapparaat, aan een snelpers gekoppeld werktuig om elk afgedrukt exemplaar onmiddellijk te vouwen. Zie ook onder *vouwmachine.*

vouwbeen, langwerpig, in stompen punt toeloopend beenen voorwerp ter lengte van 14 tot 24 c.M., waarmede de met de hand te vouwen vellen gevouwen worden. Ook bij het inleggen op de snelpers gebruikt men een vouwbeen om de onbedrukte vellen van den stapel af te strijken en hiermede te voorkomen dat meer dan één vel gelijktijdig

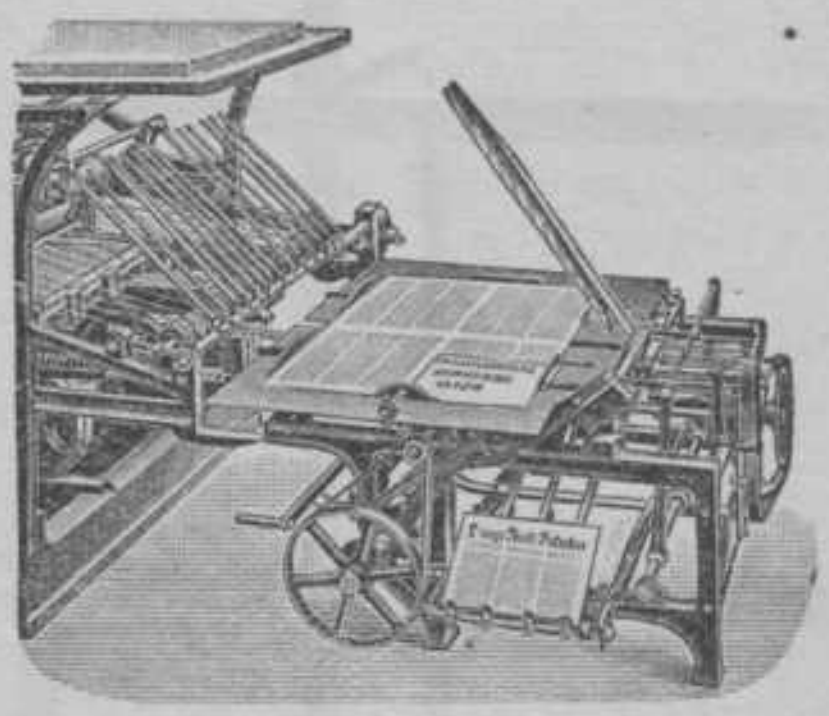

Aangekoppeld vouwapparaat.

in de pers gevoerd zal worden. De inlegger behoort het vouwbeen met een touwtje om zijn rechterpols te bevestigen om te voorkomen dat, indien hij het per ongeluk mocht loslaten, dit voorwerp tusschen de machine zal geraken.

vouwdoos-dichtplakmachine, zie onder *doozenbeplakmachine.*

vouwdoos-hechtmachine, zie onder *doozenbeplakmachine.*

vouwen, het bedrukte vel zoodanig opvouwen tot het vereischte formaat verkregen is en de bladzijden in goede volgorde komen. Dit kan geschieden met de hand, waarbij dan de vouw met een vouwbeen aangestreken wordt of langs machinalen weg op een *vouwmachine* (zie aldaar).

vouwmachine, een afzonderlijk, losstaand werktuig waarmede het vouwen van gedrukte vellen langs machinalen weg wordt verricht. In tegenstelling van een *vouwapparaat,* 't welk aan een snelpers wordt gekoppeld

en hieraan zijn benoodigde drijfkracht ontleent. Men spreekt daarom ook wel van *losstaande* en *aangekoppelde* vouwmachines. Juister is echter de onderscheiding vouw*machine* en vouw*apparaat*, omdat de eerste een zelfstandig werktuig, een machine, de laatste als een onderdeel van de drukmachine kan worden beschouwd en dus feitelijk een apparaat is.

Vouwapparaten dienen gewoonlijk voor het vouwen van couranten, in elk geval voor drukwerk dat uit den aard der zaak onmiddellijk na den druk gevouwen kan worden.

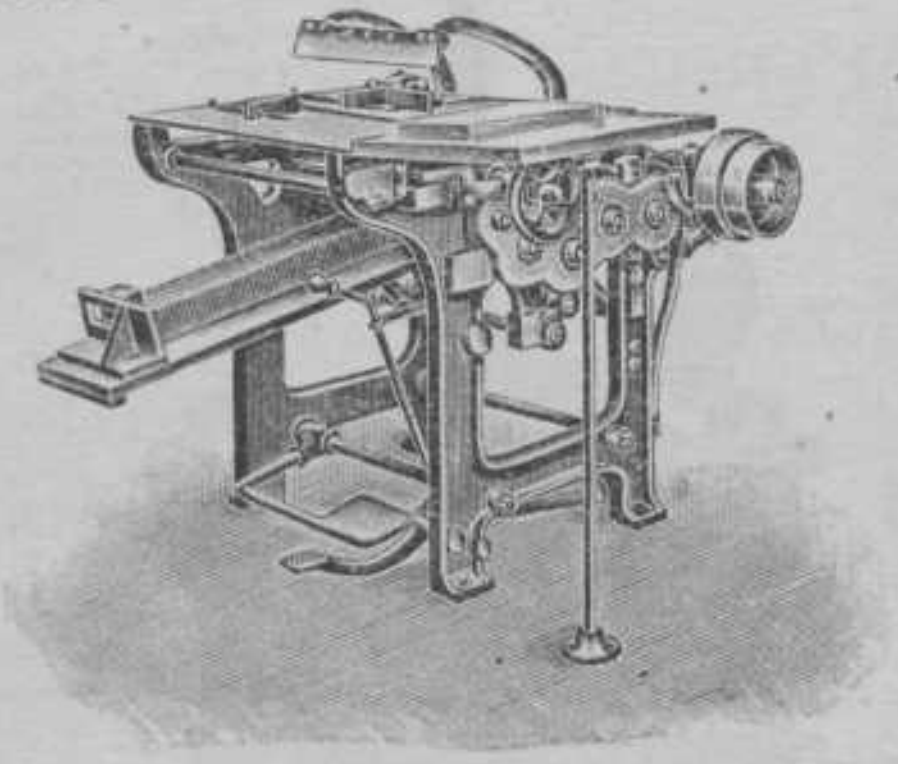

Vouwmachine.

Laat de aard van het drukwerk dit niet toe en moeten de afgedrukte vellen eerst gedroogd worden om smetten te voorkomen, dan dient men van een *vouwmachine* gebruikt te maken of met de hand te vouwen. Zie ook onder *vouwen* en fig. op pag. 77.

vouw-neerdrukpers, klein model pletpers, waarvan echter de degel of bovenplaat smaller is gelaten, voor het platdrukken der vouwen. Door het overhalen van den hefboom gaat de degel een bepaald aantal centimeters naar omlaag. Met het handwiel, dat op een schroefspil werkt, kan de degel naar behoefte hooger of lager gedraaid worden. Dit persje wordt op boekbinderijen voor velerlei doeleinden gebruikt. Zie fig. op pag. 282.

vrije richting of **vrije ornamentiek,** de vrije toepassing der ornamenten, een verouderde zetwijze waarbij de zetter als 't ware zijn fantasie den vrijen teugel kon

laten. Het spreekt bijna vanzelf dat deze wijze van zetten geen speciaal eigen vinding, doch een afspiegeling, een navolging was van de destijds heerschende richting in de teekenkunst. De teekenaars der lettergieterijen ontwierpen series ornamenten, de koopers (de boekdrukkerspatroons) ontvingen hierbij eenige met deze ornamenten versierde modellen drukwerk, waarbij den

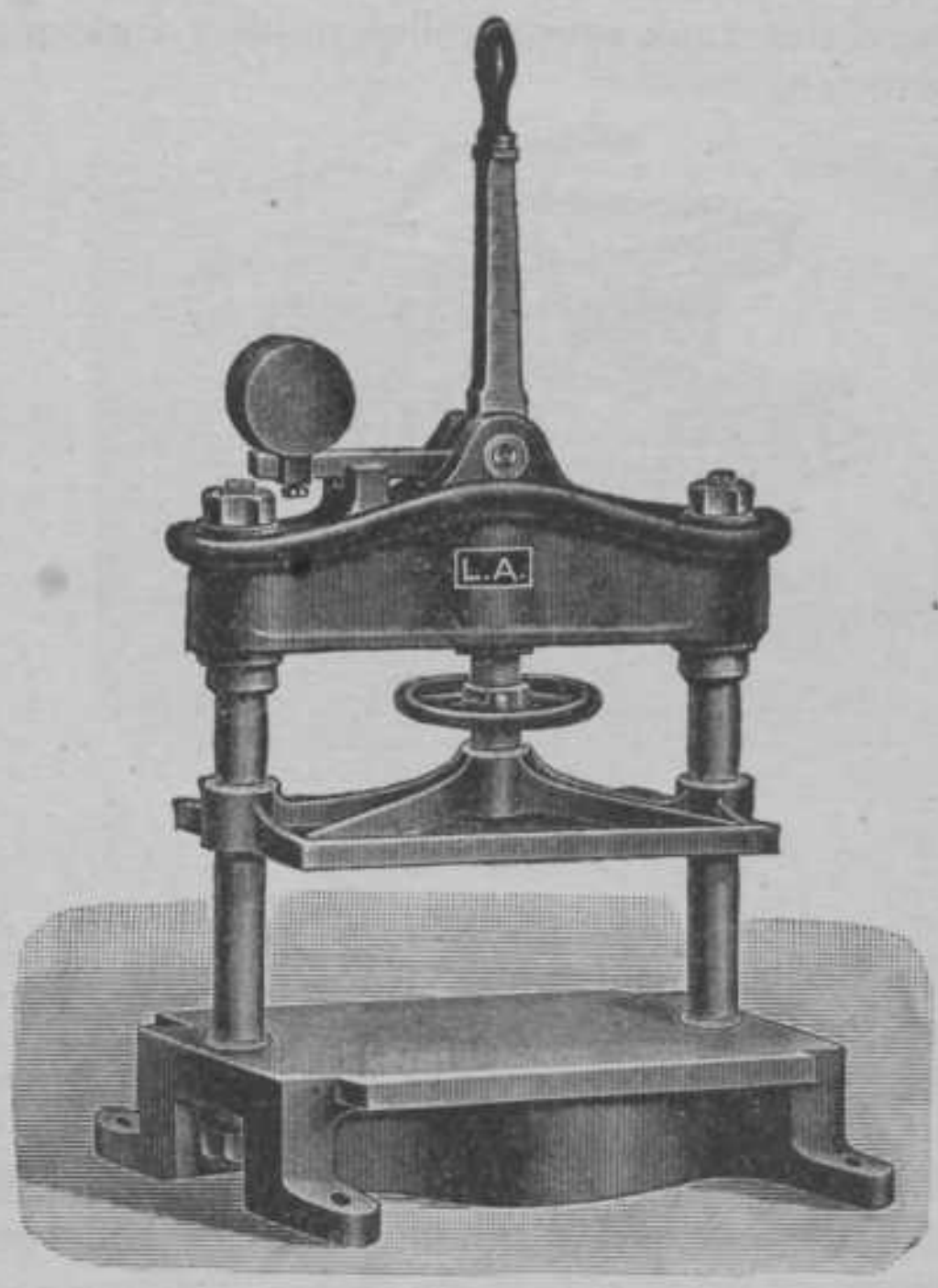

Vouw-neerdrukpers.

zetter eenigszins werd aangegeven hoe hij deze ornamenten kon toepassen en verder fantaseerde iedereen er maar op los met krullen, halen, schuine en ronde regels, enz.

Wel werd er soms goed werk vervaardigd doch zooals begrijpelijk leidde deze bandeloosheid zeer dikwijls tot wanstaltigheden. (Zie ook onder *moderne zetwijze of vlakversiering*.)

VRAAGT UWE LEVERANCIERS:

Waardepapieren
Geldswaardige Papieren
Hollandsch Schrijf
Holl. Brief-Papier en
Enveloppen

IN FABRIKAAT „PANNEKOEK"

Kon. Papierfabriek v.h. PANNEKOEK & Co. - Heelsum

PFLANZGRABEN & TEITEL
PAPIEREXPORTHUIS
BERLIJN — DEN HAAG
Adres: Weteringkade 24, Den Haag
Telef. H 9310 — Telgr.-Adres: Envelop
Het goedkoopste adres voor buitenlandsche
ENVELOPPEN
in alle grootten, kwaliteiten en kleuren
tevens voor: **Luxe Doozen**
Post - Mappen Post - Albums
Notitiegoed - Rouwgoederen
etc. - etc.
VRAAGT ONZE NIEUWE PRIJSLIJST
MET VOLLEDIGE MONSTERCOLLECTIE

vrijhouden, een tweede en volgende regels zoover van den kant beginnen of eindigen (inspringen) dat het eerste woord of getal niet telkens door letters en woorden van de daarop betrekking hebbende volgende woorden of getallen gescheiden wordt. Geschiedt bijv. bij optellingen of opsommingen (1^0, 2^0, enz.), e. d. Bij dit boek is het eerste woord gedeeltelijk vrijgehouden.

vuile proef, de eerste proef, voor den corrector getrokken om er de fouten door den zetter gemaakt op aan te teekenen; de tweede proef, nadat de zetter de fouten verbeterd heeft, wordt dan naar den schrijver gezonden.

vulstoffen voor papierfabricatie, zie onder *grondstoffen voor papierfabricatie.*

W

W., *West.* — **waarn.,** *waarnemend.* — **Wednr,** *weduwnaar.* — **Wedwe,** *weduwe.* — **w. g.,** *was geteekend.* — **W.-L.,** *Westerlengte.* — **w. o.,** *waar onder.* — **W. v. B. Rv.,** *wetboek van burgerlijke rechtsvordering.* — **W. v. K.,** *wetboek van koophandel.* — **W. v. Strafr.,** *wetboek van strafrecht.* — **W. v. Strafv.,** *wetboek van strafvordering.*

waaier, (van een snelpers) bestaat uit een zeker aantal dunne latjes, welke aan een stang, de *waaierstang,* worden bevestigd; dient bij achterwaartsche vellenuitleg om het bedrukte vel van de uitvoerbandjes of -touwtjes over te nemen en op de uitlegtafel neer te leggen.

waaierlatten, zie onder *waaier.*

waaierstang, zie onder *waaier.*

waaier-uitleg, zie onder *vellenuitleg.*

waardepapier, geldswaardig papier, bijv. aandeelen, bankbiljetten, enz. Voor dit soort drukwerk bezigt men uit den aard der zaak een uitstekende, taaie kwaliteit papier.

wandkalender, dagaanwijzer, bestemd om aan den wand te prijken. Hieronder verstaat men: scheurkalenders, week-, maand- en jaarkalenders (zie aldaar). Zie verder onder *kalender.*

warme kleuren, n.l. geel, rood en oranje, benevens al

hunne kleurnuances, door vermenging van genoemde kleuren met wit of vernis verkregen. Zie ook *koude kleuren*.

was-matrijs, zie onder *galvano*.

waterkoelinrichting bij zet- en gietmachines, eenige dunne buisjes waardoor water ter afkoeling langs gietmond of door gietvorm-geleiding wordt gevoerd.

watermerk, zie onder *filigraan*.

wauw (ˈ), hebreeuwsche *w*.

weberplaat, een soort ondergrondplaat. Zie *ondergrond*.

weekkalender, zie onder *maandkalender* en *kalender*.

weerdruk, de vorm, waarmede men de keerzijde van het reeds aan den eenen kant bedrukte vel bedrukt. Zie ook *schoondruk*. Ook den druk zelf, aan de keerzijde van een reeds aan eene zijde bedrukt vel papier, noemt men weerdruk.

wegsteken, wegnemen van te hoog liggende gedeelten, bijv. van een cliché, welke niet behooren uit te drukken, met behulp van steekbeitel of dergelijk werktuig.

Weiler, F. W., uitvinder van een soort degelpers, in hoofdzaak overeenkomende met de Liberty-pers van Degener en de Gordon-pers van Gordon (1859).

wegmaken, zie *distribueeren*.

wiegedrukken, werken welke vóór het jaar 1500 zijn gedrukt. Het woord is afgeleid van *wieg* en men wil hiermede te kennen geven, dat deze drukken dagteekenen uit den tijd toen de boekdrukkunst nog in haar eerste stadium was.

winnen, een regel of pagina winnen wil zeggen: kunstmatig, door het verminderen van den afstand tusschen de woorden, het zetsel een regel korter maken; òf door het verkleinen van den afstand tusschen de regels, of enkel bij z.g. hoofdjes, enz., het aantal pagina's met één verminderen. Beide bewerkingen, evenals de tegenovergestelde (n.l. het drijven of uitdrijven van een regel of pagina), noemt men *verloopen*.

wiskundige teekens, zie *algebraïsche teekens*.

wissellijn, zie *assurélijn*.

wit, al het zetmateriaal dat lager is dan de letterhoogte, waardoor 't bij het drukken niet met de inktrol in aanraking komt en bijgevolg die plaats wit blijft. *Letterwit* wordt naar de dikte onderscheiden in vliesjes, dunne spaties, spaties, pasjes, vierkanten en kwadraten. Verder zijn interlinies, halve en heele

cicero's (of augustijnen) ook onder het wit te rekenen, terwijl de grootere stukken, welke gebruikt worden bij het inslaan van vormen, zetten van tabellen, enz., betiteld worden met den naam *holwit*. Om overtollige zwaarte te vermijden en misschien ook om lood te sparen, is dit wit hol gegoten (vandaar den naam holwit), en voor de stevigheid van tusschenschotjes voorzien.

witbespaarders, holwitbespaarders, zie aldaar.

witlijn, hollandsche benaming voor *interlinie;* zie aldaar.

witrijzen, zie onder *rijzen*.

witte inkt, boekdrukinkt, hoofdzakelijk gebruikt bij het mengen van ondergrondtinten of voor het lichter maken van eenige kleur; soms echter ook voor het bedrukken van donker omslagpapier of carton. Bij het vermengen van twee of meerdere inkten diene men in 't oog te houden dat nimmer loodhoudende met zwavelhoudende inkten gemengd mogen worden.

witte regel zetten, afscheiding in den tekst plaatsen ter grootte van een tekstregel, plus eventueele interlinie.

witverdeeling, het bepalen van den juisten afstand tusschen de regels of regelgroepen onderling of in verhouding tot eventueel aangebrachte versiering (randen, ornamenten, enz.).

wortelteeken ($\surd$), zie onder *algebraïsche teekens*.

wijdte, de breedte van het letterbeeld.

wijd zetten, veel ruimte tusschen de woorden plaatsen.

X

X, als romeinsch cijfer = 10.

xi (Ξ, ξ), grieksche *x*.

xylographie, de houtschrijfkunst, het drukken met houten letters en platen; ook de kunst van het overdrukken op hout. Het grieksche *xylon* beteekent hout en *graphiek*, schrijf- of teekenkunst.

Sommige schrijvers beweren dat deze kunst reeds vóór onze jaartelling den Chineezen en Japanners bekend was; vast staat echter dat zij reeds in de 8e en 9e eeuw in Europa beoefend werd. Manuscripten uit dien tijd dateerende, bewijzen dat.

IJ

ijzerwit, stukken wit, in tegenstelling met gewoon holwit niet van lood doch van glashard ijzer vervaardigd. Wordt gewoonlijk voor het inslaan van vormen gebruikt. Zie fig. op pag. 231.

Z

Z., *zoek* (in grieksche manuscripten, bij verdachte plaatsen). Ook *Zuid.* — **z. ald.,** *zie aldaar.* — **Z.-B.,** *Zuiderbreedte.* — **Z. D. H.,** *zijne doorluchtige hoogheid.* — **Z. Ed.,** *zijne edelheid.* — **Z. Ex.,** *zijne excellentie* (titel voor hooggeplaatst ambtenaar, bijv. een minister). — **z.g.,** *zoogenaamd(e).* Ook: *zaliger gedachtenis.* — **Z. H.,** *zijne hoogheid.* — **Z. K. H.,** *zijne koninklijke (of keizerlijke) hoogheid.* — **Z. M.,** *zijne majesteit.* — **Zn.,** *zoon.* — **Z.-O.,** *Zuid-Oost.* — **z. o. z.,** *zie ommezijde.* — **Z.-W.,** *Zuid-West.*

Z, als romeinsch cijfer = 2000; thans echter niet meer als zoodanig in gebruik.

zadel, aanleg van een snijmachine (zie aldaar).

zadel-aanleg, zie onder *snijmachine.*

zajin (ז), hebreeuwsche *z.*

zak-agenda, zie onder *memorandumkalender.*

zakformaat, klein boekformaat, doorgaans toegepast bij woordenlijstjes of -boekjes, almanakken, e. d.

zang- of **toonteekens,** teekens onder of boven de hebreeuwsche letters geplaatst om een klinker te vormen. Het hebreeuwsche alphabet bestaat n.l. uit 22 letters, welke alle medeklinkers zijn; door een zang- of toonteeken onder of boven sommige medeklinkers te plaatsen vormt men de klinkers.

zekerheidslijn, zie onder *assurélijn.*

zelfpersing aan snijmachines, eene constructie waarbij de persbalk automatisch op- en neergaat en dus niet zooals bij het gewone model, naar beneden gedraaid behoeft te worden.

zelf-uitleg, het langs mechanischen weg uit de pers voeren van het gedrukte exemplaar, bijv. door den waaier of door middel van roteerende banden.

zestientje, een vel papier viermaal gevouwen, zoodat dus zestien bladen of twee-en-dertig bladzijden ontstaan; ook het zestiende deel van eenig formaat papier (sedecimo).

zêta (*Z*, *ζ*), grieksche *dz*.

zetbreedte, de breedte, of wel de lengte van de regels op den afdruk. Deze wordt in verhouding tot het papier waarop de afdruk zal worden gemaakt, bepaald. Gewoonlijk geschiedt dit in de praktijk op het oog of volgens vastgestelde maten. Zie hiervoor onder *gulden snede*.

zetformaat, de zetbreedte, de breedte, of wel de lengte van de regels op den afdruk. Zie verder onder *zetbreedte*.

zetfout, fout, ontstaan door een vergissing des zetters (zie *drukfout*).

zethaak, metalen (vroeger houten) zettersgereedschap, waarin de zetter de letters aan woorden rangschikt en op de gewenschte maat tot regels opvult. Alleen de

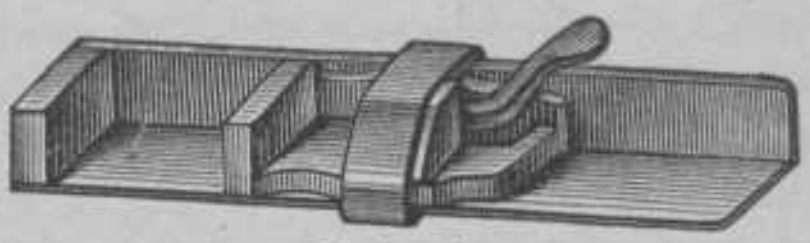

Zethaak.

groote zethaken, bestemd voor zeer breede maten, bijv. bij aanplakbiljetten, worden ook thans nog van hout vervaardigd en deze soort heet dan ook *biljethaak*. Zie ook *tabelhaak*.

zetlood, langwerpig stuk lood, dat tegen het op de galei (zie aldaar) staand zetsel wordt geplaatst, om, inzonderheid bij het corrigeeren, het omvallen der letters te voorkomen.

Zetlood.

zetlijn, koperen lijn, welke in den zethaak geplaatst wordt om daarop de letters gemakkelijker in den haak te doen glijden. Telkens wanneer de regel vol is, legt de zetter de zetlijn bovenop dien voltooiden regel, waardoor tevens de regel, die, vooral wanneer er op een breede maat gezet

Zetlijn.

wordt, neiging heeft naar voren te springen, tegengehouden wordt.

zetmachine-matrijzen, van eene koper-legeering vervaardigde staafjes waarin zich het verdiept letterbeeld bevindt. Bij de Typograph-zetmachine is echter alleen het ondergedeelte, waarin het letterbeeld gegraveerd staat, van koper en het bovengedeelte van staal vervaardigd. Linograph-, Lino- en Intertype-matrijzen hebben aan den bovenkant een *tandjes-indeeling* (*combinatie*) die voor elk letterteeken verschillend is. Een dergelijke indeeling bezit eveneens de *matrijzen-distribueer-liniaal:* zoodra nu een matrijs boven het kanaal komt waarin ze thuis behoort, vinden de tandjes geen steun meer, valt de matrijs van de liniaal af en glijdt in het magazijn.

zetmachine-metaal, een mengsel van lood, tin en antimonium waarmede zetmachine-regels of -letters worden gegoten. De verhouding voor Linograph-, Intertype-, Linotype- en Monoline-zetmachines is: 85 % lood, 12 % antimonium, en 3 % tin. Voor Typograph-zetmachine: 75 % lood, 22 % antimonium en 3 % tin. Voor Monotype (losse-letter-zetmachine): 72 % lood, 19 % antimonium en 9 % tin.

zetmachine-regel, op eene regel-zetmachine afgegoten regel tekst. Zie fig. op pag. 115.

zetmachines, machines waarmede het zetsel voor couranten, boekwerk, enz. ('t zoogenaamde platte schrift) langs machinalen weg wordt samengesteld.

Er worden twee hoofdsoorten zetmachines in den handel gebracht, n.l. de regel-zetmachine en de losse-letter-zetmachine.

Het principe van de *regel-zetmachine* berust in het kort hierop: de letters (in dit geval de matrijzen) worden tot een regel vereenigd, welke daarna automatisch uitgevuld en in één keer gegoten wordt. Er ontstaat dus een regel aan één stuk. Zet- en gietapparaat zijn in één machine vereenigd en de bediening geschiedt door één persoon.

De *losse-letter-zetmachine* bestaat uit twee afzonderlijke apparaten, een toetsenbord (keyboard genaamd) en gietmachine en wordt dus door twee personen bediend.

Het toetsenbord heeft veel overeenkomst met een schrijfmachine doch inplaats dat de letters op het papier afgedrukt worden, slaat de zetter(ster) door

't neerdrukken der toetsen, gaatjes in een strook papier. Deze strook wordt eerst afgerold, van gaatjes voorzien en weer opgerold. De aldus geperforeerde rol wordt daarna op de gietmachine geplaatst en automatisch afgerold, zóódanig, dat elke zich in de machine bevindende lettermatrijs door een zeker aantal gaatjes voor den gietmond wordt geplaatst. Letter voor letter wordt afzonderlijk gegoten en tot regels samengevoegd.

Van de regel-zetmachines zijn thans nog in den handel de volgende soorten: „Intertype", „Linotype", „Typograph" en „Linograph". Alle andere, in den loop der jaren aan de markt gebrachte systemen, worden niet meer gefabriceerd.

De losse-letter-zetmachine wordt onder den naam „Monotype" in den handel gebracht. Zie ook *monotype*.

zetmachine-schrift, machine-zetsel, zie aldaar.

zetmachine-spatie, zie *spatie* (*zetmachine-*).

zetsel, zie *schrift*.

zetten, het rangschikken der letters tot woorden en regels. Zie ook onder *zetter*.

zetter, letterzetter, typograaf. Men onderscheidt *handzetters* en *machinezetters;* eerstgenoemden voegen nog als voorheen met de hand de letters tot regels bijeen, laatstgenoemden met behulp van zetmachine, dus langs machinalen weg. Handzetters worden wederom verdeeld in *platzetters* en *smoutzetters*, zie aldaar. Zie ook *handschrift* en *machineschrift*.

zetterij, het werklokaal der letterzetters; dat gedeelte eener boekdrukkerij, waar de drukvorm wordt samengesteld. Gewoonlijk is deze afdeeling behoorlijk afgescheiden van de *drukkerij*, de plaats waar de drukpersen zich bevinden, omdat het gedruisch door de machines veroorzaakt, hinderlijk is voor den zetter.

zilverbrons, zie onder *bronspoeder*.

zilverzand, een fijn soort kiezelzand, waarmede de lithografische steen wordt afgeslepen om er daarna opnieuw een teekening op te kunnen aanbrengen, welke men door den druk wenscht te vermenigvuldigen.

zinco, zie *lijncliché*.

zincograaf, de vervaardiger van het boekdrukcliché.

zincografie of **zinco,** een lijncliché, zie aldaar. Ook de werkplaats waar de cliché's vervaardigd worden noemt men zincografie of zincografisch atelier.

zincografisch atelier, werkplaats waar boekdruk-cliche's worden vervaardigd.

zinkgeel, boekdrukinkt, bereid uit een verbinding van metallisch-zink met chroomzuur.

zinkwit, uit zinkoxyd bereide boekdrukinkt; dekt tamelijk, doch niet zoo goed als cremserwit en droogt ook minder snel. Kan echter, in tegenstelling met cremserwit, wel met zwavelhoudende inkten vermengd worden.

zinnober, roode mineraalverf, komt in de natuur in gereeden toestand voor (zwavelkwikzilver) doch wordt meestal langs kunstmatigen weg verkregen. Reeds 400 jaar v. Chr. werd deze verf gebezigd voor 't beschilderen van afgodsbeelden der Egyptenaren. De fabricatie komt hierop neer dat men tracht van zwart zwavelkwikzilver door verhitting rood te vervaardigen.

zodiak-teekens, dierenriem-teekens, zie aldaar.

zuiver register, zie onder *register* en *registermaken*.

zwaarspaath, kristalliseerend mineraal, o. a. gebezigd als vulstof bij papierfabricatie.

zwarte boekdrukinkt, wordt hoofdzakelijk bereid uit roet en lijnolie-vernis. Zie verder onder *grondstoffen voor drukinkt-fabricatie*.

zwarte kunst, een graveermanier bij kopergravure, ook wel schraapmanier genaamd (zie onder *koper- en staalgravure*). Soms bedoelt men met de uitdrukking „zwarte kunst" ook wel de boekdrukkunst in 't algemeen.

zij-aanleg, bevindt zich bij de snelpers op het inlegblad, is verstelbaar en dient om er het te bedrukken papier tegen aan te leggen, opdat de druk den gewenschten stand op 't papier zal innemen. Zie ook onder *aanleg* en *voor-aanleggen*.

Om een nauwkeurig inleggen te bevorderen maakt men wel gebruik van een z.g. *automatischen zij-aanleg*; hierbij wordt het vel, vóórdat de grijpers zich sluiten, ongeveer een centimeter binnenwaarts geschoven. Het spreekt vanzelf dat bij 't bepalen van den stand van den druk hiermede dan rekening dient gehouden.

zij-aanlegger, zie onder *onder-aanleggers*.

zijdelingsche drukplaatgeleiding of **zijdelingsche karvoering,** waarbij het drukfundament of de kar zijdelings door loopschenen word ingesloten. Hierdoor verhoogt men de stabiliteit van het drukfundament gedurende den druk, wat o. m. een zuiver registeren der pers ten goede komt.

zijmagazijn, hulpmagazijn met beperkte capaciteit; kan aan sommige systemen regel-zetmachines worden aangebracht. Gewoonlijk bezigt men een zijmagazijn voor het zetten van advertentiën of zetwerk waarin veel teekens en dergelijke voorkomen. Een zij-magazijn vormt als 't ware één geheel met de eigenlijke machine doch kan desgewenscht buiten werking gesteld en op zij geschoven worden. Zie fig. op pag. 115.

zij-messen, zie onder *messen*.

ERRATUM

Op blz. 48, staat: achter **daleth** (ד), moet zijn (ד).

PH. SIMONS & Co.
PAPIERGROOTHANDEL
's-GRAVENHAGE

Lijst van Adverteerders en hunne Artikelen

ALPAMIJ, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Groningen, Utrecht. Fabriek voor papierbewerking te Amersfoort.
Houtvrije schrijf- en drukpapieren: Anda — Beda — Cera — Dona: Pergamus — Straton — en Normaal Registerpapier; Bilderdijk houtvrij opdikkend: Da Costa fijn houtvrij vergé tekstpapier: Natuur-Cromo; Andalito- en Plakaat-Chromo; Wilhelmina, Honthorst en andere Omslagsoorten; Amerikaansche Omslagpapieren en Opzetcartons; Schutblad en Fantasiepapier; Gekleurde papieren voor Cartonnagewerk; Rembrandt Teekenpapier, enz.

BARNEVELD, COMMENDER & Co., Keizersgracht 145, Amsterdam. Papiergroothandel.

BONTAMPS (Wed. H.), Amsterdam, Venlo, Rotterdam. Papiergroothandel; Enveloppenfabriek; Linieer-inrichting; Binderij.

BRANDT & Zoon, Amsterdam. Boekbinderij.

CALCULATIE-BUREAU VOOR HET GRAFISCH BEDRIJF, Arnhem.

COHEN (Firma S.), Nieuwe Haven 167, Rotterdam. Bladgoud en Bladzilver; Slagmetaal en Slagalluminium; Goud- en Alluminiumbronzen; Oeserfoliën; Gubinol (Metaal-fix en Aluminium-fix); Witte en Gele Verguldpoeder.

DE HOLLANDSCHE PAPIER-INDUSTRIE, Amsterdam. Papier voor elk drukwerk.

HUIDEN (D. VAN), Winschoten. Papiersoorten, Stroo-, Hout- en Lederbord; Gegolfd Carton; Luxe Cartons.

LUTKIE & CRANENBURG, 's-Hertogenbosch, Rotterdam. Groothandel in Papier; Papierwarenfabrieken.
Affiche-Papier, Acten-Enveloppen, Assyrian Bankpost, Bankpost, Balanspapier, Basterd formaat papier, Bristol Carton, Briefkaart Carton, Blauw Olifants, Bedrukte Briefkaarten, Biljetpost, Breed Folio Papier, Biljet-Enveloppen, Bank-Enveloppen, Bloc-Notes, Boterhampapier, Cyclostylepapier, Couverture, Cardoespapier, Cigarette, Cliché-druk, Casing, Carbonpapier, Copieërpapier, Cahiers, Cartes Correspondance, Drukmediaan, Drukpapier, Dictaat Cahiers, Doorslagpapier, Double Face, Eng. opdikkend Druk, Elta Omslag, Ersatz, Eenzijdig Cigarette, Eenzijdig Gestreken affiche, Enveloppenpapier, Erasmus Mappen, Enveloppen, Etiketten, Filtreer papier, Folio papier, Floralia Map, Gesatineerd Druk, Grootmediaan, Gekleurd Carton, Goudronné, Gekleurd Bankpost, Geel Casing, Grijsbord, Gelijnd Schrijf, Geschepte Wissels, Gekleurde Hennep Enveloppen, Grootboek Cahiers, Gegomde Etiketten, Houthoudend papier, Houtvrij papier, Hennep Couverts, Hollandsche Circulaires en Kaarten, Ivoorcarton, Imperiaal Carton, Imitatie Kunstdruk, Journaal Cahiers, Karthoteek Carton, Kwarto Post Blocs, Kastpapier, Kwitanties, Kunstdruk, Leerpapier, Lang Foliopapier, Loonzakjes, Lucra Cahiers, Luxe Post, Muziek-papier, Mappen, Normaalpapier, Nota-blocs Nota's Opdikkend druk, Olifants, Old Assyrian Post, Omslag, Opaline Kaartjes, Pakpapier, Rekeningpapier, Rekeningen, Registerpapier, Rouwartikelen, Stemkaart Carton, Schrijfmachine

00932160

Carton, Schrens, Sealing, Stroobord, Schoolschriften, Teekenpapier, Vetdichtpapier, Vloeipapier en Vloeicarton, Visitekaatrjes, Visitecouverts, Wissels, Wasdoek Cahiers, Zijdepapier, Zak-Enveloppen, Grossiers in School-, Schrijf-, Kantoor- en Teekenbehoeften als Amerikaansch Krijt, Briefordners, Brievenmandjes, Doorslagpapier, Closetpapier, Carbonpapier, Conté-potlooden, Contékrijt, Carletten, Dubbele Decimeters, Doezelaars, Expeditieboeken, Fantasie Inktstellen, Griffels, Gekleurde Potlooden, Gimborn Inkten, Glazen Pennenbakjes, Griffeldoozen, Houtskool, Inktvloei, Inkt, Inktstellen, Inktpotten, Kleurboeken, Künstlerstiften, Linialen, Lak, Leien, Lijm, Oost-Indische Inkten, Portefeuilles, Passerdoozen, Potloodhouders, Penkalapotlooden, Penhouders, Pennen, Pelikan Inkten, Pennenbakjes, Potloodslijpers, Platte Linialen, Penseelen, Punaises, Pastel, Rafaelpotlooden, Roodschrijvende Potlooden, Roode Inkten, Radeerwater, Rolletjes gegomd papier, Schetsboeken, Satinetboekjes, Schoolkrijt, Stempel-inkten, Sousmains, Sponzendoozen, Stempelkussens, Teekenschriften, Teekenpotlooden, Timmermanspotlooden, Teekenkrijt, Teekeninkt, Tubes Waterverf, Teekenplanken, Teekenhaken, Teekendoozen, Teekenpapier, Vloeidrukkers, Vloeipapier, Vulpenhouders, Verfdoozen, Zakportefeuilles, Zwart schrijvende potlooden, Zakpotlooden, Zijdepapier.

PANNEKOEK & Co., (Kon. Papierwarenfabriek v.h.), Heelsum. Waardepapieren; Geldswaardige Papieren; Hollandsch Schrijf; Holl. Briefpapier en Enveloppen.

PFLANZGRABEN & TEITEL, Weteringkade 24, Den Haag. Enveloppen; Luxe-doozen Post; Mappen Post; Albums; Notitie-goed; Rouwgoederen; enz.

SAANE Jr. (G. VAN), Agatha Dekenstraat 53, Amsterdam. Groothandel in Papier.

SIMONS & Co., PH. 's-Gravenhage. Papiergroothandel.

SON (VAN), Amsterdam. Boek-, Licht- en Steendrukinkten en alle hulpmiddelen voor de Grafische vakken.

STRUYCK (Gebr.), Zutphen. Kleefstoffenfabriek.
Bereide Stijfsel; Bruine en Witte Cartonagelijm; Gomlijm; Plantenlijm; Vleesch- en Beenderenlijm; Afgekookte Lijm; Rollenspecie; Kleefstof „Lijmol"; Gele Reinigingspasta; enz.

Universiteitsbibliotheek
Partner in Science

Universiteit Utrecht

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

barcode

3969 1062

signatuur

MAG-SGV oct 80-22-WINK

J. BRANDT & ZOON
BOEKBINDERS
AMSTERDAM